ભારતનો ઈતિહાસ

પ્રાચીન [ઈ.સ. પૂર્વે 5000 ઈ.સ. 600]

1. સિંધુ સભ્યતા
2. વૈદિક સભ્યતા
3. મહાજનપદ - મગધ
4. જૈન ધર્મ + બૌદ્ધ ધર્મ
5. ઈરાની આક્રમણ + સિકંદરનુ આક્રમણ
6. મૌર્ય સામ્રાજ્ય
7. અનુ મૌર્યકાળ
   - ↳ શૃંગવંશ
   - ↳ ચેદીવંશ
   - ↳ ઈન્ડો-ગ્રીક વંશ
   - ↳ કુષાણ વંશ
   - ↳ પહલવ વંશ
   - ↳ શક વંશ
8. ગુપ્ત સામ્રાજ્ય
9. હર્ષવર્ધન
10. સંગમ યુગ

મધ્યકાલીન [ઈ.સ. 600 - ઈ.સ. 1700]

1. રાજપૂત યુગ
2. સલ્તનત યુગ
3. મુઘલ સામ્રાજ્ય
4. મરાઠા સામ્રાજ્ય
5. વિજયનગર સામ્રાજ્ય
6. ભક્તિ સૂફી આંદોલન

આધુનિક ઈ.સ. 1700 - 1907

1. યુરોપિયન પ્રજાનુ આગમન
2. યુરોપિયન પ્રજાની સત્તા
   - ↳ કર્ણાટક વિગ્રહ
   - ↳ પ્લાસી & બક્સર
   - ↳ મૈસુર વિગ્રહ
   - ↳ મરાઠા વિગ્રહ
   - ↳ શીખ વિગ્રહ
3. 1857 નો વિપ્લવ
4. સામાજિક સુધારણા
5. કોંગ્રેસ + બંગાળનુ વિભાજન
6. અન્ય ક્રાંતિકારી + વિદેશી ક્રાંતિકારી
7. ગાંધીયુગ
8. આધુનિક ભારતના સ્વતંત્ર સેનાની
9. ગવર્નર + વાઇસરોય

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સિંધુ સભ્યતા / હડપ્પા સભ્યતા / સિંધુ-સરસ્વતી સભ્યતા

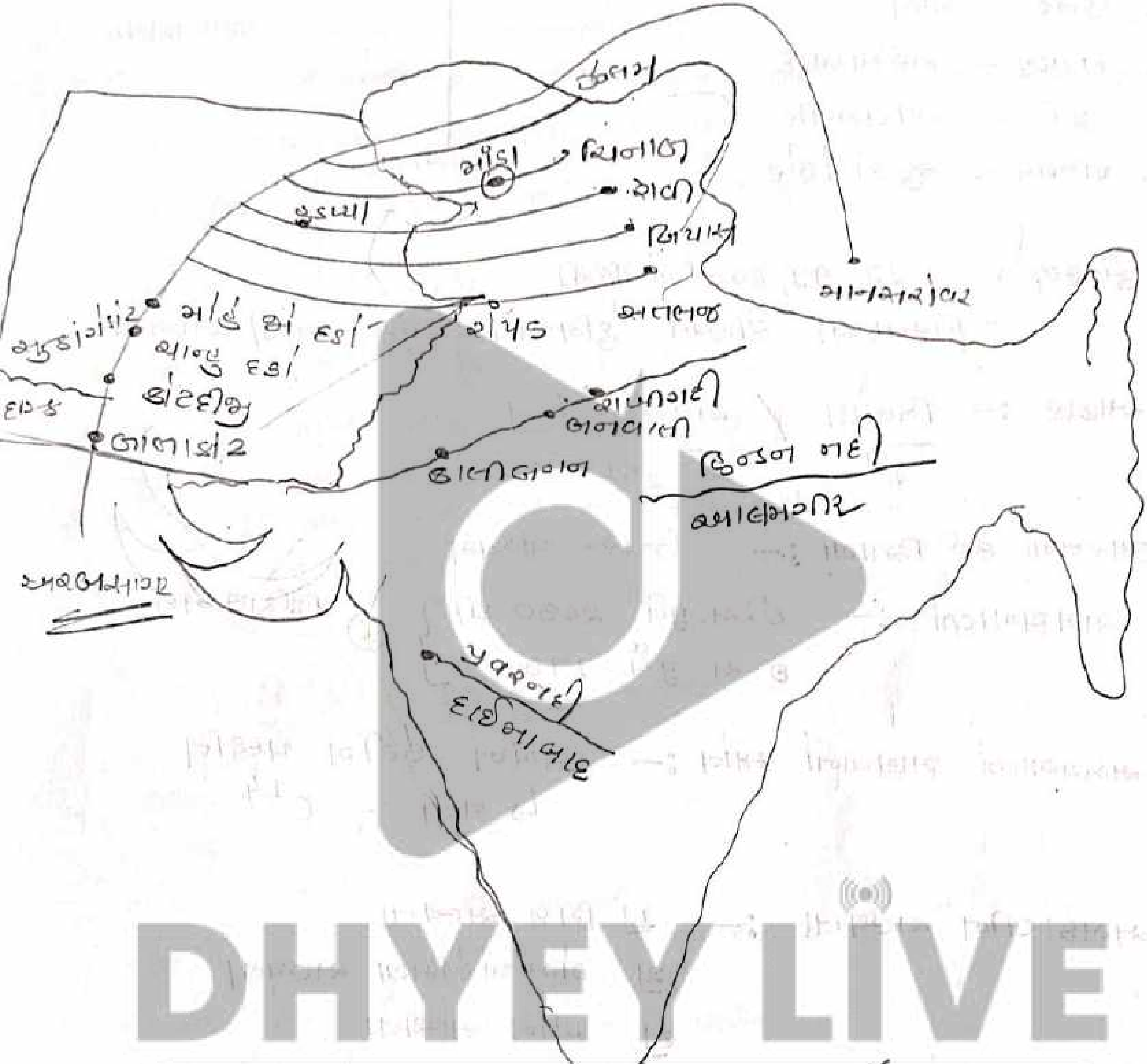

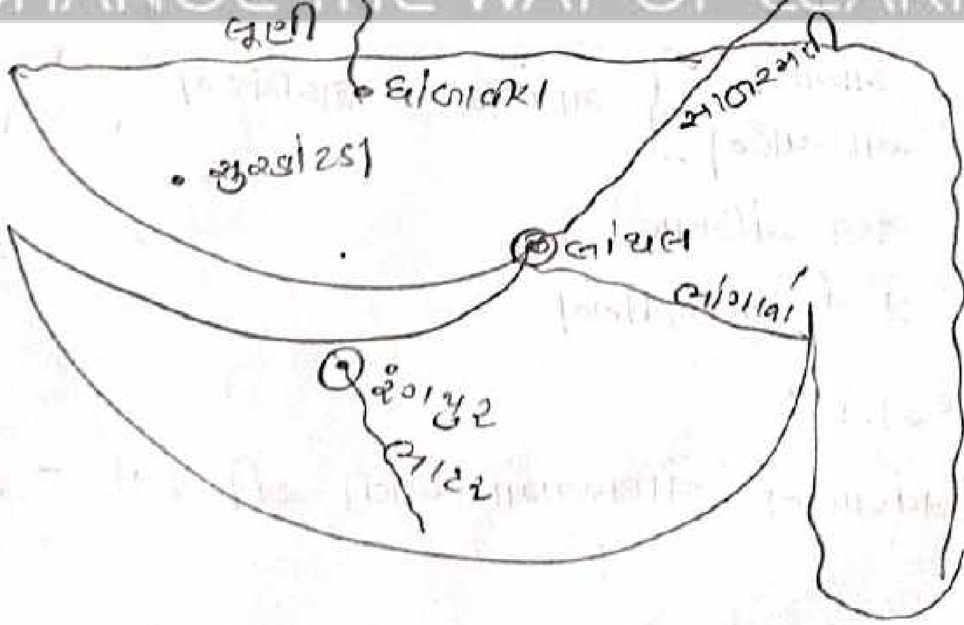

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

* Facts :-

અંતિમ સ્થળો :-

1. ઉત્તર - માંડા
2. દક્ષિણ - દાઈમાબાદ
3. પૂર્વ - આલમગીર
4. પશ્ચિમ - સુત્કાગેંડોર

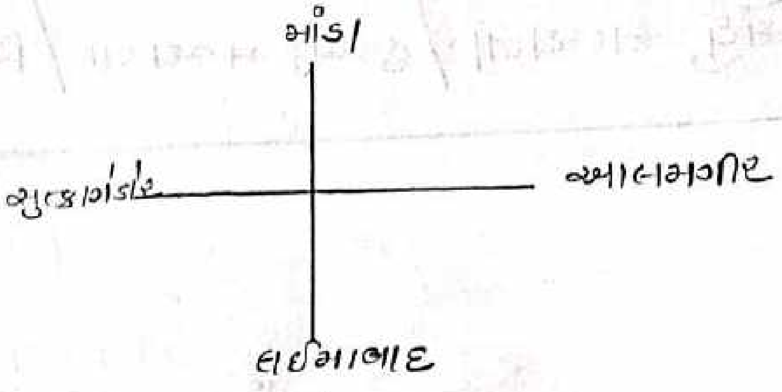

* ક્ષેત્રફળ :- 12, 99, 600 ચો. કિમી.
  - વિસ્તારની દ્રષ્ટિએ દુનિયાની સૌથી મોટી સભ્યતા

* આકાર :- ત્રિકોણ (1st) / સમલંબચતુષ્કોણ (2nd)

* ભારતમાં કઈ દિશામાં :- ઉત્તર- પશ્ચિમ

* સમયગાળો :- ઈ.સ. પૂર્વે 2650 થી ઈ.સ પૂર્વે 1750 } (x) નિશ્ચિત નથી

* સમયગાળો જાણવાનો સ્રોત :- કાર્બન ડેટીંગ પદ્ધતિ
  ↳ તત્વ :- C^{14}

* સમકાલીન સભ્યતા :-
  1) મિસ્ર સભ્યતા
  2) મેસોપોટેમિયા સભ્યતા
  3) ચીન સભ્યતા

* પ્રજાતિ :- દ્રવિડ
  મોંગોલ, આલ્પાઈન } માત્ર 1 - 1 હાડપિંજર
  મધ્ય એશિયાઈ
  પ્રોટો ઓસ્ટ્રેલિયન

* શોધખોળ કઈ રીતે ?

↳ લાહોરથી મુલ્તાન } રેલવેલાઈન પાથરવામાં આવી રહી હતી - 1856

↓

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આમાં બે એન્જિનિયર :- વિલીયમ અને જ્હોન બ્રુન્ટન
→ આ કામ દરમિયાન ઈંટ આરકો પ્રાપ્ત થયા
→ ચાર્લ્સ મેસન દ્વારા સિંધુખીણ સભ્યતાનો પ્રથમ વખત ઉજાગર કરવામાં આવી
→ પરીણામ : એલેક્ઝાંડર કનિંઘમ દ્વારા ભારતીય પુરાતત્વ વિભાગની સ્થાપના 1861 ની સાલમાં કરવામાં આવી
- ભારતીય પુરાતત્વના પિતા :- એલેક્ઝાંડર કનિંઘમ

→ 1921માં દયારામ સહાની દ્વારા હડપ્પાની શોધ કરાઈ.

* શું ન મળવા મળે ?
- ગાય, ઘોડો, સિંહ
- રથ, આરાવાળા પૈડા
- હથિયાર [આ બધા મળવા મળે ખેતીના]
- મંદિર & મહેલ
- લોખંડ

સિંધુ સભ્યતાના સ્થળો :-

1] હડપ્પા :-
- કબ્રસ્તાનનો બગીચો
- શોધ : 1921 : દયારામ સહાની
- રાવી નદીના કિનારે
- સ્થળ: મોન્ટગોમરી જિલ્લો - પશ્ચિમ પાકિસ્તાન

* અવશેષો :-
↳ નગરની બહાર 12 જેટલા કોઠાર મળી આવ્યા જેમાંથી જવના અવશેષ પ્રાપ્ત થયા [6-6 ની હરોળમાં કોઠાર પ્રાપ્ત થયા હતા - ઘઉં + જવ]

કોઠાર
↓
2 TYPE
- નગરની બહાર (બોર્ડર)
- નગરની અંદર (વ્યક્તિગત)

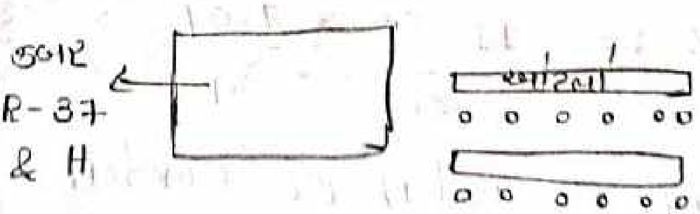

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ સૌથી વધારે જવ મળ્યા છે ઘઉંના અવશેષ પણ છે
↳ કોઠારની બાજુમાં ચબૂતરો જેમાં અનાજને કૂટવા માટે ખાંડણીઓ છે
↳ કોઠારની બાજુમાં 15 જેટલા ઓરડાઓ જે મજૂરનું નિવાસસ્થાન છે

↳ સ્થળ પરથી બે પ્રકારની કબર મળે છે :-

(1) R-37 :- વિશેષ વ્યક્તિ માટે

(2) H :- સામાન્ય માણસ માટે

↳ આમ, વધારે કબર હોવાથી નામ :- કબ્રસ્તાનનો બગીચો

↳ સ્વસ્તિકનુ ચિહ્ન મળી આવ્યુ છે :- 卐

↳ અન્ય મહત્વપૂર્ણ અવશેષ :-

- શબપેટી અને તેમાથી કપડું
- પાણીનુ માટીનુ પાત્ર અને સ્ટેન્ડ પણ મળી આવ્યુ છે
- સિંહના મુખવાળુ રમકડું
- પીપળના પાન જેવુ સોનાનુ પેન્ડન્ટ
- 20 જેટલી ખોપડીઓ એક સાથે મળી આવી છે
  ↳ સામુહિક હત્યા

(2) મોહેં-જો-દડો :-

→ લાશ / મૃતકોનો ટેકરો

→ શોધ : 1922 માં સિંધુ નદી કિનારે

શોધક :- રખાલદાસ બેનર્જી [R.D. બેનર્જી]

સ્થળ :- લારખાના - પાકિસ્તાન

→ 1980 માં World Heritage Site [in Pak] સ્થાન પામેલ

→ વિસ્તારની દ્રષ્ટિએ સિંધુ સભ્યતાનુ સૌથી મોટુ નગર [500 એકર]

→ પ્રખ્યાત સ્નાનાગાર મળી આવ્યુ :-

સાઈઝ :- 11.88 (લં) × 7.01 (પ) × 2.43 (ઊ) મીટર

તળિયુ : પકવેલી ઇંટ (બળેલી ઇંટ) + બિટુમીન કોલસાનુ પ્લાસ્ટર

દિવાલ : બળેલી ઇંટ + જીપ્સમ

↳ ઉપયોગ : કદાચ ધાર્મિક પ્રક્રિયા માટે

- તેમાં તાજુ પાણી કૂવામાથી આવે
- ગંદુ પાણી (નિકાલ) → ગટર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

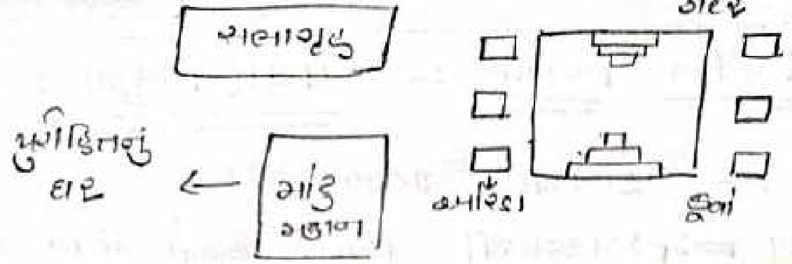

→ સૌથી વધારે કૂવા અને ઢાંકણ અહીંથી મળેલા છે [સભ્યતામાં]
→ પુરોહિતની મૂર્તિ મળી આવી છે [દાઢીવાળો પુરુષ]
↳ સ્ટીટાઈટ ખનીજમાંથી બનેલ
(સેલખડી ખનીજ)
↳ નકશીકામ સરળતાથી થઈ શકે

→ 42 જેટલા હાડપિંજર મળી આવ્યા છે
→ 2 ઘૂંટણીએ બેઠેલા બાળકોની મૂર્તિ
→ તાર પર બેઠેલા વાંદરાની મૂર્તિ
→ ચાંદીની પેટીમાં લાલ કપડામાં તાંબા અને કાંસાના અસ્ત્રો મળેલ છે
→ કાંસાની કાળા રંગની નર્તકી [4 ઈંચની]
↳ ત્રિભંગ અવસ્થામાં
→ સિવાયેલ કપડું અને સોય
→ પશુપતી નાથની મૂર્તિ (યોગમુદ્રામાં બેઠેલ)
↳ શિવનો અવતાર
→ માતૃદેવીની મૂર્તિ મળી આવી છે
→ સભાગૃહ મળી આવ્યુ છે
→ પુરોહિતનુ આવાસ મળી આવ્યુ છે

Note :

મોહે-જો-દડો :– 500 હેક્ટર
સૌથી મોટુ સ્થળ

રાખીગઢી :– ભારતમાં સિંધુ સભ્યતાનુ સૌથી મોટુ સ્થળ
350 એકર
↳ કુલમાં 750 એકર
[તેથી તાજેતરનુ સૌથી મોટુ સ્થળ કહી શકાય

ધોળાવીરા :– 54 એકર
↳ ગુજરાતનુ સૌથી મોટુ સ્થળ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Extra point :- પાષાણ યુગ :-

1. પુરાતન પાષાણયુગ :- 5 Lac - 10000 BC

↳ આ સમયે માણસ ⇒ → પથ્થરથી શિકાર કરતાં અને પેટ ભરતું
- → અગ્નિની શોધ :→ પાકુ માંસ
- → રહેઠાણ : ગુફા
- → કળા : ચિત્રકળા
- → મૃતકોને : કોઈ પ્રક્રિયા નહિ.

2. મધ્ય પાષાણ યુગ :- 10000 - 4000 B.C

આ સમયમાં માણસ ⇒
- → રહેઠાણ : ગુફા
- → પશુપાલન : કૂતરાં
- → બીજમાંથી વનસ્પતિ ઉગે એવી ખબર
- → મધ ઉછેરનુ કાર્ય
- → મૃતકોને દફન કરવાનુ શરૂ થયું

3. નૂતન પાષાણ યુગ :- 40000 - 2500 B.C.

આ સમયમાં માણસ ⇒
- → રહેઠાણ : ગુફામાંથી બહાર નીકળ્યાં ⇒ મેદાનમાં રહેવા લાગ્યા
- → ખેતી : પશુપાલન કરતાં થયાં
- → ચક્રની શોધ → વાહન → વાસણ બન્યા
- → મૃતકોને : દફન + અગ્નિ સંસ્કાર

4. તામ્રયુગ :-
- સમૂહમાં વસવાટ → નગરોનો વિકાસ
- શોધ : તાંબાના → ઓજાર, → વાસણ, → ઘરેણાં
- સંગીત અને નૃત્યના આકાર બન્યા.

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

3] ચાન્હુ દડો :—

→ શોધ : 1931

શોધક : N.G મજુમદાર [નાની ગોપાલ મજુમદાર]

સ્થળ :- સિંધ (પાકીસ્તાનમાં)

* અવશેષ :-

↳ મણકા બનાવવાની ફેક્ટરી

↳ કૂતરા અને બિલાડીના અવશેષ મળી આવ્યા [ઇંટ પર પગલાની છાપ]

↳ એકમાત્ર સ્થળ જેની ફરતે દિવાલ નહિ.

↳ એકમાત્ર સ્થળ જ્યા ઢાળવાવાળી ઇંટ જોવા મળી

↳ વાસણો અને રમકડાં

↳ અરીસા

↳ કાજલ, કાંસકો, અસ્ત્રો, લિપસ્ટિક, ફેસપાવડર (પાવડર) (ઇજીપ્તથી આયાત)

સૌંદર્ય પ્રસાધનના સાધનો મળેલ

↳ માટે કહી શકાય કે શ્રુંગાર રસ ધરાવતા હશે

4] કોટદીજી :—

↳ શોધ : 1963

શોધક : ફઝલ અહમદ ખાન

સ્થળ : સિંધ - પાકીસ્તાન

↳ ટેરાકોટા પથ્થરની બંગળીઓ

અપવાદરૂપ :- ભાલા (હથિયાર) મળેલ

↳ માટીને પકવીને બનાવવામાં આવતો પથ્થર

↳ શીલખડી (પથ્થરની તક્તી) : જેના પર લખાણ અથવા ચિત્ર હોય

↳ હાથીના અવશેષ : હાથી દાંતના અવશેષ અને હાથી રમકડું

5] બાલાકોટ :—

↳ શોધ : 1970

શોધક : જ્યોર્જ ડેલ્સ

સ્થળ :- બલુચિસ્તાન (પાકિસ્તાન)

* અવશેષ :-

↳ આ એક બંદર હતું

↳ છીપલાનો ઉદ્યોગ અને છીપલાની બંગડીઓ

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

6) અમરી :—

↳ શોધ :- 1935

↳ શોધક : N.G. મજુમદાર

સ્થળ : સિંધ - પાકિસ્તાન

* અવશેષ :-

ઈંટો અને ઓજારોના અવશેષ મળ્યા છે

7) સુત્કાગેંડોર :-

↳ શોધ : 1975

શોધક :- જ્યોર્જ ડેલ્સ

એંડવર્ડ માંડલર

ઓરેલ સ્ટેન

સ્થળ :- બલુચિસ્તાન (પાકીસ્તાન)

* અવશેષ :-

↳ આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય બંદર હતું

↳ અહીં હાડકાના અવશેષ મળી આવ્યા છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

☆ સિંધુ સભ્યતાના ભારતમાં આવેલ સ્થળો

1] માંડા

↳ શોધ :- 1976

શોધક :- જગતપતી જોશી

સ્થળ :- અખનૂર, કાશ્મીર

\+ અવશેષ :-

કાળા રંગના વાસણ મળી આવ્યાં છે તે પરથી
અનુમાન છે કે ઈમારતી લાકડાનો વેપાર થતો હશે

2] રાખીગઢી :-

શોધ :- 1963

શોધક :- અમરેન્દ્રનાથ

સ્થળ :- હિસાર, હરિયાણા

\+ અવશેષ :-

↳ 250 એકરમાં ફેલાયેલુ ભારતીય સિંધુ સભ્યતાનુ સૌથી મોટુ નગર
[હાલના સંદર્ભમાં 750 એકર]

↳ માટીના વાસણ

↳ તાંબાની માછીમારીના કાંટા

↳ રમકડાં

↳ વજનીયાં

↳ કુવો મળ્યાં છે

↳ તાજેતરમાં

2018 :- 1 છ ફૂટ લાંબુ હાડપિંજર મળી આવ્યું છે

2019 :- એક જોડિયા કબર (યુગલશબ) મળી આવી જેના ફરતે વાસણોમાં

2020-21 :- કેન્દ્રીય બજેટમાં આઈકોનિક સ્થળ જાહેર કરાયું

2022 :- બે સ્ત્રીઓના હાડપિંજર જેના ફરતે ભરપૂર ઘરેણાઓ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

3] રોપડ :-

↳ શોધક :- યજ્ઞ દત્ત શર્મા

શોધ :- 1953

સ્થળ :- રોપડ (પંજાબ)

* અવશેષ :-

↳ માનવ કબર સાથે કુહાડી અને કુતરાના અવશેષ મળ્યા.

↳ તાંબાના ઓજાર અને ટેરાકોટાની બંગડીઓ

4] બનાવલી :-

↳ શોધ: 1974

શોધક:- રવિન્દ્ર સિંહ બિસ્ત

સ્થળ :- ફતેહનગર, હરિયાણા

* અવશેષો :-

↳ ઈંડા આકારનુ અંડાકાર શહેર →

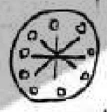

↳ અહી મકાનની ગોઠવણી ચક્ર આકારમાં અને રસ્તાઓ પૈડાના આરા જેવા

↳ તલ અને સરસવના તેમજ જવના સૌથી વધારે અવશેષ

↳ બે માતૃદેવીની મૂર્તિ મળી

↳ અપવાદરૂપ :- તાંબાના તીર અને ભાલા

5] કાલિબંગાન :-

→ શોધ :- 1953

શોધક :- 1] બી.બી. લાલ

2] બી.કે. થાપર

3] અમલાનંદ ઘોષ

સ્થળ :- હનુમાનગઢ (રાજસ્થાન)

* અવશેષ :-

↳ ખેડેલા ખેતર અને ખેત ઓજાર :- કયા Form માં ?

- લાકડુ અને તાંબાથી બનેલ

↳ ઉંટના અવશેષ મળ્યા છે એથી કહી શકાય કે અહિ ઊંટો દ્વારા ખેતી થતી હશે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તાંબાનાં સૌથી વધારે જથ્થાં મળ્યાં છે

→ આ સભ્યતાનુ એકમાત્ર સ્થળ છે જે એક સ્તરીય

→ આ સભ્યતાનુ એકમાત્ર સ્થળ છે જે ગટર વગરનું

→ અહીંથી પાત્ર દફન, અર્ધ દફન, સંપૂર્ણ દફન અને અગ્નિદાહના અવશેષ મળે છે

→ અગ્નિકુંડ અને અગ્નિવેદીઓ મળી આવી છે

→ અહીં ગોળ અને લંબચોરસ કબર મળી આવી છે

→ અહિ કાંસાની કાળા રંગની બંગડીઓ મળી છે, જેથી આ નગરનુ નામ કાલિબંગન પડ્યુ છે એવુ કહી શકાય.

→ આ નગર સભ્યતાનુ સૌથી ઉતરતી કક્ષાનુ સ્થળ છે જેથી તેને "ગરીબોનુ નગર" પણ કહી શકાય.

→ નોંધ :

આ સભ્યતામાં સૌથી વધારે રમકડા ખીસકોલીના અને પૂજનીય પક્ષી : કબુતરના મળ્યા છે

6] આલમગીર :-

↳ શોધ :- 1959

શોધક :- યજ્ઞદત્ત શર્મા

સ્થળ : મેરઠ (U.P)

અવશેષ :-

↳ અહીં સોનાનાં વરખ ચઢાવેલાં મણકાં મળી આવ્યાં છે

↳ અહિ કપડાના અવશેષ મળે છે

↳ મોર અને ખિસકોલીના અવશેષ

મોર → હાડપિંજર

ખિસકોલી → માટી મૂર્તિઓ

↳ રોટલી માટેનો પાટલો અને ભાંગેલો વાટકો મળ્યાં છે

7] દાયમાબાદ :-

↳ શોધ :- 1958

↳ શોધક :- B.P. બોપારડિકર (MH ના હતા)

સ્થળ :- અહમદનગર [મહારાષ્ટ્ર]

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અવશેષ :-
↳ કાંસાની ભેંસની મૂર્તિ અને કાંસાનો રથ (બળદગાડા જેવો)

★ સિંધુ સભ્યતાનુ નગર અને મકાન આયોજન

→ સિંધુ સભ્યતા ભારતની પ્રથમ શહેરી વ્યવસ્થા
→ દુનિયામા સૌપ્રથમ :- મેસોપોટેમીયા

નગર બાંધકામ :- ૩ શરત

સિંધુ સભ્યતામાં બાંધકામ કરતી વખતે સૌપ્રથમ તેઓ ત્રણ શરતો પર કામ કરતા

① પીવા માટે પાણીની વ્યવસ્થા કરવી
② કાટખૂણે કાપતા રસ્તા બનવા જોઈએ
③ ગટર વ્યવસ્થા બનાવવી જોઈએ

→ અહિ પ્રાથમિક રીતે સૌપ્રથમ ગટર વ્યવસ્થા અને ત્યારબાદ રસ્તાઓનું બાંધકામ કરવામાં આવે છે
→ રસ્તા બનાવ્યા બાદ મકાન આયોજન કરવામાં આવે છે

• નગરના પ્રકારો :-
મુખ્યત્વે બે પ્રકારના નગરો જોવા મળે છે
① દ્વિસ્તરીય નગરો
② ત્રિ સ્તરીય નગરો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] દ્વિસ્તરીય નગરો :-
↳ અહીં પહેલા ઊંચો ટેકરો અને પછી બીજા મકાનો હતા
↳ સિંધુ સભ્યતામાં લગભગ તમામ સ્થળ દ્વિસ્તરીય હતા

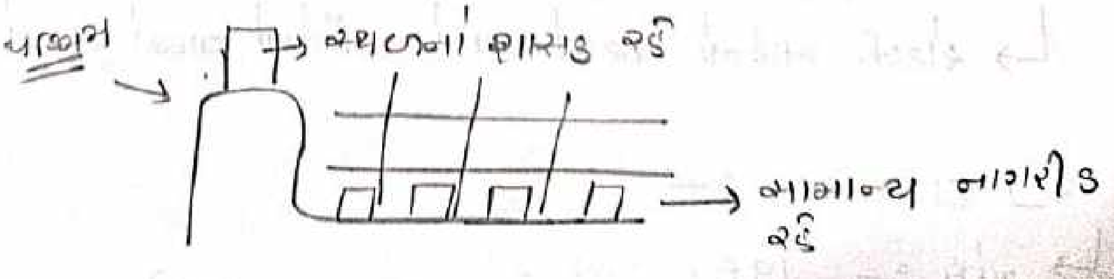

૨] ત્રિસ્તરીય નગરો :—

↳ અહીં પગથિયા આકારમાં બાંધકામ હતું

↳ સભ્યતાના માત્ર ગણતરીના સ્થળ જ ત્રિસ્તરીય હતા

① ધોળાવીરા
② ખીરસરા
③ કુરન

} સ્થળ : કચ્છ

→ શાસક
→ અમલદાર
→ સામાન્ય નાગરીક

④ ~~કાલીબંગન – રાજસ્થાન~~

→ આ સભ્યતામાં શાસકના મકાનો હંમેશા પશ્ચિમ દિશામાં રહેતા

☆ **ગટર આયોજન :— Drainage System :-**

→ આ સભ્યતામાં ત્રણ-સ્તરીય ગટર વ્યવસ્થા જોવા મળે છે

① ઘરની ગટર / નીકા મોરી /
- ઘરમાં રહેલાં સ્નાનાગારનું પાણી રસ્તાની બંને બાજુ રહેલી ગટરની નાળીમાં જમા થાય

② મેઈન હોલ
- ઘણા સ્થળ જેમાં મેઈન હોલમાં ઉતરવા માટે સિડીઓ જોવા મળે છે
- મેઈન હોલના ઢાંકણ તરીકે પથ્થરનો ઉપયોગ થાય છે

③ ગંદુ પાણી જે કોઈ આ નગરની બહાર નીકળે

☆ **રસ્તાનુ આયોજન :—**

↳ અહિં કાટખૂણે કાપતા રસ્તાઓ બનાવવામાં આવતા હતા.

↳ રસ્તાની પહોળાઈ :- પૂર્વ- પશ્ચિમ :- ૪૦ ફૂટ પહોળા રાજમાર્ગો હતા

↳ વાહન વ્યવહારમાં આસાની

↳ આપમેળે સાફ થઈ જાય

- ઉત્તર દક્ષિણ – ૨૬-૨૭ ફૂટ પહોળા હતા
- આંતરીક ગલીઓ – ૬ થી ૯ ફૂટ પહોળી હતી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ રસ્તાના છેડે બને બાજુ ઢાળ રાખવામાં આવતા જેથી તે ગટર માટે ઉપયોગી થઈ શકે

→ અહિ રસ્તાને સમાંતર ખાળ છે, જેને સ્ટ્રીટલાઈટ કીધી છે

• <u>મકાન આયોજન</u>

→ રસ્તાની બંને બાજુ મકાનનું બાંધકામ કરવામાં આવે

→ મકાનનુ બાંધકામ કાચી અને પાકી ઈંટ ઉપરાંત ઈમારતી લાકડું વાપરવામાં આવે

→ સભ્યતામાં દરેક સ્થળે પરથી મળેલી ઈંટની સાઈઝનો રેશિયો સરખો જોવા મળે છે જે 1 : 2 : 4 હતો

→ અહિ મકાન હંમેશા ઊંચા ઓટલા ઉપર બાંધવામાં આવતા હતા

→ મકાનમાં દરવાજા કે બારી રસ્તા પર ન પડે
અપવાદ :- લોથલ

→ મકાનના માળ :-
સભ્યતામાં એક માળીય અને બે માળીય મકાન પ્રાપ્ત થાય છે

- શાસકનુ ઓરડો :-
- શાસકનુ મકાન :- 2 થી 5 ઓરડા
સામાન્ય નાગરીકના મકાન :- 1 થી 3 ઓરડાં

બંનેના મકાનમાં :- સ્નાનાગાર, ગટર, રસોડું
શાસકના મકાનમાં :- ચબૂતરો, કૂવો, કોઠાર (ઉપલા ગૃહમાં) જોવા મળે

- મકાનમાં દરવાજા હંમેશા પૂર્વ દિશામાં રાખવામાં આવતા હતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

* સિંધુ સભ્યતાની આર્થિક સ્થિતિ :–

અહીના લોકો ખેતી, પશુપાલન, શિલ્પકલા, માછીમારી, વહાણવટુ [મણકાર] અને વણાટકામ જેવા કાર્યો કરતા હતા

• ખેતી :– સિંચાઈ માટે પાણી – કૂવા, તળાવ અને નદીમાંથી આવતું

↳ તેઓ ઋતુ આધારીત ખેતીના જાણકાર ન હતા।

↳ અહિ બળદ અને ઊંટ દ્વારા ખેતી કરવામાં આવતી હતી.

↳ ઘઉં, જવ, બાજરી, ચોખા, તલ, સરસવ, વટાણા, ફળ અને શાક ઉગાડતા

– જવ એ ત્યાના લોકોનો મુખ્ય ખોરાક હતા

– કપાસની ખેતી એ સિંધુ સભ્યતાની દેન વિશ્વને છે

↳ મધ ઉછેર કાર્ય પણ કરતા અને મધને મીઠાઈ તરીકે જાણતા હતા

• પશુપાલન :– ગાય અને ઘોડા સિવાય તમામ પાલતુ પશુઓ પાળતા

↳ દૂધ અને તેની બનાવટોનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હશે

↳ મૃતક જનવરના શરીર પરથી ચામડુ ઉતારી તેના ઉત્પાદનમાં ઉપયોગ લેવાતા હશે

↳ પશુઓના મુખવાળા રમકડા પણ મળી આવે છે

↳ તે લોકો માંસાહારી રહ્યા હતા।

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સિંધુ ખીણ સભ્યતાની → શિલ્પકલા :—

→ આ સભ્યતામાં ઘણી શિલ્પકલાઓનો વિકાસ થયો હતો

શિલ્પકલા

- ↓ વાસણ
- ↓ મૂર્તિકલા
- ↓ ઘરેણાં
- ↓ રમકડાં
- ↓ મણકા

1] વાસણ

→ ધાતુ અને માટીના વાસણો મળી આવે છે

→ લાલ અને કાળી માટીના વાસણો મળી આવે છે

→ વાસણ પર ચિત્રકળા કરવામાં આવી હતી :-

- લાલ રંગના વાસણ પર કાળા રંગથી ચિત્રકામ અને કાળા રંગના વાસણ પર લાલ રંગથી ચિત્રકામ

→ ચિત્રકળાના વિષયો :-

- પશુ, પક્ષી, પ્રકૃતિ, મનુષ્ય

2] મૂર્તિકલા :—

→ અહીં ટેરાકોટા પથ્થરમાંથી માતૃદેવીની મૂર્તિ બનાવવામાં આવતી (ex :- માતૃદેવીની મૂર્તિ)

→ ધાતુની મૂર્તિ બનાવવામાં આવતી

ex : કાંસાની કાળા રંગની નર્તકી

→ રેતાળ પથ્થર :-

ex :- ધડવાળો પુરુષ

→ સ્ટીએટાઈટ (એક પ્રકારનુ ખનીજ) → જેનુ સાઈન્ટિફિક નામ :- સોપસ્ટોન છે.

ex : પુરોહિતની મૂર્તિ

→ ધાતુની મૂર્તિ લોસ્ટ વેક્સ ટેકનીક થી બનાવવામાં આવી હતી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

3] ઘરેણાં :-

→ આ સભ્યતામાં ધાતુ, માટી અને હાડકાંના ઘરેણા મળી આવે છે

→ આ ઘરેણા પુરુષ અને સ્ત્રી બંને દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા હતા

→ બંગડી, હાર, માળા, કંઠ-માળા, કમરબંધ, કાન અને નાકની વાળીઓ અને છીપલાનો ઉપયોગ એવા મળતાં હતાં

4] ઘરેણાં :-

→ આ સભ્યતામાં ધાતુ અને માટીના રમકડા પ્રાપ્ત થયા હતા જેથી બાળકોનું મહત્વ પણ હતુ એવુ કહી શકાય.

5] મણકા :-

→ અહિંથી ધાતુ, માટી અને કાર્નેલિયન ખનીજના મણકા મળી આવે છે

→ આ મણકાઓનો મુખ્યત્વે ઉપયોગ શણગાર માટે થતો હતો

⇒ સભ્યતાનો સૌથી વધારે વેપાર :-

આ સભ્યતાનો સૌથી વધારે વેપાર - મેસોપોટેમીયા સભ્યતા સાથે થતો હતો

જેનો પુરાવો :- એ સમયે અક્કડ સામ્રાજ્ય થઈ ગયો

↓

રાજા શેરોગોન થયા (ઈરાનમાં)

↓

એના શિલાલેખમાં માહિતી મળી આવે છે

↓

મેલુહા (સિંધુ સભ્યતાના લોકો) દિલમુન બંદર (આમાન) થઈને મેસોપોટેમીયામાં કાપડ અને ઈમારતી લાકડુ લાવે છે

↳ સિંધુ સભ્યતાની વેપારી શૈલખડી મેસોપોટેમીયામાંથી ~~ડાયક~~ પ્રાપ્ત ~~થાય છે~~ થઈ છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સભ્યતામાં ત્યારે વસ્તુ વિનિમયની પ્રથા જોવા મળતી હતી
→ માપતોલ માટે વજનીયા જોવા મળ્યા હતા જેનો ગુણોત્તર 16 ના ગુણાંકમાં હતો.

* વાહન વ્યવહાર :-
→ જમીન મારફત
સભ્યતામાં બે અને ચાર પૈડાવાળા બળદ ગાડા છે, જે સભ્યતામાં તમામ લોકો પાસ છે
→ પાણી મારફત
અહિ પાણી પર સામાનની હેરફેર જહાજ વડે થતી હતી

* આયાત [Import] :-
સોનુ : ઈરાન, અફઘાનિસ્તાન અને દ. ભારત
ચાંદી :- અફઘાનિસ્તાન અને મેસોપોટેમીયા
ટીન :- અફઘાનિસ્તાન
સીલખા :- મેસોપોટેમીયા
તાંબુ :- ઓમાન અને રાજસ્થાન
હીરા : ઈજીપ્ત

* નિકાસ :-
- અનાજ, કાપડ, ટેરાકોટા મૂર્તિ, શંખ અને ઈમારતી લાકડું

* સામાજિક સ્થિતિ :-
↳ આ સભ્યતાનો સમાજ માતૃપ્રધાન રહ્યો હતો
↳ આ સભ્યતામાં મુખ્ય ચાર વર્ગના લોકો રહેતા હતા

ખેડૂત
કારીગર → મુખ્ય વર્ગનો દરજ્જો
પુજારી
વેપારી

↳ સ્ત્રી અને પુરુષ લાંબા વાળ રાખતા, આભુષણો પહેરતાં તેમજ સુતરાઉ અને ઊનનું કાપડ પહેરતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સ્ત્રીઓમાં શ્રૃંગાર રસ ધરાવતી હશે

→ રમકડા મળ્યા છે તેથી સમાજમાં બાળકોનુ વિશેષ મહત્વ રહ્યુ હશે

→ મનોરંજન માટે તેઓ :-

સંગીત, નૃત્યના જાણકાર હતા

પાસા રમતા

કૂકડા લડાવવાના શોખીન હતા

મદીરાપાન પણ કરતા હતા

→ અહિં અંક ગણિકા પ્રથા (નિર્વસ્ત્ર નાચ) જેવુ દૂષણ જોવા મળતુ હતું

* મૃતક :-

મૃતકને પાત્રદફન, અર્ધ દફન, સંપૂર્ણ દફન અને અગ્નિ સંસ્કાર કરતા

સંપૂર્ણ દફનમાં માથુ - ઉત્તર દિશામાં

પગ - દક્ષિણ દિશામાં રાખતા હતા

+

મૃતકની સાથે તેની પ્રિય વસ્તુઓ દફન કરવામાં આવતી કારણ કે તેઓ પુન:જન્મમાં વિશ્વાસ કરતા હતા.

- સિંધુ સભ્યતામાં લોકો ભુત-પ્રેતમાં વિશ્વાસ રાખતા અને તેમાથી બચવા તાવીજનો ઉપયોગ કરતા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

* ધાર્મિક સ્થિતિ :-

→ આ સભ્યતામાં કોઈ ધર્મ સ્પષ્ટ નહિ જેથી સભ્યતા ધર્મનિરપેક્ષ રહી હતી

→ અહીના લોકો પ્રકૃતિના ઉપાસક હતા :-

- સુર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિને પુજતા
- વૃક્ષ :- પિપળને પુજતા અને તેના લાકડા હવનમાં વાપરતા

1 → પૂજનીય મૂર્તિ :- ગર્ભવતી સ્ત્રી અને તેના ગર્ભમાંથી બહાર નીકળતો છોડ એ ધરતીમાતાની મૂર્તિ હતી

2 → એક વ્યક્તિ યોગ મુદ્રામાં + વાળ ખુલ્લા + 3 શીંગડાવાળો મુગટ + ચારે બાજુ જનાવર

[ચાર જાનવર : વાઘ, ભેંસ, ગેંડો, હાથી & ચરણોમાં : 2 હરણ]

3 → સ્વસ્તીકનુ ચિહ્ન મળી આવ્યુ છે

4 લીંગની મૂર્તિ મળી આવી છે < સ્ત્રી + પુરુષ

5 પ્રખ્યાત સ્નાનાગાર મળી આવ્યુ છે

6 અગ્નિકુંડ અને અગ્નિવેદીઓ મળે છે માટે કહી શકાય કે હવન કરતા હશે

7 મૂર્તિ પૂજામાં વિશ્વાસ ધરાવતાં હોવાથી "સગુણ વિચારધારા ધરાવનારો સમાજ" કહેવાય.

☆ લિપિ :-

→ આ સભ્યતાની લિપિ ચિત્રલીપી કહેવાશે અને આ લીપીમાં ચિત્રોની સંખ્યા 400 જેટલી છે જે

→ જેમા લખાણ જમણેથી ડાબે અને બાદ જમણેથી ડાબે એમ સર્પાકાર આકારમાં છે

→ આ લીપીને "બુસ્ટ્રોફેડન" લીપી કહેવાય છે

→ આ લીપી હજુ સુધી વણ ઉકેલાયેલી છે સંભવ કહી શકાય કે આ સભ્યતાના લોકો શિક્ષિત હતા

☆ સિંધુ સભ્યતાનો અંત :-

→ સભ્યતા નષ્ટ થવા પાછળ કોઈ ચોક્કસ પુરાવા નથી

1. પૂર & ભૂકંપ
2. રોગચાળો
3. આબોહવામાં પરીવર્તન
4. વેપાર વાણીજ્ય નષ્ટ થવો
5. રણ વિસ્તારમાં વધારો થવો
6. બાહ્ય આક્રમણ (આર્યો
7. ઉત્તર હડપ્પા કાળ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

-> **સમયગાળો** :-> ઈ.સ. પૂર્વે 1500 – ઈ.સ. પૂર્વે 600

- ઈ.સ. પૂર્વે 1500-1000 => વૈદિકકાળ [ઋગ્વેદ]
- ઈ.સ. પૂર્વે 1000-600 => અનુવૈદિક કાળ [સામ, યજુ, અથર્વ]

સિંધુ સભ્યતાના અંત અને વૈદિક સભ્યતાની શરૂઆત વચ્ચેનો સમય => અંધકારયુગ

=> **વૈદિકકાળ** :-> ઈ.સ. પૂર્વે 1500 – ઈ.સ. પૂર્વે 1000

સ્રોત / પુરાવા

1] સાહિત્યિક
- ઋગ્વેદ
- ઝેન્દ અવેસ્તા ગ્રંથ - પારસી

2] પુરાતત્ત્વીય
- કસ્સી અભિલેખ -> ઈરાન
- મિતાની & બોગજકોઈ અભિલેખ -> તુર્કી
- વાસણ

=> **આર્યોનું આગમન** :->

-> આર્ય શબ્દનો અર્થ :-> શ્રેષ્ઠ / કુલીન

-> ઋગ્વેદ મુજબ આર્યોનું નિવાસસ્થાન :-> સપ્તસિંધુ પ્રદેશ
સાત નદીઓ :-> સિંધુ, રાવી, ઝેલમ, બિયાસ, ચિનાબ, સરસ્વતી, સતલુજ

-> વિદ્વાન :-> 1] મેક્સમુલરના મત :-> આર્યો મધ્ય એશિયામાંથી ભારત આવ્યા છે.

2] દયાનંદ સરસ્વતીના મતે :-> આર્યો તિબેટથી આવ્યા છે.
-> (પુસ્તક :-> સત્યાર્થ પ્રકાશ)

3] લોકમાન્ય તિલક :-> આર્યો ઉત્તર ધ્રુવથી આવ્યા છે.
-> પુસ્તક :-> આર્કટિક - ધ હોમ ઓફ વેદાસ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ પુરાતત્વ વિભાગના મતે :→ યુરેશિયાના સ્ટેપીકના મેદાનથી
↳ ઘાસનું મેદાન

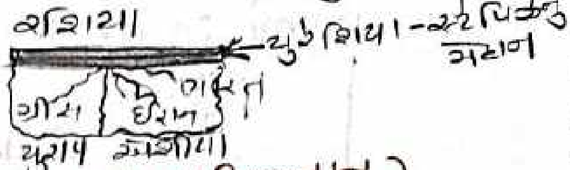

→ આર્યોનું મૂળભૂત કાર્ય :→ પશુપાલન
→ સ્ટેપીકના મેદાનમાં ભયંકર દુષ્કાળ પડતા આર્યોનું સ્થળાંતર
→ આર્યો દ્વારા સૌપ્રથમ હિંદુકુશ પર્વતમાળા (અફઘાનિસ્તાન) ઓળંગવામાં આવી ખૈબરઘાટ (પાકિસ્તાન) પાસ પાર કર્યો. અને

[સપ્તસિંધુ પ્રદેશ (Ind + Pak)] ઉતરી આવ્યા.
1500

→ આર્યો તેમની સાથે ગાય, ઘોડો, રથ અને હથિયાર લાવ્યા.
→ અહીં સપ્તસિંધુ પ્રાંતમાં યુદ્ધ

આર્ય Vs અનાર્ય (દ્રવિડ લોકો)

- આર્ય ↓ વર્ણ :→ skin Tone ↓ સફેદ
- અનાર્ય ↓ હાર થતા ધકેલવામાં આવ્યા ↓ દક્ષિણ દિશામાં — વર્ણ :→ કાળો

→ આર્યોની ભાષા :→ [ઈન્ડો - યુરોપિયન]

આ સમૂહમાં ← જે ભાષાઓનો એક સમૂહ છે :→ લેટીન, ગ્રીક, ફ્રેંચ, સંસ્કૃત, જર્મની, ગોથીક
સંસ્કૃત જૂનામાં -- જેમાં મુખ્યત્વે
જૂની છે -

★ [ઋગ્વેદ]

→ દુનિયાનો સૌથી જૂનો ગ્રંથ માનવામાં આવે છે
→ ઋગ્વેદને અપૌરુષેય અને અમાનુષીય માનવામાં આવે છે
→ ઋગ્વેદના મંત્રો → N.M.S. → અમૂર્ત વાક્યો
→ ઉપવેદ :→ આયુર્વેદ → ચિકિત્સા સાથે સંકળાયેલ છે
→ ઋગ્વેદના મંત્ર ઉચ્ચારને → હોતૃ કહેવામાં આવે છે.
- ઋગ્વેદની રચના → ઈ.સ. પૂર્વે 1200 (મેક્સમુલર મતાનુસાર)
  → લેખક :→ સપ્તર્ષિ ઋષિ (સાત ઋષિઓ ભેગા મળીને)
  → સંકલનકર્તા :→ (બ્રહ્માજીના માનેલા દિકરા)
    ↳ વેદવ્યાસ
    - અમર છે (માન્યતા)
    - મૂળ નામ :→ કૃષ્ણ દ્વૈપાયન ↓ વેદોનું સંકલન કર્યું તેથી :→ વેદવ્યાસ

→ લિપી :→ દેવનાગરી
ભાષા :→ સંસ્કૃત
→ ઋગ્વેદ સંપૂર્ણ રીતે પદ્યમાં લખાયેલ છે.
(પદ્યમાં ↓ લયમાં)

10 પ્રકરણ – 1028 સુક્ત — 10600 ઋચાઓ
(સુક્ત → શ્લોક) (ઋચા – મંત્ર)

⇒ **ઋગ્વેદના 10 પ્રકરણના વિષય :→**

- **પ્રકરણ 1** → દેવોની સ્તુતિ
- **પ્રકરણ 2 થી 7** → સૌથી જૂના પ્રકરણો છે
  - જેને કહેવાય ગોત્ર મંડળ
- **પ્રકરણ 3** → ગાયત્રી મંત્ર લખાયેલ છે → જે વિશ્વામિત્ર ઋષિએ આપેલ છે
- **પ્રકરણ 7** → દાસરાજ્ઞ યુદ્ધ (દસ રાજાઓનુ યુદ્ધ)
  - ↓ રાવી નદીના કિનારે થયું
  - સુદાસ Vs પુરુ (જેના ગુરુ : વિશ્વામિત્ર) + 10 અન્ય જાતિ
  - સુદાસ (જેના ગુરુ વશિષ્ઠ) ↓ વિજેતા

સુદાસ - એ ભરતનો પૂર્વજ
ભરત એ દુષ્યંત & શકુંતલાના પુત્ર • દુર્વાસા ઋષિ
(શકુંતલા ↓ વિશ્વામિત્ર & મેનકાના પુત્રી)

- **પ્રકરણ 8** → દેવતાઓની માહિતી
- **પ્રકરણ 9** → પ્રકરણ 9 ને સોમમંડળ કહેવામાં આવે
  - ↳ સંપૂર્ણ પ્રકરણ સોમદેવતા પર છે
- **પ્રકરણ 10** → પુરુષ સુક્ત ⇒ વર્ણવ્યવસ્થા
  - ↳ બ્રાહ્મણ - ક્ષત્રિય - વૈશ્ય - શુદ્ર

☆ **પ્રકરણ અને તેના લેખક :→**

પ્રકરણ		લેખક
1	→	અનેક ઋષિઓ દ્વારા
2	→	ગુત્સમદ અને ભાર્ગવમુનિ
3	→	વિશ્વામિત્ર
4	→	વામદેવ
5	→	અત્રીમુનિ
6	→	ભારદ્વાજ

પ્રકરણ 1 & 10 નવીનતમ પ્રકરણ છે

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

7 → વશિષ્ઠ

8 → કણ્વમુની

9 → અંગીરા & પવમાન

10 → અનેક મહર્ષિઓ દ્વારા

★ **ઋગ્વેદકાલીન રાજનૈતિક વ્યવસ્થા :-**

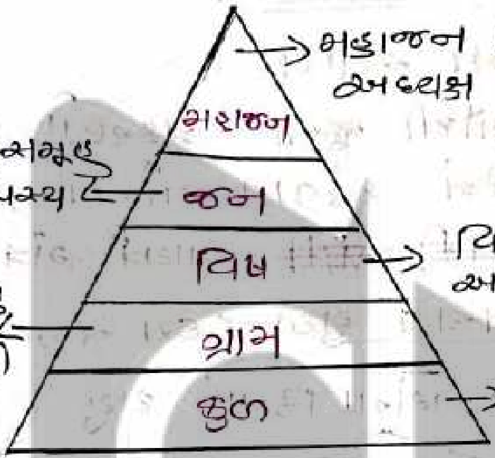

→ મહારાજન :- સૌથી મોટી એકમ
અધ્યક્ષ :- રાજા

જન :- વિશનો સમૂહ
અધ્યક્ષ :- જનગોપસ્ય

→ વિશ :- ગ્રામનો સમૂહ
અધ્યક્ષ :- વિશપતી

ગ્રામ :- કુળનો સમૂહ
અધ્યક્ષ :- ગ્રામીણી

→ કુળ :- અર્થ → પરિવાર
↓ અધ્યક્ષ :- કુલપ

★ **વહીવટ :-**

→ વહીવટ માટે કુલ ૫ સંસ્થાઓ મળી આવે છે

1] સભા :-

→ અર્થ :- સમજવું → [હાલમાં ન્યાયપાલિકામાં હસ્તમાન થાય]

→ સભામાં વડીલ અને પ્રતિષ્ઠિત લોકો બેસે

→ સભામાં સ્ત્રીઓ ભાગ લઈ શકે → જેની સભાવતી કહેવામાં આવે

→ સભાના સદસ્યોને → સભેય

→ સભાના અધ્યક્ષને → સભાપતિ

→ ઋગ્વેદમાં સભાનો કુલ [8] વખત ઉલ્લેખ

2] સમિતિ :- હાલના સંદર્ભમાં : → લોકસભા
→ election commission
→ નીતી આયોગ

→ સમિતિનો ઉલ્લેખ ઋગ્વેદમાં કુલ [9] વખત

→ તેમાં બધા વર્ણનો સમાવેશ કરવામાં આવે અને ભવિષ્યની નીતિ નક્કી કરવામાં આવે.

→ સમિતિ દ્વારા રાજાની ચૂંટણી કરીયા અને પદભ્રષ્ટ કરવાની સત્તા ધરાવે

→ સમિતિ સભામાં રાજાએ અચૂક હાજરી આપવી જોઈએ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સમિતિમાં સ્ત્રીઓનો સમાવેશ થઈ શકે
→ સમિતિમાં અધ્યક્ષને :→ ઈશાન કહેવામાં આવે

3] વિદથ :→ કાલના સંદર્ભમાં → મંત્રીમંડળ
→ વિદથનો ઋગ્વેદમાં |122| વખત અને અથર્વવેદમાં |22| વખત ઉલ્લેખ
→ તેથી વિદથ ઋગ્વેદની સૌથી જૂની સંસ્થા
→ વિદથમાં રાજા, પુરોહિત, સેનાપતિ, ગ્રામીણી અને ગુપ્તચરનો સમાવેશ થાય.
→ પુરોહિત :→ રાજાને સલાહ આપવાનું કાર્ય
- જેમા સ્ત્રીઓનો સમાવેશ પણ થઈ શકે. છે.
ex :→ વિદેહના રાજા → જનકના પુરોહિત → |ગાર્ગી|
→ સેનાપતી :→ રાજાને સૈનિક કાર્યમાં મદદ કરે
→ ગ્રામીણી :→ ગામના વહીવટમાં મદદ કરે
→ ગુપ્તચર :→ માહિતી પ્રદાન કરે

|Note :| અથર્વવેદમાં સભા અને સમિતિને પ્રજાપતિની દીકરીઓ કહેવામાં આવી.

★ |રાજા| :→
→ ઋગ્વેદમાં રાજાને રાજન્ય / ગોપતી કહ્યો છે
→ રાજાનું પદ વારસાગત નહિ રહ્યું
→ રાજાની પસંદગી ચૂંટણીના આધારે
→ રાજાને સ્વેચ્છાએ આપવામાં આવતુ કર - બલી
→ યુદ્ધમાં જીતાયેલ માલનું રાજાને પ્રથમ આપી વહેંચવું પડે

⇒ |ગાય| :→
→ ઋગ્વેદમાં ગાયને કોમદા, કામધેનુ, ઈલા, માહી, અદીતી અને અઘન્યા તરીકે ઓળખવામાં આવી છે.
→ ગાય ઋગ્વેદ સમાજની સૌથી કીમતી વસ્તુ
→ ઋગ્વેદ માન્યતા અનુસાર ગાયમાં દેવતાઓનુ નિવાસ
→ ગાયનુ દાન મહાદાન બતાવવામાં આવ્યું છે.
→ ગાયની હત્યા માટે પ્રતિબંધ
→ સૌથી વધારે ગાય ધરાવનાર વ્યક્તિને → ગોમત કહેવાય
→ ગાયની રક્ષા કરનાર વ્યક્તિ → ગોપતી (રાજા)

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ ગાયની શોધ કરનાર વ્યક્તિ → ગવિષ્ટ
→ ગાય માટે થતુ યુદ્ધ → ગવેષણા

★ **ઋગ્વેદકાલીન સમાજ :-**

→ અપરીણીત વ્યક્તિ યજ્ઞમાં ભાગ ન લઈ શકે.

→ **પરીવાર**

→ ઋગ્વેદકાલીન સમાજ પુરુષ પ્રધાન રહ્યો હતો
→ પરીવારનો મુખ્ય વ્યક્તિ પિતા અથવા મોટો ભાઈ
→ પરીવારના મુખ્ય વ્યક્તિને અધિકાર :-

× ~~જમીન - મિલકત બાકાત કરી શકે~~ → ~~તે~~ ઘરના નાના
× ~~સદસ્યોને દંડ, સજા અને ઘરના નાના સદસ્યોને~~
- તે ઘરના નાના સદસ્યોને દંડ, સજા અને જમીન-મિલકતથી બાકાત કરી શકે

→ **સ્ત્રીઓની સ્થિતિ**

- સ્ત્રીઓની સ્થિતિ અત્યંત સન્માનજનક હતી.
- શિક્ષણ કાર્ય, રાજ કાર્યમાં પણ ભાગ લઈ શકે તેમજ ધર્મકાર્યમાં પણ ભાગ લઈ શકે
- એક પત્નીત્વનો રિવાજ રહ્યો હતો.
- બાળ લગ્ન અને વિધવા વિવાહ ~~લગ્ન~~ દૃશ્યમાન નહિ.
- સતીપ્રથાનો ઉલ્લેખ મળે છે.
- લગ્નનો નિર્ણય સ્ત્રીનો પોતાનો રહે
- કોઈ સ્ત્રી આજીવન કુંવારીકા રહેતી રહી શકે. તેની આ સ્થિતિને → **અમાજુ** કહે છે
- સ્ત્રીઓ વિદુષી (તત્વચિંતક) તરીકે પણ કાર્ય કરી શકે
  જેના ઉદાહરણો :- અપાલા, ઘોષા, શચી પોલોમી, ઉક્ષાવ્રતી, લોપામુદ્રા, ગાર્ગી
- અનાર્ય વ્યક્તિ સાથે લગ્નની પ્રાપ્તિ થતી નહી
- દાસ લોકો સાથે લગ્ન થઈ શકે નહિ.
- નિયોગ (નાતરુ) ની પ્રથા દૃશ્યમાન થતી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ **વર્ણવ્યવસ્થા** :-

→ આ સમાજમાં લોકોના કાર્યો સીમિત હતા. પરંતુ લોકો અલગ - અલગ કાર્યોમાં જોડાઈ શકે
વંશપરંપરાગત કાર્યથી દૂર થઈ અન્ય કાર્ય પણ કરી શકે

→ પરીણામે વ્યક્તિના કાર્યમાં આધારે વર્ણ નક્કી કરવામાં આવે.

⇒ **ભોજન અને પહેરવેશ** :-

* ભોજન :-

→ આર્યો શાકાહારી અને માંસાહારી બન્ને રહ્યા હતા

→ આર્યોનો મુખ્ય ખોરાક ઘઉં અને જવ

→ આર્યો ચોખાથી અજાણ હતા.

→ પશુપાલન મુખ્ય વ્યવસાય હોવાથી દૂધ અને તેની બનાવટો ઉપયોગમાં લેવામાં આવે.

* પહેરવેશ :-

→ આર્યોનો પહેરવેશ મુખ્યત્વે સુતરાઉ, ઊન અને રેશમી કાપડ રહ્યુ હતું

1] નીવી :- કમરથી નીચે પહેરવાનુ વસ્ત્ર

2] વાસ :- કમરથી ઉપર પહેરવાનું વસ્ત્ર

3] અધિવાસ :- માથાના ટોચ પર પહેરવામાં આવતુ વસ્ત્ર

4] ઉષ્ણીય :- માથા પરની પાઘડી

5] ઉપેન :- પગમાં પહેરવામાં આવતા ચપ્પલ

6] દ્રાપી :- ઊનનું વસ્ત્ર

7] વધુય :- લગ્ન સમયે કન્યાને માથા પર ઓઢાડવામાં આવતી ચુંદડી

8] પેશ :- નર્તકીઓનું ભળકાવ વસ્ત્ર

⇒ **મનોરંજન** :-

→ મનોરંજન માટે આર્યો સંગીત, નૃત્ય, રથદોડ, અશ્વદોડ, મદીરા અને જુગાર રમતો જેવા કાર્યો કરતા હતા.

⇒ **ઋગ્વેદકાલીન દેવીદેવતાઓ** :-

→ આર્યોનુ ધાર્મિક-જીવન થોડુ જટિલ રહ્યું જેમા તેઓ એકેશ્વરવાદમાં વિશ્વાસ ધરાવે પરંતુ અનેક દેવવાદને પણ માને

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આર્યના દેવી-દેવતાઓનો સંબંધ પ્રકૃતિ સાથે રહ્યો હતો. આ ઉપરાંત આર્ય વિવિધ વિધિઓ પણ કરતા હતા. જેમાં યજ્ઞકાર્ય અને તેમાં પ્રાકૃતિક વસ્તુઓની આહૂતિ આપવામાં આવી. આવે

⇒ દેવી-દેવતાઓનું વર્ગીકરણ :-

1] પૃથ્વીના દેવતા :- અગ્નિ, સોમ(વનસ્પતિના દેવતા), પૃથ્વી, બૃહસ્પતિ, અને સરસ્વતી

2] આકાશના દેવતા :- સૂર્ય, વરુણ, મિત્ર, પુષન, વિષ્ણુ અને ઉષા

3] બ્રહ્માંડના દેવતા :- ઈન્દ્ર, મરુત, વાયુ

દેવતા	મહત્વ
1] ઈન્દ્ર	1. ઋગ્વેદમાં તેને પુરંદર અને કિલ્લા તોડનારો કહેવામાં આવ્યો છે. 2. તે ઋગ્વેદનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ દેવતા જેનું કારણ તેના પર સૌથી વધારે 250 જેટલા શ્લોક લખાયેલા છે. 3. તેને યુદ્ધ અને વરસાદનો દેવતા કહેવામાં આવે છે.
2] અગ્નિ	1. તે બીજા ક્રમાંકના મુખ્ય દેવતા જેનું કારણ ઋગ્વેદમાં તેમના પર 200 જેટલા શ્લોક લખાયેલા છે. 2. દેવતા અને મનુષ્ય વચ્ચે સંપર્ક કરાવવાનું કાર્ય
3] વરુણ [બીજું નામ :- ઋતસ્યગોપસ્થ] ઋતસ્યગોપસ્થ અર્થ ↓ રાક્ષસ	1. તે ત્રીજા મુખ્ય દેવતા જેનું કારણ તેના પર 30 જેટલા શ્લોક લખાયેલા છે. 2. તેમનું કાર્ય પૃથ્વી પર જળસંચય કરવું 3. તેમને રાક્ષસ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.
4] યમ	1. મૃત્યુના દેવતા
5] પુષન	1. પશુપાલકોના દેવતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

દેવતા	મહત્વ
6] વાયુ	→ વરૂણ : મોસમના દેવતા
7] મરૂત	→ વાવાઝોડાના દેવતા
8] અશ્વિન	→ તેમની સંખ્યા 2 ઉપરાંત તે ચિકિત્સા અને આપત્તિ દૂર કરનારા
9] આર્ય	→ લગ્નનો દેવતા
10] બૃહસ્પતિ	→ દેવતાઓને સલાહ આપવાનું કાર્ય (દેવતાઓના ગુરૂ)
11] રુદ્ર (અન્ય નામ : શિવ)	→ કલ્યાણકારી દેવતા

દેવીનુ નામ	મહત્વ
1. ઉષા	→ પરોઢ અને સમૃદ્ધિના દેવી (અહી સમૃદ્ધિ ⇒ લક્ષ્મીજી)
2. અરણ્યા	→ જંગલોના દેવી
3. સરસ્વતી	→ સંગીત અને જ્ઞાનના દેવી
4. ગાયત્રી	→ તેમને વેદમાતા કહેવામાં આવે છે.
5. અદિતી	→ અવકાશો અને સમયના દેવી
6. આર્યણી	→ ફળદ્રુપતાના દેવી

ઋગ્વેદ કાલીન નદીઓ :-

→ ઋગ્વેદમાં નદીને માતાની અને દેવીની ~~ઉપાધિ~~ ઉપાધિ આપવામાં આવે છે.

→ ઋગ્વેદમાં નદીઓનો ઉલ્લેખ પશ્ચિમ દિશાથી પૂર્વ દિશા તરફ પ્રયાણ કરતા હોય છે.

→ ઋગ્વેદમાં કુલ 25 નદીઓનો ઉલ્લેખ જેમાં સૌથી વધારે 36 વખત સિંધુ નદીઓ ઉલ્લેખ મળે છે. 3 વખત યમુના અને એક વખત ગંગાનો ઉલ્લેખ મળે છે.

→ સૌથી પવિત્ર નદી સરસ્વતીને માનવામાં આવી છે.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ક્રમ	પ્રાચીન નદી	તેનુ આધુનિક નામ
1	કુભા →	કાબુલ (અફઘાનિસ્તાન)
2	ક્રુમુ →	કુરમ (અફઘાનિસ્તાન)
3	સુવાસ્તુ →	સ્વાત (પાકિસ્તાન)
4	પરુષણી →	રાવી
5	અસ્કિની →	ચિનાબ
6	શતુદ્રી →	સતલજ
7	વિતસ્તા →	જેલમ
8	વિપાસા →	બિયાસ
9	સદાનિરા →	ગંડક
10	દ્રશદતિ →	સરસ્વતી
11	ગોમતી →	ગોમલ (પાકિસ્તાન)

☆ ઋગ્વેદકાલીન આર્થિક જીવન :-

→ આર્યો મૂળભૂત રીતે પશુપાલન પર નિર્ભર રહેતા અન્ય કાર્યમાં ખેતી, વણાટકામ, ધાતુ ગાળવુ અને માટીકામ કરતું

→ આર્યો ઋતુ આધારિત ખેતીના જાણકાર હતા.

→ સિંચાઈ માટે નદી, તળાવ અને કુવા

→ ઋગ્વેદમાં વેપારી લોકોને 'પણી' કહેવામાં આવ્યા છે

→ વ્યાજનો ધંધો કરનારને વેકનાટ કહેવામાં આવ્યા.

→ વેપાર વાણિજ્યમાં વસ્તુ વિનિમયની પ્રથા અનુસરવામાં આવતી

→ દાન આપનાર વ્યક્તિને ભુભુ કહેવાય

→ દરિયાઈ વેપારના સંકેતો ખૂબ ઓછા મળે. પરંતુ તે દરિયાઈ વેપાર કરતા હતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic - 03

07/08/25

અનુ: વૈદિક કાળ

[ઈ.સ. પૂર્વે 1000 – ઈ.સ. પૂર્વે 600]

માહિતીના સ્ત્રોત

સાહિત્યીક સ્ત્રોત

- સામવેદ
- યજુર્વેદ
- અથર્વવેદ
- ષડદર્શન
- બ્રાહ્મણગ્રંથ
- આરણ્યક
- ઉપનિષદ

પુરાતત્વીક સ્ત્રોત

1. નોઇડા - UP
2. જખેરા → UP
3. અતરંજી ખેડા - UP
   → ભારતમાં પ્રથમ વખત લોખંડ વપરાશનો પુરાવો અહિંથી પ્રાપ્ત થયો
4. હસ્તિનાપુર ⇒ દિલ્હી

★ સામવેદ

→ પદ્યમાં લખાયેલ છે.

→ સામ શબ્દનો અર્થ → સંગીત

→ સામવેદને સંગીતની ગંગોત્રી કહેવામાં આવે છે

→ સામવેદની કુલ ત્રણ શાખાઓ :→

1] જૈમિનીય

~~2] કૌથીર~~

2] કૌથુમીય

3] રાણાયનીય

→ સામવેદ લખાણમાં સૌથી નાનો વેદ

→ સામવેદનો ઉપવેદ :→ ગાંધર્વવેદ
  → સંગીત + નૃત્ય સાથે સંબંધિત

→ સામવેદના મંત્રો ઉચ્ચારનાર ⇒ ઉદ્ગાતા

→ સામવેદના વાજિંત્રો :→ વિણા, ~~કર્ક~~ કન્નડ વીણા, કર્કરી, આડંબર, દુરભ, નાદી, દુંદુભી

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સામવેદના બ્રાહ્મણગ્રંથ :→ પંચવીશ, ષડવીંશ
→ સામવેદના આરણ્યક :→ જૈમિનીય અને છાંદોગ્ય
→ સામવેદના ઉપનિષદ :→ જૈમિનીય અને છાંદોગ્ય

★ **યજુર્વેદ :→**

⇒ પદ્ય + ગદ્યમાં લખાયેલ
→ યજુ શબ્દનો અર્થ :→ યજ્ઞ
→ યજુર્વેદમાં કર્મકાંડ અને યજ્ઞનુ વર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે
→ કુલ બે શાખાઓ :→
  - → શુકલ યજુર્વેદ
  - → કૃષ્ણ યજુર્વેદ

→ યજુર્વેદના મંત્રોને ⇒ યજુષી
→ ઉપવેદ :→ ધનુર્વેદ :→ (યુદ્ધકલા સંબંધિત)
→ મંત્રો ઉચ્ચારનારને :→ અધ્વર્યુ
→ બ્રાહ્મણ ગ્રંથ :→ શતપથ
→ આરણ્યક :→ શતપથ અને બૃહદારણ્ય
→ ઉપનિષદ :→ બૃહદારણ્ય અને ઈશોપ
→ યજ્ઞની માહિતી :→ સોમ, રાજસૂય, અશ્વમેધ અને વાજપેય

ઉત્તર વૈદિકકાળના પ્રજાના સર્જન કરતા દેવ પ્રજાપતિ છે

★ **અથર્વવેદ :→**

→ ગદ્યમાં લખાયેલ
→ અથર્વવેદના રચયિતા :→ અથર્વમુની
→ આ વેદમાં ઔષધી, ચિકિત્સા, ખગોળ, ભૂગોળ, વશીકરણ અને કાળો જાદુ લખાયેલ
→ ઉપવેદ :→ શિલ્પવેદ ⇒ નિર્માણકલા સંબંધિત
→ મંત્રો ઉચ્ચારનારને → બ્રહ્મા
→ કુલ ૭ શાખાઓ પરંતુ હાલ માત્ર ૨ મળી આવે
→ ઉપનિષદ :→ મુંડક, માંડુક્ય, પ્રશ્નોપ

★ **યજુર્વેદમાં ઉલ્લેખીત યજ્ઞ :→**

1] રાજસૂય યજ્ઞ :→
→ રાજા પોતાને ચક્રવર્તી સમ્રાટ દર્શાવવાં આ યજ્ઞનો ઉપયોગ કરે છે.
Ex :→ યુધિષ્ઠિર દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] અશ્વમેધ યજ્ઞ :->

-> આ યજ્ઞમાં રાજા તેનો ઘોડો છૂટો મૂકે અને તે જે જે પણ પ્રાંત પર પહોંચે તે પ્રાંત રાજાનો

-> જો કોઈ અશ્વને રોકે તો યુદ્ધ થાય.

-> યુદ્ધમાં રાજા વિજય રહ્યો તો યજ્ઞ આગળ વધે & જો રાજાની હાર થાય તો યજ્ઞ ભંગ થયો ગણાશે.

3] વાજપેય :->

-> આ યજ્ઞમાં રાજા રથદોડ કરાવે જેમાં રાજાના સહયોગી તેને વિજય બનાવવા પ્રયત્ન કરે

4] સોમ :->

-> આ યજ્ઞમાં સોમરસનું પાન કરવામાં આવે.

☆ **બ્રાહ્મણ ગ્રંથ :-** વેદોનુ સરળ સ્વરૂપ

↳ વેદોના અર્થઘટન સ્વરૂપે બ્રાહ્મણો દ્વારા રચિત ગ્રંથો

1] ઋગ્વેદ :-> ઐતરીય + કૌશીતકી બ્રાહ્મણ

2] યજુર્વેદ :-> તૈત્તરીય + શતપથ બ્રાહ્મણો

3] સામવેદ :-> 8 અલગ અલગ બ્રાહ્મણો

4] અથર્વવેદ :-> ગોપથ બ્રાહ્મણ

-> હવે થી અહીં વેદોનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું જેમાં અલગ અલગ બ્રાહ્મણો તેના વેદોનું અર્થઘટન (અધ્યયન) કરતા.

-> બ્રાહ્મણ ગ્રંથો બાદ ગુરુકુળ અથવા આશ્રમ શિક્ષા શરૂ થઈ

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

☆ **આરણ્યક** :-> વનમાં ઉત્પન્ન થયેલા ગ્રંથો

-> જીવનના વાન પ્રસ્થાશ્રમ તબક્કા દરમ્યાન વનમાં જઈ તપસ્યા કરવાથી જે તત્વચિંતન પ્રાપ્ત થાય અને તેને ગ્રંથમા નિરૂપણ કરવામાં આવે તો તેને આરણ્યક કહેવામાં આવે

-> આરણ્યકોમાં જીવન માટેની સરળ પદ્ધતિઓની વર્ણન કરવામાં આવે છે.

⇒ **ઉપનિષદ** :→ / વેદાંત

→ બે શબ્દનો બનેલો છે :→ ઉપ + નિષદ

- ઉપ → અર્થ ↓ પાસે
- નિષદ → અર્થ ↓ બેસનારો

→ ગુરુ પાસે બેસી વેદોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું ⇒ ઉપનિષદ

→ તેને <u>વેદાંત</u> પણ કહેવામાં આવે

↳ વેદોનો અંત :→ હવે લોકો વેદોને બદલે ઉપનિષદ અપનાવતા થયા.

→ ઉપનિષદની કુલ સંખ્યા :→ સર્વાનુમતે 108

↓ જેમાંથી

<u>મહત્ત્વપૂર્ણ</u> :→ ઉપનિષદ → 11

<u>ગદ્યમાં (7)</u>	<u>પદ્યમાં (4)</u>
- મુંડક	- ઈશોપ
- માંડુક્ય	- કેનોપ
- છાંદોગ્ય	- કઠોપ
- બૃહદારણ્યક	- પ્રશ્નોપ
- ઐતરેય	
- તૈતરીય	
- નરસિંહ પૂર્વતાપ	

ક્રમ	ઉપનિષદ	વિષય
	મુંડક →	- સત્યમેવ જયતે લેવામાં આવ્યો.
	કઠોપ →	- યમનચિકેતા સંવાદ
	પ્રશ્નોપ →	- પિપ્પલાદ & ઓનકઋષિ તેના છ શિષ્ય સાથે કરવામાં આવેલ સંવાદ
	છાંદોગ્ય →	- તત્ત્વચિંતનનો પાયાનો સ્રોત
	માંડુક્ય →	- તે લખાણમાં સૌથી નાનો ઉપનિષદ
	બૃહદારણ્યક	- <u>તમસો મા જ્યોતિર્ગમય</u> :→ → અર્થ :→ અંધકારથી અજવાળા તરફ લઈ જવું → GCERTની પંચલાઈન પણ છે - યાજ્ઞવલ્ક્ય અને ગાર્ગીનો સંવાદ - લખાણમાં સૌથી મોટો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

તૈત્તરીય →	- સૃષ્ટિના વિવિધ જીવ અને તેના આનંદની માહિતી
કેનોપ →	- તલવકાર બ્રાહ્મણોની માહિતી મળી આવે
ઐતરીય →	1 <u>પ્રજ્ઞાનમ બ્રહ્મ</u> :→ ↳ અર્થ ચેતના બ્રહ્મ છે 2. <u>અહમ્ બ્રહ્માસ્મી</u> :→ ↳ અર્થ :→ હુ બ્રહ્મા છુ 3. <u>તત્ ત્વમ અસિ</u> :→ ↳ અર્થ :→ તુ તે છે 4. <u>અયમ આત્મા બ્રહ્મ</u> ↳ અર્થ :→ તુ સર્વસ્વ છે.

★ **ષડદર્શન :** ⇒ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવે

→ ષડ શબ્દ : કુલ નામે શબ્દ તેના પરથી

→ ષડ :→ 6 ⇒ દર્શન - નજર/દ્રષ્ટિ [એવી 6 દ્રષ્ટિ જે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે]

પુસ્તક :→ 6	રચયિતા
1. સાંખ્ય	કપીલ
2. યોગ	પતંજલી
3. વૈશેષીક	કણાદ
4. ન્યાય	ગૌતમ
5. પૂર્વમિમાંશા	જૈમિની
6. ઉત્તર-મિમાંશા	બાદરાયણ (1st) / વ્યાસ (2nd)

⇒ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ :→ મહાઉપનિષદમાંથી લેવાયેલ

ક્રમ	ષડદર્શન	વિષય
1.	સાંખ્યદર્શન - કપીલ	→ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તી પુરુષ અને પ્રકૃતિ દ્વારા [એકી પ્રકૃતિ એટલે સ્ત્રી]
2.	યોગ - પતંજલી	→ મોક્ષનો વ્યવહારુ માર્ગ દર્શાવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

		→ અષ્ટાંગયોગ :→ યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ⇒ શારીરિક → ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ → માનસિક → જેમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે સમાધિ
3.	વૈશેષિક - કણાદ	- અણુઓનો સિદ્ધાંત - ભૌતિક સુખથી દૂર રહેવું
4.	ન્યાય - ગૌતમમુની	- કર્મ આધારિત ન્યાય વ્યવસ્થા
5.	પૂર્વમિમાંસા - જૈમિની	- કર્મ અને પુનઃજન્મનો સિદ્ધાંત
6.	ઉત્તરમિમાંશા	- (બાદરાયણ / વ્યાસ) → બધા ષડદર્શનનો નિચોડ ⇒ જીવ, જગત અને આત્મા બ્રહ્મ છે

☆ અનુ વૈદિકકાળ સમાજ :→
- → પ્રમુખ ફેરફાર
- → વર્ણ વ્યવસ્થા
- → આશ્રમ વ્યવસ્થા
- → 16 સંસ્કાર
- → વિવાહ

⇒ પ્રમુખ ફેરફાર :→

→ સમાજ પિતૃસતાત્મક જ રહ્યો

→ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ હવે માત્ર સન્માનજનક :→
- → લગ્નનો નિર્ણય હવે તેનો નહિ.
- → ધાર્મિક કાર્યમાં ભાગ ન લઈ શકે
- → બહુ પત્નીત્વનો રિવાજ શરૂ થયો
- → લગ્ન હવે વિજાતીય ગોત્રમાં થઈ શકે

→ વર્ણવ્યવસ્થા કઠોર બની : જન્મના આધારે હવે વર્ણ નક્કી કરવામાં આવે

→ હવે ગાયો અને બળદ વધુ કરવાની શરૂઆત

→ પિતૃપૂજન થવાની શરૂઆત થઈ

→ લોખંડની શોધ થઈ જેના કારણે જનપદ અને આગળ જતા મહાજનપદ બન્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ **ઋણ વ્યવસ્થા :→**

→ સનાતન ધર્મમાં ત્રણ ઋણ ઉલ્લેખવામાં આવ્યા છે
⇒ જેમાંથી દરેક વ્યક્તિએ મુક્ત થવું પડે :→

1] પિતૃ ઋણ :→ સંતાનને પ્રાપ્ત કરી મુક્ત થવાય

2] ગુરુ ઋણ :→ 1. પુત્રને શિક્ષિત કરી પિતા આ ઋણમાંથી મુક્ત થઈ શકે

2. (ગુરુદક્ષિણા)

3] દેવઋણ : ધાર્મિક વિધિ અને યજ્ઞ કરી મુક્ત થઈ શકાય.

⇒ **આશ્રમ વ્યવસ્થા :→**

→ આ આશ્રમ વ્યવસ્થાની માહિતી છાંદોગ્ય અને જાબાલ ઉપનિષદથી મળી આવે છે.

→ ચાર આશ્રમ છે :→

1 બ્રહ્મચર્યાશ્રમ :→ અવધિ → 0-25 વર્ષ
- આ કાળમાં વ્યક્તિએ તેનો અભ્યાસકાળ પૂર્ણ કરવો

2. ગૃહસ્થાશ્રમ :→ અવધિ : 25-50 વર્ષ
- આજીવિકાનું કાર્ય કરવું
- લગ્ન કરવા અને પરિવારનું નિર્માણ કરવું

3. વાનપ્રસ્થાશ્રમ :→ અવધિ : 50-75 વર્ષ
- આ આશ્રમમાં વ્યક્તિ નિવૃત્ત જીવન વિતાવે જેમાં ઘરની જવાબદારી પુત્રને સોંપે
- વનમાં જઈ તપસ્યા કરવી એ એક વિકલ્પ પણ છે.

4. સન્યાસાશ્રમ :→ અવધિ : 75-100 વર્ષ
- સન્યાસ લઈ ગુરુઓના આશ્રમમાં અથવા ગુરુકુળમાં રહેવું

⇒ **16 સંસ્કાર**

→ 16 સંસ્કારની માહિતી ગૃહ્ય સૂત્ર અને શ્રૌત સૂત્રથી મળી આવે છે.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ 16 સંસ્કારનું વૈદિક મહત્વ સંપૂર્ણ

ક્રમ	સંસ્કાર	મહત્વ
1.	ગર્ભાધાન	→ સંતાન પ્રાપ્તિ માટે સ્ત્રીના ગર્ભમાં કરવામાં આવતુ બીજારોપણ
2.	પુંસવન	→ ગર્ભધારણના ત્રીજા મહિનો જેમાં બાળકનું અસ્તિત્વ બને
3.	સીમંત	→ ગર્ભધારણનો સાતમો અથવા નવમાં મહિનો જેમાં આવનાર બાળકનું અવતરણ ⇒ તંદુરસ્ત રહે તે માટે
4.	જાતકર્મ	→ પિતા દ્વારા બાળકને આપવામાં આવતા પ્રથમ આશીર્વાદ
5.	નામકરણ	→ બાળકનુ નામકરણ 11 માં દિવસે કરવામાં આવે
6.	નિષ્ક્રમણ	→ જન્મના ચોથા અઠવાડિયે બાળકને પ્રથમ વખત ઘરની બહાર નીકાળવુ [જ્યાં એને પંચતત્વ બતાવવામાં આવે]
7.	અન્નપ્રાશન	→ જન્મના છઠ્ઠા મહિને બાળકને પ્રથમ વખત અન્ન ખવડાવવુ [પ્રથમ રાગીનો લોટ અને તેની વાનગીઓ]
8.	ચૂડાકર્મ	→ પ્રથમ અથવા ત્રીજા વર્ષે બાળકના વાળ ઉતારવા
9.	કર્ણવેધન	→ ત્રીજા અથવા પાંચમા વર્ષે બાળકના કાન વિંધાવવા
10.	વિદ્યારંભ	→ પાંચમાં વર્ષે ગુરુ દ્વારા કરાવવામાં આવતુ અક્ષર અને અંકજ્ઞાન
11.	ઉપનયન	→ યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર (જનોઈવિધિ) → શુદ્ર વર્ણને આ સંસ્કારથી બાકાત રાખવામાં આવેલ છે
12.	વેદારંભ	→ ગુરુના આશ્રમમાં વેદોનું શિક્ષણ મેળવવાની શરૂઆત
13.	કેશાંત	→ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા બાદ ગુરુ દક્ષિણા આપવી અને મુંડન કરાવવું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

14.	સમાવર્તન	→ ગુરુના આશ્રમથી સંસારમાં પાછું વળવું અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાવું.
15.	વિવાહ	→ ઉચિત સમયે લગ્ન કરી સંસારમાં (ગૃહસ્થાશ્રમમાં) ભાગ લેવો અને પરિવારનું નિર્માણ કરવું
16.	અંત્યેષ્ટિ	→ અંતિમ સંસ્કાર

★ **વેદાંગ :-**

→ [એક પ્રકારની શિક્ષા / વેદોમાંથી એક પ્રકારનો સાર]

1] શિક્ષા :-

→ તેના લેખક મહર્ષિ સોનક

→ આ ગ્રંથ એક વ્યાકરણગ્રંથ જેમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ પર મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે

2] કલ્પ :-

→ આ પુસ્તકમાં કર્મકાંડ બાબતની વિધિઓ લખવામાં આવી છે

→ તેને 4 વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે :-

1] શ્રૌત સુત્ર
2] ગૃહ સુત્ર
3] ધર્મ સુત્ર
4] શુલ્વ સુત્ર

3] વ્યાકરણ :-

→ આ વેદાંગને વેદોનું મુખ કહેવામાં આવ્યું છે.

→ તેનું સંપૂર્ણ અધ્યયન મહર્ષિ પાણિની દ્વારા અને તેમને અષ્ટાધ્યાયી ગ્રંથ લખ્યો

4] નિરુક્ત :-

→ આ ગ્રંથમાં શબ્દ અને તેની ઉત્પત્તિ વિશે માહિતી આપવામાં આવી છે.

5] છંદ :-

→ છંદનો ઉપયોગ વૈદિક મંત્રોચ્ચાર માટે કરવામાં આવતો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

6] જ્યોતિષ :->

→ તેનો સીધો સંબંધ નક્ષત્ર વિજ્ઞાન સાથે

★ વિવાહ :-> 16 સંસ્કારનો જ એક ભાગ

→ વૈદિક સાહિત્યમાં મુખ્ય બે પ્રકારના વિવાહનો ઉલ્લેખ છે.

1] અનુલોમ વિવાહ
- પુરુષ - ઉચ્ચ કુળ + સ્ત્રી - નિમ્ન કુળ

આંતર જાતીય લગ્ન

2] પ્રતીલોમ વિવાહ
- પુરુષ - નિમ્ન કુળ + સ્ત્રી - ઉચ્ચ કુળ

→ આ પ્રકારના લગ્નથી પ્રાપ્ત સંતાનને શુદ્ર વર્ણમાં મુકવામાં આવે

⇒ મનુસ્મૃતિ ગ્રંથમાં 8 પ્રકારના લગ્નની માહિતી :->

4] સન્માનીય વિવાહ
1. બ્રહ્મ વિવાહ
2. દૈવ વિવાહ
3. પ્રજાપત્ય વિવાહ
4. આર્ષ વિવાહ

4 - અસન્માનીય વિવાહ
1. રાક્ષસ વિવાહ
2. શૂર વિવાહ
3. પિશાચ વિવાહ
4. ગાંધર્વ વિવાહ

★ સન્માનિય વિવાહ :->

1. બ્રહ્મ વિવાહ :->

↳ ઉચ્ચ, જ્ઞાનવાન, ધનવાન, વિદ્યાવાન, શીલવાન અને સદાચારી પુરુષને ઘરે બોલાવી કન્યાનુ દાન આપવુ

2. દૈવ વિવાહ :-

↳ પિતા દ્વારા પુજારીને કન્યાનુ દાન આપવુ

↳ પિતાનુ યજ્ઞ કાર્ય સંપન્ન કરનાર બ્રાહ્મણને કન્યાનુ દાન આપવુ

↳ મંદિરની મૂર્તિ સાથે કન્યાના લગ્ન કરાવવા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આ પ્રથા ચૌલવંશથી શરૂઆત થઈ મરાઠા સામ્રાજ્ય સુધી ચાલી

↳ બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય દેવદાસી એક્ટ લાવ્યા

→ મંદિરની મૂર્તિ સાથે કુંવારી કન્યાના લગ્ન કરાવવા

પતિ - મૂર્તિ - દેવતા - પત્ની - દેવદાસી

પતિને રીઝવવા માટે નૃત્ય
↓
દેવદાસી નૃત્ય
↓
ભરતનાટ્યમ્
↓
નાશ પ્રાય:-
← રુક્મિણી દેવી અરુંડેલ
→ કૃષ્ણદેવ ઐય્યર

રહેઠાણ - મંદિર
↓
ભરણપોષણ - રાજ્ય
↓
રજવાડા નષ્ટ થતા દેવદાસી ગણિકા પ્રથા પર ઉતર્યા

અથર્વવેદ - કન્યા પીતા માટે બોજ સમાન છે.

3] પ્રજાપત્ય વિવાહ :-

↳ કોઈ પુરુષને ઘરે બોલાવી આદર સત્કાર કરી અને પાત્રીને કન્યાનુ દાન આપવું અને જીવનભર સાથે રહેવાનું વચન લેવડાવવુ

4] આર્ષ વિવાહ :-

↳ વર પક્ષ દ્વારા કન્યાના પિતાને ગાય અને બળદની જોડી આપવી અને કન્યાનુ દાન મેળવવું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

* અસન્માનિય વિવાહ :-

1] રાક્ષસ વિવાહ :-

- સ્ત્રીનું અપહરણ કરીને કરવામાં આવતા લગ્ન.

2] અસુર વિવાહ :-

- કોઈ સ્ત્રીની ખરીદી કરીને કરવામાં આવતા લગ્ન

3] પિસાચ વિવાહ :-

- કોઈ સ્ત્રી જ્યારે અચેતન અવસ્થામાં થતા લગ્ન

ex:- તુલસીવિવાહ

4] ગાંધર્વવિવાહ :-

- પ્રેમ કરીને થતા લગ્ન જેમા માતા-પિતાની પરવાનગી ના હોય

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ક્રમ	શબ્દ	અર્થ
1	રયી	→ સંપત્તિ
2.	અહ્રવયુ	→ દેવતામાં શ્રદ્ધા ના રાખનારો
3.	અબ્રહ્મન	→ વેદોને ન માનનારો
4.	અયજ્વાન	→ યજ્ઞ ન કરનારો
5.	વ્રજપતિ	→ પશુપાલકોનો અધ્યક્ષ
6.	પુરદર	→ અનાજનો કોઠાર
7.	કરિષ	→ ખાતર
8.	અવટ	→ કૂવો
9.	ઉર્વરા	→ ખેતી લાયક જમીન
10	સિર/લાંગલ	→ હળ
11	યવ	→ અનાજ
12.	પ્રશ્નવિનાક	→ ન્યાયધિશ
13.	મુજવંત	→ હિમાલય
14.	અયદસ્તમ	→ પત્ની
15.	નપ્તુ	→ પિતરાઈ ભાઈ-બહેન
16.	હિરણ્ય	→ સોનું
17.	અયસ	→ કાંસુ
18.	શ્યામ અયસ	→ લોખંડ
19.	લોહ અયસ	→ તાંબું
20	ગોઘ્ન	→ અતિથિ
21	કૃત્તિવાસા	→ ચામડું પહેરનાર
22.	પુરપ	→ કિલ્લાનો રક્ષક
23.	ઉગ્ર	→ અપરાધીને પકડનાર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

03 – મહાજનપદ

→ જન :→ અર્થ → લોકો * મહા ⇒ વધારે પ્રમાણમાં
→ પદ :→ અર્થ → પગના ચિહ્ન

જનપદ ⇒ જ્યા લોકોના પગના ચિહ્ન પડ્યા હોય તેવી જગ્યા

મહાજનપદ ⇒ આવા જનપદનો સમૂહ મહાજનપદ કહેવામાં આવે

→ મહાજનપદ ભારતનું બીજું શહેરીકરણ

માહિતી / સ્ત્રોત

- સાહિત્યિક – અર્થશાસ્ત્ર કૌટિલ્ય
  - જૈન → ભગવતી ગ્રંથ
  - બૌદ્ધ → અંગુત્તર નિકાય
- વિદેશી સ્ત્રોત
  - મેગેસ્થનીઝનું ઈન્ડિકા પુસ્તક
  - એરિસ્ટોટલનું પુસ્તક
- પુરાતત્વ → વાસણ

⇒ મહાજનપદનો વહિવટ :→
- → રાજાશાહી
- → ગણસંઘ → અહિં નાની સંસ્થાઓ કાર્યરત જેના દ્વારા વહિવટ કરવામાં આવે

★ ગણસંઘનો વહીવટ :→

1. → રાજા :→ અધ્યક્ષ
2. → રાજા મંત્રી પરીષદની સલાહ મુજબ કાર્ય
3. → નિર્ણય મતદાનના આધારે
4. → મતદાનની ગુપ્તતા જાળવવી
5. → માત્ર રાજાને દંડ આપવાનો અધિકાર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] મગધ જનપદ :→

→ સ્થાપક : બૃહદ્રથ અને તેનો પુત્ર જરાસંઘ
જરાસંઘના અંત બાદ ⇒ હર્યક વંશ

★ હર્યક વંશ / પિતૃહંતા વંશ :→

⇒ બિંબિસાર :→

→ ઈ.સ પૂર્વે 6ઠ્ઠી સદીમાં મગધની ગાદી પર આવ્યાં
→ ઈરાનના આક્રમણ સમયે મગધની ગાદી પર હતાં
→ ભારતમાં સ્થાયી સેના રાખવાની શરૂઆત કરાવી.
→ ભારતમાં રાજધાનીની શરૂઆત કરાવી
↳ તેના સમયમાં રાજધાની :→ રાજગૃહ / ગીરીવ્રજ :→ 5 પહાડી વચ્ચે
→ તે મહાવીર અને બુદ્ધનાં સમકાલીન
→ ભગવાન બુદ્ધનાં શિષ્ય હતાં અને તેમને બુદ્ધને વેળુવન ભેટ આપ્યુ હતું
→ બુદ્ધ બિમાર પડયા તો ચિકીત્સક જીવકને સેવામાં મુકયાં
→ લગ્ન સંબંધો બાંધી રાજ્યનો વિકાસ કર્યો [8 લગ્ન કર્યા હોવાનુ મળે 5 ની માહિતી મળેલ છે]
↓
1st :→ કૌશલ નરેશ પ્રસેનજીતની બહેન ⇒ કૌશલદેવી

2nd :→ મદ્રના રાજકુમારી ⇒ ખેમા → (બૌદ્ધ ધર્મ પાળતા)

3rd :→ લિચ્છવીના શાસક ચેતકની પુત્રી ⇒ ચેલ્લણા [જૈન ધર્મી]

4th :→ વિદેહના રાજકુમારી ⇒ વાસવી

5th :→ વૈશાલીના નગરવધુ ⇒ આમ્રપાલી

→ બિંબિસારની હત્યા તેના પુત્ર અજાતશત્રુ દ્વારા

⇒ અજાતશત્રુ :→

→ તે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચારક :
→ ભગવાન બુદ્ધના નિધન બાદ તેણે રાજગૃહમાં પ્રથમ સ્તુપ બંધાવ્યો જેમા અવશેષ રૂપે → બુદ્ધના વાળ
→ બૌદ્ધ ધર્મની પ્રથમ મહાસભાનુ આયોજન : સપ્તપર્ણીની ગુફામાં (રાજગૃહ)

→ તે બિંબિસાર અને ચેલ્લણાનો પુત્ર

→ કાશી બાબતે પ્રસેનજીત સાથે એક યુદ્ધ કર્યુ જેમાં અજાતશત્રુની હાર
→ પ્રસેનજીતે તેની દીકરી વજીરાના લગ્ન અજાતશત્રુ સાથે

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ વિદેહના આક્રમણ સમયે તેણે આધુનિક હથિયારનો ઉપયોગ કર્યો.

1. મહાશિલાકંટક   2. રથમૂશલ

→ અજાતશત્રુની હત્યા તેના પુત્ર ⇒ ઉદયન દ્વારા

⇒ ઉદયન [દર્શક] :

→ તેણે રાજધાની પરિવર્તન કરી :→ રાજગૃહથી પાટલીપુત્ર

→ તેની હત્યા તેના પુત્ર મુંડ દ્વારા

⇒ મુંડ :→

→ તેની હત્યા તેના પુત્ર નાગદશક દ્વારા

⇒ નાગદશક :→

→ તેને મગધની પ્રજાએ પદભ્રષ્ટ કર્યો

→ સત્તા સેનાપતી શિશુનાગને મળી.

☆ નાગવંશ :→

1] શિશુનાગ :→

→ તેણે રાજધાની પરીવર્તન કરી :→ પાટલીપુત્રથી રાજગૃહ

→ અંતમાં રાજધાની :→ રાજગૃહથી વૈશાલી

→ તે પ્રજા દ્વારા ચૂંટાયેલો ભારતનો પ્રથમ શાસક

→ તેણે અવંતી વિજય પ્રાપ્ત કર્યો.

2] કાલાશોક :→ [બીજુ નામ - કાકવર્ણ] :→

→ બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચારક

→ બૌદ્ધ ધર્મની બીજી મહાસભાનુ આયોજન કરાવ્યું ⇒ વૈશાલી ખાતે

→ કાલાશોકની હત્યા તેની રાણી અને રાણીના પ્રેમી દ્વારા

→ કાલાશોકની 10 દિકરા હતા અને 10 પુત્રોની પણ હત્યા કરવામાં આવી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ નંદ વંશ

1] મહાપદ્મનાભ :

→ જેને ભારતનો પ્રથમ વાસ્તવિક સમ્રાટ માનવામાં આવે
→ તેને બીજો પરશુરામ પણ કહેવામાં આવે
→ તેને <u>પદ્મપતિ</u> તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે
  ↳ અર્થ :→ 1 હજાર કરોડનો માલિક
→ તે દુનિયાનો સૌથી ધનવાન શાસક ઉપરાંત દુનિયાની સૌથી વિશાળ સેના ધરાવતો.
→ તેને અને તેના 8 પુત્રોને નવનન્દા તરીકે ઓળખવામાં આવે.

2] ધનનંદ : 8 પુત્રમાનો એક પુત્ર મહાપદ્મનાભનો

→ ગ્રીક લોકો તેને <u>અગ્રામેન</u>ના નામથી ઓળખતા
  ↳ અર્થ :→ નિમ્ન કુળનો વ્યક્તિ / વાળંદપુત્ર
→ દુનિયાનો સૌથી ધનવાન શાસક અને વિશાળ સેના ધરાવનાર
→ તે સ્વભાવે લાલચુ પ્રકૃતિનો હતો
→ તેણે પ્રજાની સામાન્ય વપરાશની વસ્તુ પર કર લગાવ્યો.
→ <u>પ્રજા પર કર નાખનાર પ્રથમ શાસક કહી શકાય.</u>
→ તેનો એકમાત્ર વારસદાર પુત્ર જેને જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો અને સાધુ બની ગયો
→ મંત્રી શકટાલના પુત્રને વારસદાર બનાવ્યો
→ ધનનંદ પ્રજામાં અપ્રિય ⇒ તેનુ કારણ લાલચુ પ્રકૃતિ & નિમ્ન કુળ
→ ચાણક્ય દ્વારા ચંદ્રગુપ્તની મદદ મેળવી ધનનંદને સત્તાથી દૂર કર્યો.
→ સીકંદરના આક્રમણ સમયે મગધ પર ધનનંદનુ શાસન હતું

★ કાશી : જનપદ ⇒ રાજધાની : વારાણસી

→ અહીં વેદોનુ શિક્ષણ આપવામાં આવતુ હતું

★ અંગ : જનપદ ⇒ રાજધાની : ચંપા

→ આ જનપદનો ઉલ્લેખ મહાભારત અને ~~ઋ~~ અથર્વવેદમાં
→ હાલ બિહારનો ભાગલપુર વિસ્તાર
→ અહીં દધિવાહન નામે શાસક જેની દીકરી ચંદા મહાવીરના પ્રથમ સ્ત્રીશિષ્ય

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ વજ્જિ : જનપદ ⇒ રાજધાની : વૈશાલી

→ આ એક ગણ સંઘરાજ્ય હતું જેમાં આગળ જતા લિચ્છવી સામ્રાજ્ય થઈ ગયું → જેનો રાજા : ચેતક

→ ચેતકની બહેન બહેન : ત્રિશલા (જે મહાવીરના માતા)

→ ચેતકની પુત્રી :→ ચેલણા (બિંબિસારના પત્ની)

★ મલ્લ જનપદ ⇒

→ તેની બે રાજધાની : 1] પાવાપુરી (મહાવીરનું નિર્વાણ]
2] કુશીનારા (બુદ્ધનું નિર્વાણ]

→ જૈન અને બૌદ્ધ બન્ને સાથે સંબંધ ધરાવે

→

★ સુરસેન : જનપદ ⇒ રાજધાની : મથુરા

→ તેનો સ્થાપક યાદવવંશી સુરસેન

→ આ જનપદનો સીધો સંબંધ → શ્રી કૃષ્ણ સાથે

→ મેગેસ્થનીઝના ઈન્ડિકા પુસ્તકમાં આ જનપદની માહિતી.

★ અશ્મક : જનપદ ⇒ રાજધાની : અમરાવતી (પૈઠણ)

→ ગોદાવરી નદીકાંઠે આવેલુ દ. ભારતનું એકમાત્ર જનપદ

★ કંબોજ : જનપદ ⇒ રાજધાની : હાજપુર (રાજપુર) :→

→ હાલમાં પાકિસ્તાનમાં ફૂઅરા પ્રાંતમાં આવેલ છે.

★ ગાંધાર જનપદ ⇒ રાજધાની : તક્ષશીલા :→

→ હાલ પાકિસ્તાનનાં પેશાવર અને રાવલપિંડી વિસ્તાર

→ આ જનપદ એક પ્રખ્યાત વિદ્યાનગરી

→ અહીં તક્ષશીલા વિદ્યાલય :→ જે દુનિયાની સૌથી જૂની યુનિવર્સિટી

→ અહીં તક્ષશીલા વિદ્યાલયમાં પાણિની અને ચાણક્ય જેવા વિદ્યાર્થી. જેમાં ચાણક્ય આગળ જતા તેનો આચાર્ય પણ બનશે.

⇒ અંતિમ સ્થળો :→

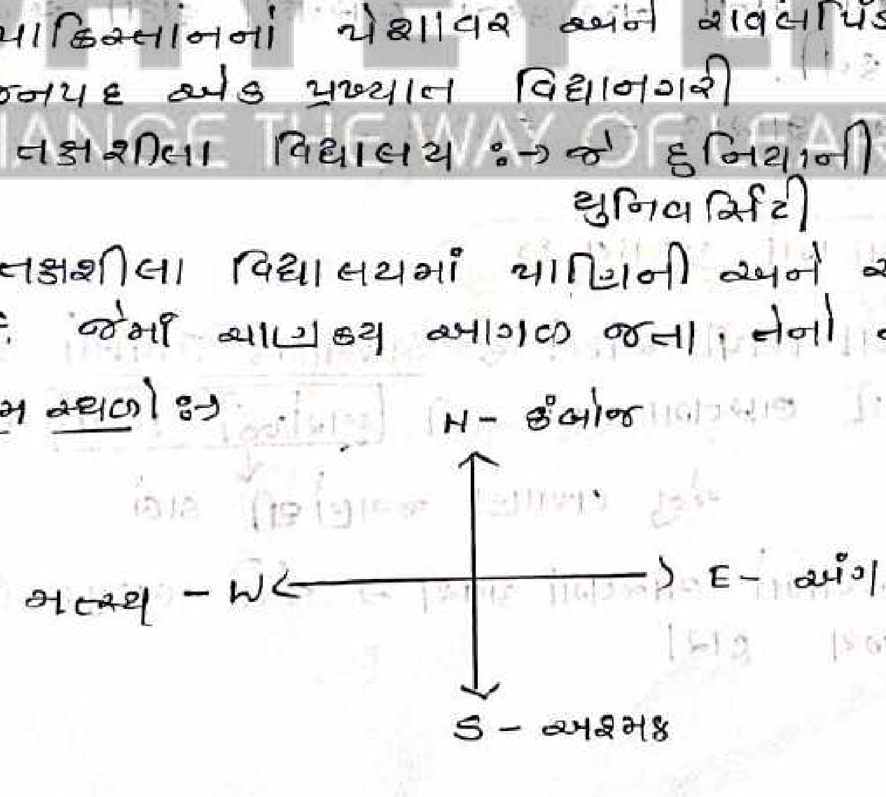

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

04 :- પ્રાચીન ભારત - વિદેશી આક્રમણ

1] ઈરાની આક્રમણ → ઈ.સ. પૂર્વે 6 ઠ્ઠી સદી :-

→ ભારત પર આક્રમણ કરનારો દુનિયાનો પ્રથમ દેશ

→ એકેમેનીયન સામ્રાજ્ય / હખામની વંશ

→ ઈતિહાસકારોના મત મુજબ આ વંશનો સ્થાપક એકેમેનીયનનો પ્રપૌત્ર → સાયરસ I

→ સાયરસનુ ભારત પર આક્રમણ – નિષ્ફળતા

→ મહાપ્રતાપી સમ્રાટ ⇒ ડેરીયસ I → ભારત પર હુમલો કરી ગાંધાર અને પંજાબ પ્રાંત વિજય મેળવ્યો

→ આક્રમણ પાછળનું કારણ - આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવો

→ કારણ કે તેના રાજ્યની 3જા ભાગની આવક ગાંધારથી થતી.

→ તેણે કુલ 28 પ્રાંત મેળવ્યા જેમાં ગાંધાર 20 મો પ્રાંત હતો

* ડેરીયસની માહિતી :-

→ પર્સીપોલીસ & નક્શ-એ-રુસ્તમ ⇒ ઈરાનના શિલાલેખ

→ તેનો ઈતિહાસકાર ⇒ હેરોડોટસ → ઈતિહાસનો પિતા

- હેરોડોટસ ↓ મૂળભૂત રીતે ગ્રીક
- હેરોડોટસ ↓ પુસ્તક – ધ હિસ્ટ્રીક

→ ડેરીયસ બાદ તેનો પુત્ર સત્તા પર ⇒ ઝર્કસીસ

→ ઝર્કસીસે ગ્રીકની સત્તા નષ્ટ કરવા ભારતથી હાથી અને ઘોડાની આયાત કરી હતી.

→ વંશનો અંતિમ શાસક ⇒ ડેરીયસ - 3.

★ ઈરાની આક્રમણનો પ્રભાવ :-

1] ભારતમાં ઈરાની લિપી એટલે કે અરમાઈક લિપીનો પ્રવેશ થયો

→ આ લિપિમાંથી ભારતમાં એક નવી ખરોષ્ઠી લિપી બની

ખરોષ્ઠી લિપી ↓ જેનું લખાણ જમણેથી ડાબે

2] ઈરાની મૂર્તિકલાનો ભારતમાં પ્રવેશ → જેનો ભરપૂર ઉપયોગ મૌર્ય સામ્રાજ્ય દ્વારા

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

3] ઈરાનના ખરોષ્ઠલિપિ ભારતમાં પ્રવેશ્યા

4] ક્ષત્રપ પ્રણાલીની ભારતમાં શરૂઆત [ક્ષત્રપનો અર્થ : સૂબો]

5] વેપાર વાણિજ્યમાં વધારો થયો

2] સિકંદરનું આક્રમણ / યુનાની આક્રમણ / મેસેડોનીયાનું આક્રમણ / ગ્રીકનું આક્રમણ : ઈ.સ પૂર્વે 3 જી સદી :→

→ ગ્રીસ - રાજધાની - મેસેડોનીયા → રાજા → [ફિલીપ]

→ ફિલીપને - બે રાણીઓ :→ 1. રાણી ક્લીયોપેટ્રા → મિસ્રના રાજકુમારી
↳ 2. ઓલંપીયસ → પટરાણી → મુખ્ય રાણી
↓
પુત્ર
↓
એલેક્ઝાંડર ⇒ સિકંદર
તેના ↓
ગુરુ → એરિસ્ટોટલ → અરસ્તુ

→ 20 વર્ષની ઉંમરે સિકંદર સત્તા પર આવ્યો.

→ સિકંદરની ઈચ્છા :→ વિશ્વ વિજેતા બનવાની → પૂર્વના દેશો પર આક્રમણની શરૂઆત.

→ જેમા તેણે તુર્કના પ્રાંત અને ફારસી સામ્રાજ્ય [પર્શિયન એમ્પાયર / ઈરાની] ને હરાવ્યું ત્યારબાદ સિંધુ નદી કાંઠે પહોંચ્યો.

→ સમકાલીન ભારતમાં → ગાંધાર જનપદ જેનો રાજા → આંભી અને તેની બાજુનું જનપદ કૈકેય જેનો રાજા → પુરુ / પોરસ / પુરુષોત્તમ (↳ ઈક્ષ્વાકુ વંશ)

⇒ આંભી દ્વારા સિકંદરને સિંધુ નદી ઓળંગવામાં મદદ કરી બદલામાં શરત ⇒ પોરસને હરાવી તેનું રાજ્ય આંભીને સોંપવું.

→ આંભી ⇒ ભારતનો પ્રથમ દેશદ્રોહી

→ સિકંદરનો તક્ષશિલામાં પ્રવેશ ⇒ આંભી દ્વારા તેનું રાજ્ય સિકંદરના ચરણોમાં ધર્યું

→ સિકંદર દ્વારા → તક્ષશિલામાં સભાનું આયોજન જેમાં → આસપાસના રાજાઓને પત્ર લખવામાં આવ્યો ⇒ લખાણ :→ ખંડણીયા (ખંડણીયા) રાજા બનો નહિતર યુદ્ધ

→ પોરસ દ્વારા ખંડણી સ્વીકારવામાં આવી નહિ → પરીણામે યુદ્ધ.

→ યુદ્ધ ⇒ સિકંદર (ઝેલમ) vs પોરસ →

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સિકંદરનું પોરસ પર અચાનક આક્રમણ થતા પોરસની હાર થઈ

→ સિકંદર દ્વારા પોરસને પરત છોડવામાં આવ્યાં હતાં

↳ હાઈડાસ્પેસનુ યુદ્ધ / વિતસ્તાનુ યુદ્ધ / ઝેલમનુ યુદ્ધ

સિકંદર Vs પુરુ / પોરસ

→ સિકંદરની છેલ્લી યોજના મગધ પર આક્રમણની. જ્યાં તેનો શાસક ધનનંદ હતો

→ સિકંદરના સૈનિકો દ્વારા વિદ્રોહ કરવામાં આવ્યો જેનુ કારણ ઘણા સમયથી ચાલી રહેલુ યુદ્ધ જેથી થાકી જવુ અને તેમનુ પરત ફરવું.

→ પોરસ સાથેના યુદ્ધમાં સિકંદરનો પ્રિય ઘોડો બુકાફેલાસ મૃત્યુ પામ્યો.

→ જેના માનમાં તેણે ઝેલમ નદી કિનારે બુકાફેલાસ નગર વસાવ્યુ.

→ સિકંદર પરત ફર્યો અને તેણે જીતેલા તમામ પ્રાંતો પર સેનાપતિઓની નિમણૂક કરી

> સિકંદરનુ ભારતમાં કુલ 19 મહિનાનુ રોકાણ

> સિકંદર દ્વારા ભારતથી ગ્રીસ લાવેલા 2 લાખ બળદની

→ પરત ફરતા સિકંદરને બેબીલોન (ઈરાક) ખાતે મેલેરિયાનો રોગ લાગુ પડ્યો જેમાં તેનુ મૃત્યુ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ સિકંદરના આક્રમણનો પ્રભાવ :

→ ભારતથી યુરોપ સુધીનાં જમીનમાર્ગ મળી આવ્યાં પરિણામે ભારતનો માલસામાન હવે યુરોપ સુધી પહોંચવા લાગ્યો

→ ભારત અને ગ્રીકના લેખકો વચ્ચે જ્ઞાનની આપ-લે કરવામાં આવી જેના કારણે ખગોળ, ભૂગોળ અને ગણિત જેવા વિષયોનો વિકાસ

• જેનુ પ્રમાણ પાયથાગોરસનો પ્રમેય

→ ભારતીય રંગમંચમાં ગ્રીક પડદા વાપરવાની શરૂઆત

→ ભારતમાં ગાંધાર મૂર્તિકલાનો પ્રવેશ થયો.

→ ભારતમાં સિક્કાઓ છાપવાની શરૂઆત થઈ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

જૈન ધર્મ / નિગ્રંથ સંપ્રદાય

→ જૈન ધર્મ :
જૈન શબ્દ - જીન પરથી લેવામાં આવ્યો છે
↓
અર્થ : મન, વચન અને શરીર પર કાબુ પ્રાપ્ત કરવો

→ નિગ્રંથ : અર્થ :→ સંસારના તમામ સુખ અને દુઃખથી મુક્ત થવું

⇒ જૈન ધર્મ & બૌદ્ધ ધર્મનાં ફેલાવો :
(ઈ.સ. પૂર્વે 6ઠ્ઠી સદીના ધાર્મિક આંદોલન)

⇒ જવાબદાર કારણો : 1. સનાતન ધર્મમાં દૂષણો ⇒ નરબલી & પશુબલી
2. ખર્ચાળ કર્મકાંડ
3. વર્ણવ્યવસ્થા જુસ્ત બનતી
4. સંસ્કૃત પર બ્રાહ્મણોનું પ્રભુત્વ

⇒ તિર્થંકર : સામાન્ય અર્થમાં ⇒ પવિત્ર કરનાર
↳ તિર્થંકરનુ કાર્ય : તિર્થંકર પાસે એક અલૌકિક શક્તિ અને જ્ઞાન જેના વડે તે મોક્ષની પ્રાપ્તી કરાવે

તિર્થંકરની સંખ્યા : 24 (કુલ) → વર્ણ : ક્ષત્રીય
→ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ : કૈવલ્ય (કરોડો માંથી એકને જ પ્રાપ્ત થાય)

જૈને કૈવલ્ય → પ્રાપ્ત થાય → તેને કેવલીંગ કહે છે

1 ઋષભદેવ / આદિનાથ : પ્રથમ તીર્થંકર

→ ચિહ્ન : સાંઢ / બળદ
→ ઉપદાંગ : ઉપદેશ & સંદેશો ફેલાવવા
→ તેમને જૈન ધર્મના સ્થાપક માનવામાં આવે છે
→ પવિત્ર ઋગ્વેદ ગ્રંથમાં તેમનો ઉલ્લેખ મળી આવે
→ વિષ્ણુપુરાણ મુજબ તેઓ ભગવાન વિષ્ણુનો આઠમો અવતાર
→ જૈન ધર્મ અનુસાર તેઓ દેવરાજ ઇન્દ્રના જમાઈ હતા.
→ જૈન ધર્મ મુજબ તેમને બે પુત્ર : 1] ભરત
2] ગોમટેશ્વર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ યુદ્ધ : ભરત Vs ગોમટેશ્વર ⇒ [બાહુબલી]

ભરત ↓ વિજેતા

ગોમટેશ્વર ↓ યુદ્ધ વચ્ચે વૈરાગ્યનો અહેસાસ

⇒ ગોમટેશ્વર (બાહુબલી) :→ તેમની 58 ફૂટ ઊંચી પ્રતિમા શ્રવણબેલગોડા કર્ણાટક ખાતે

પ્રતિમા ↓ [નિર્માતા] : ગંગ વંશના સેનાપતિ ↓ ચામુંડરાજ

- આ મૂર્તિ પર દર 12 વર્ષે : મહામસ્તકાભિષેક :→ દૂધથી સ્નાન
- last (છેલ્લો) અભિષેક :→ 2018 ⇒ 88 મો

➡ 7 માં તીર્થંકર : સુપાર્શ્વનાથ

→ ચિહ્ન : સ્વસ્તિક ⇒ 卐 ⇒ જે જૈન ધર્મનું પવિત્ર ચિહ્ન

➡ 19 માં તીર્થંકર : મલ્લીનાથ

→ ચિહ્ન : કળશ

→ એકમાત્ર સ્ત્રી તીર્થંકર છે

➡ 22 માં તીર્થંકર : અરિષ્ઠનેમી [નેમીનાથ]

- ચિહ્ન : શંખ

→ મથુરા નામે પ્રાંત હતો ⇒ ત્યાં વંશ ⇒ યાદવકુળ

↓ રાજા : ઉગ્રસેન

- પુત્ર : કંસ
- દેવકી (કંસની પિતરાઈ બહેન) ↓ લગ્ન ↓ કંસના મિત્ર : વાસુદેવ સાથે → વસુદેવના ભાઈ ↓ વિજયસમુદ્ર ↓ પુત્ર : અરિષ્ઠનેમી
  - પુત્ર : શ્રીકૃષ્ણ
- પુત્રી : રાજમતી (સગી બહેન કંસની)

[જેના લગ્ન રાજમતી સાથે નક્કી થયા]

→ લગ્નમંડપ વચ્ચે વૈરાગ્યનો અહેસાસ

જેથી લગ્ન થયા નહિ. અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયા બાદ તેઓ રૈવતક પર્વત પર પહોંચ્યા

↓ તપસ્યા કરી : કૈવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ અરિષ્ઠનેમી ⇒ શ્રીકૃષ્ણના પિતરાઈભાઈ
→ ↳ ઋગ્વેદમાં તેમનો ઉલ્લેખ મળે છે.
→ ગિરનાર પર્વત (રૈવતક પર્વત) પર આવેલા દેરાસર અરિષ્ઠનેમી (નેમીનાથ) ને સમર્પિત છે
→ એકમાત્ર તીર્થંકર જેમણે શેત્રુંજય પર્વતની મુલાકાત લીધી નથી
→ આગળ જતા રાજમતી અરિષ્ઠનેમીના શિષ્ય બન્યા

23 માં તીર્થંકર : પાર્શ્વનાથ

→ ચિહ્ન : સાપ
→ પાર્શ્વનાથનાં આભામંડળમાં સાપ
→ પાર્શ્વનાથનો વર્ણ : શ્યામ
→ તેઓ કાશીના ઈક્ષ્વાકુ વંશના રાજા અશ્વસેનના પુત્ર છે
→ જૈન ધર્મમાં ચાતુર્યામ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે

કેમ ? : તેમને ચાર મહાવ્રત આપ્યા છે તેથી
- સત્ય
- અહિંસા
- અસ્તેય : અર્થ : ચોરી ન કરવી
- અપરિગ્રહ : અર્થ : વધારાનો સંગ્રહ ન કરવો

→ પાર્શ્વનાથના સમયથી સ્ત્રીઓને જૈન સંઘમાં જોડાવાની શરૂઆત થઈ
→ પાર્શ્વનાથના કહેવાથી જૈન સાધુઓ દ્વારા સફેદ વસ્ત્ર અંગીકાર કરવાની શરૂઆત કરી

24 મા તીર્થંકર : મહાવીર સ્વામી

→ ચિહ્ન : સિંહ
→ જન્મસ્થળ : કુંડગ્રામ → બિહાર [ઈ.સ. પૂર્વે 599]
→ મૂળનામ : વર્ધમાન → અર્થ : વૃદ્ધિ / વિકાસ
→ પિતા : સિદ્ધાર્થ : ઈક્ષ્વાકુ વંશ
→ માતા : ત્રિશલા [લિચ્છવી રાજા ચેતકના બહેન]
→ પત્ની : યશોદા
→ પુત્રી : પ્રિયદર્શના
→ મોટાભાઈ : નંદીવર્ધન
→ જમાઈ : જમાલી → પ્રથમ શિષ્ય → પ્રથમ વિરોધી પણ

* નોંધ : મહાવીરના બહેન : સુદર્શના

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ પ્રથમ સ્ત્રી શિષ્યા : ચંદા

→ આયુષ્ય : 72 વર્ષ

→ નિર્વાણ : પાવાપુરી ⇒ બિહાર

→ 30 વર્ષની ઉંમરે મોટાભાઈ નંદીવર્ધનની આજ્ઞા મેળવી સંસાર ત્યાગ કર્યો.

→ મહાવીર એક સ્થળ : કુલ્લીક ગામક સ્થળે ગયા ત્યાં ઋજુપાલિકા નદી કિનારે સાલના વૃક્ષની નીચે બેસી તપસ્યા શરૂ કરી

→ કુલ 12 વર્ષની તપસ્યા અને 13માં વર્ષે → કૈવલ્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

[NCERT મુજબ : તેમની ઉંમરના 42માં વર્ષે]

→ 42 વર્ષે કૈવલ્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ.
↓
શરીરની તમામ ઈન્દ્રિયો પર કાબુ મેળવ્યું
જેથી તેઓ જીન કહેવાયા. જીનના અનુયાયી જૈન કહેવાયા
↳ જૈન
નિગ્રંથ

→ તેમણે પ્રથમ ઉપદેશ :→ પાવાપુરી
↓ કોને આપ્યો? ↳ ભાષા :→ અર્ધ માગધી

તેમના 11 શિષ્યોને
↓
11 શિષ્યોનાં તેમણે 11 ગણ (જુથ) બનાવ્યા
જેમાં ગણનો અધ્યક્ષ :→ ગણધર
↳ જેમનુ કાર્ય : ધર્મનો પ્રચાર કરવો

→ મહાવીર દ્વારા પાંચમુ વ્રત આપવામાં આવ્યું
- બ્રહ્મચર્ય : જે ફક્ત સાધુઓ માટે

→ જૈન સમાજ 4 ભાગમાં વિભાજીત
↓
1. શ્રાવક
2. શ્રાવિકા
→ સંસારચક્રમાં ભાગ લઈ શકે & બ્રહ્મચર્યનું પાલન X

3. ભિક્ષુક
4. ભિક્ષુણી
→ સંસારચક્રમાં ભાગ ન લઈ શકે પાંચ મહાવ્રત પાળવા

→ ત્રિ-રત્નાવલી આપવામાં આવી :
↳ - સમ્યક દર્શન
- સમ્યક જ્ઞાન
- સમ્યક ચરિત્ર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ જૈન તત્વચિંતન :->

-> કર્મ આત્માના બંધનરૂપ છે

-> કરેલા કર્મને નષ્ટ કરવા અન્ય કોઈ કર્મ કરવાં નહિં.

-> કરેલા કર્મને નષ્ટ કરવા તપ કરવું

↓

અર્થાત્ : આત્યંત દેહદમન : જેના માટે 3 પ્રક્રિયા

1. ભાદરવા મહિનામાં પર્યુષણના સમયે } વર્ષાઋતુ દરમિયાન

 - સાધુઓ : શ્વેતાંબર & દિગંબર
 - શ્વેતાંબર : અઠ્ઠાઈ કર → આઠ દિવસ
 - દિગંબર : 10 લક્ષણો → 10 દિવસ (ભૂખ્યા તરસ્યા રહેવા કરેલા કર્મને બાળવા)

2. સંથારો → અન્ન - જળનો ત્યાગ

3. કેશ લોચન પ્રક્રિયા :

-> નોંધ : જૈન ધર્મ પુન : જન્મમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે :
કર્મ જ્યાં સુધી ~~સંસાર ચક્ર~~ સંપૂર્ણપણે નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી સંસાર ચક્રથી અલગ ન થઈ શકાય. જેથી જૈન ધર્મ પુન : જન્મમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે

-> જૈન ધર્મ ઈશ્વરના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર કરે છે.

★ જૈન ધર્મનું વિભાજન :

- ઈ.સ. પૂર્વે 300 ની આસપાસના સમયમાં

↓

જનપદ - મગધ - રાજા ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય

- સ્થૂલીભદ્ર → મગધમાં જ રોકાયા અને મહાવીરના ઉપદેશોનું ગ્રંથમાં નિરૂપણ કર્યું
 - 12 પુસ્તક → આઠ પુસ્તક (12)માં મૂર્તિપૂજા વિશે લખાયેલ હોવાથી
- ભદ્રબાહુ :-> તેમનું ભવિષ્યકથન → મગધમાં 12 વર્ષીય ભીષણ દુષ્કાળ પડશે જેથી ત્યાં રહેવાની મનાઈ & શ્રવણબેલગોડા - કર્ણાટક ગયા
 ∴ દક્ષિણ ભારતમાં સૌપ્રથમ જૈન ધર્મ લઈ જનાર વ્યક્તિ
 - 13માં વર્ષે વર્ષાન્તર બાદ મગધ ગયા

-> પુસ્તકના કારણે સૈદ્ધાંતિક મતભેદ :

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

તફાવત : શ્વેતાંબર સંપ્રદાય અને દિગંબર સંપ્રદાય

શ્વેતાંબર સંપ્રદાય	દિગંબર સંપ્રદાય
- શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરનાર	- દિશાઓ રૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરનારા (દિશાઓને વસ્ત્ર ન હોય)
- મહિલાઓને નિર્વાણની છૂટ મળે છે	- મહિલાઓને નિર્વાણની છૂટ મળતી નથી
- શ્વેતાંબર સાધુઓને યતિ અને આચાર્ય કહેવામાં આવે	- દિગંબર સાધુઓને નિર્ગ્રંથ અને ક્ષુલ્લક કહેવામાં આવે
- સાધુઓ દાન ગ્રહણ કરી શકે	- સાધુઓ દાન ગ્રહણ ન કરી શકે
- સાધુઓ તેમની સાથે પુસ્તક વસ્ત્ર અને લુલુક રાખે (શુધ્ધ ભાષામાં : કમંડળ)	- દિગંબર સાધુઓ તેમની સાથે પુસ્તક, પીંછી રાખે
- મલ્લીનાથ : સ્ત્રી તીર્થંકર છે	- મલ્લીનાથ : સ્ત્રી તીર્થંકર નથી
- મહાવીરના લગ્ન થયા છે	- મહાવીરના લગ્ન થયા નથી.
- પવિત્ર પુસ્તક : 12 અંગ/આગમ	- પવિત્ર પુસ્તક : કલ્પસૂત્ર
- તેના પેટા 2 વિભાગ : • સ્થાનકવાસી • દેરાસરવાસી	- 3 પેટાવિભાગ : • બીસપંથી • તેરાપંથી • તારણપંથી

⇒ **શ્વેતાંબરના પંથ :**

1) સ્થાનકવાસી : તે મૂર્તિપૂજામાં વિશ્વાસ ન ધરાવે તે માત્ર સિધ્ધાંતોને જ અનુસરે

2) દેરાસરવાસી : તેને મંદિરમાર્ગી કહેવામાં આવે જે તીર્થંકરોની પૂજા કરે

⇒ **દિગંબરના પંથ :**

1) બીસપંથી : તેઓ તીર્થંકરોની મૂર્તિની પૂજા કરે છે. ઉપરાંત તે ભૈરવબાબાની પણ પૂજા કરે

2) તેરાપંથી : માત્ર જૈન તીર્થંકરોની પૂજા કરે

3) તારણપંથી : માત્ર જૈન સિધ્ધાંતોનું અનુકરણ કરે
[Osho તારણપંથી હતા]

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ જૈન મહાસભા

⇒ ક્રમ	સ્થળ	સમય	અધ્યક્ષ	શાસક	કાર્ય
પ્રથમ 1.	પાટલીપુત્ર	ઈ.સ. પૂર્વે ૨૧૪	સ્થુલીભદ્ર	ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય	⇒ 12 આગમની રચના થઈ.
બીજી ૨.	<u>વલ્લભીપુર</u> ભાવનગર	ઈ.સ. ~~પૂર્વે~~ 512	દેવાર્ધિ ક્ષમાશ્રમણ	ધ્રુવસેન-I (મૈત્રક વંશ) ↓ પત્ની: ચંદ્રલેખા (જૈન ધર્મી)	⇒ • 12 આગમ & કલ્પસૂત્ર લીપીબદ્ધ થયા • કલ્પસૂત્રનું આનંદરમાં વાંચન થયું

1

↳ પ્રથમ મહાસભામાં ભદ્રબાહુ ઉપસ્થિત ન હતા.

→ દિગંબર 12 આગમની માન્યતામાં વિશ્વાસ ધરાવતા નથી જેથી તેના બદલામાં ભદ્રબાહુ દ્વારા → <u>કલ્પસૂત્ર</u> પુસ્તક લખવામાં આવ્યું
↳ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલ હતું

→ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય ભદ્રબાહુના શિષ્ય હતા.

→ <u>પ્રથમ</u> <u>મહાસભાથી</u> જૈન ધર્મમાં ભાગલા પડ્યા.

૨

↳ બીજી મહાસભાનું તમામ આયોજન ધ્રુવસેન - I ના <u>પત્ની</u> ચંદ્રલેખા પાસે

→ બીજી મહાસભામાં શ્વેતાંબર અને દિગંબર અલગ થયા.

★ જૈન સાહિત્ય :

→ પ્રારંભિક સમયમાં જૈન ગ્રંથો પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ભાષામાં લખવામાં આવ્યા જેમાં આગળ જતા અર્ધ માગધી ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો

→ જૈન સાહિત્ય <u>પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, મરાઠી, કન્નડ અને સૌરશેની</u> ભાષાઓમાં લખાયેલા મળી આવે છે

→ મહાવીરના ઉપદેશોનો ગ્રંથ → આગમ કહેવાય જેને 12 અંગ, 12 ઉપાંગ, 10 પ્રકીર્ણ, 6 છેદસૂત્ર, 4 મૂળ સૂત્ર, 1 નંદીસૂત્ર અને 1 અનુયોગ દ્વારમાં વિભાજીત કરવામાં આવે

→ 1. આચારાંગ સૂત્ર : જૈન ભિક્ષુકોના આચાર-વિચાર અને સંઘની માહિતી

→ 2. ભગવતી સૂત્ર : મહાવીરનું જીવનચરિત્ર સાથે 16 જનપદની માહિતી પણ

→ 3. ન્યાયધમ્મ-કહાસુત્ત : મહાવીર દ્વારા આપવામાં આવેલી શિક્ષાઓનું સંકલન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ 4. કાલકાચાર્યકથા : જૈન શ્વેતાંબર સાધુ કાલકાચાર્યનું જીવનચરિત્ર

★ **જૈન મત મૂલવ્રત : ગુણવ્રત :**

1. દિગ્વ્રત : ભ્રમણની દિશાઓની સીમા નક્કી કરવી
2. અનર્થદંડવ્રત : પાપ થતી વસ્તુઓનો ઉપયોગ ન કરવો
3. ભોગોપભોગ : ભોગ માટે પદાર્થોનાં પરીમાણ નક્કી કરવાં.

★ **જૈન સાત શીલ :**

1. દિગ્વ્રત : વિશેષ પરીસ્થિતિઓમાં પોતાના પર કાબૂ રાખવું
2. દેશવ્રત : પોતાના કાર્યોને અમુક પ્રદેશ પૂરતા સીમીત રાખવા
3. અનર્થદંડવ્રત : કોઈ કારણ વિના અપરાધ ન કરવો
4. સામયિક : ચિંતન માટે થોડો સમય વિતાવવો
5. પ્રોષધોપવાસ : માનસિક અને શારીરિક શુદ્ધિ માટે ઉપવાસ રાખવા
6. ઉપભોગ-પ્રતિભોગ-પરીણામ : રોજિંદા વપરાશની વસ્તુઓને નિયંત્રિત કરવી
7. અતિથિ સંવિભાગ : પ્રથમ અતિથિને ભોજન કરાવવું

⇒ **જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો :**

1] અનિશ્વરવાદ :

→ જૈન ધર્મ અનુસાર તે ઈશ્વરની સત્તાને નકારે પરંતુ જગતમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે

→ અનિશ્વરવાદ મુજબ જગત વાસ્તવિક અને શાશ્વત છે પરંતુ તેની ઉત્પત્તિનુ કારણ ઈશ્વર નથી. જેનો અર્થ આ એક નાસ્તિક ધર્મ છે

→ અનિશ્વરવાદ મુજબ સૃષ્ટિ અનંત છે તેનો વિકાસ નિરંતર થઈ છે જેથી કર્મકાંડ અને આડંબર મહત્ત્વપૂર્ણ નથી [એટલે કે કર્મકાંડનો વિરોધી છે.] |

આડંબર - અનાવશ્યક યા દિખાઉ ચીજો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] અનેકાત્મવાદ :

→ આ વાદ અનુસાર તેનો વિશ્વાસ દ્વૈતવાદ પર એટલે કે બે મુખ્ય તત્વ પર જેમાં પ્રથમ પ્રકૃતિ અને બીજુ આત્મા આત્મા પ્રકૃતિથી ઘેરાયેલી છે અને તેમાં ભૌતિક તત્વો ઉમેરાયેલા છે આત્માનુ કાર્ય તેને પ્રકૃતિથી દૂર કરી મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવવી

3] સ્યાદવાદ / અનેકાંતવાદ :

→ સ્યાદવાદ એ સાત તર્ક પર વિભાજીત થયેલો છે

→ આ વાદ અનુસાર તર્કપૂર્ણ નીતિ અનુસાર વિવિધ દ્રષ્ટિકોણને અભિવ્યક્ત કરી મોક્ષની પ્રાપ્તિ મેળવવી

→ અનેકાંતવાદ મુજબ મોક્ષ સુધી પહોંચવાના રસ્તાઓ અલગ અલગ હોઈ શકે પણ સર્વસામાન્ય સત્ય આત્માને ભૌતિક સ્વરૂપથી દૂર કરવું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic - 3 :- બૌદ્ધ ધર્મ / મધ્યમ માર્ગ

D - 28/03/25

→ આ ધર્મના સ્થાપક : [illegible] ગૌતમ / સિદ્ધાર્થ / તથાગત / શાસ્તા / શાક્યમુની / બુદ્ધ

→ ગૌતમ બુદ્ધનું ગોત્ર : ગૌતમ → તેના પરથી ગૌતમ નામ

→ જન્મ : ઈ.સ. પૂર્વે 566

→ સ્થળ : કપિલવસ્તુ નગરના લુંબિની (લુમ્બીની) ના વનમા ⇒ નેપાળ

→ મૂળનામ : સિદ્ધાર્થ

→ પિતાનુ નામ : શુદ્ધોદન મહારાજ
- → શાક્યવંશી
- → પ્રજા દ્વારા ચૂંટાયેલા રાજા

→ માતાનુ નામ : 2 માતા
- → જન્મ આપનાર : મહામાયા
- → માસી + પાલકમાતા : ગૌતમી પ્રજાપતિ

→ પત્ની : યશોધરા

→ પુત્ર : રાહુલ

→ પ્રિય શિષ્ય : આનંદ

→ ઘોડાનુ નામ : કંટક

→ સારથી : ચન્ના

→ પ્રથમ સ્ત્રી શિષ્યા : ગૌતમી પ્રજાપતિ (માસી)

→ આયુષ્ય : 80 વર્ષ

→ નિર્વાણ : કુશીનારા ⇒ બિહાર

→ બુદ્ધનુ ભવિષ્યકથન કરનાર :→ કૌંડિન્ય

↳ રાજ્યવિહાર દરમિયાન અનુક્રમે વૃદ્ધ શરીર, રોગીષ્ટ શરીર, નનામી અને સાધુને (હસતા સાધુને) મળતા વૈરાગ્ય નો અહેસાસ થયો

↳ 29 વર્ષની ઉંમરે સંસાર ત્યાગ કર્યો. આ ઘટનાને બૌદ્ધ ધર્મમાં મહાભિનિષ્ક્રમણ કહેવામાં આવે છે

↳ સંસાર ત્યાગ કરતાની સાથે સિદ્ધાર્થ દ્વારા તેના ઘોડા કંટકને મુક્ત કરવામાં આવ્યો. પોતાના વાળ કાપી નાખ્યા અને સાધુનો વેશ ધારણ કર્યો

પ્રથમ તપસ્યાની શરૂઆત પાંચ (5) બ્રાહ્મણોની સાથે મળી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

કરી પરંતુ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ નહિં:

→ તેમના પ્રથમ ગુરૂ : આલારકાલામ ⇒ જેમણે તેને સાંખ્યદર્શન અને ધ્યાન લગાવતા શીખવ્યું

→ તેમના બીજા ગુરૂ : રૂદ્રકરામપુત્ત

→ ત્યારબાદ બુદ્ધ બોધિગયા નામના સ્થળ પર ગયા જ્યાં નિરંજના અથવા ફાલ્ગુ નદીકિનારે પીપળના વૃક્ષ નીચે બેસી તપશ્ચર્યા કરવાની શરૂઆત કરી

→ કુલ 6 વર્ષની તપસ્યા

→ જેમાં 35 વર્ષની ઉંમરે વૈશાખી પૂર્ણિમાના દિવસે તેમને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ [બુદ્ધનો જન્મ = જ્ઞાનપ્રાપ્તિ = નિર્વાણ દિવસ
= વૈશાખીપૂર્ણિમાના દિવસે

→ તેમને તેમનો પ્રથમ ઉપદેશ : સારનાથ ખાતે 5 બ્રાહ્મણોને આપ્યો

→ આ ઘટનાને ધર્મચક્રપ્રવર્તન કહેવામાં આવે

→ ઉપદેશની ભાષા : પાલી રહી હતી

★ બૌદ્ધ ધર્મ તત્ત્વ ચિંતન :

1. સંસાર દુઃખમય છે
2. દુઃખનું કારણ ઈચ્છા છે
3. ઈચ્છાઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ
4. ઈચ્છાઓનો ત્યાગ કરવા અષ્ટાંગીક માર્ગ અપનાવવો

↳ અષ્ટાંગીક માર્ગ શું છે?

- સમ્યક દર્શન
- સમ્યક વાણી
- સમ્યક કર્મ
- સમ્યક સંકલ્પ
- સમ્યક સમાધી
- સમ્યક સ્મૃતી
- સમ્યક વાણી
- સમ્યક આજીવીકા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ બૌદ્ધ ત્રિ-રત્નાવલી :

↳ બૌદ્ધ ધર્મ પાળવા માટેની પ્રક્રિયા ⇒ જેમાં ત્રણ શબ્દો આપેલ છે

- બુદ્ધ / બુદ્ધં
- ધમ્મ ⇒ ધર્મ
- સંઘમ

⇒ આ ધર્મ લોકો પાળી શકે તે માટે બુદ્ધ દ્વારા આશ્રમ ખોલવાની શરૂઆત કરી હતી

⇒ કોને પ્રવેશ ન મળે ?

1] ચોર
2] દેવાદાર
3] નાના બાળકો
4] માતા-પિતાની આજ્ઞા વગર આવનાર વ્યક્તિ
5] સ્ત્રીઓ [આનંદના કહેવાથી સ્ત્રીશિષ્યાંની શરૂઆત]
↳ ગૌતમીની દેખરેખ હેઠળ]

નોંધ :→ 1] બૌદ્ધ ધર્મ કર્મના ફળો પર વિશ્વાસ ધરાવે છે ઉપરાંત પુનર્જન્મમાં પણ વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ તેમનુ માનવું કર્મના આધારે પુનર્જન્મ થાય છે

2] બુદ્ધ શિયાળુ અને ઉનાળુ વિહાર કરે જ્યારે ચોમાસાના ચાર મહિના રાજ્યાશ્રય મેળવે

3] સંઘના ભિક્ષુકોએ ગેરુ રંગના વસ્ત્રો ધારણ કરવા પડે
↳ ઈંટ જેવો કલર / અરુણ જેવો]

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ બૌદ્ધ સંઘ :→

→ સંઘની સ્થાપના જ્યારે બુદ્ધ દ્વારા 5 બ્રાહ્મણને ઉપદેશ આપ્યો ત્યારથી શરૂ થઈ

→ પ્રારંભિક સંઘના સાધુને શ્રમણ કહેવામાં આવે

→ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ ગેરુ વસ્ત્ર ધારણ કરનારને ભિક્ષુક કહેવામાં આવે

→ ગૃહસ્થ જીવનમાં રહી બૌદ્ધ ધર્મ પાળનારાઓને ઉપાસક કહેવામા આવે

→ સંઘની પ્રણાલીમાં ગણતંત્ર ને અનુસરવામાં આવે જેમા

- કોઈપણ નિર્ણય માટે મતદાન કરવામાં આવે અને બહુમતના આધારે નિર્ણયો લેવામાં આવે

→ મતદાનની ગુપ્તતા સંપૂર્ણપણે પાળવામાં આવે

→ મતદાન માટે સભામાં 20 સદસ્ય હોવા જરૂરી

→ મતદાન કરતા વ્યક્તિને શલાકાપુરુષ કહેવામાં આવે ક્યારે મતદાનના અધિકારીને શલાકાગ્રાહક કહેવામાં આવે

→ ચૂંટણીનાં મુખ્ય અધિકારી ⇒ આસન પ્રજ્ઞાપક કહેવાય

☆ બૌદ્ધ મહાસભાઓ :

ક્રમ	સ્થળ	સમય	અધ્યક્ષ	શાસક	કાર્ય
1.	રાજગૃહ	ઈ.સ. પૂર્વે 483	મહાકશ્યપ	અજાતશત્રુ	- સુત્તપિટક અને વિનયપિટકની રચના
2.	વૈશાલી	ઈ.સ. પૂર્વે 383	સર્વકામીની	કાલાશોક	- સ્થાવરવાદ / થેરવાદ અને મહાસંઘિક પંથ પડ્યા
3.	પાટલીપુત્ર	ઈ.સ. પૂર્વે 251	મોગ્ગલી-પુત્તતિસ્સ	અશોક	- અભિધમ્મ પિટકની રચના
4.	કુંડલવન / કાશ્મીર	ઈ.સ.ની પ્રથમ સદી	અધ્યક્ષ: વસુમિત્ર ઉપ-અધ્યક્ષ: અશ્વઘોષ	કનિષ્ક	- હિનયાન અને મહાયાન પંથ પડ્યા

→ બીજી મહાસભામાં સ્થાવરવાદ / થેરવાદ એટલે કે ઉપદેશપાલકો અને મહાસંઘિક એટલે કે ⇒ મૂર્તિપૂજકો એવા બે ભાગ પડ્યા

→ ત્રીજી મહાસભા :
- મોગ્ગલીપુત્તતિસ્સ અશોકના નાના ભાઈ હતા.
  ↳ અશોક : સ્થાવરવાદી હતા

→ ચોથી મહાસભા :
- નાગસેન સાધુના કહેવાથી હિનયાન એટલે નાનો પંથ જે ઉપદેશપાલકો, જ્યારે મહાયાન એટલે મોટો પંથ જે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મૂર્તિપૂજકો તેવા પંથ પાડવામાં આવ્યા.

* કનિષ્ક : મહાયાન પંથી હતો : ભગવાન બુદ્ધની પ્રતિમા બનાવનાર શાસક

★ બૌદ્ધ ધર્મના ઉપસંપ્રદાય :

1] હિનયાનના પંથ :

i] સર્વાસ્તિવાદી : રાહુલ ભદ્ર નામે એક ભિક્ષુક દ્વારા શરૂ કરવામાં આવ્યો જેનું કાર્યક્ષેત્ર ગાંધારથી કાશ્મીર સુધી

↳ આ સંપ્રદાય મુજબ ધર્મ સંપૂર્ણ છે જ્યારે દ્રશ્યજગત ક્ષણિક છે

ii] સ્થાવરવાદી : આ સંપ્રદાયના સ્થાપક : મહાકાત્યાયન

↳ જેના કેન્દ્ર કશ્મીરના પ્રાંતો

↳ તેમનુ માનવું દરેક વ્યક્તિ અર્હત્વ બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત ન કરી શકે

iii] સૌત્રાંતિક : આ સંપ્રદાયનો આધાર સુત્તપિટક ગ્રંથ

↳ જેમનો વિશ્વાસ જગત અને મન પર કાબૂ પ્રાપ્ત કરવો

2] મહાયાનના પંથ :

i] શૂન્યવાદ : આ સંપ્રદાયના સ્થાપક : નાગાર્જુન

↳ આ સંપ્રદાય મુજબ દરેક વસ્તુની ઉત્પત્તિ કોઈ કારણોસર થઈ હશે અને તે કારણ પર તે વસ્તુ નિર્ભર રહે છે

ii] યોગાચાર : આ સંપ્રદાયની સ્થાપના મૈત્રેય નાથ દ્વારા

↳ આ સંપ્રદાય મુજબ ચેતનાનુ નિર્માણ સંસારનુ નિર્માણ કરે છે જે સ્વપ્ન કરતા વધારે વાસ્તવિક છે

↳ સમસ્ત જગતના પદાર્થ જે દ્રશ્યમાન છે તે માત્ર મિથ્યા છે

3] વજ્રયાન : વજ્રયાનને બૌદ્ધ ધર્મની ત્રીજી મહાશાખા માનવામાં આવે છે.

↳ વજ્રયાનની સ્થાપના તિબેટના પ્રાંતો તરફથી

↳ આ સંપ્રદાય મુજબ બુદ્ધની અનેક પત્નીઓમાં તારા અને ચક્રેશ્વરી દેવીનો સમાવેશ થાય છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સંપ્રદાયની વિસ્તૃત માહિતી : મંજૂશ્રીમૂલકલ્પ થી મળી આવે છે

→ આ સંપ્રદાય તંત્ર-મંત્રની વિદ્યામાં વિશ્વાસ ધરાવે છે

★ બૌદ્ધ ધર્મ સાહિત્ય :

1] ત્રિપિટક :

→ તે સુત્ત, વિનય અને અભિધમ્મ નું મિશ્રણ

→ ત્રીજી મહાસભા બાદ મૌર્યકાળમાં આ પુસ્તકનું નિર્માણ થયું

→ આ બૌદ્ધ ધર્મનું પવિત્ર પુસ્તક છે

→ સંકલનકર્તા : મોગલીપુત્તતિસ્સ

2] સુત્તપિટક :

→ સુત્ત શબ્દનો અર્થ : ધર્મનો ઉપદેશ

→ આ પુસ્તકનો લેખક:→ આનંદ

→ પુસ્તકને પાંચ નિકાય [ભાગ / વિભાગ] માં વહેંચવામાં આવે

⇒ પાંચ નિકાય :

i] દીઘ નિકાય : આ પુસ્તકમાં બુદ્ધનો અંતિમ સમય, અંતિમ ઉપદેશ, મૃત્યુ, અંતિમ સંસ્કાર અને પુનર્જન્મ નો સમાવેશ થયેલ છે

Note: બૌદ્ધ ધર્મ અનુસાર પૃથ્વી પર અત્યાર સુધી કુલ 4 બુદ્ધ અવતરીત થયા :

1] કુકસનંદ

2] કનકમુનિ

3] કશ્યપમુનિ

4] શાક્યમુનિ

→ ભવિષ્યમાં અવતરિત થનારા બુદ્ધ : મૈત્રેય

ii] મજ્જિમનિકાય : આ નિકાયમાં ક્યારેક બુદ્ધને સાધારણ તો ક્યારેક અલૌકીક પુરુષ દર્શાવવામાં આવ્યા છે

iii] સંયુક્તનિકાય : આ નિકાયમાં પદ્ય અને ગદ્યમાં લખાયેલ જેમાં બૌદ્ધ સંપ્રદાયોની માહિતી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

iv] અંગુત્તરનિકાય :- આ નિકાયમાં બુદ્ધ દ્વારા કહેવામાં આવેલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ અને 16 જનપદની માહિતી આપેલ છે

v] ખુદ્દકનિકાય :- ભગવાન બુદ્ધ સંબંધિત કથાઓનો સંગ્રહ

3] વિનયપિટક :

→ આ સૌથી જૂનું પિટક છે

→ તેના લેખક : ઉપાલી

→ પુસ્તકમાં બૌદ્ધ ભિક્ષુ અને સંઘ સંબંધિત નિયમોનુ આલેખન

* additional info :- ચિની યાત્રી → ફાહિયાને આ પુસ્તક માટે ભારતયાત્રા કરી હતી

4] અભિધમ્મપિટક :

→ તેના લેખક : મોગલીપુત્તતિસ્સ

→ પુસ્તકમાં બૌદ્ધ ધર્મના કર્મકાંડ વિશે માહિતી લખાયેલી છે

5] મિલિન્દપાન્હો :

→ ઈન્ડો ગ્રીક શાસક મિનેન્ડર અને બૌદ્ધ સાધુ નાગસેન વચ્ચેનો સંવાદ

6] જાતકકથાઓ :

→ ભગવાન બુદ્ધ સંબંધિત 550 જેટલી વાર્તાઓ

7] ધમ્મપદ :

→ બૌદ્ધ ધર્મની ભાગવદગીતા કહેવાય

8] બુદ્ધચરિતમ :

→ ભગવાન બુદ્ધની જીવનકથા લખાયેલી

→ લેખક : અશ્વઘોષ

9] મહાવિભાષ :

→ તેના લેખક : વસુમિત્ર

→ જેમા ભગવાન બુદ્ધ સંબંધિત વાર્તાઓનાં પ્રસંગો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ બુદ્ધ જીવન સંબંધિત ચિહ્ન :

ક્રમ	ઘટના	ચિહ્ન
1.	ગર્ભધારણ	સફેદ હાથી
2.	જન્મ	કમળ અને સાંઢ
3.	સંસારત્યાગ	ઘોડો
4	જ્ઞાનપ્રાપ્તિ	પીપળ
5	પ્રથમ ઉપદેશ	ચક્ર
6	નિર્વાણ	~~પીપળ~~/ સ્તૂપ/પદચિહ્ન

★ બુદ્ધમુદ્રાઓ :

1. વરદમુદ્રા	ધર્મ પ્રાપ્તિ માટે
2. જ્ઞાનમુદ્રા	ચક્ર ગતિ કરવા
3. અભયમુદ્રા	બુદ્ધનો દયાળુ, સુરક્ષા, શાંતિ અને ભયમુક્તતાનો સ્વભાવ દર્શાવે
4. ભૂમિસ્પર્શમુદ્રા	ઉપદેશાત્મક મુદ્રા
5. ધર્મચક્ર મુદ્રા	બુદ્ધના જીવનકાળને દર્શાવે

★ જૈન ધર્મ અને બૌદ્ધ ધર્મ વચ્ચે સમાનતા અને અસમાનતા

⇒ **સમાનતા :**

→ બંને ધર્મ પુનર્જન્મમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે
→ બંનેના સ્થાપક ક્ષત્રિય વંશથી છે
→ બંને ધર્મનો ઉદ્દેશ્ય : મોક્ષની પ્રાપ્તિ મેળવવી
→ તેમના સિદ્ધાંતો ઉપનિષદના આધારે
→ બંનેએ વેદોને સ્વીકારતા નથી
→ બંને ધર્મ ઈશ્વરમાં પણ વિશ્વાસ ધરાવતા નથી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ બંને ધર્મ કર્મકાંડના વિરોધી

→ બંને ધર્મ મુજબ મહિલાઓને નિર્વાણ પ્રાપ્ત ન થઈ શકે

⇒ **અસમાનતા** :-

→ આત્માના અસ્તિત્વ : વિભિન્નતા :

↳ જૈન ધર્મ :- આત્માના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરે છે

બૌદ્ધ ધર્મ : આત્માના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરતો નથી

→ જૈન ધર્મ અત્યંત દેહદમનમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે જ્યારે બૌદ્ધ ધર્મ મધ્યમમાર્ગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે

→ બૌદ્ધ ધર્મ અતિ પ્રથાનો કઠોર વિરોધી,

જૈન ધર્મ કઠોર વિરોધી નહિ.

* **અન્ય સમાનતાઓ** :

→ બંનેના ઉપદેશોની ભાષા સ્થાનીય હતી

ex: પાલી, પ્રાકૃત, અર્ધમાગધી

→ બંને મૂર્તિપૂજાના વિરોધી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મૌર્ય સામ્રાજ્ય

⇒ મૌર્ય સામ્રાજ્યના માહિતીના સ્ત્રોત :

પુરાતત્ત્વીક સ્ત્રોત	સાહિત્યીક સ્ત્રોત	વિદેશી સ્ત્રોત
→ અશોકના શીલાલેખ, સ્તંભલેખ, અભિલેખ અને ગુફાઓ ⇒ અશોક દ્વારા નિર્મિત સ્તૂપ → મૌર્ય વંશના ચલણી સિક્કાઓ	- કૌટિલ્યનું અર્થશાસ્ત્ર - ઈન્ડિકા પુસ્તક : મેગાસ્થનીઝ - મુદ્રારાક્ષસ : વિશાખાદત્ત	- શ્રીલંકામાં લખેલા દીપવંશ & મહાવંશના પુસ્તક - ચીની યાત્રી ફાહિયાનનું પુસ્તક : ફો - ક્વો - કી - ગ્રીક લેખક એરિસ્ટોટલના પુસ્તક

⇒ સાહિત્યીક સ્ત્રોત :

1] અર્થશાસ્ત્ર - કૌટીલ્ય

↳ - ભાષા - સંસ્કૃત

↳ કુલ 15 ભાગમાં વિભાજીત હતું પરંતુ હાલ તેના માત્ર 3 ભાગ મળી આવે

↳ પુસ્તકનો વિષય : રાજનૈતિક વિજ્ઞાન

↳ પુસ્તક મૌર્ય સામ્રાજ્યની રાજનૈતિક, સામાજીક, સૈન્ય, કર, ગુપ્તચર વ્યવસ્થા, આર્થિક વ્યવસ્થા અને મંત્રીઓના નિમણૂકની પ્રક્રિયા લખાયેલી

↳ અર્થશાસ્ત્ર રાજ્યને માનવશરીર સાથે સરખાવવામાં આવ્યુ છે

→ આ સિદ્ધાંત ⇒ સપ્તાંગ સિદ્ધાંત

1.	રાજા	પાઘડી
2.	અમાત્ય	આંખ ↳ સૌથી મહત્વનું
3.	કિલ્લા	હાથ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

4.	જનપદ	પગ
5.	મિત્ર	કાન
6.	સૈન્ય/પ્રશાસન	માથું
7.	ખજાનો	મુખ

2] ઈન્ડિકા : મેગેસ્થનીઝ [ભારતના ઈતિહાસનો પિતા] :

→ મેગેસ્થનીઝનું ઈન્ડિકા અર્થશાસ્ત્રનુ પુરક પુસ્તક છે

→ આ પુસ્તક કુલ 7 ભાગમાં વિભાજીત હતુ. હાલ તેનો એક પણ ભાગ પ્રાપ્ત થતો નથી

→ આ પુસ્તકમાં મૌર્ય સામ્રાજ્યની વહીવટી પ્રથા, સૈન્ય, ગુપ્તચર, કર, સામાજીક સ્થિતી અને મહાનગર પાલિકાનો વહિવટ લખાયેલો

→ મૌર્યના શહેરોની માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે = પાટલીપુત્ર ;
આ પુસ્તકમાં પાટલીપુત્રને પોલીબોથા (અર્થ : ફૂલોનુ નગર]

→ માત્ર ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય અન્ય કોઈ શાસકની માહિતી નહિ.

→ મૌર્ય સમાજને આ પુસ્તકમાં 7 ભાગમાં વિભાજીત કર્યો છે :
1] ખેડૂત 2] ભરવાડ 3] વેપારી 4] સૈનિક
5] સભાગણ 6] ન્યાયધીશ 7] તત્વચિંતક

→ ઈન્ડિકા પુસ્તક મુજબ હિંદુ લોકો રોમન દેવી - દેવતાઓની પૂજા કરતા હતા

→ પુસ્તકમાં ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યની દિનચર્યા [દૈનિક ચર્યા] અને જન્મદિવસની માહિતી

3] મુદ્રારાક્ષસ : વિશાખદત્ત

→ [કૌટિલ્ય અને મેગેસ્થનીઝ મૌર્ય સામ્રાજ્યના સમકાલીન જ્યારે વિશાખદત્ત ⇒ ગુપ્તકાળ] addi. info

→ આ એક ગદ્ય નાટ્યગ્રંથ છે : સંસ્કૃત

→ પુસ્તકમાં ચંદ્રગુપ્ત અને ચાણક્યના કાર્યોને નાટક સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવ્યા છે

→ આમાં ચંદ્રગુપ્તને વૃષલ કહેવામાં આવ્યો છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય :

→ પ્રધાનમંત્રી : ચાણક્ય
→ ગ્રીક દ્વારા ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યને : સેન્ડ્રોકોટસ નામ
→ (ઉત્તરાખંડ - નેપાળ બોર્ડર પર) મૌર્ય રાજ્ય ના રાજા : સર્વાર્થ સિદ્ધિ
જેમની પત્નીનુ નામ : મુરા
→ બ્રાહ્મણ ગ્રંથ (હિંદુ ગ્રંથ) મુજબ ચંદ્રગુપ્તનો વર્ણ : શુદ્ર
(શિકારીનો પુત્ર)
• બૌદ્ધ સાહિત્ય અનુસાર : ચંદ્રગુપ્તનો વર્ણ : ક્ષત્રિય
→ ઈ.સ. પૂર્વે ૩૨૨ :- શરૂઆતમાં તેણે પંજાબ પ્રાંત પર વિજય મેળવી સૈન્ય એકઠું કર્યું.
→ ત્યારે જ ચંદ્રગુપ્ત દ્વારા ધનનંદ પર હુમલો : ચંદ્રગુપ્તની હાર
→ ઈ.સ. પૂર્વે ૩૨૨ માં જ : હિમાલય તળેટીનો શાસક : પર્વતક
↳ પર્વતક સાથે મળી ધનનંદ પર હુમલો જેમા ⇒ ધનનંદની હાર
→ મગધ વિજયી બાદ : [મગધના ૨ શાસક : ચંદ્રગુપ્ત & પર્વતક]
→ મગધ વિજયી : ધનનંદનો મંત્રી (અમાત્ય) → રાક્ષસ (રાક્ષસ) દ્વારા - ષડયંત્ર ↳ (ચંદ્રગુપ્ત માટે)
• જેમાં પર્વતક ફસાયા અને મૃત્યુ પામ્યા (વિષકન્યા)
→ ઈ.સ. પૂર્વે ૩૨૧ - ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો
→ ચંદ્રગુપ્ત દ્વારા - અખંડ ભારત વિજય મેળવવામાં આવ્યો. પરંતુ હાલના નકશા મુજબ તેણે કેરળ અને તમિલનાડુ (જ્યાં → ચેર, ચોલ અને પાંડય શાસકોનુ શાસન - deep southern part માં] વિસ્તાર વિજય ન મળ્યો
→ ચંદ્રગુપ્તના લગ્ન : દુર્ધરા સાથે
↳ ધનનંદની દીકરી
→ ચંદ્રગુપ્ત અને દુર્ધરાનો પુત્ર : બિંદુસાર
→ ઈ.સ. પૂર્વે ૩૦૫ : ગ્રીક ગ્રંથ → એપીયાન મુજબ : યુદ્ધ થયું
સેલ્યુકસ નિકેટર Vs ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય
↓ (સિકંદરનો સેનાપતિ) ↓ વિજેતા
↓
હાર બાદ : સંધી કરવામાં આવી : કરવામાં આવી ચાણક્ય દ્વારા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સંધિ : 1. ગાંધાર, હેરાત અને મકરાણ પ્રાંત ચંદ્રગુપ્તને આપવા
2. (સેલ્યુકસ નિકેટરની) પુત્રી : હેલના ના લગ્ન ચંદ્રગુપ્ત સાથે
↳ હેલના તેની સાથે રાજદૂત
લાવ્યા : મેગેસ્થનીઝ
આગળ જતાં ચંદ્રગુપ્ત - હેલનાનો પુત્ર : જસ્ટીન

→ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યે : ગ્રાંડ - ટ્રંક - રોડ નુ નિર્માણ કરાવ્યું
↳ NH-I : શેરશાહ સૂરી માર્ગ

→ તેણે જૈન ધર્મની પ્રથમ મહાસભાનુ આયોજન કરાવ્યું
→ ચંદ્રગુપ્ત શરૂઆતમાં - શૈવધર્મી
ભદ્રબાહુને મળ્યા બાદ : જૈન ધર્મ → દિગંબર
→ ભદ્રબાહુ સાથે મળી શ્રવણબેલગોડા ગયા ત્યાં સંથારાનો પ્રયોગ (અન્ન - જળનો ત્યાગ)
કરી શરીરનો અંત લાવ્યો
→ તેના અગ્નિસંસ્કાર :→ ચંદ્રગીરીની પહાડી પર (કર્ણાટક)
→ નોંધ : ચંદ્રગુપ્ત દ્વારા નિકેટરને 500 હાથી ભેટ આપવામાં આવ્યા

2] બિંદુસાર :

→ પ્રધાનમંત્રી : ખલ્લાટક
→ ગ્રીક લોકો : અમીત્રોકેટસ અને જૈન ધર્મમાં તેને : અમિત્રઘાત &
સિંહસેન ના નામથી ઓળખતા હતા
→ તે ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને રાણી દુર્ધરા નો પુત્ર હતો
→ તે તેના પિતાના વિજયોનો ખરો વારસદાર
→ તેણે 16 નવાં પ્રદેશો વિજય મેળવ્યાં → હારેલા રાજ્યોને
ખંડણીયા બનાવ્યાં
→ બિંદુસારને : 16 રાણીઓ અને તેના પુત્રોની સંખ્યા :- 8
જેમાંથી 3 રાણીઓની માહિતી મળે :-
1st - રાણી ચારૂમિત્રા - પટરાણી : પુત્ર ⇒ સુસીમ (યુવરાજ)
2nd - રાણી નુર - ખોરાસાન (હાલ : અફઘાનિસ્તાન) ના રાજકુમારી
3rd - રાણી ધર્મા / શુભદ્રાંગી - પ્રિય પત્ની :- બે પુત્ર
↓ અશોક ↓ તિસ્સ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ બિંદુસાર આજીવીક સંપ્રદાય પાળતાં હતાં

* આજીવીક સંપ્રદાય : સ્થાપક : મખાલી ગોસલા
 ↳ તત્વચિંતન : નાસ્તીક

→ બિંદુસારના શોખ : વિદેશી શરાબ + અંજીર + દાર્શનીક સાથે ચર્ચા
 ↓
 દાર્શનીક : અન્ય ધર્મનાં શ્રેષ્ઠ

- જેના પરથી કહી શકાય બિંદુસાર અન્ય ધર્મ અપનાવા માટેનો પ્રયત્ન કરતાં
 ↳ સમકક્ષ : અકબર

→ તેના સીરીયાના મીત્ર એન્ટીઓક્સ પાસેથી તેણે શરાબ, અંજીર અને દાર્શનીકની માંગ કરી

→ એન્ટિઓક્સ દ્વારા શરાબ અને અંજીર મોકલ્યાં પરંતુ દાર્શનિક ન મોકલ્યા કારણ કે,

પ્રથા :- દાર્શનિક વિદેશ ગમન ન કરી શકે

→ એન્ટીઓક્સ દ્વારા રાજદૂત મોકલવામાં આવ્યો : ડાયમેક્સ

- ડાયમેક્સ :- એન્ટિઓક્સનાં ભાઈ હતાં

- અન્ય રાજદૂત મિસ્ત્ર : ડાયનોસીસ

→ વારસદાર : મૌર્ય સામ્રાજ્યમાં હંમેશા મોટા પ્રાંત રાજકુમારોને સોંપવામાં આવે

- સુશીમ : તક્ષશીલા : તેના ગેરવહીવટને કારણે વિદ્રોહ ફાટી નીકળ્યો

- અશોક : ઉજ્જૈન

- તક્ષશીલાનો વિદ્રોહ દબાવવા બદલ અશોક નવો યુવરાજ જાહેર થયો
[અશોક કુશળ વહીવટકર્તા હતા]
 ↓
નવો યુવરાજ જાહેર : વર્ષ ઈ.સ. પૂર્વે 273
 ↓ 4 વર્ષ પછી

વાસ્તવીક રીતે ગાદી પર : ઈ.સ. પૂર્વે 269

- શિલાલેખ : ઉત્તર ભારત

37 સમ્રાટ અશોક :-

- પ્રધાન મંત્રી : રાધાગુપ્ત : જે ચાણક્યનો શિષ્ય

→ નામ : મૂળનામ : પ્રિયદર્શન

ધારણ કરેલ પદવી : દેવનામપ્રિય

ઉગ્ર સ્વભાવને કારણે નામ :- ચંડઅશોક

ધમ્મનો ફેલાવો કર્યો તેથી :- ધમ્મ અશોક કહેવાય

> બૌદ્ધ ધર્મ અંગીકાર
> નિગ્રંથ સાધુ દ્વારા
> જેની માહિતી મળે છે
> દિપવંશ — મહાવંશ

→ શરૂઆતમાં :- શૈવ ધર્મ

→ ઈ.સ. પૂર્વે 261 માં : કલિંગનું યુદ્ધ (હાલનું ઓરિસ્સા)

આ યુદ્ધમાં અશોક દ્વારા ભારે નરસંહાર - જેમાં 1,10,000 - હત્યા અને 1,50,000 કેદ

- આ યુદ્ધમાં ભિષણ રક્તપાત → તેથી હૃદયપરિવર્તન
- ત્યારબાદ ઉપગુપ્ત નામે સાધુ → દ્વારા બૌદ્ધ ધર્મ અંગીકાર કરાવ્યો
  ↓
  સુશીમનો પુત્ર

→ અશોક દ્વારા યુદ્ધની નીતિ છોડી અને ધર્મની નીતિ અપનાવી

→ બિંદુસાર અને રાણી ધર્મનો પુત્ર હતો

★ **અશોકના 14 શીલાલેખ :-**

→ 14 શીલાલેખમાંથી 11 ભારતમાં છે

- લીપી : બ્રાહ્મી
- ભાષા : પાલી + પ્રાકૃત

→ મહત્વનો શીલાલેખ : ગીરનાર શીલાલેખ

- શોધક : કર્નલ જેમ્સ ટૉડ
- ઉકેલનાર : 1837 - જેમ્સ પ્રિન્સેપ
- શીલાલેખનો ગુજરાતી અનુવાદ + સુધારો : ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીત
  - ↳ જે જૂનાગઢના છે
  - ↳ જે ભારતના પ્રથમ પુરાતત્વ શાસ્ત્રી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

- શીલાલેખમાં અશોક દ્વારા 14 લાઈનનું લખાણ
- કુલ લાઈન : 15 લાઈન
- ફરતે રેલીંગ - જુનાગઢ નવાબ : રસુલ ખાન
- શીલાલેખની બાજુમાં : દામોદર કુંડ : જ્યાં અસ્થિ વિસર્જન કરવામાં આવે

⇒ 14 માંથી 2 શીલાલેખ : પાકીસ્તાનમાં આવેલ છે

- શીલાલેખના નામ : 1] માનસેહરા, 2] શાહબાઝ ગઢી } પાકિસ્તાનની W.H.S
- શીલાલેખના શોધક + ઉકેલ : કર્નલ જેમ્સ ટોડ
- ~~ભાષા : ખરોષ્ઠી~~ લીપી : ખરોષ્ઠી
  ભાષા : પાલી + પ્રાકૃત

⇒ 14 માંથી 1 શીલાલેખ : અફઘાનીસ્તાન

- લીપી :- ગ્રીક + અરમાઈક   ભાષા : પાલી + પ્રાકૃત
- આ શીલાલેખ હજુ સુધી વણઉકેલાયેલ
- નામ : [ગાંધારનાં શિલાલેખ]

ભારતમાં 1st લીપી :- દેવનાગરી (આર્યન) - આ લીપી વેદ લખાયા
Left to Right

ગ્રીસ માં
↓
ગ્રીક લીપી
↳ આર્યન દ્વારા
↳ L to R

ઈ.સ. પૂર્વે 6ઠ્ઠી - ઈરાન : ખરોષ્ઠી લીપી : R to L

દેવનાગરી + ખરોષ્ઠી = બ્રાહ્મી લીપી L to R

⇒ મેસોપોટેમીયા / બેબીલોન (ઈરાન + ઈરાક) ⟶ સૌપ્રથમ અરમાઈક લીપી ⇒ R to L
ત્યારબાદ ખરોષ્ઠી લીપી આવી
⇓
અરમાઈક માંથી develop થયેલ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⟹ 14 શીલાલેખોમાં – યાદ રાખવા જેવાં :– મહત્વના શીલાલેખ

1] ધૌલી ⟶ પુરી, ઓરિસ્સા

2] માનસેહરા ⟶ પેશાવર, પાકિસ્તાન

3] શાહબાજ ગઢી ⟶ હજારા, પાકિસ્તાન

4] એરાગુડી ⟶ કુર્નુલ, આંધ્રપ્રદેશ

5] સોપારા ⟶ પાલઘર, મહારાષ્ટ્ર

6] જૌગઢ ⟶ જૌગઢ, ઓરિસ્સા

7] ગિરનાર ⟶ જૂનાગઢ, ગુજરાત

8] કાલસી ⟶ દેહરાદૂન, ઉત્તરાખંડ

⟹ શીલાલેખની વિષયવસ્તુઓ :–

1] પ્રથમ શીલાલેખ – પશુબલીની મનાઈ

5 & 12 મા શીલાલેખમાં – સ્ત્રી મહામાત્રનો ઉલ્લેખ

7 માં શીલાલેખમા – લખાણમાં સૌથી લાંબો

12 માં શીલાલેખમાં – ધમ્મની વ્યાખ્યા

13 મા શીલાલેખમાં – કલિંગ યુદ્ધનુ વર્ણન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⟹ અશોક ધર્મના પ્રચાર માટે : સ્તંભલેખ + સ્તૂપ + ગુફાઓનુ નિર્માણ કરાવ્યું

સ્તંભલેખો :

1] અલાહાબાદ સ્તંભલેખ : રાણીનાં સ્તંભલેખ
↳ અશોકના પત્ની રાણી કાર્વકી અને તેના પુત્ર તિવ્વા નો ઉલ્લેખ

- ગુપ્તકાળમાં : આ શીલાલેખનુ નામ બદલીને ⟹ પ્રયાગ પ્રશસ્તી

- ગુપ્તકાળ : પ્રયાગ પ્રશસ્તી :
  ↳ વખાણ : સમુદ્રગુપ્ત
  ↳ લેખક : હરિષેણ

- મુઘલકાળ દરમિયાન - અકબર દ્વારા - આ શીલાલેખને
  - અલાહાબાદના કિલ્લામાં મુકાયાં
  ↳ તેમા તેણે : અકબર બિરબલ સંવાદ લખાવ્યાં
  - જહાંગીરનો ઉલ્લેખ

2] ટોપરા & મેરઠ સ્તંભલેખ :

→ ફિરોજશાહ તુઘલક દ્વારા તેને દિલ્લીના કિલ્લામાં મુકાવ્યાં

→ ફિરોજશાહ તુઘલક દ્વારા ઉકેલવાનો પ્રયત્ન : નિષ્ફળતા મળી.

3] સારનાથ સ્તંભલેખ :

→ ચાર સિંહની આકૃતિ ધરાવતુ ભારતનું રાષ્ટ્રચિહ્ન સ્તંભ પર

→ અશોકની કુલ 5 પત્ની :

1st પત્ની : રાણી દેવી : ઉજ્જૈનીમા વેપારીના દીકરી
  - તેમણે કુલ 2 સંતાન
  પુત્ર : મહેન્દ્ર પુત્રી : સંઘમીત્રા
  - બન્નેને શ્રીલંકા મોકલ્યા

2nd પત્ની : રાણી કારૂવકી :
  ↳ કલિંગના માછીમારની દીકરી
  ↳ જે પ્રિયપત્ની
  ↳ તેમણે 1 પુત્ર : તિવલ

3rd પત્ની : રાણી પદ્માવતી : 1 પુત્ર : કુણાલ
  - જે અંધ હતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

4th પત્ની : રાણી અસંધિમિત્રા : પટરાણી (મુખ્ય પત્ની)
- અપુત્ર હતા.

5th પત્ની : રાણી તિષ્યરક્ષિતા : અશોકના દાસી હતા
↓ હિંદુ ધર્મ
- જેણે બોધિગયાનુ પીપળાનુ વૃક્ષ કપાવ્યું

⇒ અશોક વિશે અન્ય માહિતી :

- અશોક દ્વારા માર્ગ, કૂવા, ચિકિત્સાલય બનાવવામાં આવ્યા
- અશોકના સમયમાં ભારતમાં પ્રથમ વખત પશુ ચિકિત્સાલયની શરૂઆત
- અશોક દ્વારા મેળા અને ધાર્મિક સમ્મેલનો પર પ્રતિબંધ લગાવવામાં આવ્યો હતો
- ઉપરાંત તેના દ્વારા પશુબલિ અને માંસાહાર પર પણ પ્રતિબંધ
- કલ્હણના રાજતરંગિણી પુસ્તક દ્વારા માહિતી : અશોક દ્વારા કાશ્મીર વિજય મેળવાયો અને શ્રીનગરની સ્થાપના
- અશોક દ્વારા બૌદ્ધ ધર્મની ત્રીજી મહાસભાનુ આયોજન કરવામાં આવ્યુ ઉપરાંત અશોક બૌદ્ધ ધર્મ : થેરવાદ સંપ્રદાય પાળતાં
• ભાબ્રૂ શીલાલેખમાં અશોકને મગધનો સમ્રાટ દર્શાવવામાં આવ્યો
↓ જયપુર
- ગુર્જરા, માસ્કી, નેત્તુર અને ઉદેગોલમ શીલાલેખમાં માત્ર અશોક નામ લખાયેલ
- કંગનહલ્લી શીલાલેખમાં અશોકને રાણ્યો અશોક કહેવામાં આવ્યો છે
- અશોક બાદ ઉત્તરોત્તર તેના વારસદારો નબળા પુરવાર થયા આ ઉપરાંત અશોકની ધર્મનીતિને કારણે સૈન્ય કાર્યવાહી નબળી પડી જેથી પ્રાદેશિક સત્તાઓનો જન્મ
- અશોક દ્વારા બૌદ્ધ ધર્મનો ભરપૂર પ્રચાર કરવામાં આવ્યો જેના લીધે સનાતન ધર્મને સંરક્ષણ મળતુ બંધ થયુ

→ અશોક દ્વારા ધર્મના પ્રચાર માટે ભરપુર ખર્ચ કરવામા આવ્યો જેના કારણે સામ્રાજ્યમાં આર્થિક તંગીની શરૂઆત

→ અંતિમ મૌર્ય શાસક બૃહદ્રથ ની હત્યા તેના સેનાપતિ પુષ્યમિત્ર શૃંગ દ્વારા

★ મૌર્ય વહીવટીય વ્યવસ્થા :-

⇒ મૌર્ય પ્રાંતીય વ્યવસ્થા :-

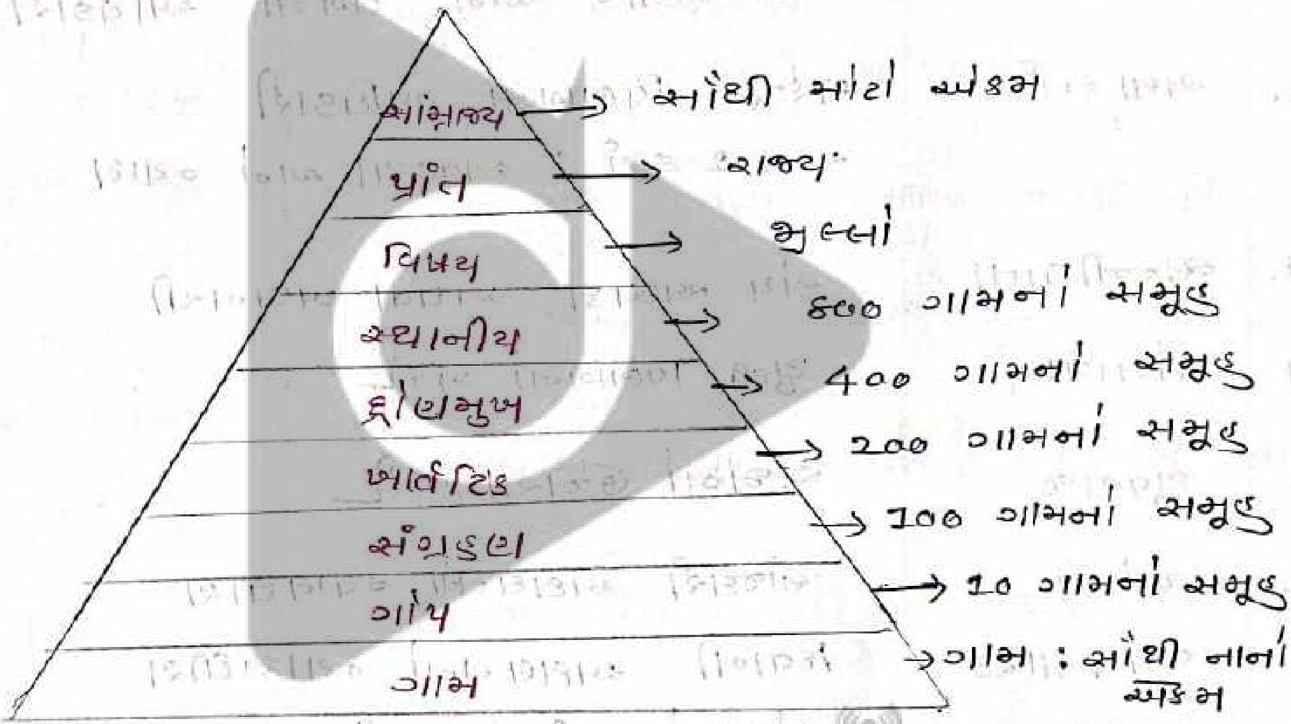

⇒ મૌર્ય વહીવટી વ્યવસ્થા :

- કેન્દ્રીય વ્યવસ્થા
- પ્રાંતિય વ્યવસ્થા
- નગરીય વ્યવસ્થા
- ગ્રામીણ વ્યવસ્થા
- સૈન્ય વ્યવસ્થા
- ગુપ્તચર વ્યવસ્થા
- મહેસુલ વ્યવસ્થા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] કેન્દ્રીય વ્યવસ્થા :

→ મૌર્ય સામ્રાજ્યમાં વહિવટ કેન્દ્રીકૃત વલણ ધરાવતુ હતું

→ વહિવટમા સૌથી ટોચ પર રાજા હોય અને રાજા નિરંકુશ સત્તા ધરાવે

→ રાજાઓને મદદ કરવા માટે મંત્રી પરીષદ હઈ

- મંત્રી પરીષદને અશોકના શિલાલેખમાં : પરીષા

- રાજાના મંત્રી મંડળમાં કુલ 18 મંત્રીઓ હતા જેમનો વાર્ષિક પગાર : 48000 પણ
- મંત્રીઓને તીર્થ કહેવામાં આવતા
- તીર્થ સિવાય અન્ય વિભાગી અધિકારી હતા જેમનો વાર્ષિક પગાર : 12000 પણ

ક્રમ	મંત્રીઓ	કાર્ય
1.	પુરોહિત	રાજાને સલાહ અને ધર્મનો અધિકારી
2.	સમાહર્તા ↓ કલેક્ટર ↓ (ગુજરાતી અર્થ: ઉઘરાણી)	મહેસૂલ વિભાગનો અધિકારી અન્ય 2 કાર્ય : વ્યવસ્થા અને ન્યાય
3.	સન્નીધાતા	કોષ અધ્યક્ષ અથવા ખજાનચી
4	સેનાપતિ	યુદ્ધ વિભાગનો મંત્રી
5.	યુવરાજ	રાજાનો ઉત્તરાધિકારી
6.	પ્રદેષ્ટા	ફોજદારી અદાલતનો ન્યાયધીશ
7.	વ્યાવહારિક	દિવાની અદાલતનો ન્યાયધીશ
8.	નાયક	સેનાનો સંચાલનકર્તા
9.	કર્માંતીક	ઉદ્યોગ અને ધંધા બાબતોનો અધ્યક્ષ
10.	મંત્રીપરિષદધ્યક્ષ	મંત્રી મંડળનો અધ્યક્ષ
11.	દંડપાલ	પોલીસ વિભાગનો અધિકારી
12.	દુર્ગપાલ	રાજાના કિલ્લાઓનો રક્ષક
13.	અંતપાલ	અન્ય કિલ્લાઓનો રક્ષક
14.	પૌર	નગરનો મુખ્યઅધિકારી
15.	પ્રશાસ્તા	રાજકીય આદેશોને લિપિબદ્ધ કરાવે
16.	દૌવવારીક	રાજમહેલનું દેખરેખ કરે
17.	અંતર્વંશિક	અંતઃપુર (શાહી સ્ત્રીઓની જગ્યા) નો અધ્યક્ષ
18.	આટવિક	જંગલ વિભાગનો અધિકારી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1.	પણ્યાધ્યક્ષ	વાણિજ્ય વિભાગનો મંત્રી
2.	ગૌ-ધ્યક્ષ	પશુ વિભાગનાં અધિકારી
3.	વિવિતાધ્યક્ષ	પશુ પાલકોનાં અધ્યક્ષ
4.	સુરાધ્યક્ષ	જકાત વિભાગનાં અધ્યક્ષ
5.	સુનાધ્યક્ષ	કતલ ખાનાનાં અધિકારી
6.	મુદ્રાધ્યક્ષ	પાસપોર્ટ વિભાગનાં અધિકારી
7.	ગણિકાધ્યક્ષ	ગણિકા વિભાગનાં અધિકારી
8.	પટ્ટાનાધ્યક્ષ	બંદર વિભાગનાં અધિકારી
9.	સીતાધ્યક્ષ	કૃષિ વિભાગનાં અધિકારી
10.	આકરાધ્યક્ષ	ખાણ વિભાગનાં અધિકારી
11.	આયુધાધ્યક્ષ	શસ્ત્રાગારનાં અધ્યક્ષ
12.	લક્ષણાધ્યક્ષ	ટંકશાળા (સિક્કા છાપકામ થતુ હોય તે)નાં અધિકારી
13.	અક્ષપટલાધ્યક્ષ	દસ્તાવેજ વિભાગનાં અધિકારી

⇒ પ્રાંતીય વ્યવસ્થા

→ મૌર્ય સામ્રાજ્યમાં પ્રાંતને ચક્ર કહેવામાં આવતા

• ચક્રનાં અધિકારી - પ્રાદેશીક કહેવામાં આવત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ નગરીય વ્યવસ્થા

	→ નગરના અધિકારી	કાર્ય
1.	નાગરક	નગરનો મુખ્ય અધિકારી
2.	શુકત	નગર મહેસૂલ અધિકારી
3.	રાજુક	ગ્રામ્ય કક્ષાના લોકોની દેખરેખ કરે
4.	ધમ્મ મહામાત્ર	નગરનો ધર્મ અધિકારી
5.	સ્ત્રાધ્યક્ષ	મહિલાઓના નૈતિક આચરણ પર દેખરેખ રાખે

6. વ્રજભૂમિક — ગૌચર જમીન પર દેખરેખ રાખે

7. પ્રતીવેદક — રાજાની વાત પ્રજા સુધી પહોંચાડે

⇒ ગ્રામ્ય વહીવટ :-

→ ગ્રામ્ય: વહીવટનો સૌથી નાનો એકમ માનવામાં આવે. જેનું સંચાલન ગ્રામસભા દ્વારા

ગ્રામસભાનો અધિકારી : ગોપ

★ સૈન્ય વ્યવસ્થા :

→ મૌર્ય રાજાઓ પાસે પાયદળ, અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને નૌકાસેના રહે

→ કુલ 6 પ્રકારની સેના :- જે નીચે પ્રમાણે છે

1. મૌલબલ — સ્થાયી સેના
2. ભૂતકબલ — ભાડાની સેના
3. શ્રેણીબલ — એવા સૈનીક જેનુ જીવન સૈનિક કાર્યથી ચાલે
4. મીત્રબલ — મીત્ર રાજાની સેના
5. અમિત્રબલ — યુદ્ધબંદી સૈનિકો (હારેલા રાજાની સેના જે બંદી બનાવી હોય)
6. આટવીબલ — જંગલી સેના

★ ગુપ્તચર વ્યવસ્થા :-

→ સામ્રાજ્યમાં બે પ્રકારના ગુપ્તચર : 1] સંસ્થા
2] સંચાર

સંસ્થા : તેઓ સંગઠીત ગુપ્તચર કહેવાય જેમને નિશ્ચિત કાર્ય સોંપવામાં આવે તે

સંચાર : આ ગુપ્તચરને ઘુમ્મકળ : એટલે કે રખડતા ગુપ્તચર કહેવામાં આવે

7] મહેસૂલ વ્યવસ્થા :-

→ મૌર્ય સામ્રાજ્યની આવકનો સૌથી મોટો સ્ત્રોત જમીન મહેસૂલ રહેતો

- આ મહેસૂલને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

i] સીતા : રાજ્યની જમીન પરનો કર

ii] ભાગ : રાજ્યની સંપત્તિ ન હોય તેવી જમીનનો કર

→ રાજા મહેસૂલનો ચોથો ભાગ મળતો

→ મૌર્ય શાસકો સિંચાઈની વ્યવસ્થા માટે જવાબદાર રહેતા હતા

→ ગ્રામ્ય કક્ષાએ કોઈ ગામ દ્વારા તળાવનુ નિર્માણ અને કરવામાં આવે તો તે ગામને 3 વર્ષ માટે મહેસૂલ મુક્ત જાહેર કરવામા આવે.

→ આયાત અને નિકાસ કર પણ લેવામા આવતા જેમાં આયાત કર 20%. લેવામાં આવતું

⟹ અન્ય કર :-

1] પ્રણય કર :- આપાતકાલીન કર

2] હિરણ્ય કર :- રોકડ કર

3] બલિ કર :- ધાર્મિક કર

4] વિષ્ટી કર : વેઠ કર (લોકોના પૈસા ચૂકવવામાં ન આવે ત્યારે કરાવવામાં આવતી વેઠ)

☆ મૌર્ય આર્થિક સ્થિતિ :-

→ મૌર્ય કાળમાં આંતરીક અને બાહ્ય બંને વેપાર ભરપૂર વિકસિત થયો

→ વિદેશ વેપાર માટે બંગાળનું તામ્રલિપ્તી બંદર ખૂબ પ્રચલિત

→ પશ્ચિમ દિશામાં ભૃગુકચ્છ બંદર ખૂબ જ પ્રચલિત

→ મથુરા તેના સુતરાઉ વસ્ત્ર માટે ખૂબ જ પ્રચલિત

→ ઉદ્યોગ અને ધંધાઓ માટેની સંસ્થાને શ્રેણી કહેવામાં આવે

→ શ્રેણીની ન્યાયવ્યવસ્થા અલગ રહે જેનો અધ્યક્ષ : મહાશ્રેષ્ઠી કહેવામા આવતો

→ મૌર્યકાલીન મુદ્રાવ્યવસ્થામાં નીષ્ક : સોનાનો સિક્કો, કાર્ષાપણ : ચાંદીનો સિક્કો, માશક અને કાકીણી : તાંબાના સિક્કા

→ રૂપદર્શક નામે અધિકારી મુદ્રાવ્યવસ્થા પર દેખરેખ રાખે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ મૌર્યની સામાજિક સ્થિતિ :-

→ સમાજમાં બ્રાહ્મણો મુખ્યવર્ણના હકમાં પામ્યા
તેમને આપવામાં આવતુ દાન : બ્રહ્મદેય કહેવામાં આવે. ઉપરાંત તેમના પર કોઈ કર લાગુ ન પડે

→ સમાજમાં શુદ્રને પણ આર્ય કહેવામાં આવ્યા છે
આર્ય સિવાયના તમામ લોકો મલેચ્છ કહેવામાં આવતા
મલેચ્છનું ખરીદી- વેચાણ થઈ શકે અને તેને દાસ પણ બનાવવામાં આવે

→ સમાજમાં લગ્ન માટે છોકરાઓ 16 વર્ષ અને છોકરીઓની 12 વર્ષની ઉંમર હોય/રહેતી

→ છૂટાછેડાની પ્રથા જોવા મળે

→ પુન: વિવાહની વ્યવસ્થા જોવા મળે.

→ જો કોઈ વિધવા સ્ત્રીને આજીવન સ્વતંત્ર રહેવુ હોય તો તેને સ્વછંદવાસિની કહેવામા આવે

→ સ્ત્રી સાધુઓને પ્રવ્રજિકાઓ કહેવામાં આવે

→ જે સ્ત્રીઓ ઘરની અંદર જ રહે અનિષ્કાસિની કહેવામાં આવે

→ જ્યારે ગણિકાને રૂપજીવા કહેવામાં આવે

☆ અશોકનો ધમ્મ :-

↳ પ્રાકૃત શબ્દ છે : ધમ્મ

→ અશોકનો ધમ્મ એ કોઈ ધર્મ નહિ.. તે નૈતિકતા અને નૈતિકતાના વિચારો પર ભાર મૂકે છે

→ તેનો ધમ્મ રાહુલોવાદસુત પુસ્તક પરથી લેવામાં આવ્યો છે

→ અશોકનો ધમ્મ સંકુચિત ન હતો. તે દરેક ધર્મ અને સંપ્રદાયને મહત્વ પ્રદાન કરતો

→ તેના મત મુજબ દરેક વ્યક્તિએ ધર્મની રક્ષા કરવી.
માતા-પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવુ

→ બ્રાહ્મણો અને બૌદ્ધ સાધુઓને માન-સન્માન આપવું અને દાસ પ્રત્યે દયા રાખવી.

→ આ ધમ્મના પ્રચાર માટે અશોક દ્વારા ધમ્મ મહામાત્ર નામે અધિકારીની નિમણૂક પણ કરી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અનુ: મૌર્ય કાળ

⇒ વિદેશી રાજવંશ : ક્રમાનુસાર

ઈન્ડો - ગ્રીક
↓
શક વંશ
↓
પહ્લવ વંશ
↓
કુષાણ વંશ

⇒ સમકાલીન રાજવંશો :

શુંગ વંશ (મૌર્યને નષ્ટ કરનાર) = ચેદી વંશ = ઈન્ડો - ગ્રીક વંશ

↓ (શુંગને નષ્ટ કરનાર) ↓ (ઈન્ડો-ગ્રીકને નષ્ટ કરનાર શક)

કણ્વ વંશ = શક વંશ = સાતવાહન = પહ્લવ
(કણ્વ વંશને નષ્ટ કરનાર)

↓

સૌથી છેલ્લે : કુષાણ વંશ

★ શુંગ વંશ / બ્રાહ્મણ વંશ

→ તેનાં સ્થાપક : પુષ્યમિત્ર શુંગ : જે એક બ્રાહ્મણ હતા

→ તેણે અંતિમ મૌર્ય શાસક બૃહદ્રથની હત્યા કરી

→ તે બૌદ્ધ ધર્મના વિરોધી બન્યાં તેને સ્તૂપોને તોડ્યા અને બૌદ્ધ સાધુઓની હત્યા કરી

→ તેણે બોધિગયાનું પીપળનું વૃક્ષ કપાવ્યું

→ તેણે 2 અશ્વમેધ યજ્ઞનું આયોજન પણ કરાવ્યું

→ તેના દુશ્મન ચેદી શાસક : ખારવેલ અને ઈન્ડો ગ્રીક શાસક : દિમિત્ર

- તેણે બંને દુશ્મનોને હરાવી મગધને સુરક્ષિત કર્યું.

→ તેના દરબારી તરીકે પતંજલિ હતા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

તેના બાદ તેનો પુત્ર અગ્નિમિત્ર ગાદી પર આવ્યો

→ મહાકવિ કાલિદાસ દ્વારા અગ્નિમિત્ર અને તેની પત્ની માલવિકા ના પ્રેમપ્રસંગો આધારીત :- માલવિકાગ્નિમિત્રમ્ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું

→ આ વંશનો અંતિમ શાસક : દેવભૂતિ
↳ જે તેનો સંપૂર્ણ સમય સ્ત્રીસંઘમાં જ વીતાવતો

→ તેના સેનાપતિ : વાસુદેવ કણ્વ દ્વારા દેવભૂતિની હત્યા કરવામા આવી

★ કણ્વ વંશ :-

→ તેનો સ્થાપક : વાસુદેવ કણ્વ

→ આ વંશનુ શાસન માત્ર 40 વર્ષ

→ વંશનો અંતિમ શાસક : સુશર્મા

→ સુશર્માની હત્યા સાતવાહન વંશી સિમુક દ્વારા કરવામાં આવી

→ શૃંગવંશના માહિતીના સ્ત્રોત :

→ સાહિત્યીય સ્ત્રોત :-

1] હર્ષચરિત્ર

2] માલવિકાગ્નિમિત્રમ્

3] ગાર્ગીસંહિતા

4] મનુસ્મૃતિ

★ પુરાતત્વીક સ્ત્રોત :-

1] અયોધ્યા અભિલેખ

2] બેસનગર અભિલેખ (M.P.)

3] ભારહુત અભિલેખ (M.P.)

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આ વંશનાં અંતિમ શાસક સુશર્મા. તેને શકવંશ દ્વારા સત્તાથી દૂર કરવામાં આવ્યાં

સાતવાહન / આંધ્ર વંશ :-

⇒ માહિતીના સ્રોત

પુરાતત્ત્વક સ્રોત : 1] નાસિકના નાનાગઢ શીલાલેખ, અભિલેખ અને પ્રશસ્તિ લેખ

2] મહારાષ્ટ્રમાં આવેલી કાર્લેની ગુફાઓ

3] ખારવેલનો હાથીગુફા અભિલેખ

4] જૂનાગઢ રુદ્રદામાનો શિલાલેખ

5] સાતવાહન રાજાઓના સિક્કાઓ

સાહિત્યિક સ્રોત : 1] વાયુપુરાણ

2] મત્સ્યપુરાણ

3] બ્રહ્માંડ પુરાણ

4] મનુસ્મૃતિ, કામસૂત્ર અને ગાથાસપ્તશતિ

વિદેશી સ્રોત : ચીની અને ટોલેમીના પુસ્તકો

⇒ રાજનૈતિક ઈતિહાસ :

1] સીમુક :

→ તે આ વંશનાં સ્થાપક માનવામાં આવે છે આ ઉપરાંત તેણે કણ્વ વંશ ને નષ્ટ કર્યો હતો

→ તેના બાદ કૃષ્ણ નામે શાસક તેણે નાસિક સુધી સામ્રાજ્ય વધાર્યું

2] શાતકર્ણી પ્રથમ :-

→ તેણે લગભગ 56 વર્ષ સુધી શાસન કર્યું જે આ વંશમાં સૌથી વધારે સમય

→ તે આ વંશનાં પ્રથમ શાસક જેણે સમ્રાટની પદવી ધારણ કરી

→ તેની પત્ની નયનિકા : જેણે નાસિકમાં નાનાગઢ શીલાલેખ લખાવ્યાં

→ તેણે એક અશ્વમેધ યજ્ઞનું આયોજન પણ કરાવ્યું

3] હાલ :

→ તે આ વંશનો 17 માં ક્રમાંકનો શાસક. જેણે 700 શ્લોકવાળી કાવ્યની રચના કરી. આ પુસ્તકને ગાથાસપ્તશતિ (પ્રાકૃતમાં) કહેવામાં આવે છે

4] ગૌતમીપુત્ર શાતકર્ણિ :

→ માતા : ગૌતમી બલશ્રી

[જેના નામ પરથી તેણે પદવી ગૌતમી પુત્ર ધારણ કરી]

→ તેણે 24 વર્ષનું શાસન કર્યું. જેનો ઉલ્લેખ નાસિકના નાનાગઢ શિલાલેખ માં મળે છે

→ તેણે શક રાજા નહપાન ને હરાવ્યો અને ગુજરાત વિજય મેળવ્યો પરંતુ આગળ જતા ચાષ્ટન (શક વંશથી) નામે શાસક થયો. જેણે શાતકર્ણિને હરાવી ફરીથી ગુજરાત વિજય પ્રાપ્ત કર્યો

→ તેનું ગોદાવરી નદીથી લઈને કાવેરી નદી સુધી શાસન

→ તેના ચાંદી, તાંબા અને શીશાના સિક્કા ચલણમાં. જેને કાર્ષાપણ કહેવામાં આવે

→ આ સિક્કાઓ પર જહાજ, પશુ-પક્ષી, ધ્વજનું, બળદ અને ઘોડા અંકિત હતો

→ પોતે ક્ષત્રિય હોવા છતા પોતાને બ્રાહ્મણ કહેડાવતો. જેણે સીધે તેને બ્રાહ્મણો અને બૌદ્ધ સાધુઓને કરમુક્ત જાહેર કર્યા હતા.

→ તેના સમયમાં અમરાવતી સ્તૂપનું નિર્માણ થયું હતું ઉપરાંત તેણે અમરાવતી મૂર્તિકલાને સંરક્ષણ પ્રદાન કર્યું

5] વશિષ્ઠ પુલવામી :-

→ તેને [દક્ષિણાપથપતી] નામે પદવી ધારણ કરી હતી

→ આ ઉપરાંત અમરાવતી સ્તૂપનું જીર્ણોદ્ધાર પણ કરાવ્યું

→ વંશનો અંતિમ શાસક કાલભાર. જેની હત્યા પલ્લવ વંશીઃ સિંહવિષ્ણુ દ્વારા કરવામાં આવી

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Note : સાતવાહન

↳ આ વંશ પ્રાચીન ભારતનો એકમાત્ર માતૃપ્રધાન વંશ હતો
↳ વંશની રાજધાની : અમરાવતી / પૈઠણ
↳ રાજચિહ્ન : સ્વસ્તીક
↳ સાતવાહન શાસકો સંસ્કૃત ભાષાને મહત્ત્વ ન આપતા. જેથી તેમની રાજભાષા : પ્રાકૃત હતી
↳ પ્લીની અને ટોલેમી ના પુસ્તકો અનુસાર સાતવાહનનો વેપાર રોમન લોકો સાથે રહ્યો હતો

કુષાણવંશ [મધ્ય એશીયા : યુઇ-ચી-વંશ]

→ મધ્ય એશીયામાંથી આવેલો વંશ જેને મૂળ યુઇ-ચી-વંશ કહેવામાં આવતા. ભારતમાં આ કુષાણવંશ તરીકે ઓળખાયા.
→ ભારતના સંદર્ભમાં પ્રથમ શાસક : કુજુલા કડફીસ
↓ તેણે ભારતનો ગાંધાર પ્રાંત વિજય મેળવ્યો
→ કુજુલા કડફીસ બાદ તેનો પુત્ર ગાદી પર → વિમલ કડફીસ
↳ વિમલ કડફીસે ભારતનો મથુરા પ્રાંત વિજય મેળવ્યો

⇒ વિમલ કડફીસ :-
↳ તે પરમ શીવભક્ત હતો
↳ તેણે શિવનો એક સોનાનો સિક્કો ચલણમાં મૂક્યો
↳ સિક્કા પર ખરોષ્ઠી લીપીમાં લખાણ : દુનિયાનો દેવ

★ કનિષ્ક / દેવપુત્ર :
→ તે ઈ.સ. 78માં સત્તા પર આવ્યો. આ ખુશીમાં તેણે શકસંવત ની શરૂઆત કરી. (ફક્ત ગુજરાત : વિક્રમસંવત) બંધારણ પ્રમાણે માન્ય ↓ શકસંવત
→ તેની માહિતી અફઘાનીસ્તાનમાં આવેલા રબાટક શીલાલેખ પરથી મળી આવે છે
→ તેણે સૌપ્રથમ કાશ્મીર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો (રાજતરંગીણી માંથી માહિતી પ્રાપ્ત) અને વિજયની ખુશીમાં 4th બૌદ્ધ મહાસભા નુ આયોજન કરાવ્યું - કનિષ્ક બૌદ્ધ ધર્મનો મહાયાન સંપ્રદાય / પંથ પાળતો હતો
→ કનિષ્ક ગાંધાર અને મથુરા મૂર્તિકલાનો સંરક્ષક પણ હતો
↳ ભગવાન બુદ્ધની મૂર્તિઓનું નિર્માણ કરાવ્યું : ભારતમાં પ્રથમવખત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ કનીષ્કનુ ચીન પર આક્રમણ જ્યા ચીનના શાસક પાંચો દ્વારા કનિષ્કને હરાવવામાં આવ્યો. બાદ આગળ જતા કનિષ્ક દ્વારા પાંચોના પુત્ર : પાન્યાંગને હરાવ્યો

→ કનિષ્ક દ્વારા બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે તેના સાધુઓને મધ્ય એશીયા મોકલ્યા હતા.

→ કનિષ્કના સમયમાં બૌદ્ધ ગ્રંથોનુ સંસ્કૃતમાં ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું

→ કનિષ્ક દ્વારા મગધ વિજય મેળવાયો.

→ મગધથી લઈ મધ્ય એશિયા સુધી વેપાર વાણિજ્યના વિકાસ માટે તેણે સિલ્ક રૂટ ની સ્થાપના કરી

↳ ભારત - ચીન - અફઘાનિસ્તાન - મધ્ય એશિયા - ભૂમધ્ય સાગર સુધી

→ કનિષ્કની રાજધાની :- પુરૂષપુર → હાલનુ પેશાવર
આગળ જતા બીજી રાજધાની બની :- મથુરા

→ કનિષ્ક દ્વારા ભારતમાં સૌપ્રથમ વખત શુદ્ધ સોનાના સિક્કા ચલણમાં મુકવામાં આવ્યા.

→ કનિષ્કનો સ્થાપત્યકાર : એગ્રોસોલીસ

→ કનિષ્કની વેશભુષા :- લાંબુ ચામડાનુ જેકેટ

☆ કનિષ્કના દરબારીઓ :-

1] ચરકમુનિ :- ચરકસંહિતા → ચિકિત્સા આધારીત છે

2] સુશ્રુતમુનિ : સુશ્રુતસંહિતા → શૈલ્યવિદ્યા / વાઢકાપ
↳ Father of surgery

3] અશ્વઘોષ : બુદ્ધચરીતમ્

4] વસુમિત્ર : મહાવિભાસ → બુદ્ધનુ જીવન + ઉપદેશ

5] નાગાર્જુન : રસરત્નાકર → રસાયણશાસ્ત્ર
↳ (મહાયાનીનો સ્તંભ)

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ કનિષ્ક સૂર્ય અને અગ્નિના ઉપાસક રહ્યા હતા

→ કનિષ્ક દ્વારા ભારતનુ પ્રથમ સૂર્યમંદિર : મુલ્તાન ખાતે બંધાવ્યું

→ કનિષ્ક બાદ હુવિષ્ક અને અંતિમ શાસક વાસુદેવ - I

→ ભારતીય પુરાતત્વ વિભાગના પિતા :- એલેક્ઝાંડર કનિંઘમ ના મત મુજબ :-

- હરિયાણાના → જાટ
- રાજસ્થાનનાં → ગુર્જર
- સૌરાષ્ટ્રનાં → મેર

} કનિષ્કના વંશજો છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ગુપ્ત સામ્રાજ્ય : ભારતનો સુવર્ણયુગ

માહિતીના સ્ત્રોત

⇒ પુરાતત્વીય સ્ત્રોત:

1. અલાહાબાદ સ્તંભલેખ - UP → સમુદ્રગુપ્ત
2. મહરૌલી સ્તંભલેખ - દિલ્હી → ચંદ્રગુપ્ત-2
3. ભીતારી સ્તંભલેખ - UP → સ્કંદગુપ્ત
4. ગિરનાર શિલાલેખ - GJ → સ્કંદગુપ્ત
5. એરણ સ્તંભલેખ - MP → વિષ્ણુગુપ્ત

↳ ગુપ્ત શાસકોના સોના, ચાંદી અને તાંબાના સિક્કાઓ

⇒ વિદેશી સ્ત્રોત :-

1] ચીની યાત્રી ફાહિયાનનો ગ્રંથ : ફો-ક્વો-કી

2] પ્લીની, ટોલેમી અને સ્ટ્રેબોનાં પુસ્તક

⇒ સાહિત્યીક સ્ત્રોત :

ક્રમ	લેખક	પુસ્તક	વિષય
1.	આર્યભટ્ટ	i] આર્યભટ્ટીયમ	→ ગણિત (શૂન્ય, દશાંશપદ્ધતિ, વૈદિક ગણિત
		ii] સૂર્યસિદ્ધાંત	→ ખગોળ શાસ્ત્ર [સિદ્ધાંત : સૂર્ય પૃથ્વીને નહિ, પૃથ્વી સૂર્યને ચક્કર મારે
2.	વરાહમિહિર	i] પંચસિદ્ધાંતિકા ii] બૃહદ્સંહિતા iii] બૃહદ્જાતક	→ ત્રણેય ગ્રંથ નક્ષત્ર વિજ્ઞાન / હોરાશાસ્ત્ર સાથે સંકળાયેલ
3.	બ્રહ્મગુપ્ત	બ્રહ્મસ્ફૂટ	→ ગણિત

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

4.	ધનવંતરી	નવનીતમ્	→ ચિકિત્સા
5.	વાગ્ભટ્ટ	અષ્ટાંગસંગ્રહ	→ ચિકિત્સા
6.	અમરસિંહ	અમરકોષ (સંસ્કૃત સાહિત્ય)	→ સંસ્કૃત સાહિત્ય
7.	વરરુચિ	વાર્તિકા	→ સંસ્કૃત વ્યાકરણ
8.	દંડિન	દશકુમારચરિત્ર	→ દશ રાજકુમાર અને એક રાજકુમારીની વાર્તા
9.	વિષ્ણુશર્મા	પંચતંત્ર	→ બાળબોધ્ધીક વાર્તાઓ
10.	કામન્દક	નીતિસાર	→ માનવમુલ્યોની માહિતી
11.	નારાયણપંડિત	હિતોપદેશ	→ પ્રાણીઓની વાર્તાઓ
12.	વાત્સાયન	કામસૂત્ર	→ રોમાંચક વાર્તાઓનો સંગ્રહ
13.	વિશાખદત્ત	i] મુદ્રારાક્ષસ	→ ચંદ્રગુપ્ત અને ચાણક્ય સંબંધિત વાર્તાઓ
		ii] દેવી ચંદ્રગુપ્તમ્	→ ગુપ્તવંશી રામગુપ્તની માહિતી
14.	શુદ્રક	મૃચ્છકટિકમ્	→ બ્રાહ્મણ અને ગણિકાની વાર્તા (ગણિકા – ચારુદત્ત બ્રાહ્મણ)
15.	કાલિદાસ	માલવિકાગ્નિમિત્રમ્	→ માલવિકા અને અગ્નિમિત્રના પ્રેમપ્રસંગો
		અભિજ્ઞાનશાકુંતલમ્	→ દુષ્યંત શકુંતલાની વાર્તા
		રઘુકુળ	→ રઘુકુળ અને તેના રાજાઓની માહિતી
		વિક્રમોર્વશીયમ્	→ રાજા ઉરવરા અને ઉર્વશીની વાર્તા
		કુમારસંભવત	→ શીવપાર્વતીની વાર્તા જેમાં કુમાર એટલે કાર્તિકેય
		ઋતુસંહાર	→ અલગ-અલગ ઋતુઓનુ ભાવપૂર્ણ વર્ણન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

	મહદ્ભુતમ	→ કુબેરના વજ્રની વાર્તા

★ રાજનૈતિક ઐતિ ઈતિહાસ :-

ગુપ્ત વંશાવલી

1. શ્રી ગુપ્ત
↓
2. ઘટોત્કચ
↓
3. ચંદ્રગુપ્ત - I
↓
4. સમુદ્ર ગુપ્ત
↓ ↓
5. રામગુપ્ત | 6. ચંદ્રગુપ્ત - II
↓
7. કુમાર ગુપ્ત
↓
8. સ્કંદગુપ્ત
↓
9. વિષ્ણુગુપ્ત

1] શ્રી ગુપ્ત / આદિગુપ્ત :-

→ તે કુષાણ વંશના કોશાંબી (UP) પ્રાંતના સૂબો હતા
→ કુષાણ વંશ નષ્ટ થતા તેણે કોશામ્બી ખાતેથી ગુપ્તવંશની શરૂઆત કરી.
→ પદવી ધારણ કરી : મહારાજા
→ શ્રી ગુપ્ત : વૈશ્ય હતા

2] ઘટોત્કચ

→ પિતાનુ સામ્રાજ્ય ટકાવી રાખ્યું
→ પદવી ધારણ કરી : મહારાજ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

~~3] સમુદ્રગુપ્ત - I :-~~

3] ચંદ્રગુપ્ત - I :-

→ લિચ્છવીનાં રાજકુમારી કુમારદેવી સાથે લગ્ન કર્યાં

→ તેણે કુમારદેવીનાં સોનાનાં સિક્કા ચલણમાં મુક્યા

→ પ્રાચીન ભારતમાં એકમાત્ર રાણી જેના સોનાના સિક્કાં ચલણમાં :- કુમારદેવી

→ પોતે અને કુમારદેવી સાથે ઊભાં હોય તેવો એક સોનાનો સિક્કો ચલણમાં મુક્યો

→ લિચ્છવીની મદદ મેળવી આસપાસના પ્રદેશો વિજય મેળવ્યા

→ પદવી ધારણ કરી :- મહારાજાધિરાજ   પુત્ર → કાંચ (યુવરાજ) → સમુદ્રગુપ્ત

→ ~~ગુપ્તવંશ~~ ગુપ્તસંવત શરૂ કર્યું

4] સમુદ્રગુપ્ત :-

→ નામ :- લિચ્છવી દૌહિત્ર, અશ્વમેધ કર્તા, વિક્રમાંક, પૃથ્વીપતિ, સર્વરાજોચ્છેતા, કવિરાજ, સંગીતકાર, ભારતનો નેપોલિયન

→ સમુદ્રગુપ્ત ભારતમાં તેના વિજયો માટે ખૂબ જ પ્રખ્યાત :-

તેના ઉત્તરાપથના વિજય → જેમા તેણે અચ્યુત, કુમ્બજ, નાગસેન, કોલનુ કોટા, ગ્વાલિયર, ગંગા-યમુના બદાની પ્રદેશ, બંગાળ અને નેપાળ વિજય મેળવ્યો

દક્ષિણાપથના વિજય → જેમા તેણે → દક્ષિણ ભારતના 12 રાજાઓને એક જ યુદ્ધમાં હરાવ્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેણે શ્રીલંકા અને માલદીવ્સ પણ જીત્યુ હતું

→ તેના દ્વારા એક અશ્વમેધ યજ્ઞનુ આયોજન કરવામાં આવ્યુ હતું

→ તે હારેલા રાજાઓને ખંડણીયા બનાવે અને તેની દીકરીઓ સાથે લગ્ન કરે.

→ તે ભગવાન વિષ્ણુનો ઉપાસક હતો. અને
તે ગરુડ પાળતો હતો

→ તેના સિક્કાઓ મળી આવ્યા : 3 : ત્રણેય સોનાના

↳ અશ્વમેધકર્તા : ચિહ્ન - ઘોડો

↳ વીણાવાદન કરતાં સમુદ્રગુપ્ત

↳ ગરુડ અને છડી સાથે ઊભેલાં સમુદ્રગુપ્ત

→ તે વિણાવાદનમાં પારંગત હતો. કવિતાઓનું આલેખન પણ કરતો

→ સમુદ્રગુપ્તની માહિતી : પ્રયાગ પ્રશસ્તી સ્તંભથી :- જેના લેખક રાજકવિ હરિષેણ

↳ જેમાં લખાણ - 33 લાઈન જે પદ્ય + ગદ્ય બંનેમાં લખાયેલ

↳ ભાષા : સંસ્કૃત

→ શ્રીલંકાના શાસક મેઘવર્મન દ્વારા સમુદ્રગુપ્તની પરવાનગી મેળવી બોધીગયા ખાતે એક બૌદ્ધ મંદિરનું નિર્માણ કરાવ્યુ હતું

→ એરણના સ્તંભલેખમાં સમુદ્રગુપ્તના પત્ની દત્તદેવી એવો ઉલ્લેખ મળે છે

5] રામગુપ્ત :-

→ ગુપ્તવંશનો સૌથી કાયર શાસક

→ તેના પર શકવંશી રુદ્રસિંહ-3 નું આક્રમણ જેમાં રામગુપ્તની હાર થઈ

→ તેણે સંધિના ભાગરૂપે પત્ની ધ્રુવસ્વામિની દેવી ને રુદ્રસિંહ-3 ને સોંપ્યા.

→ તેની માહિતી વિશાખદત્ત રચીત પુસ્તક દેવીચંદ્રગુપ્તમ્ થી મળી આવે

→ તેના તાંબાના સિક્કા ચલણમાં હતાં

→ તેની હત્યા - ચંદ્રગુપ્ત-2 દ્વારા

6] ચંદ્રગુપ્ત-2 :-

ઓ પ્રથમવાર શકોને હરાવનાર → વિક્રમાદિત્ય

→ તેણે શકવંશી રુદ્રસિંહ-3 ની હત્યા કરી શકવંશનો અંત કર્યો

→ શકનો અંત કરવા બદલ → પદવી ધારણ :- શકારી + વિક્રમાદિત્ય

↳ જેની ખુશીમાં તેણે ચાંદીના સિક્કા ચલણમાં મૂક્યા

જેમાં લખાણ : "પરમ ભાગવત મહારાજશ્રી વિક્રમાદિત્ય"

(સિક્કા જૂનાગઢ, ખેડા, આણંદ & અમરેલી થી મળી આવ્યા.

→ તેણે મોટા ભાઈ રામગુપ્તની હત્યા કરી ગાદી મેળવી.

→ માન-સન્માન માટે ભાભી ધ્રુવસ્વામિની દેવી સાથે લગ્ન કર્યા.

→ તેના વાસ્તવિક લગ્ન નાગવંશની રાજકુમારી કુબેરનાગા સાથે

ચંદ્રગુપ્ત-II અને કુબેરનાગાની પુત્રી : પ્રભાવતી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

-> તે તેના પિતા જેટલો શક્તિશાળી - હારેલા રાજાઓને ખંડણીયા બનાવતો અને તેમની દીકરીઓ સાથે લગ્ન કરે

-> પુત્રી : પ્રભાવતીના લગ્ન વાકાટક વંશના શાસક - રુદ્રસેન - 2 સાથે કરાવ્યા.
↳ (વાકાટક) હાલના આંધ્રપ્રદેશમાં

-> તેના સમયમાં ચીની યાત્રીની ભારત યાત્રા -> ફાહિયાન

-> તેના દરબારમાં નવ રત્નો રહ્યા હતા

ક્રમ	રત્ન	કાર્ય
1	કાલિદાસ ->	કવિ
2.	બ્રહ્મગુપ્ત ->	ગણિતશાસ્ત્રી
3.	વરાહમિહિર ->	જ્યોતિષ અને વૈજ્ઞાનિક
4.	ધન્વંતરી ->	ચિકિત્સક
5.	અમરસિંહ ->	સાહિત્યકાર
6.	વરરુચિ ->	વ્યાકરણવિભાગ
7.	વેતાલભટ્ટ ->	જાદુગર
8.	શંકુ / ક્ષપણક ->	શિલ્પકાર
9.	ઘટકર્પર ->	ભવિષ્યકથન

સમગ્ર ગુપ્ત સામ્રાજ્યના રત્નો

આ સૌ સમકાલીન ન હતા.

7] કુમારગુપ્ત :-

-> અન્ય નામ : અશ્વમેધ મહેન્દ્ર / મહેન્દ્રાદિત્ય / શક્રાદિત્ય

-> તે ચંદ્રગુપ્ત - 2 અને ધ્રુવસ્વામીની દેવીનો પુત્ર

-> તે ભગવાન કાર્તિકેયના ઉપાસક :-> વાહન - મોર

-> તેણે પ્રાચીન ભારતમાં સૌથી વધારે સોનાના સિક્કા ચલણમાં મુક્યા - ચિહ્ન : "મયુર"
↳ લખાણ : "પરમ ભાગવત મહારાજશ્રી શક્રાદિત્ય"

-> તેણે હુણનું આક્રમણ નિષ્ફળ બનાવ્યું
↓
હુણ કોણ હતા? => મંગોલ - જાતિ
↳ મધ્ય એશિયાના

આક્રમણનો ઉદ્દેશ?
↓
લૂંટ કરવી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

તેણે [નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલય]ની સ્થાપના કરી

➡ **નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલય :**

→ તે બિહારના રાજગૃહ વિસ્તારમાં આવેલ
→ અહીં સંસ્કૃત ભાષામાં શિક્ષણ આપવામાં આવતું
→ બૌદ્ધ ધર્મના મહાયાન સંપ્રદાય સાથે સંબંધ ધરાવે
→ અહીં નાના - મોટા કુલ 300 વર્ગખંડ જેમાં 8500 વિદ્યાર્થી અને 1510 જેટલા શિક્ષકો
→ ત્રણ માળનુ ભવન અને <u>છાત્રાલયની</u> સુવિધા પણ
↓ [સૌપ્રથમવાર છાત્રાલયની સુવિધા આપનાર સૌપ્રથમ સંસ્થા]
→ પ્રવેશનું ધોરણ ખૂબ ઊંચું
↳ 10 માંથી માત્ર 2 કે 3 વિદ્યાર્થી પાસ થતા
→ અહીંના પુસ્તકાલયને ધર્મગંજ કહેવામાં આવે જેમાં આશરે 1 કરોડ જેટલા પુસ્તક
→ ચીની યાત્રી <u>હ્યુ-એન-ત્સાંગ</u> અહીંથી 657 જેટલા હસ્તલિખિત ગ્રંથ લઈ ગયો
↳ [વિદેશી પ્રવાસીઓનો રાજકુમાર]
→ 1194 : ઘોરીના સેનાપતિ બખ્તીયાર ખિલજી દ્વારા આ વિદ્યાલયને નષ્ટ કરવામાં આવી
(શાહબુદ્દીન ઘોરી)

8] **સ્કંદગુપ્ત :**

→ અન્ય નામ : ક્રમાદિત્ય
→ હૂણનુ આક્રમણ સફળતાપૂર્વક દબાવ્યું
→ તેના સૌરાષ્ટ્રના સૂબો પર્ણદત્ત
↳ તૂટેલા સુદર્શન તળાવનુ સમારકામ
↳ વાસ્તવિક સમારકામ તેના પુત્ર : <u>ચક્રપાલિત દત્ત</u> દ્વારા
↓ જેની માહિતી : બાજુમાં તેણે ચક્રધારી વિષ્ણુનુ મંદિર બનાવ્યું

⇒ **સ્કંદગુપ્તનો ગિરનાર શિલાલેખ :-**
↳ બ્રાહ્મી લિપી
↳ ભાષા : સંસ્કૃત

→ તેના સોનાના સિક્કા ચલણમાં
↳ જેમાં લખાણ : પરમ ભાગવત મહારાજશ્રી ક્રમાદિત્ય

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

9] વિષ્ણુગુપ્ત :-

→ તે ગુપ્તવંશનો અંતિમ શાસક

→ હુણના રાજા : તોરમાણ અને તેના પુત્ર મિહિરકુળ ના આક્રમણ

↓ ગુપ્તવંશ નષ્ટ થયો

હુણનો વર્ણ : પીળો

→ વિષ્ણુગુપ્તનો સૌરાષ્ટ્રનો સેનાપતિ : સર્વ ભટ્ટાર્ક [મૈત્રક વંશનો સ્થાપક]

⇒ ગુપ્ત શાસનવ્યવસ્થા :-

1] કેન્દ્રીય વહીવટ :

→ કેન્દ્રમાં મુખ્ય વ્યક્તિ : રાજા
રાજાનો નિર્ણય અને ન્યાય અંતિમ રહેતો

→ રાજાને મદદ માટે મંત્રીઓ અને અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવતી. જેની પસંદગી રાજા પોતે કરતો હતો

• કેન્દ્રના અધિકારીઓ :-

ક્રમ	અધિકારી	કાર્ય
1]	કુમારામાત્ય → (અર્થ : રાજકુમાર)	પ્રાંતીય અધિકારી
2	પ્રતિહાર	અંત:પુરનો રક્ષક [રાણીઓના નિવાસની જગ્યા] / જનાનખાના
3.	મહાપ્રતિહાર	રાજ મહેલનો રક્ષક
4.	મહાબલાધિકૃત	સેનાનો વડો
5.	મહાસંધિવિગ્રહક	શાંતિ મંત્રણા [વિદેશી મંત્રી]
6.	દંડપાશિક	પોલીસ વિભાગનો અધિકારી
7.	સર્વાધ્યક્ષ	મંત્રીઓનો અધ્યક્ષ
8.	મહાભંડાધિકૃત	ખજાનાનો રક્ષક
9.	મહાક્ષપટલિક	દસ્તાવેજ વિભાગનો અધિકારી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

10. | અગ્રહારિક | દાન વિભાગનાં અધિકારી

⟹ પ્રાંતીય વહીવટ :-

→ સામ્રાજ્યને નાના પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરવામાં આવતું
આ પ્રાંતોને ચક્રની અથવા ભુક્તિ
પ્રાંતના અધિકારીને :- ઉપરીક
↳ જે હંમેશા રાજપરીવારનો સદસ્ય હોય

→ નાના પ્રાંતોને : ગોપ્તા

⟹ જિલ્લા વહીવટ :

→ પ્રાંતોને નાના જિલ્લાઓમાં વિભાજીત કરવામાં આવે. આ જિલ્લાઓને વિષય કહેવામાં આવે
↳ વિષયનો અધિકારી : વિષયપતિ

→ વિષયપતિને મદદ માટે 20 જેટલા અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવે

⟹ નગરવહીવટ :-

→ મુખ્ય શહેરોને નગર કહેવામાં આવે
નગરનો વહીવટ નગરપાલિકા દ્વારા

→ નગરપાલિકાનો મુખ્ય અધિકારી પુરપાલ

⟹ ગ્રામ્યવહીવટ :

→ જિલ્લાઓને નાના તાલુકાઓમાં વિભાજીત કરવામાં આવે જેને પેઠ કહેવામાં આવે
↳ પેઠનો અધિકારી : વીથીપતિ / પુરાક

→ ગામ સૌથી નાનો એકમ રહે જેનો અધિકારી ગ્રામિણી કહેવાય. ગામનુ સંચાલન ગ્રામસભા દ્વારા કરવામાં આવે. ગ્રામસભાના સદસ્ય મહાતર કહેવામાં આવે
↳ જે ચૂંટણી દ્વારા ચૂંટવામાં આવે

→ ગ્રામ્ય કક્ષાએ ન્યાય માટે પંચમંડળ નીમવામાં આવે.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

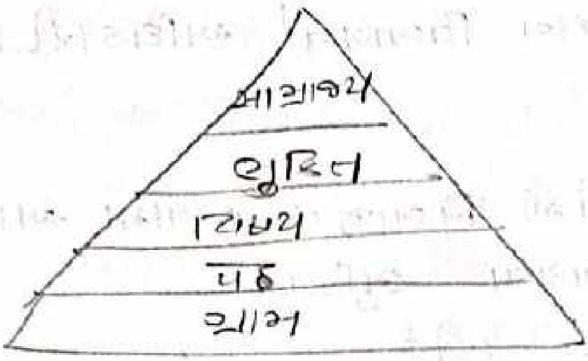

⇒ ન્યાય વ્યવસ્થા :-

→ ગુપ્તકાળમાં ન્યાય માટેનો સર્વોચ્ચ અધિકારી : રાજા

> નારદસ્મૃતિ ગ્રંથ અનુસાર ગુપ્તકાળમાં દિવાની અને ફોજદારી અદાલતો જોવા મળે છે આ ઉપરાંત વ્યાવસાયિક વર્ગ માટે તેની અદાલત અલગ રહેતી હતી.

> ગુપ્તકાળમાં ન્યાયધીશને દંડનાયક / મહાદંડનાયક અને સર્વદંડનાયક તરીકે સંબોધવામાં આવતા.

> ફાહિયાનના ગ્રંથ અનુસાર ગુપ્તકાળમાં કઠોર ન્યાયવ્યવસ્થા ન હતી. અપરાધીને શારીરિક અને આર્થિક દંડ આપવામાં આવતા.

> ગુપ્તકાળમાં વર્ણ આધારિત ન્યાય પણ આપવામાં આવતો.

└ ex :- વ્યક્તિની હત્યા પર

સજા વર્ષોમાં

બ્રાહ્મણ	ક્ષત્રીય	વૈશ્ય	શુદ્ર
દેહાંતદંડ	12	8	4

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ સૈન્ય વહીવટ:

→ ગુપ્ત શાસકો પાસે પાયદળ, અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને નૌકાસેના

→ હાથીદળના અધિકારીને : પિલુપતિ

અશ્વદળના અધિકારીને :- ભટાશ્વપતિ

→ સેનાની દેખરેખ, હથિયાર અને સામાનની જવાબદારી રણભાંડાગારીક પાસે

આર્થિક સ્થિતિ :

→ ગુપ્તકાળમાં લોકોની આવકનો સ્રોત ખેતી રહેતો હતો

→ રાજ્યની આવકનો મુખ્ય સ્રોત જમીનમહેસૂલ રહેતી

→ રાજા ઉત્પાદનનો ચોથો અથવા છઠ્ઠો ભાગ મેળવે. આ કરને ભાગ કહેવામાં આવતો

→ ગુપ્તકાળમાં કર રોકડ અને મહેસૂલ (અનાજ) સ્વરૂપે મેળવવામાં આવતો

ક્રમ	કર	કરનો અર્થ
1.	વિષ્ટિ	વેઠ કર
2.	બલિ	ધાર્મિક કર
3.	શુલ્ક	જકાત વેરો ↳ જકાત વેરાનો અધિકારી : શુલ્કી / શૌલ્કિક
4.	વાતભૂત	હવા અને પાણીના દેવતા માટેનો કર
5.	ભાગ	રાજને ફળ અને શાકભાજી સ્વરૂપનો કર
6.	ઉપરી	બિનખેડૂતો ઉપર લાગુ પડે (છૂટક ગણતરી કરનાર પર)
7.	ઉદ્રંગ	ખેડૂતો પર લાગુ પડે

→ ગુપ્તકાળમાં વ્યાજના વ્યવસાયને દૂષિત માનવામાં આવતો આવા ધનને પણ દૂષિત અથવા કૃષ્ણધન કહેવામાં આવે

→ ગુપ્તશાસકો દ્વારા સોના-ચાંદી અને તાંબાના સિક્કા ચલણમાં મૂકવામાં આવ્યા હતા જેમાં સોનાના સિક્કાને દિનાર કહેવામાં આવે

→ ગુપ્તકાળમાં શ્રેષ્ઠી અને સાર્થવાહ નામે બે પ્રકારની વેપારી પ્રથાઓ ↓

→ તેની સંસ્થાને નિગમ કહેવામાં આવતું

→ પાટલીપુત્ર, પ્રયાગ, ભરૂચ, કૌશાંબી અને મથુરા વેપારી કેન્દ્ર રહ્યા જ્યારે ભરૂચ અને તામ્રલિપ્તિ (↳ બંગાળ) પ્રમુખ બંદરો રહેતા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સામાજીક સ્થિતિ

→ ગુપ્તકાળમાં સમાજ ચાર વર્ણમાં વિભાજીત

→ ગુપ્તકાળમાં વર્ણ ભેદભાવ જોવા મળે જેમાં બ્રાહ્મણોની પરીક્ષા તુલા દ્વારા

• ક્ષત્રિયની પરીક્ષા → અગ્નિ દ્વારા
વૈશ્યની પરીક્ષા → પાણી દ્વારા
શુદ્રની પરીક્ષા → ઝેર દ્વારા કરવામાં આવતી

→ ગુપ્તકાળમાં સમાજમાં વૈશ્ય માટે કરશક શબ્દ ઉપયોગમાં લેવામાં આવતો

→ ગુપ્તકાળમાં અનુલોમ – પ્રતિલોમ વિવાહ નુ પ્રમાણ રહ્યુ જેથી મિશ્ર જાતિનો ઉદ્દભવ થયો. જેમા પ્રમુખકાયસ્થ જાતિ

→ ફાહિયાનના વિવરણ અનુસાર સમાજમાં અસ્પૃશ્યતા પણ દ્રશ્યમાન હતી

→ સમાજમાં દાસપ્રથા પ્રચલિત રહી

→ સમાજમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઉપેક્ષિત રહી સારી નહી

-બાળલગ્ન, સતીપ્રથા, પડદાપ્રથા જેવી પ્રથા અનુસરવામા આવતી. જેની માહિતી એરણના સ્તંભલેખ → સૌપ્રથમ વાર ઉલ્લેખ સતીપ્રથાનો

→ સમાજમાં ગણિકાપ્રથા પ્રચલનમાં રહી હતી

ધાર્મિક સ્થિતિ :-

→ ગુપ્ત શાસકો વૈષ્ણવ ધર્મ પાળતા. જેને લીધે તેઓ પરમભાગવત ની પદવી ધારણ કરતા.

→ શાસકો સર્વધર્મસમભાવ ની ભાવના કેળવતા

→ આ કાળમાં મહાભારતનું આલેખન પૂર્ણ થયુ જ્યારે પુરાણો ની રચના થઈ

→ સમાજમાં કર્મકાંડનુ પ્રમાણ વધ્યું અને તાંત્રિક વિદ્યા પ્રચલનમાં આવી

→ સમાજમાં ફાહિયાનના મત મુજબ ચાંડાલ લોકો ને નગરની બહાર નિવાસ આપવામાં આવતો
↓
જાહેરમાં વિવાજ ધરાવતા લોકો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સમ્રાટ હર્ષવર્ધન

માહિતીના સ્રોત

1. પુરાતત્વીક સ્રોત :
   i] મધુબન (UP) & સોનાયતના (HR) અભીલેખ
   ii] બાંસખેરા (UP) ના શિલાલેખમાં હર્ષના હસ્તાક્ષર
2. સાહિત્યીક સ્રોત :-
   i] રાજકવિ - બાણભટ્ટ
   ↓
   પુસ્તક : હર્ષચરીત્ર
   ii] હર્ષના ગ્રંથ : I] નાગનંદ
   II] પ્રિયદર્શીકા
   III] રત્નાવલી
   } ત્રણેય પુસ્તકનો વિષય :- નાટ્યગ્રંથ
3. વિદેશી સ્રોત :-
   i] ચીની યાત્રી : હ્યુ-એન-ત્સાંગ
   ↓
   પુસ્તક : સિ-યુ-કી

⇒ **રાજનૈતિક ઈતિહાસ**

પુષ્યભુતી વંશ

→ પુષ્યભુતી વંશનો સ્થાપક : પુષ્યભુતી :
↳ જે ગુપ્તવંશનો થાણેશ્વર પ્રાંતનો સુબો
↳ વર્ણ : વૈશ્ય

→ આગળ જતા એક શાસક → પ્રભાકર વર્ધન → જે થાણેશ્વરનો સમ્રાટ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ પ્રભાકરવર્ધનનાં 3 સંતાન :

- રાજ્યવર્ધન — મોટો પુત્ર, યુવરાજ
- રાજ્યશ્રી
- હર્ષવર્ધન

રાજ્યવર્ધન
↓
હૂણનું આક્રમણ હટાવવા યુદ્ધ મોકલ્યો
↓
બદલાના ભાગરૂપે રાજ્યવર્ધન દ્વારા દેવગુપ્તની હત્યા કરી
↓
શશાંકને છોડી મૂકતા
↓
પરીણામે શશાંક દ્વારા દગો મળતા શશાંક દ્વારા રાજ્યવર્ધનની હત્યા

રાજ્યશ્રી
↓
રાજ્યશ્રીના લગ્ન
કનોજના શાસક : ગ્રહવર્મન
↑
માળવાનો શાસક દેવગુપ્ત અને તેના સાથીદાર બંગાળ શાસક શશાંક દ્વારા ગ્રહવર્મનની હત્યા કરી + રાજ્યશ્રીનું અપહરણ (→ રાજ્યવર્ધન)
↓
રાજ્યશ્રીના અપહરણનાં સમાચાર સાંભળી આઘાત લાગતા પ્રભાકરવર્ધનનું મૃત્યુ

હર્ષવર્ધન :-

→ 16 વર્ષની ઉંમરે હર્ષ સત્તા પર આવ્યો

→ બદલાના ભાગરૂપે તેણે બંગાળના શાસક શશાંકની હત્યા કરી અને બંગાળ વિજય મેળવ્યો

→ બૌદ્ધ સાધુ દિવાકર ની મદદ મેળવી બહેની રાજ્યશ્રીની શોધ કરી

→ બહેન રાજ્યશ્રીને સતી ન થવુ પડે તે માટે રાજ્યમાં સતીપ્રથા નાબૂદ કરી.

→ હર્ષે તેની રાજધાની કનોજને બનાવી.

→ હર્ષ કાયમ 500 બ્રાહ્મણ અને 1000 બૌદ્ધ સાધુઓને જમાડતો

→ હર્ષ દ્વારા નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયને 100 ગામ ભેટ આપવામાં આવ્યા

→ હર્ષ દ્વારા પ્રયાગ ખાતે કુંભના મેળાનુ આયોજન કરાયું

→ હર્ષ તેની આવકનો ચોથો ભાગ દાન આપે જ્યારે તે દર પાંચ વર્ષે પ્રયાગમાં ધર્મપરિષદનું આયોજન કરે ત્યારે

ધર્મપરિષદ – 3 દિવસ ચાલે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેથી તેને મહાદાનેશ્વરી કહેવામાં આવ્યા

→ હ્યુ-એન-ત્સાંગે હર્ષને શીલાદિત્ય કહ્યા હતા

જેને ગોસ પરીષદ : દર વર્ષે ભરતા જેમા ખૂબ દાન

→ હર્ષ શરૂઆતમાં શૈવ ધર્મી જેથી તેને પરમમાહેશ્વર નુ બિરુદ ધારણ કર્યું બાદ તેને બૌદ્ધ ધર્મ → હિનયાન પંથ સ્વીકાર્યો

→ હ્યુ-એન-ત્સાંગને મળ્યા બાદ મહાયાન પંથ સ્વીકાર્યો

→ હર્ષ દ્વારા સિંધ, બંગાળ, નેપાળ અને આસામ વિજય મેળવ્યો

→ આસામના કામરૂપ વંશના શાસકો હર્ષના સહયોગી બન્યા.

→ તેણે ગુજરાતમાં મૈત્રક વંશી શાસક ધ્રુવસેન-2 ને હરાવ્યો અને ખંડણીયા શાસક બનાવ્યો

→ ખંડણીયા શાસક ઉપરાંત તે તેનો જમાઈ પણ : ધ્રુવસેન-2

→ ચાલુક્ય વંશી પુલકેશી-2 સાથે યુદ્ધ : નર્મદા કાંઠે થયેલા આ યુદ્ધમાં હર્ષની હાર થઈ

→ પુલકેશી એ વિજયની ખુશીમાં એહોલ સ્તંભલેખ બંધાવ્યો
↳ કર્ણાટક

→ તેના સમયમાં ચીની યાત્રી હ્યુ-એન-ત્સાંગ ભારત આવ્યા- તેને હર્ષની મદદ મળવી નાલંદામાં પ્રવેશ મેળવ્યો

→ હ્યુ એન ત્સાંગ નાલંદામાં 5 વર્ષ રોકાયા. જેમા 3 વર્ષ સંસ્કૃત ભાષા સમજ્યા. બીજા 2 વર્ષમાં 657 ગ્રંથોને હસ્તલીખિત કર્યા

→ હ્યુ-એન-ત્સાંગ નાલંદામાં શીલભદ્ર ના શિષ્ય બન્યા

→ હર્ષ દ્વારા હ્યુ-એન-ત્સાંગના સન્માનમાં કનોજ ખાતે ધર્મ પરીષદનું આયોજન કરવામાં આવ્યુ

→ હર્ષને સાહિત્ય સમ્રાટ તરીકે ઓળખવામાં આવે. જેનું કારણ પોતે સાહિત્યકાર અને સાહિત્યકારોને તે સન્માન આપતા

→ તેના દરબારમાં દિવાકર મયૂર અને દિવાકરમાતંગ નામે બે કવિઓ. જેમા મયૂર દ્વારા સૂર્યશતક ગ્રંથ લખવામાં આવ્યા

→ અન્ય દરબારી કવિ : જયસિંહ → જે એક ગુજરાતી હતા
↳ તેઓ ગણિત, ભૂગોળ, ખગોળ અને શબ્દ વિદ્યાના જાણકાર

→ 11મી સદીના ગુજરાતી કવિ સોઢલ દ્વારા હર્ષને કવિન્દ્ર (કવિઓના ઈન્દ્ર) કહેવામાં આવ્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ કવિ જયદેવ દ્વારા હર્ષને કવિ કાલિદાસ અને કવિ ભાસ સમાન બતાવ્યો

→ હર્ષે તેના બૌદ્ધ સાધુને ચીનના રાજાના દરબારમાં મોકલ્યા ચીનના રાજાએ તેના બૌદ્ધ સાધુ હર્ષના દરબારમાં મોકલ્યા આથી હર્ષને "બૌદ્ધ ધર્મના શાહી પ્રચારક" કહેવામાં આવે

→ હર્ષના બે વારસદાર પુત્રની હત્યા યુદ્ધમાં. આમ હર્ષ આ વંશનો અંતિમ સમ્રાટ રહ્યો. આથી તેને પ્રાચીન ભારતનો અંતિમ સમ્રાટ કહેવામાં આવ્યો.

⇒ હર્ષ શાસન વ્યવસ્થા

→ હર્ષના શાસનની માહિતી બાણભટ્ટનુ પુસ્તક હર્ષચરિત્ર અને ત્સાંગનુ પુસ્તક સિ-યુ-કી માંથી મળી આવે છે

→ હર્ષની શાસન વ્યવસ્થા રાજતંત્રાત્મક હતી, જેમા રાજા, મહારાજાધિરાજ, પરમભટ્ટારક, ચક્રવર્તિ જેવી ઉપાધિઓ ધારણ કરતાં, રાજા દૈવીય સિદ્ધાંતમાં વિશ્વાસ ધરાવતા.

→ રાજાને મદદ માટે મંત્રીપરીષદ રહેતુ, મંત્રી પરીષદના અધ્યક્ષને અમાત્ય કહેવામાં આવે, હર્ષનો અમાત્ય ભંડી હતો

→ કર્મચારીઓને પગાર સ્વરૂપે જમીન-દાન આપવામાં આવતું

→ સામ્રાજ્યને નાના પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરવામાં આવતુ જેને ભુક્તિ કહેવામાં આવે, તેનો અધ્યક્ષ "લોકપાલ"

→ ભુક્તિને જિલ્લાઓમાં વિભાજીત કરવામાં આવે, જેને વિષય કહેવામાં આવે તેનો અધ્યક્ષ વિષયપતિ

→ જિલ્લાઓને નાના તાલુકાઓમાં વિભાજીત કરવામાં આવે જેને "પેઠ" કહેવામાં આવે

↳ જેનો અધ્યક્ષ :- પેઠાપતિ / પૃથક

→ તાલુકાઓને ગામડામાં વિભાજીત કરવામાં આવે. જે સૌથી નાનો એકમ :

↳ તેના અધ્યક્ષને → ગ્રામક્ષપાલિક ગ્રામક્ષપટલીક કહેવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ શાંતિવ્યવસ્થા બનાવી રાખવા પોલીસવિભાગ પણ.
↳ અધિકારી :- દાંડીક અને દંડપાશિક

→ કર્મચારીઓને ભાટ અને ચાટ કહેવામાં આવતા

→ હર્ષ પાસે પાયદળ, અશ્વદળ, રથદળ, હાથીસેના, ઊંટસેના અને નિર્દહાજ સેના

→ સેનાના મુખ્ય અધિકારીને મહાબલાધિકૃત કહેવામાં આવે.

→ સેનાની વ્યવસ્થા અને શસ્ત્રોનું કાર્ય રણભાંડાગારીક નામે અધિકારી પાસે

આર્થિક સ્થિતિ :-

→ સામ્રાજ્યમાં લોકો મુળભુત રીતે ખેતી સાથે જોડાયેલા. જેમાં સિંચાઈ માટે યંત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો

→ રાજ્યની આવકનો મોટો સ્ત્રોત જમીન મહેસુલ
↓ જે ત્રણ સ્વરૂપે સ્વીકારવામાં આવતું

ભાગ | હિરણ્ય | બલિ

→ ભાગ ઉત્પાદનનો છઠ્ઠો ભાગ રહે. હિરણ્ય રોકડ સ્વરૂપનું કર. જ્યારે બલી ધાર્મિક કર

સામાજીક સ્થિતિ :

→ સમાજ ચાર વર્ણમાં વિભાજીત રહ્યું

→ અનુલોમ - પ્રતિલોમ જેવા લગ્નોને કારણે અન્યજાતિનો ઉદ્દભવ પણ થયો

→ સમાજમાં અસ્પૃશ્યતા દ્રશ્યમાન થતી. જેમાં ચાંડાલ સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ અને દર્શન ખરાબ માનવામાં આવતું
↓ (ચાંડાલ) તંત્ર મંત્ર, બલી

→ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ખાસ કોઈ સારી ન હતી.

→ સતીપ્રથા, પડદાપ્રથા, બાળલગ્ન પ્રથા
↳ ફક્ત નિમ્ન વર્ણ માટે

ધાર્મિક સ્થિતિ :

→ મુળભુત રીતે પુષ્યભુતિ વંશના શાસકો શૈવધર્મી રહ્યા પરંતુ હર્ષ દ્વારા બૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકારવામાં આવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ હર્ષ દ્વારા નાલંદાને બૌદ્ધ ધર્મની મહાયાન શાખાનું શિક્ષણ કેન્દ્ર બનાવાયું

→ હર્ષ એ તમામ ધર્મને સમાન નજરથી ઓળખતા હતો એટલે કે

→ સર્વધર્મસમભાવ

→ બ્રાહ્મણો મુખ્ય વર્ણનો દરજ્જો પામ્યા અને તેમને દાન આપવામાં આવતું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

દક્ષિણ ભારતનો ઇતિહાસ

1] મહાપાષાણયુગ → ઈ.સ. પૂર્વે 1200 – 300
2] સંગમ યુગ → ઈ.સ.પૂ. 300 – ઈ.સ. 300
3] સાતવાહન વંશ → ઈ.સ. પ્રથમ સદી – ઈ.સ. 4થી સદી
4] પલ્લવવંશી → 4th – 7th
5] ચોલ વંશ → 7th – 12th
6] વિજયનગર સામ્રાજ્ય → 13th – 17th
7] મૈસુર → 17th – 18th

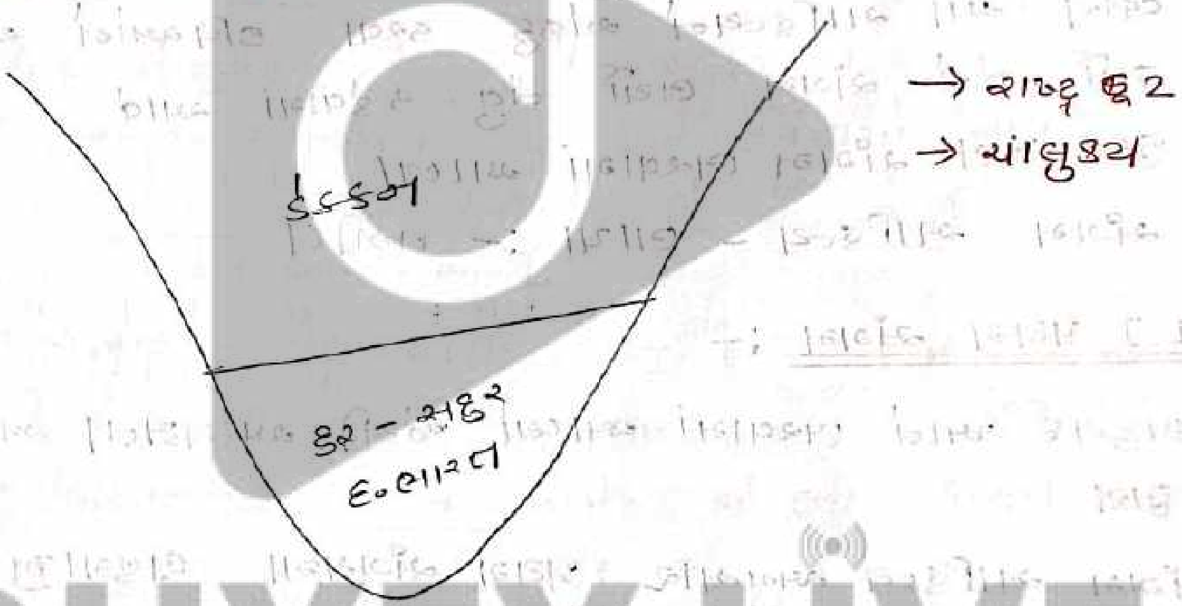

1] મહાપાષાણ યુગ → ઈ.સ. પૂર્વે 1200 – 300 :-

→ આ કાળમાં શરૂઆતના સમયમાં માણસ અહીં તેના શરૂઆતના સમયમાં બીજુ પકવવું, શિકાર કરવો, પશુપાલન અને ખેતી જેવા કાર્યો કરતો : શરૂઆતમાં માણસ અહીં તેના કાર્યોમાં આવા કાર્યો કરતો.
→ સમયાંતરે ધીરે ધીરે સમાજવ્યવસ્થાની શરૂઆત થઈ અને આગળ જતા રાજકીય સત્તાઓનો પણ ઉદય થયો.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

કવિઓનો સમૂહ સંગમ

2] સંગમ યુગ :-

→ સમયગાળો : ઈ.સ પૂર્વે 300 – ઈ.સ. 300 – 600 વર્ષ

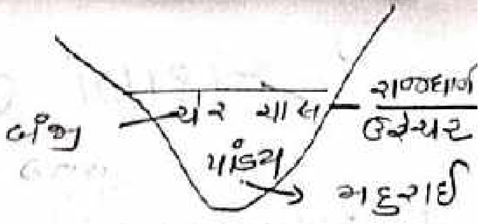

⇒ સંગમ સાહિત્ય :-

↳ ઉત્તરોત્તર ત્રણેય રાજવંશ દ્વારા એકબીજા સાથે યુદ્ધો કરવામાં આવ્યા.

↳ યુદ્ધ દરમિયાન ઘટેલી તમામ ઘટનાઓને ત્રણેય રાજવંશના કવિઓ દ્વારા કવિતાઓ સ્વરૂપે આલેખન કરવામાં આવી

↳ પરીણામે સાહિત્યનું સર્જન થયું. પરંતુ આ સાહિત્ય વેર-વિખેર અવસ્થામાં. આથી પાંડય વંશના શાસકો દ્વારા આ સાહિત્યને એકઠુ કરવા કવિઓને એકત્રીત કર્યાં જેને સંગમ ભર્યાં તેવુ કહેવામાં આવે

↳ કુલ ત્રણ સંગમ ભરવામાં આવ્યા

↳ સંગમ સાહિત્ય – ભાષા :- તમીલ

1] પ્રથમ સંગમ :-

→ મદુરાઈ ખાતે ભરવામાં આવ્યો જેની અધ્યક્ષતા અગત્સ્ય મુની દ્વારા

→ સંગમ સાહિત્ય અનુસાર પ્રથમ સંગમમાં બ્રહ્માજી દ્વારા પણ ભાગ લેવામાં આવ્યો

→ આ સંગમના કુલ સદસ્ય 549 રહ્યા

→

2] બીજો [દ્વિતીય] સંગમ :-

આંધ્રપ્રદેશ

→ આ સંગમ કપાટપુરમ્ માં ભરવામાં આવ્યો જેની અધ્યક્ષતા :- તોલ્લકાપીય્યર દ્વારા

→ સદસ્યોની સંખ્યા :- 49

3] તૃતીય સંગમ :

→ આ સંગમ મદુરાઈ ખાતે ભરવામાં આવ્યો જેની અધ્યક્ષતા નક્કીર દ્વારા જેમાં કુલ 49 સદસ્યો દ્વારા ભાગ લેવામાં આવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

> સંગમ સાહિત્યને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે :

↳ 1. મેલકનક્કુ :-
- જેમાં 18 ગાથાં
- જે આખ્યાનાત્મક

↳ 2. કિલકનક્કુ :-
↳ જેમાં કુલ 18 ગ્રંથો. પણ લઘુસ્વરૂપ
↳ જે ઉપદેશાત્મક

પુસ્તકો :-

1. સીલાપથ્થીકારમ :

> લેખક : રાજકુમાર - ઈલાંગો અડિગલ
> આ પુસ્તકને દ. ભારતનુ રામાયણ કહેવામાં આવે
> આમાં કોવલન અને તેની પત્ની કન્નગીની વાર્તા
↳ એક વેપારી - સોની ↳ ઝાંઝર
> પાંડ્ય શાસક - નેંદુનચેલીયન - I (દ્વારા) → કોવલન ને ફાંસી આપી ઝાંઝર ચોરીની સભામાં
(કન્નગી દ્વારા શ્રાપ :- પાંડ્ય વંશ નષ્ટ)
> નેંદુનચેલીયન - I સંગોલ (એક પ્રકાર છડી) ધારણ કરતા
(પોતાનુ ગળુ કાપી નાખ્યુ) ↳ જે સંગોલ ધારણ કરે તે ન્યાય બાબતે પક્ષપાત ન કરી શકે
↳ Parliament માં મુકવામાં આવેલ છે

2. મણીમેખલાઈ :

> લેખક : સીતલાઈ સતનાર
> શીલાપથ્થીકારમ નો ભાગ - 2
> વેપારી કોવલન અને નર્તકી માધવીની દીકરી મણીમેખલાઈની વાર્તા

3. ઈત્તોતોગાઈ : [અર્થ : 8] : 8 પુસ્તકોનો સંગ્રહ
↳ તમિલ ભાષા

> 8 પુસ્તકોના નામ :

1. ઈનકનુરૂ 4. કુરુનતોગાઈ 7. નરીનાઈ
2. અકાનનુરૂ 5. કાલીકાતાઈ 8. પતીરપત્તુ
3. પુરાણનુરૂ 6. પરીપાતાલ

4. તિરુકુરુલ :-

સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન — પ્રાકૃત + અપભ્રંશ ભાષા

→ લેખક : તિરુવલ્લુવર

→ તમીલ ભાષાનું બાઈબલ કહેવામાં કહેવામાં આવે છે

5. તોલ્લકાપ્પીયમ્ :

→ લેખક : તોલ્લકાપ્પીયર

→ જેમાં તત્કાલીન તમીલ સમાજ વ્યવસ્થાની માહિતી

→ તમીલ ભાષાનો પ્રથમ વ્યાકરણ ગ્રંથ

રાજકીય સ્થિતિ :

ચેર વંશ :-

→ હાલના નકશા મુજબ ચેરનુ રાજ્ય ઉત્તરી કેરળ વિસ્તાર

→ ચેર વંશની સમૃદ્ધી પાછળનુ કારણ રોમન લોકો સાથેનો તેનો વેપાર

→ ચેરના રાજ્યમાં રોમન લોકોએ તેના હિતોના રક્ષણ માટે બે સૈન્ય ટુકડીઓ મુકી હતી

→ રોમન લોકોએ તેમના ભગવાન ઓગસ્ટ નુ મંદિર ચેરના રાજ્યમાં બનાવ્યુ હતું
(↳ રોમન રાજા હતો - જેને ઓગષ્ટ જેવા ભગવાન)

→ આ વંશમાં સેંગુત્તુવન નામે એક પ્રખર શાસક થયો. જેણે તેના દુશ્મનોને હરાવી સંપૂર્ણ રાજ્ય તેના નાના ભાઈ ઈલાંગો અડિગલ ને આપ્યું

→ સેંગુત્તુવનને લાલ ચેર તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે
(↳ અહીં : સમ્માનીય)

→ સેંગુત્તુવન દ્વારા કન્નગીના મંદિરો બાંધવામાં આવ્યા.

→ ચેરના ધ્વજમાં ધનુષ અને તીર

ચોલ વંશ :-

- મધ્યકાલીન ચોલ
- સંગમકાલીન ચોલ

દ. ભારત સુવર્ણયુગ

→ હાલના નકશા મુજબ ચોલનુ રાજ્ય : ઉત્તરી તમિલનાડુ

→ આ વંશમાં એલારા નામે શાસક થયો. જેણે શ્રીલંકા વિજય

મળ્યાં અને ત્યાં 500 50 વર્ષ સુધી શાસન કર્યું

→ એલાર બાદ કારીકલ નામે શાસક થયો. તેણે કાવેરી નદી પર 160 km લાંબો બંધ બંધાવ્યો.
આ બંધ બાંધવા તે શ્રીલંકાથી 12000 લોકોને કેદ કરી લાવ્યો

→ ચોલના ધ્વજમાં વાઘ

પાંડય વંશ :-

→ હાલના નકશા મુજબ પાંડયનુ રાજ્ય દક્ષિણી કેરળ અને તમિલનાડું

→ સંગમ સાહિત્ય અનુસાર પાંડય વંશ સૌથી સમૃદ્ધ હતું

→ પાંડય શાસકો તેના બ્રાહ્મણોને દાન આપતા અને યજ્ઞનુ આયોજન પણ કરતા ઉપરાંત તેણે તેના બ્રાહ્મણોને રોમન રાજા ઓગસ્ટના દરબારમાં પણ મોકલ્યા હતા.

→ પાંડયો સનાતની શાસક હશે તેવુ અનુમાન

→ આ વંશમાં નેડુંનચેલીયન પ્રથમ અને નેડુંનચેલીયન - II નામે મુખ્ય શાસકો થયા

→ પાંડયના ધ્વજમાં માછલી

સંગમકાલીન વહીવટ :

1] કેન્દ્રીય વહીવટ :

→ વંશપરંપરાગત શાસનની વ્યવસ્થા પ્રચલિત હતી

→ રાજા સત્તાનો અને પ્રજા માટેનો સર્વોચ્ચ વ્યક્તિ માનવામાં આવતો.

→ રાજાને વહીવટ માટે મંત્રીઓ અને કાર્યો રહેતા હતા.

→ વારસદારની પસંદગી વરિષ્ઠતાને આધારે રહેતી

→ રાજામાં નમ્ર, વિવેકી, ન્યાયી, પ્રજાપાલક અને ચારિત્ર્યવાનના ગુણ હોવા જરૂરી

→ રાજસભાને મંડાઈ અથવા નાલવે કહેવામાં આવતી. જેમાં મંત્રી સેનાપતિ, ગુપ્તચર, પુરોહિત અને રાજદૂતનો સમાવેશ થતો

→ મોટા પુત્રને યુવરાજ ગણવામાં આવે. જેને કોમહન કહેવામાં આવે જ્યારે રાજકુમારોને ઈલાંગો કહેવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સંગમ શાસકો પાસે પાયદળ, અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને નૌકાસેના

૨] પ્રાંતીય વ્યવસ્થા :-

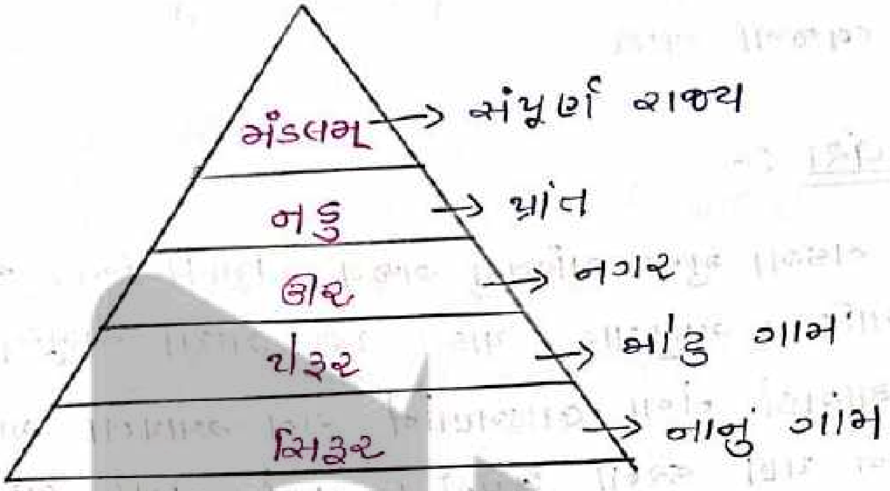

→ ગ્રામ્ય કક્ષાએ વહીવટ ગ્રામસભા દ્વારા કરવામાં આવે
→ નગર કક્ષાનાં પ્રાંતો પર નગરસભા રહે જે તેનુ વહિવટ ચલાવે

ન્યાય વ્યવસ્થા :

→ રાજા સર્વોચ્ચ ન્યાય અધિકારી તરીકે માનવામાં આવતાં. જેમાં સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયને મન્ડ્રમ કહેવામાં આવે
→ ન્યાય માટે કઠોર દંડનું વિધાન પણ હતું
→ જેમાં મૃત્યુ દંડ, ચોરના હાથ કાપવા અને ખોટી ગવાહી આપનારની જીભ કાપવી

સામાજીક સ્થિતિ :

→ સમાજમાં વર્ણવ્યવસ્થાનો કોઈ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ મળતો નથી. પરંતુ બ્રાહ્મણો મુખ્ય વર્ણનાં દરજ્જો પામ્યા. તેઓ યજ્ઞકાર્ય પણ કરતા. દાન મેળવતા. ઉપરાંત મદિરા અને માંસાહારનું સેવન પણ કરતા.

→ સમાજમાં લોકો તેના કાર્ય અને રહેઠાણના આધારે ઓળખવામાં આવતા જેમકે

1. પર્વત પર રહેતા લોકો :- કુરિન્જી
2. દરિયાકાંઠે રહેતા લોકો :- નેઈદલ
3. રાજ પરીવાર અને ઉચ્ચ સૈન્ય અધિકારીઓ :- અરંસર
4. પ્રતિષ્ઠિત લોકોનાં સમૂહ :- બલ્લાલ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

5. વેપારી લોકો : વાણીગર

6. ખેડૂત અને મજૂર :- વેલ્લાર

7. શિકારી : અનીયર

→ સમાજમાં અન્ય જાતિના લોકો : કુડીયન, પરીયન, કાદમ્બન, પાનન

→ સમાજમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિશે ખાસ માહિતી મળી આવે છે તે શિક્ષણ મેળવી શકતી, સાહિત્યનું સર્જન કરી શકે અને જીવનસાથીની પસંદગી પણ કરી શકે

- લગ્ન માટેની ઉંમર 12 વર્ષ રહેતી
- સ્ત્રીઓ સંબંધિત કુપ્રથાઓમાં : સતીપ્રથા અને વિધવાનું જીવન દયાજનક

આર્થિક સ્થિતિ :-

→ સંગમકાલીન લોકો મુળભૂત રીતે ખેતી સાથે સંકળાયેલા હતા તેમાં ઉત્પાદન સ્વરૂપે ચોખા, રાઈ, શેરડી, કપાસ, મરી-મસાલા (મરી-મસાલા), ફળ.

→ રાજ્યની આવકનો સૌથી મોટો સ્ત્રોત : જમીન મહેસૂલ
રાજા ઉત્પાદનનો છઠ્ઠો ભાગ મેળવતા
આ મહેસૂલને કરાઈ કહેવામાં આવતુ

→ યુદ્ધમાં લુંટવામાં આવેલા નાણાંને કુરાઈ કહેવામાં આવતું

→ જ્યારે પ્રજા પર લગાવવામાં આવેલો વધારાનો કર ઇરાવ

→ અન્ય કાર્યમાં પશુપાલન, શિકાર કરવું, મીઠુ પકવવું, હાથીદાંતની બનાવટો, ઝવેરાતનો વ્યવસાય, માછીમારી, દોરડાં બનાવવા અને સમુદ્રમાંથી મોતી નીકાળવા

→ સંગમ શાસકોના વિદેશ વેપાર રોમન લોકો સાથે રહેતા તેમાં પ્રમુખ બંદરો અરિકામેડુ

AP - તમિલનાડુ

મુઝીરીસ અને અરીકામેડુ

ગલાબાર દરિયાકિનારો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ધાર્મિક સ્થિતિ :-

→ સમાજમાં હિંદુ, બૌદ્ધ, અને જૈન ધર્મ પ્રચલનમાં

→ પૂજનીય દેવતાઓમાં શીવ, વિષ્ણુ, કૃષ્ણ અને બલરામ

→ મુખ્ય પૂજનીય દેવતા :- મુરુગન → કાર્તિકેય ભગવાન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રાજપુત યુગ

દક્ષિણ ભારતના રાજવંશ

પલ્લવ વંશ

→ ઉત્પત્તિની માહિતી :

1. આ શાસકો પર્શિયન હતા
2. અગાઉ પહલવ હતા તે પલ્લવ વંશ છે
3. ચોલ વંશના રાજા અને મણીપલ્લવ દ્વીપના રાજકુમારીના વંશજ છે
   ↓ (મણીપલ્લવ) શ્રીલંકા / મઠના
4. તેઓ વાકાટક વંશના બ્રાહ્મણો જે સામંતનું કાર્ય કરતા હતા.

⇒ પ્રારંભિક માહિતી :

→ ઈ.સ. 250 - 350 દરમિયાન બે રાજાઓની માહિતી મળે શીલાલેખ પરથી.
- શિવસ્કંદવર્મન
- વિજયશંકર વર્મન

→ ઈ.સ. 350-550 :
આ કાળમાં સમુદ્રગુપ્ત દ્વારા પલ્લવ શાસક વિષ્ણુગોપ ને હરાવવામાં આવ્યો હતો.

→ ઈ.સ. 550 - 750 :
આ કાળમાં સિંહવિષ્ણુ નામે શાસક જેણે અંતિમ સાતવાહન શાસક કાલભાજ ની હત્યા કરી

રાજનૈતિક ઈતિહાસ :-

1. મહેન્દ્રવર્મન :- મહેન્દ્રવર્મન પ્રથમ :-

→ તેણે મંડગપટ્ટુ અને એક ત્રિમૂર્તિ મંદિર બંધાવ્યું. જે બદલ તેણે પદવી ધારણ કરી - વિચીત્રચીત

→ પ્રખ્યાત ચિત્રકાર હોવાને કારણે :- ચિત્રકારપુલી કહેવામાં આવે

→ કુંડુમિયામલાઈ અભિલેખમાં તેને સંગીતકાર કહ્યા છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તિરૂવાડી ખાતે એક શીવમંદિર બંધાવ્યુ – પદવી : ગુણભાર

→ તેના અન્ય નામ : સત્યસંધ , ચેતાકરી અને મત્તવિલાસપ્રહસન

↳ મત્તવિલાસ પ્રહસન પુસ્તક લખ્યુ હોવાથી નામ

પુલકેશી = હરી = મહેન્દ્રવર્મન

→ દ. ભારતમાં સંપ્રયવાર મંદિર બાંધકામની શરૂઆત કરાવનાર શાસક

→ તેના સમયમાં તેના પર ચાલુક્યવંશી પુલકેશી-૨ નુ આક્રમણ જેમાં મહેન્દ્રવર્મનની હાર અને તેના રાજ્યનો વેંગી પ્રાંત પુલકેશી-૨ દ્વારા મેળવાયો (પ- વેંગી – ચાલુક્ય ની શાખા → દ- વાતાપી બદામી ; લેખ્યો : ઐહોલી)

2] નરસિંહવર્મન - I :-

→ તેને મામલ્લ તરીકે ઓળખવામાં આવે
  ↳ અર્થ: પહેલવાન / કુસ્તીબાજ

→ પિતાની હારનો બદલો લીધો. ચાલુક્ય વંશી પુલકેશી-૨ ને હરાવી તેની રાજધાની વાતાપી પર કબજો જમાવ્યો

→ આ યુદ્ધની માહિતી - કુરમના તામ્રપત્ર પરથી મળી આવે છે. જે મુજબ નરસિંહવર્મન દ્વારા વાતાપીકોંડ નું બિરુદ ધારણ કરવામાં આવ્યું

→ તેણે શ્રીલંકાને હરાવ્યું અને ત્યાં એક શીવમંદિર બંધાવ્યું

→ તેના ચાંદીના સિક્કા ચલણમાં રહ્યા હતા.

→ તેણે ઘટીકા નામે વિદ્યાલયનુ નિર્માણ (PVQ)

→ તેના સમયમાં ચીની યાત્રી હ્યુ-એન ત્સાંગની પલ્લવોની રાજધાની - કાંચીપુરમ ની યાત્રા થઈ

→ તેણે પ્રખ્યાત મહાબલીપુરમ મંદિરનું નિર્માણ કરાવ્યું
  ↳ અહીં કૃષ્ણાબટર બોલ આવેલ છે. – કૃત્રિમ છે
  ↳ W.H.S.

→ નરસિંહ વર્મન પ્રથમ બાદ અનુક્રમે મહેન્દ્ર વર્મન - ૨ અને પરમેશ્વર - ૧ ગાદી પર આવ્યો

3] નરસિંહવર્મન - II

→ તેને રાજસિંહ તરીકે ઓળખવામાં આવે

→ તેના સમયમાં કલા અને સાહિત્યનો ભરપૂર વિકાસ થયો

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેના દરબારમાં સંસ્કૃત વિદ્વાન દાંડીન થયા
→ તેને ચીન સાથે વેપારી અને નૌકાસંબંધો વિકસાવ્યા
→ તેને શંકરભક્ત, આગમપ્રિય અને વાદ્યવિદ્યાધર તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે
→ તેને તમિલનાડુના દરિયાકિનારે મંદિરો બંધાવ્યા જેમાં મુખ્ય ત્રણ મંદિરો :-

1. મામલપુર મંદિર → શીવ, વિષ્ણુ, કૃષ્ણ, દુર્ગા ને સમર્પિત છે
2. કૈલાશનાથ મંદિર → શીવને સમર્પિત
3. કાંચીપુરમ મંદિર - વિષ્ણુને સમર્પિત
   ↳ બેસતી વિષ્ણુની મૂર્તિ (એકમાત્ર)

→ તેના બાદ અનુક્રમે પરમેશ્વર - 2 અને નંદીવર્મન - 2 થયા
→ વંશનો અંતિમ શાસક અપરાજિત. જેને ચોલવંશી આદિત્ય - 1 દ્વારા હટાવવામાં આવ્યો

પલ્લવ શાસન વ્યવસ્થા :-

1] કોટ્ટમ :-
→ પલ્લવો દ્વારા તેના ~~સમયમાં~~ સામ્રાજ્યને નાના પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરવામાં આવેલું. આ પ્રાંતો કોટ્ટમ કહેવામાં આવે
→ કોટ્ટમનો અધ્યક્ષ હંમેશા રાજા દ્વારા નિમણૂક પામે. તે હંમેશા ~~રાજા~~ દ્વારા રાજપરીવારનો સદસ્ય રહે છે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] રાજા :-
→ રાજાનો નિર્ણય અને ન્યાય અંતીમ રહે.
→ તેનુ પદ વારસાગત રહે, જેમાં વરીષ્ઠતાના આધારે વારસદારની પસંદગી કરવામાં આવે
→ તે રાજા, મહારાજા, મહારાજાધિરાજ અને ધર્મરાજાધીરાજ જેવી પદવી ધારણ કરે
→ રાજાઓ વૈદીક સિદ્ધાંતનુ અનુકરણ કરતા હતા

3] અમાત્ય :-

→ તે રાજાનો સલાહકાર અને રાજા દ્વારા લેવાયેલા નિર્ણયોને અમલમાં મૂકે

→ તે રાજા બાદનું સર્વોચ્ચ પદ ઉપરાંત રાજકુમારને સમકક્ષ માનવામાં આવે

4] સેના :-

→ પલ્લવો પાસે પાયદળ, અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ, અને નૌકાસેના રહેતી હતી

6] આવક :-

→ લોકોની આવકનો સ્ત્રોત → ખેતી

→ રાજ્યની આવકનો સ્ત્રોત - જમીન મહેસૂલ

→ રાજા ઉત્પાદનનો 1/6 ભાગ મેળવતા હોય

→ અન્ય આવકનો સ્રોત :- 18 પ્રકારના વેરાઓ

7] ન્યાય :-

→ રાજ્યમાં ન્યાય બાબતે 3 સંસ્થાઓ

1. → કર્ણ :- ગ્રામ્ય અદાલત
2. → અધિકર્ણ :- પ્રાંતીય અદાલત
3. → ધર્માસના : સર્વોચ્ચ અદાલત જેનો ન્યાયાધીશ રાજા

Note :-

→ સમાજમાં બ્રાહ્મણો

→ તેમને મંદિરની જવાબદારી સોંપવામાં આવી. ઉપરાંત તેમની આવક પર કોઈ કર લેવામાં ન આવતો

→ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ દયાજનક.

- સતીપ્રથા, ગણિકાપ્રથા પ્રચલનમાં
- વિધવાની સ્થિતિ દયાજનક

→ મંદિરની પ્રારંભિક દ્રવિડ શૈલીના જન્મદાતા પલ્લવ વંશ માનવામાં આવે.

→ પલ્લવો તેના મંદિરનો મંડપનો પાંડવોની ઉપમા આપતા જેમા

સૌથી મોટો મંડપ ધર્મરાજ મંડપ જ્યારે
સૌથી નાનો મંડપ દ્રૌપદી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ રાજધર્મ : શૈવ

→ રાજભાષા : તમિલ

રાજધાની : કાંચીપુરમ્

(નયન - આંખ - શિવજી)

→ પલ્લવના કાળથી આલવાર અને નયનાર પ્રથાની શરૂઆત થઈ

- આલવાર → વિષ્ણુના ઉપાસક
- નયનાર → શિવજીના ઉપાસકો

→ રાજચિહ્ન : સિંહ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ચૌલવંશ - દક્ષિણ ભારતનો સુવર્ણયુગ

→ વર્ષ 850માં વિજયાલય દ્વારા તાંજોર પ્રાંત વિજય મેળવ્યો

→ ચૌલ વંશનાં સ્થાપક : વિજયાલય

→ આથી નાશપ્રાય થતી ચૌલ વંશ ફરીથી પ્રસ્થાપિત થયો. આથી આગળ જતા તે દક્ષિણ ભારતનો સુવર્ણયુગ બન્યો.

→ તેના બાદ આદિત્ય - I નામે શાસક થયા જેણે પલ્લવોને નષ્ટ કર્યો. ઉપરાંત પાંડ્યને હરાવ્યા. પરંતુ રાષ્ટ્રકૂટ સામે તેને હારનો સામનો કરવો પડ્યો

1] પરાંતક - I :-

→ તેણે ચૌલ વંશનો પ્રથમ વાસ્તવિક શાસક માનવામાં આવે

→ તેણે મદુરાઈ પ્રાંત વિજય મેળવ્યો જેથી તેને મદુરાઈકોંડ તરીકે

→ તેના બાદ અનુક્રમે ગંડરાદિત્ય, પરાંતક-II અને ઉત્તમચોલ ગાદી પર

2] રાજરાજ - I :-

→ અન્ય નામ :- માર્તંડ ચોલ, ચોલેન્દ્ર સિંહ, ચૌલનારાયણ, જયનકોંડ, શિવપદશેખર, મુમ્મીદીચોલ, નુમ્માડી ચૌલ, કાવેરી પુત્ર, પોન્નીયન સેલ્વન, અરીમોલીવર્મન

→ તેણે ચેરના રાજા ભાસ્કરવર્મન ને દરિયાઈ યુદ્ધમાં હરાવ્યાં

→ પાંડ્ય શાસક અમરભુજંગ ને હરાવી તેના રાજ્યો મેળવ્યા

→ શ્રીલંકામાં શાસક મહેન્દ્ર - 5 ને હરાવી ઉત્તરી શ્રીલંકા પર કબજો મેળવ્યો. અને શ્રીલંકાનો વહીવટ પુત્ર રાજેન્દ્ર - I ને સોંપ્યો

→ તુંગભદ્રા નદી કાંઠે બનવાસી શાસકોને હરાવ્યા અને તેના પ્રાંત મેળવ્યા

→ કલ્યાણીના ચાલુક્યોને હરાવી તેના રાજ્ય પર કબજો જમાવ્યો

→ તેણે માલદિવ્સ વિજય પણ પ્રાપ્ત કર્યો

→ વેંગીના શાસક શક્તિવર્મનના પુત્ર વિમલાદિત્ય સાથે દિકરી કુંદવતી ના લગ્ન કરાવ્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

(ચોલ વંશના લગ્ન સંબંધો વેંગી વંશ સાથે)

→ રાજધાની તાંજોર ઈ.સ. 1010 માં પ્રખ્યાત બૃહદેશ્વર મંદિર નું નિર્માણ કરાવ્યું
(ગ્રેનાઈટ) પથ્થરનું બનેલ → W.H.S. → મંદિરનું પાયો નથી

રાજેન્દ્ર - I :-

→ નામ : પંડિત ચોલ, નિગરી ચોલ, ગંગૈય ચોલ
→ તેણે પાંડ્ય, ચેર, અને ચાલુક્યના શાસકોને હરાવ્યા અને તેના રાજ્ય મેળવ્યા
→ તેણે શ્રીલંકા પ્રાંત મહેન્દ્ર-5 ને હરાવી સંપૂર્ણ શ્રીલંકા વિજય મેળવ્યો
→ તેણે પોતાના સામ્રાજ્યની સીમા ઈન્ડોનેશીયા અને મલેશીયા સુધી
→ જેથી બંગાળની ખાડી ચોલ વંશનું સરોવર કહેવામાં આવતું હતું
→ તેનું સર્વશ્રેષ્ઠ આક્રમણ ગંગાના મેદાની પ્રાંતો પર વિજય. આથી તેણે પદવી ધારણ કરી ગંગૈય ચોલ
→ આ વિજયની ખુશીમાં તેણે ગંગૈકોંડ ચોલપુરમ્ નામે એક નગર અને મંદિર બંધાવ્યું ઉપરાંત નગરને રાજધાની બનાવી.
→ પુત્રી અમંગાદેવી ના લગ્ન વેંગીના શાસક સાથે કરાવ્યા.

રાજાધિરાજ - I :-

→ તેનું ચાલુક્ય સાથેનું સંઘર્ષ. જેમાં તેની મૃત્યુ આથી. ભાઈ રાજેન્દ્ર - 2 ને ગાદી

વીર રાજેન્દ્ર :-

→ રાજેન્દ્ર - 2 બાદ ગાદી ઉપર આવ્યો. જેણે કલ્યાણી વિજય મેળવતા તુંગભદ્રા કાંઠે વિજયસ્તંભ બંધાવ્યો
→ તેના બાદ અધિરાજેન્દ્ર થયો

કુલોત્તુંગ - I :-

→ શ્રીલંકાના શાસક વિક્રમબાહુ સામે તેની હાર થઈ આથી દિકરીના લગ્ન વિક્રમબાહુ સાથે કરાવ્યો
→ તેના સમયમાં મૈસુર પ્રાંત નવો હોયસળ વંશ સ્થપાયો
→ તેના બાદ અનુક્રમે વિક્રમ ચોલ, કુલોત્તુંગ - 2, રાજરાજ - 2

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રાજાધિરાજ - ૨, કોલતુંગા - ૩, રાજરાજ - ૩ અને અંતિમ શાસક રાજેન્દ્ર - ૩ થયા. જેને પાંડય વંશી કુલશેખર દ્વારા હરાવવામાં આવ્યો

ચોલ શાસનવ્યવસ્થા :-

→ ચોલ શાસનવ્યવસ્થા ૩ ભાગમાં વિભાજીત કરવામાં આવે છે:-

1] કેન્દ્રીય વ્યવસ્થા :-

- પેરૂનંદમ્ → IAS
- શિરૂનંદમ્ → D.C.
- ઓલૈ → રાજના આદેશોના કાચો મુસદ્દો તૈયાર કરે
- ઓલૈનાયગમ્ → તે રાજના આદેશો જે કાચો મુસદ્દો હોય તેને
- ઉડન કટ્ટમ → રાજાનો અંગત સચીવ
- વિડૈયાધિકારીન → દસ્તાવેજ વિભાગનો અધિકારી

2] પ્રાંતીય વ્યવસ્થા :-

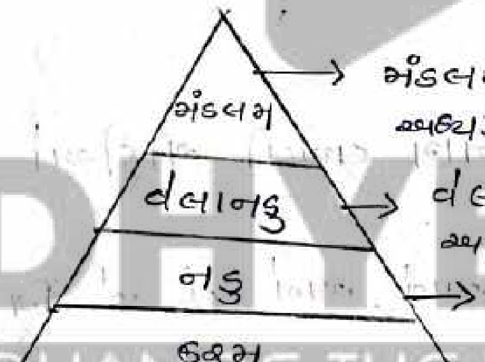

→ મંડલમ : વલનડુનો સમૂહ
અધ્યક્ષ : રાજપરીવારનો સદસ્ય

→ વલાનડુ : નડુનો સમૂહ
અધ્યક્ષ :

→ નડુ : કુરમનો સમૂહ
અધ્યક્ષ : નટ્ટર

→ કુરમ : ગામનો સમૂહ
અધ્યક્ષ : કુરૂમ

→ નગરમ :- મુખ્ય શહેરને નગરમ કહેવામાં આવે જેનો અધ્યક્ષ : નગરનટ્ટર કહેવામાં આવે

3] સ્થાનીય વ્યવસ્થા : ગ્રામીણ વ્યવસ્થા :-

- ઉર :- સામાન્ય સભા જેમાં બ્રાહ્મણોનો સમાવેશ ન થતો હોય
- સભા :- તેમાં માત્ર બ્રાહ્મણોનો સમાવેશ કરવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

• મહાસભા : તમામ લોકોનો સમાવેશ કરવામાં આવે

↳ ગ્રામસભાની ચૂંટણી :-
સૌપ્રથમ ગામને 30 ભાગમાં વહેંચવામાં આવે
આ ભાગને કોરી કહેવામાં આવે

• ભાગ લેનારની લાયકાત :
→ ઉંમર : 35 વર્ષ
→ પોતાનુ મકાન હોવું જરૂરી
→ 6 એકર જમીન હોવી જરૂરી
→ અંકજ્ઞાન અને વેદોનું જ્ઞાન હોવુ જરૂરી
→ 3 વર્ષ સુધી ગ્રામસભાનો સદસ્ય અગાઉ (કાર્યરત) હોવા જરૂરી
→ શુદ્ધ ચરીત્ર

• કોણ ભાગ ન લઈ શકે ?
→ શુદ્ર
→ કુલીન (રોગી)
→ ચરિત્રહીન

• ચૂંટણીની પ્રક્રિયા :-
→ એક કળશમાં ઉમેદવારોના નામ લખેલી ચીઠ્ઠીઓ નાખવામા આવે
→ એક બાળકને બોલાવવામા આવે અને તે જ ચિઠ્ઠી ઉઠાવે તે વિજેતા

★ વિશેષ માહિતી :–
→ ચોલ શાસન વ્યવસ્થા રાજતંત્રાત્મક રહી હતી
→ રાજાઓ ચક્રવર્તી, ત્રિલોક, સમ્રાટ જેવી પદવીઓ ધારણ કરતા. અને દૈવીય સિદ્ધાંત અનુસરતા હતા
→ સમાજમા બ્રાહ્મણો મુખ્ય વર્ગનો દરજ્જો પામ્યા
તેમને દાન આપવામાં આવતુ
આ દાનને બ્રહ્મદેય અથવા મંગલમ કહેવામાં આવે
→ ચોલ શાસકો શૈવ અને વૈષ્ણવ સંપ્રદાય અનુસરતા હતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

પરંતુ રાજધર્મ શૈવ રહ્યો હતો

→ આધુનિક દ્રવિડ શૈલીના મંદિરોનાં જન્મદાતા ચોલવંશ રહ્યો હતો

→ પ્રખ્યાત નટરાજની મૂર્તિ ચોલ વંશની દેન

→ રાજધાની - તાંજોર

→ રાજભાષા :- તમિલ

→ રાજચિહ્ન : વાઘ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ચાલુક્ય વંશ

ચાલુક્ય વંશ
↓
મૂળભૂત રીતે ૩ શાખા

- વાતાપી / બાદામી
  - Info → North
    - → ચૌહાણ
    - → સોલંકી
    - → વાઘેલા
  - West Part
- કલ્યાણી → Central
- વેંગી → East

⇒ ચાલુક્ય વંશની ઉત્પત્તિ :- અગ્નિકુળ

વાતાપીના ચાલુક્ય :-

→ આ વંશનાં સ્થાપક પુલકેશી-1 જેણે વાતાપી પ્રદેશ વિજય મેળવ્યો અને તેને રાજધાની બનાવી.
વાતાપી હાલ કર્ણાટકનાં બીજાપુર જિલ્લો કહેવામાં આવે

→ તેણે (પુલકેશી-1) પૃથ્વીવલ્લભ, રણવિક્રમ અને સત્યાશ્રય જેવી પદવીઓ ધારણ કરી

→ પુલકેશી-1 બાદ તેનાં પુત્ર કિર્ત
તેને કદમ્બ અને બનવાસી શાસકોને હરાવ્યા

→ વિજયની ખુશીમાં તેણે મહાકુટસ્તંભ નુ નિર્માણ કર્યું

→ તેના બાદ પુલકેશી-2 ગાદી પર આવ્યો

→ પુલકેશી-2 દ્વારા મહેન્દ્રવર્મન-1, બનવાસી શાસક અને હર્ષવર્ધનને હરાવવામાં આવ્યો
આ વિજયની ખુશીમાં તેણે એહોલ સ્તંભલેખ બંધાવ્યો

→ પલ્લવવંશી નરસિંહવર્મન-1 સામે પુલકેશી-2 ની હાર થઈ હતી.

→ ચીની યાત્રી હ્યુ-એન-ત્સાંગ પુલકેશી-2ના સમયમાં વાતાપી ખાતે આવ્યો હતો.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

હ્યુ-એન-ત્સાંગ તેના પુસ્તક સિ-યુ-કી માં પુલકેશીના શાસન અને વહિવટ પ્રણાલીનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

→ હ્યુ-એન-ત્સાંગ દ્વારા પુલકેશી-૨ ને સમકાલીન ભારતના સર્વશ્રેષ્ઠ શાસક ગણાવ્યા

→ પુલકેશી-૨ બાદ વિક્રમાદિત્ય ગાદી પર આવ્યો. તેણે ચોલવંશ પર વિજયપ્રાપ્તિ કરી. જેની માહિતી ગબુરના અભિલેખ થી મળી આવે છે. તેના બાદ - વિક્રમાદિત્ય - ૨ થયા.

→ વિક્રમાદિત્ય-૨ એ પલ્લવોને હરાવ્યા. તેણે પત્ની મહાદેવીના નામ પરથી લોકેશ્વરનાથ મહાદેવ મંદિર
અન્ય પત્ની ત્રૈલોક્યમતિના નામ પરથી ત્રૈલોક્યેશ્વર મહાદેવ મંદિર બંધાવ્યું

→ આ વંશનો અંતિમ શાસક કિર્તીવર્મન-૨. જેને તેના સેનાપતિ દંતિદુર્ગ દ્વારા હરાવવામાં આવ્યો

કલ્યાણીના ચાલુક્ય

→ રાષ્ટ્રકૂટ વંશના પતન બાદ કલ્યાણીના ચાલુક્ય વંશ શરૂ થયો

→ તેનો સ્થાપક :- તૈલપ

→ તેને તેની રાજધાની માનખેટ ને બનાવી.
તેના બાદ થયેલા સોમેશ્વર-૧ દ્વારા કલ્યાણીને રાજધાની બનાવવામાં આવી.
સોમેશ્વર-૧ થી રાજરાજ-૧ પ્રથમ સામે હાર થતા તેને તુંગભદ્રા નદીમાં કૂદી આત્મહત્યા કરી.

→ તેના બાદ વિક્રમાદિત્ય ગાદી પર આવ્યો. જેણે પોતાનું ચાલુક્યસંવત ચાલુ કર્યું અને પોતાના નામ પરથી વિક્રમપુર શહેર વસાવ્યું તેણે બિલ્હણ અને મિતાક્ષરા જેવા લેખકોને સંરક્ષણ આપ્યું

→ વિક્રમાદિત્ય બાદ પતનની શરૂઆત થઈ. જેમાં અંતિમ શાસક સોમેશ્વર-4 જેને હોયસાળ વંશ દ્વારા હરાવવામાં આવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

☆ ચાલુક્યની વહીવટીય વ્યવસ્થા

→ ચાલુક્યનો વહીવટ કેન્દ્રીયકૃત વ્યવસ્થા ધરાવે
→ રાજા કેન્દ્રમાં રહે ઉપરાંત તે પરમેશ્વર, મહારાજાધિરાજ, પરમભટ્ટારક, સત્યાશ્રય અને પૃથ્વીવલ્લભ જેવી પદવીઓ ધારણ કરે।
→ ચાલુક્ય શાસકો દ્વારા સોમ, અશ્વમેધ, વાજપાય જેવા યજ્ઞોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું
→ ચાલુક્ય વહીવટમાં મંત્રીપરીષદનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થતો નથી સંપૂર્ણ વહીવટી રાજપરીવાર દ્વારા ચલાવવામાં આવે
→ તેણે તેના સામ્રાજ્યને પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરેલ જેના અધિકારી સામંત કહેવામાં આવે
→ મુખ્ય નગરોને પટ્ટન કહેવામાં આવે જેનો અધિકારી પટ્ટનસ્વામી અથવા નગરશેઠ્ઠી કહેવામાં આવે
→ વહીવટનો સૌથી નાનો એક ગામ જેને ગામુંડ કહેવામાં આવે

ધાર્મિક સ્થિતિ :

→ ચાલુક્ય ભગવાન વિષ્ણુના ઉપાસક રહ્યા.
જેથી તેમનુ રાજચિહ્ન વરાહ રહ્યું
જેથી રાજધર્મ : વૈષ્ણવ
→ ચાલુક્ય શાસકો ધર્મસહિષ્ણુ પણ રહ્યા
ઉદાહરણ તરીકે કે એહોલ સ્તંભનો લેખક રવિકિર્તિ જે એક જૈન હતો
→ હ્યુ-એન-ત્સાંગના પુસ્તકમાં ચાલુક્ય બૌધ્ધ ધર્મનો આશ્રય આપે છે તેવુ લખ્યું

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રાષ્ટ્રકૂટ વંશ

- → વાતાપીના ચાલુક્યના અંત બાદ 8મી સદીમાં મધ્ય અને દક્ષિણ ભારતમાં આ વંશની સ્થાપના થઈ.
- → વંશના સ્થાપક : દંતિદુર્ગ
  જેણે તેની રાજધાની માન્યખેટને બનાવી
- → દંતિદુર્ગ દ્વારા હિરણ્યગર્ભદાન નામે એક યજ્ઞ કરાવવામાં આવ્યો
- → દંતિદુર્ગ બાદ કૃષ્ણ-I ગાદી પર
  જેણે ચાલુક્યોને સંપૂર્ણ રીતે નષ્ટ કર્યા
  તેણે વેંગીના ચાલુક્યોને પણ હરાવ્યા
  - ↳ આ વિજયની ખુશીમાં તેણે ઇલોરાની ગુફામાં કૈલાશનાથ મંદિરનું નિર્માણ કરાવ્યું
  - ↳ તેના બાદ ધ્રુવ નામે શાસક થયા. તેણે પલ્લવોને હરાવ્યાં. અને ધારાવર્ષનું બિરુદ ધારણ કર્યું
  - ↳ ધ્રુવ બાદ અમોઘવર્ષ-1 થયા. જેણે કલા અને સાહિત્યમાં વિશેષ ધ્યાન આપ્યું.
    તેણે કન્નડ ભાષામાં કવિરાજમાર્ગ નામે પુસ્તક લખ્યું
    તેના દરબારી જિનસેન થયા જેને આદિપુરાણ ગ્રંથ લખ્યાં
    અમોઘવર્ષ-I ના સમયમાં આરબીયાત્રી → સુલેમાન ભારત આવ્યો. તેના બાદ અનુક્રમે ઇન્દ્ર-3 અને કૃષ્ણ-3 શાસકો થયા
- → કૃષ્ણ-3 ના દરબારી તરીકે પંપા અને પોન્ના થયા
- → વંશનો અંતિમ શાસક કર્ક-2

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રાષ્ટ્રકૂટોનું વહીવટી તંત્ર :-

- → રાષ્ટ્રકૂટ વહીવટ તંત્ર કેન્દ્રીયકૃત વલણ ધરાવે.
  જેમાં કેન્દ્રમાં રાજા મુખ્ય વ્યક્તિ
- → રાજા ધારાવર્ષ, સુવર્ણવર્ષ, અકાલવર્ષ અને જગતુંગ જેવી પદવી ધારણ કરતાં
- → તેમણે સામ્રાજ્યને પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરેલ
  પ્રાંતના અધિકારી સામંત કહેવામાં આવે
- → સૈનિકો પર દેખરેખ રાખવા રાષ્ટ્રપતિ નામે અધિકારી

→ પ્રાંતને જિલ્લામાં વિભાજન કરવામાં આવે. જેને ભોગ કહેવામાં આવે તેનો અધિકારી ભોગપતી

→ રાજ્યની આવકનો મોટો સ્રોત : જમીન મહેસૂલ જેને ઉદ્દવંગ કહેવામાં આવે

→ ઉત્પાદનનો ચોથો ભાગ મેળવવામાં આવે

દક્ષિણ ભારતના રાજવંશ ક્રમપ્રમાણે

ક્રમ	રાજવંશ	સ્થાપક	રાજધાની	રાજચિહ્ન/ ધ્વજ
1.	ચેર	—	વંજી	ધનુષ & તીર
2.	પાંડય	—	મદુરાઈ	માછલી
3.	સાતવાહન	સિમુક	અમરાવતી / પૈઠણ	સ્વસ્તીક
4.	પલ્લવ	સિંહવિષ્ણુ	કાંચીપુરમ્	સિંહ
5.	ચોલ	વિજયાલય	તાંજોર	વાઘ
6.	વાતાપી ચાલુક્ય	પુલકેશી-1	વાતાપી	વરાહ
7.	રાષ્ટ્રકુટ	દંતીદુર્ગ	માનખેટ	સુવર્ણ ગરુડ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ગુર્જર પ્રતિહાર વંશ

→ આ વંશની માહિતીના સ્રોત ગ્વાલિયર અભિલેખ, બાણભટ્ટનું હર્ષચરિત્ર, હ્યુ-એન ત્સાંગનું → સિ-યુ-કી પુસ્તક અને અરબી યાત્રીઓના વૃત્તાંત

→ 1] નાગભટ્ટ - 1

→ તે આ વંશના સ્થાપક

→ તેની માહિતી ગ્વાલીયર અભિલેખ થી મળી આવે. જેમાં તેને અરબીઓને હરાવ્યા તેવી માહિતી.
ઉપરાંત અરબીઓને

2] વત્સરાજ :-

→ તેને કનોજ અને પાલવંશ પર વિજય મેળવ્યો પરંતુ રાષ્ટ્રકૂટ સામે તેની હાર

3] નાગભટ્ટ - 2:

→ તેને પાલશાસક ધર્મપાલ અને રાષ્ટ્રકૂટ શાસક ગોવિંદ - 3 ને હરાવ્યાં

→ તેણે સોમનાથ મંદિરનું જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યુ

4] મીહીરભોજ

→ તેને આદિવરાહ અને પ્રભાત નામથી ઓળખવામાં આવે

→ તેને સૌથી વધારે કનોજમાં 50 વર્ષ સુધી શાસન કર્યુ

→ તેની માહિતી ગ્વાલિયર અભિલેખ અને અરબી યાત્રી સુલેમાન ના વૃત્તાંત પરથી

5] મહેન્દ્રપાલ - I

→ તેના દરબારમાં કવિ રાજશેખર જેણે બાલરામાયણ અને કાવ્યમીમાંસા ગ્રંથ લખ્યો

→ વંશનો અંતિમ શાસક ગજેન્દ્રપાલ - 2

Note: આ વંશમાં આબુરાસ નામે ગ્રંથ લખાયો જેમાં ગુજરાત શબ્દનો પ્રથમ વખત ઉપયોગ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

માળવા પરમાર વંશ :-

→ આ વંશના સ્થાપક ઉપેન્દ્ર જેને કૃષ્ણરાજ પણ કહેવામાં આવે

→ તેણે તેની રાજધાની ધારાનગરી ને બનાવી

→ પરમારવંશની માહિતી મુંજના ઉજ્જૈન અભિલેખ, ભોજના વાંસવાડા અભિલેખ, મેરુતુંગના પ્રબંધ ચિંતામણી ગ્રંથ, અલબરુનીના વૃતાંત

1] સિયક - 2 :

→ તે વાસ્તવિક સ્થાપક માનવામાં આવે

→ તેણે હૂણને હરાવ્યા અને નવસાહસ ચરિત્ર ગ્રંથ લખ્યો

→ તેણે રાષ્ટ્રકૂટની રાજધાની માનખેટને લૂંટી હતી

2] વાક્પતી મુંજ :-

→ પ્રબંધ ચિંતામણી ગ્રંથ મુજબ મુંજ દ્વારા ચાલુક્ય ~~[illegible]~~ તૈલપ-2 ને 6 વખત હરાવ્યાં. અને સાતમી (7) વખત મુંજની હાર થતા બંદી બનાવ્યાં અને હત્યા કરી

→ મુંજ સાહિત્ય અને કલાનો સંરક્ષક

→ તે પોતે પણ કવિ અને સાહિત્યકાર

→ તેના દરબારમાં ધનંજય, પદ્મગુપ્ત, હલાયુધ જેવા લેખક

→ તેણે મંદિરોની સાથે સાથે તળાવોનુ નિર્માણ પણ કર્યું

→ રાજધાની : ધારાનગરીમાં મુંજ તળાવ બંધાવ્યુ

→ ગુજરાતમાં પોતાના નામ પરથી મુંજપુર શહેર વસાવ્યુ

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

3] રાજા ભોજ :

→ પરમાર વંશના સૌથી પ્રતાપી શાસક

→ તે સાહિત્યકાર અને કુશળ રાજનૈતિક પુરુષ

→ તેની માહિતી ઉદયપુરના અભિલેખ થી મળે

→ ભોજ દ્વારા અનેક મંદિરો બંધાવાયા. જેમાં સૌથી પ્રખર સરસ્વતી મંદિર

→ તેના પુસ્તકો સરસ્વતી કંઠાભરણ, શૃંગારપ્રકાશ, શૃંગારમંજરી અને શબ્દાનુ શાસન

→ તેના બાદ ઉત્તરોત્તર નબળા શાસકો. જેમા અંતિમ શાસક મહલકદેવ જેને 1305 માં ખિલજી દ્વારા હરાવવામાં આવ્યો

ચંદેલ વંશ

→ બુંદેલખંડ પ્રાંત પર ~~નંનાક~~ નંનુક દ્વારા આ વંશની સ્થાપના
→ ચંદ્રવંશી વંશ.
→ આ વંશની માહિતી ખજૂરાહો અને ખજૂરાહો લેખ પરથી મળી આવે

1] યશોવર્મન

→ તે એક સામ્રાજ્યવાદી શાસક
→ તેણે માળવા, કનોજ, ગુર્જર પ્રતિહાર અને કાશ્મીર પર વિજય મેળવ્યો
→ તેણે ખજૂરાહો ખાતે વિષ્ણુમંદિર, ચતુર્ભુજ મંદિર અને એક તળાવ બંધાવ્યું

2] ધંગ :-

→ તે મહાન ચંદેલ શાસક જેણે ગ્વાલિયર અને કલિંજર વિજય મેળવ્યો જેમાં કલિંજર → રાજધાની
→ ખજૂરાહોમાં અનેક મંદિર બંધાવ્યા જેમાં વૈદ્યનાથ, વિશ્વનાથ અને જીનનાથ મંદિર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

બંગાળના રાજવંશ

પાલવંશ

→ શશાંકની મૃત્યુ બાદ બંગાળમાં અરાજકતા

→ આ માહોલ વચ્ચે ગોપાલ સત્તા પર અને પાલવંશની સ્થાપના

→ ગોપાલ દ્વારા નાલંદા ખાતે એક બૌદ્ધ વિહાર બંધાવ્યું

ધર્મપાલ :-

→ ઈતિહાસકારોના મતમુજબ તેનુ શાસન બંગાળથી લઈને દિલ્હી સુધી રહ્યું

→ તેના દરબારમાં ગુજરાતી કવિ સોઢલ જેણે ધર્મપાલને ઉત્તરાપથનો સ્વામી કહ્યો

→ ધર્મપાલ દ્વારા પ્રખ્યાત વિક્રમશીલા વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવામાં આવી

→ તેણે નાલંદાનો જીર્ણોદ્ધાર પણ કરાવ્યો

→ વિક્રમશીલાનો આચાર્ય તિબેટનો બૌદ્ધ સાધુ – અતિશ

દેવપાલ :-

→ તેના સમયમાં પ્રતિહાર અને રાષ્ટ્રકૂટ નબળા પડ્યા. જેથી દેવપાલને સત્તામાં સરળતા રહી

→ બૌદ્ધ સાધુઓને પાંચ ગામ ભેટ આપ્યા અને એક બૌદ્ધ વિહાર બંધાવ્યું

→ વંશનો અંતિમ શાસક મહિપાલ જેને સેનવંશ દ્વારા હરાવવામાં આવ્યો

→ પાલવંશ ભારતનો અંતિમ રાજવંશ જેણે રાજધર્મ બૌદ્ધ સ્વીકાર્યો હતો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સેન વંશ

→ આ વંશ મૂળભૂત રીતે કર્ણાટકથી પાલવંશને હટાવી બંગાળ વિજય મેળવ્યો.

→ આ વંશમાં અનુક્રમે વિજયસેન, બલ્લાલ અને લક્ષ્મણ સેન જેવા શાસકો થયા.

→ લક્ષ્મણ સેનના દરબારી તરીકે કવિ જયદેવ જેણે અખ્યાત ગીત ગોવિંદ ગ્રંથ લખ્યો

→ 13 મી સદીમાં ખીલજી વંશના આક્રમણથી આ વંશ નષ્ટ થયો.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રાજસ્થાનના રાજવંશ

ચૌહાણ રાજવંશ / ચાહુમાન રાજવંશ

→ આ વંશનાં સ્થાપક વાકપતી - 1 જે અગ્નિકુળથી
→ વંશની માહિતી ચંદબરદાઈનું પૃથ્વીરાજરાસો ગ્રંથ અને જયચંદનું હમીરકાવ્ય

1] વાકપતી - 1 :-
→ તે શરૂઆતમાં ગુર્જર પ્રતિહાર વંશના સેનાપતિ હતા
→ ગુર્જર નબળા થતા તેને ચૌહાણ વંશ સ્થાપ્યો
→ તેના બાદ અનુક્રમે સિદ્ધરાજ, વિગ્રહરાજ, દુર્લભરાજ અને પૃથ્વીરાજ પ્રથમ થયા

2] અજયરાજ :-
→ તેને પોતાના નામ પરથી અજયમેરૂ પ્રાંતની સ્થાપના કરી અને તેને રાજધાની પણ બનાવી
· હાલ આ પ્રાંત અજમેર કહેવામાં આવે છે
→ અજયરાજ દ્વારા અર્ણોરાજને શાસક બનાવવામાં આવ્યો જેણે દિલ્લી વિજય મેળવ્યો
→ અર્ણોરાજના લગ્ન સિદ્ધરાજ જયસિંહના દીકરી કાંચનદેવી સાથે
→ તેનો પુત્ર સોમેશ્વર અને સોમેશ્વરનો પુત્ર પૃથ્વીરાજ - 2

મેવાડ વંશ

→ મેવાડ પર ત્રણ રાજપુત
જેમાં ગોહિલપુત્ર, ગુહિલોત અને શીશોદિયા
→ મેવાડ પર પ્રથમ શાસક તરીકે કાલભોજ. જેને બપ્પા રાવળ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે
→ બપ્પા રાવળ દ્વારા સિંધ બાજુથી અરબીઓને હરાવવામાં આવ્યા
→ મેવાડમાં શાસકો નબળા પડતા સોલંકી કુમારપાળ દ્વારા મેવાડ વિજય મેળવાયો. પરંતુ ટૂંક જ સમયમાં સામંતસિંહ થયા જેને મેવાડ ફરી વિજય મેળવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેને ખીલજી 13 મી સદીમાં ખીલજીવંશના આક્રમણ થી ગુહીલોત અને ગોહિલપુત્ર નષ્ટ થયા માત્ર સિસોદિયા વંશ રહી ગયો

→ સીસોદીયા વંશમાં અનુક્રમે રાણા હમીર, રાણા કુંભા, રાણા સાંગા, રાણા ભોજ, રાણા ઉદય અને મહારાણા પ્રતાપ થયા

→ રાણા કુંભા દ્વારા 32 જેટલા કિલ્લાઓ બાંધવામાં આવ્યા

→ વંશના શાસક રાણા ભોજ તેમના પત્ની મીરાબાઈ જે રાઠોડ વંશના રાજકુમારી હતા

રાઠોડ વંશ

→ રાઠોડ વંશ મુળભુત રીતે દક્ષિણ ભારતના રાષ્ટ્રકૂટ

→ વંશના સ્થાપક :- ચંદ્રદેવ
તેના બાદ મહારાજ જોધા થયા જેમણે જોધપુર શહેર વસાવ્યું
તેમના બાદ મહારાજ બિકાજી. તેમણે બિકાનેર શહેર વસાવ્યું

→ અંતિમ શાસક માલદેવ જેને ખિલજીવંશ દ્વારા હરાવવામાં આવ્યાં

કુચ્છવા વંશ / કુચ્છવાહા

→ આ વંશ શરૂઆતમાં મેવાડને આધીન હતો

→ સુર્યવંશી આ રાજવંશના સ્થાપક રાજા ભારમલ. તેણે પોતાને સ્વતંત્ર કર્યો અને આમેરને પોતાની રાજધાની બનાવી

→ ભારમલની પુત્રી હરકા / હરખાબાઈ જેના લગ્ન અકબર સાથે

→ આ વંશના રાજા માનસિંહ જે અકબરના સેનાપતિ રહ્યા

→ વંશના પ્રખ્યાત સ્થાપત્યોમાં આમેરનો કિલ્લો, જયપુર-હવામહેલ અને જાહપુરનો કિલ્લો

→ વંશમાં આગળ જતા સવાઈ જયસિંહ થયા. જેણે જયપુર ખાતે ખગોળ વિજ્ઞાન માટે જંતર મંતર નુ નિર્માણ કર્યું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

કાશ્મીરના રાજવંશ

કરકોટક વંશ

રાજતરંગિણી મુજબ

→ દુર્લભવર્ધન દ્વારા આ વંશની સ્થાપના
 તે હર્ષના સમકાલીન હતા
→ દુર્લભવર્ધન દ્વારા હર્ષવર્ધનને કાશ્મીરમાં સચવાયેલા ભગવાન બુદ્ધના દાંત ભેટ આપવામાં આવ્યા હતા

1] લલિતાદિત્ય મુક્તાપીડ :-

→ તે કાશ્મીરનો સર્વશ્રેષ્ઠ શાસક
 તેણે કનોજમાં યશોવર્મા ને હરાવ્યો. અને યશોવર્માની મદદથી તિબેટ વિજય મેળવ્યો
→ તેના દરબારમાં ભવભૂતી અને વાકપતી — દરબારીઓ તરીકે
→ તેણે કંબોજ (Pak) ખાતે તુર્ક લોકોને હરાવ્યા. તો ચીનમાં રાજદૂત મોકલી સંબંધો વધાર્યા
→ તેણે કાશ્મીર ખાતે સૂર્યભગવાનનુ માર્તંડ મંદિર બંધાવ્યું
→ ઠંડીના કારણે તેનુ મૃત્યુ થયું

ઉત્પલ વંશ

→ તેના સ્થાપક અવંતી વર્મન
 જેણે પોતાના નામ પરથી અવંતી શહેર વસાવ્યુ અને તેને રાજધાની બનાવી
→ અવંતીવર્મન બાદ તેની પત્ની સુગંધા નવી શાસક
→ સુગંધા બાદ આંતરીક વિગ્રહ શરૂ થયો. જેમાં શંકરવર્મન સફળ રહ્યો
→ જેથી નવો શાસક :- શંકરવર્મન
→ શંકરવર્મન દ્વારા લમ્પુર યુદ્ધ કરવામાં આવ્યા જેથી તિજોરી ખાલી થઈ. તો તેણે પ્રજા અને મંદિરો પર કરવેરા લગાવ્યા
→ તેના બાદ ક્ષેમેન્દ્ર ગાદી પર. જેના લગ્ન લોહાર રાજકુમારી દિદ્દા સાથે થયા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ રાણી દિદ્દા દ્વારા 50 વર્ષ શાસન કરવામાં આવ્યો.

લોહાર વંશ

→ સ્થાપક સંગ્રામરાજ

તેના બાદ પત્ની : સૂર્યમતી

સૂર્યમતી બાદ કલશ નામે શાસક થયાં જે એક કવિ અને ઘણી ભાષાઓના જાણકાર

કલશને કાશ્મીરનો નીરો પણ કહેવામાં આવ્યો છે

→ આ વંશના બે સેનાપતિ ઉચ્ચલ અને સુસ્સલ દ્વારા હર્ષના દીકરાઓની હત્યા કરવામાં આવી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ભારત પર ઈસ્લામીક સત્તાનું આક્રમણ

1. બીન - કાસીમનું આક્રમણ - 712

→ ભારતમાં → સિંધ → રાજા દાહિર

→ આ સમયમાં → ખલીફા ઉમીચંદ

→ સિંધના દરિયાથી અરબી લોકો વેપારનો વ્યવસાય ચલાવતા હતાં.

→ સિંધના દરિયામાં → લુંટારા દેબલ

→ દેબલ દ્વારા અરબી વેપારીઓના જહાજ લુંટવામાં આવ્યા

→ ઘટના બાબતે વેપારી દ્વારા ઉમીચંદ પાસે મદદ માંગવામાં આવી

→ ઉમીચંદ દ્વારા મદદ માટે દાહિરને પત્ર લખવામાં આવ્યો પરંતુ દાહિર દ્વારા મદદ માટે અસમર્થતા બતાવી.

→ વેપારીઓ દ્વારા ઉમીચંદને ઉશ્કેરવામાં આવ્યો

→ ઉશ્કેરાયેલા ઉમીચંદ દ્વારા દાહિર વિરુદ્ધ કુશળ સેનાપતી બીન કાસીમને મોકલવામાં આવ્યો

→ બીન- કાસીમ દ્વારા સૌ પ્રથમ મુલ્તાન શહેરને લુંટ્યું - મુલ્તાનને સોનાનું નગર

↓

712 → રેવારનું યુદ્ધ

બીન કાસીમ Vs દાહિર → હાર

→ દાહિરની હાર થતા તેની પત્ની લાડબાઈ દ્વારા સિંધના કિલ્લામાં જૌહર કરવામાં આવ્યું

↳ ભારતમાં સૌપ્રથમ જૌહરની ઘટના

→ દાહિરની બે દીકરીઓ પર બીન કાસીમ દ્વારા કબજો જમાવવામાં આવ્યો

→ બીન - કાસીમ સિંધ વિજય મેળવ્યો

→ નવા ખલીફા :- વાલીદ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ વાલીદ ઈરાકના સેનાપતી અલ હજાજ ના વિરોધી
→ અલ હજાજના જમાઈ બિનકાસીમ
→ તેણે બીન કાસીમની બદલી ઈરાક માંથી ખાતે કરી ત્યાં
તેને કેદ કરી હત્યા કરવામાં આવી.
→ સિંધ વિજય થતા બીન કાસીમ દ્વારા મસ્જિદ બાંધવાની શરૂઆત
જે ભારતની પ્રથમ મસ્જિદ
આ ઉપરાંત તેણે સિંધમાં હિંદુ પર જજિયાવેરો દાખલ કર્યો
જે પણ ભારતમાં પ્રથમ વખત હતો

૨. મહમદ ગઝનીનું આક્રમણ :→

→ ગઝની પ્રાંત → અફઘાનીસ્તાનમાં આવેલ છે
→ વર્ષ ૯૯૮માં મહમદ ગઝની પ્રાંતનો સુલ્તાન બન્યો
→ મહમદના પિતાનુ નામ : સુબુક્તગીન → તેના પરથી સુબુક્તગીન
વંશ શરૂ થયો
→ તેનુ સમકાલીન : ખ્વારીઝમ રાજ્ય → જે મધ્ય એશિયાનુ
શક્તિશાળી સામ્રાજ્ય
→ મહમદની ઈચ્છા ખ્વારીઝમને હરાવી મધ્ય એશિયાનો સુલ્તાન
બનવું
→ પૈસા મેળવવા હેતુથી તેથી તેણે વર્ષ ૧૦૦૦ થી ભારત પર
આક્રમણની શરૂઆત કરી
→ **વર્ષ ૧૦૦૧** :- કાશ્મીર પર હુમલો જેમાં લોહાર શાસક ત્યાગસિંહને
હરાવ્યું
↳ ત્યાગસિંહથી હાર સહન ન થતા આત્મહત્યા
↳ મહમદ દ્વારા કાશ્મીરના મંદિરો લુંટયા અને
મૂર્તિઓ નષ્ટ
↳ ત્યાગસિંહના દરબારી - કવિ કલ્હણ
↓
તેમનુ પુસ્તક : રાજતરંગીણી
↓

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ **વર્ષ 1011** :- પંજાબ અને થાણેશ્વર પર આક્રમણ
↳ મંદીરો લુંટ્યા + મુર્તિઓ નષ્ટ કરી

→ **વર્ષ 1018** → મથુરા અને કનોજ પર આક્રમણ
↳ મંદીરો લુંટ્યા + મુર્તિઓ નષ્ટ કરી

→ **વર્ષ 1024** → રાજસ્થાનના રાજપૂતોને હરાવ્યાં
↳ મંદીરો લુંટ્યા + મુર્તિઓ નષ્ટ કરી

→ **વર્ષ 1026** : ગઝનીનુ સૌથી મોટુ આક્રમણ
↳ ગુજરાત સોલંકી શાસક ભીમદેવ - I ને હરાવી
↳ સોમનાથ મંદિર લુટ્યુ + મુર્તિ નષ્ટ કરી

⇒ આ જ કારણોસર મહમદ ગઝની ને ઈતિહાસમાં **બુતશિકન** કહેવામાં આવે.
અર્થ : મુર્તિ ભાંગનારો

→ લુંટથી મળવાયેલા નાણાનુ સૈન્ય બનાવ્યુ અને ખ્વારીઝમને હરાવી મધ્ય એશિયાનો સુલ્તાન બન્યો

→ તેની સાથે તેનો સાહિત્યકાર અને કવિ :- અલબરૂની
↓
પુસ્તક :- કિતાબ-એ-હિંદ
↓
ભાષા : અરબી

→

→ અન્ય એક કવિ ફીરદૌશી જેનુ પુસ્તક :- શાહનામા
↓
ભાષા : અરબી

→ તેનો શાહીકવી :- ઉતબી જેનુ પુસ્તક :- તારીખ-એ-યમની
↓
મહમદની આત્મકથા
↓
ભાષા : અરબી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

૩. ઘોરીનું આક્રમણ

→ નામ : શાહબુદ્દીન ઘોરી → શરૂઆતમાં ઘોરી પ્રાંતનો સૂબો

→ મહમદના વારસદારો નબળા પુરવાર થતા ગઝનીની ગાદી પર આવ્યો

→ તેણે ભારત પર આક્રમણના કાર્ય ચાલુ રાખ્યા

→ 1175 : મુલ્તાન પર આક્રમણ અને લૂંટ્યું

→ 1178 : સોલંકીઓના તાબા હેઠળ રહેલું આબુ પ્રાંત પર હુમલો

↳ કાસરદાનું યુદ્ધ :- ઘોરી Vs નાયિકાદેવી (વિજેતા)

→ 1191 :- તરાઈ-I યુદ્ધ :- પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ Vs ઘોરી (હાર)

→ ઘોરી દ્વારા તેના યુદ્ધના કારણોની સમીક્ષા કરી અને તેમાં સુધારો કર્યા :-

1. ઘોડાઓને નાળ પહેરાવી
2. ઘુડસવારો માટે [રકાબ] નામે પદ્ધતિ અપનાવી (ઘોડાઓની આંખ પર પટ્ટી બાંધી ટ્રેનિંગ)
3. આંતરીક મદદ મળી :- કનોજના રાજા જયચંદ પાસેથી

↓

માસીયાઈ ભાઈ :- પૃથ્વીરાજ અને જયચંદ

↓

બન્નેના નાના : દિલ્લીના શાસક : અનંગપાલ તોમર

અનંગપાલ તોમર દ્વારા પૃથ્વીરાજને સત્તા

↳ જયચંદની પુત્રી : સંયુક્તા સાથે :- રાક્ષસવિવાહ - પૃથ્વીરાજ

↓

1192 : તરાઈ-II યુદ્ધ - પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ Vs ઘોરી (વિજેતા) (કારણ :- જયચંદની મદદ)

(પૃથ્વીરાજને કેદ કર્યા)

પૃથ્વીરાજ પાસે શબ્દભેદી બાણની ખાસીયત

↳ સાથે મિત્ર + કવિ ગયા :- ચંદબરદાઈ

↓

તેનુ પુસ્તક :- પૃથ્વીરાજરાસો

→ ઈતિહાસકારોના મત મુજબ : 1206 માં - હરિયાણાના ખોખર દ્વારા ઘોરીની હત્યા

→ ઘોરી દ્વારા પૃથ્વીરાજના રણથંભ અને દિલ્લીના કિલ્લા વિજય મેળવ્યા

→ પૃથ્વીરાજ રાસો ગ્રંથમા પૃથ્વીરાજને અને તેના દિલ્લીના કિલ્લાને …

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રાયપીઠોરા

→ 1194 : ચંદવારના યુદ્ધમાં ઘોરીએ જયચંદની હત્યા કરી

→ ઘોરી અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યો જેથી તેનુ તમામ રાજ્ય ત્રણ સેનાપતીઓમાં વહેંચ્યુ :-

1. કુત્બુદ્દીન ઐબક → લાહોરથી દિલ્લી
2. નાસિરુદ્દીન કુબાચા → ઘોરીથી લાહોર
3. બખ્તીયાર ખીલજી → દિલ્લીથી બંગાળ.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સલ્તનત યુગ

ગુલામ વંશ / મામલુક વંશ / ઈલબરી વંશ

મામલુક ↓ સ્થાપત્ય શૈલી : મામલુક શૈલી

ઈલબરી : તુર્કની આદિજાતિ ઈલબરીના નામ

કુતુબુદ્દીન ઐબક
↓

→ શરૂઆતમાં ઘોરીનો ગુલામ અને બાદ અશ્વવિભાગનો અધિકારી
↓

→ ઘોરી દ્વારા અંતીમકાળમાં તેને વારસદાર જાહેર કરાયા

> ઘોરીનું નિધન થતા [1206માં] તે સ્વતંત્ર થયા અને પોતાનો ગુલામવંશ શરૂ કર્યો

> ભારતનો પ્રથમ તુર્ક શાસક માનવામાં આવે છે

> ગુરૂ - સૂફી સંત → ખ્વાજા કુતુબદ્દીન બખ્તીયાર કાકીની યાદમાં - દિલ્હીમાં - કુતુબમિનાર બંધાવ્યો

↓

જેમાં 5 માળ : [1 માળ :→ ઐબક + 4 માળ :→ ઈલ્તુત્મીશ]

↓

W.H.S.

→ કુતુબમીનારની બાજુમાં - મસ્જીદ બંધાવી : કુવ્વત-ઉલ-ઈસ્લામ

→ અજમેર : મસ્જીદ - ઢાઈ દિન કા ઝોંપડા બાંધી

→ લાખો રૂપીયાનું દાન આપવા બદલ → લખબક્ષ કહેવાતો

→ લાહોરમાં ચોગાન (Polo) ની રમતમાં ઘોડા [શુભરાજ] પરથી પડવાથી મૃત્યુ થયું

→ તેનો એક વારસદાર : 1 પુત્ર → આરામશાહ

↓

નિર્બળ પુરવાર થતાં

↓

સત્તા : ઐબકનાં જમાઈ : શમ્શુદ્દીન ઈલ્તુતમીશ

ઐબકની પુત્રી → (ઈલ્તુતમીશની પત્ની) :-

↓

કુતુબુદ્દીન બેગમ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

આગાડાલીન – ચંગીઝખાન
મોંગોલનો રાજા

2] શમ્સુદ્દીન ઈલ્તુતમીશ :-

→ શમ્સી અમિરી : ઈલબરી જાતિની શાખા જ
→ રાજધાની : દિલ્લી
→ કુતુબુદ્દીન ઐબકનો ગુલામ અને જમાઈ હતો
→ સલ્તનત યુગનો **પ્રથમ વાસ્તવીક સુલ્તાન** માનવામાં આવે
→ ખલીફા અબ્બાસ પાસેથી હિંદના સુલ્તાનની માન્યતા મેળવી.
→ તેણે નવી મુદ્રા વ્યવસ્થા અપનાવી :- **ચાંદી** (ટંકા) અને **પિતળ**નાં (જીતલ) સિક્કા
  ↳ શુદ્ધ અરબી સિક્કાઓ : લાખા
→ તેણે **ઈક્તાપ્રથા**ની શરૂઆત → જેમાં પગાર રૂપે જમીન આપવામાં આવે
→ દિલ્લી ખાતે ખંડ તળાવ બંધાવ્યું :→ **દિલ્હી - એ - કુન્હા**
→ 40 પ્રાંતના સુબાઓનું સંગઠન બનાવ્યું :→ **તુર્કાન - એ - ચહલગાની**
→ સલ્તનતયુગનો સૌથી ન્યાયપ્રિય સુલ્તાન રહ્યા.
  ન્યાય માટે પ્રથા :- **ઘંટ અને ઝંઝીર**
→ તેણે **મોંગલોનુ આક્રમણ** સફળતાપૂર્વક દબાવ્યું
→ તેના દરબારી : **નાસીરી** → જે અમીર ખુશરોના પિતા

ઈલ્તુતમીશના વારસદાર :- 3 પુત્ર :
- **બહેરામશાહ**
- **મસુદ શાહ**
- **નાસીરૂદ્દીન શાહ**

+

1 પુત્રી :- **રઝીયા**

3] રઝીયા સુલ્તાન :-

→ ભારતની **પ્રથમ** મુસ્લીમ મહિલા શાસક
→ રઝીયાનો વિરોધ :- મહિલા શાસક તરીકે અમાન્ય
  ↳ મુસ્લીમ ઉલેમા દ્વારા વિરોધ :
  રઝીયા પરંપરાગત રીતે મુસ્લીમ સ્ત્રીનો વેશ ધારણ ન કરતી પરંતુ તે પુરુષનો વેશ ધારણ કરી ગાદી પર બેસતી
  +
  રઝીયા શિકાર માટે પણ જતી
  ↳ 40 તુર્ક સરદાર + ઉચ્ચ વર્ગના મુસ્લીમ દરબારી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ રઝીયાના અંતરંગી સંબંધો તેના અશ્વ વિભાગના અધિકારી હબશી યાકુત સાથે

→ રઝીયા દ્વારા ઉચ્ચ વર્ગના મુસ્લીમ દરબારીને હટાવી નિમ્ન વર્ગના દરબારીઓને નોકરી પર રાખ્યાં

→ બાદ ૪૦ તુર્ક સરદાર માંથી ભટીંડા પ્રાંતનો સુબો મલીક અલ્તુનીયા દ્વારા રઝીયા પર હુમલો જેમા રઝીયાની હાર

→ રઝીયાની હાર થતાં → તેના લગ્ન → મલીક અલ્તુનીયા સાથે

→ દિલ્લીની સત્તા પ્રથમ બહેરામશાહ પાસે. તેને હટાવ્યો
 · તેના બાદ → મસુદશાહ ગાદી પર તેને બેસાડ્યો
 અંતે ગાદી પર → નાશીરુદ્દીન શાહ

→ રઝિયાને તેના સાથે થયેલો અન્યાયનો બદલો લેવો આથી તેણે સેના બનાવી દિલ્લી પર આક્રમણની યોજના બનાવી.

→ એક સમર્થ સૈન્ય કાર્યવાહી પૂર્ણ કર્યા બાદ ઘરે પરત ફરતા ડાકુઓ દ્વારા તેને ઘેરી લેવામાં આવી અને તેની હત્યા કરી.

→ નાશીરુદ્દીન દ્વારા સત્તા તેના સસરા ગ્યાસુદ્દીન બલબન ને સોંપી

ગ્યાસુદ્દીન બલબન :-

લોખંડ થી લોહી વહેડાવી દેવું
 – લોહી & લોખંડની નીતી

→ તુર્ક - આફ્ગાનીસ્તાન વંશ

→ તે ચતુર + રાજનૈતિક + સૈન્ય અધિકારી

→ તે શમ્શુદ્દીન ઈલ્તુતમીશનો ગુલામ + નાશીરુદ્દીનનો સસરા

→ સલ્તનત યુગનો લોખંડી પુરુષ કહેવાયો → લોહિ અને લોખંડની નીતિ અપનાવી હોવાથી

→ તેને નીતી દ્વારા તેના દુશ્મનોની હત્યા :- જેમાં
 • ૪૦ તુર્ક સરદારોની હત્યા
 • ઈલ્તુતમીશના પરીવારની હત્યા

→ સલ્તનતયુગની સૌથી કઠોર ન્યાય વ્યવસ્થા અપનાવી

→ તે દરબારમાં ક્યારેય ન હસતાં કે ન હસવા દેતાં

→ તે દરબારમાં માત્ર તેના વઝીર સાથે જ વાત કરે અને પોતાનો ભાલ મહેલ ભવ્ય રીતે શણગાર્યો.

→ તે મોંગલોના આક્રમણ સામે હંમેશા સફળ રહ્યા જેનુ કારણ ગાઢ્ઢ કલામાં લડી શકતા તેના ઘોડાઓ

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ મોંગલોના આક્રમણમાં તેનો વારસદાર પુત્ર મહમુદ મૃત્યુ પામ્યો.
હવે વારસદારમાં માત્ર તેનો પૌત્ર શમસુદ્દીન કોકા

→ તેણે નૌરોજ ઉત્સવની શરૂઆત કરાવી

→ તેણે સિજદા અને પાબોસ પ્રથા શરૂ કરી
  - સિજદા → માથુ ઝુકાવીને સલામ કરવું
  - પાબોસ પ્રથા → બલબનની મોજડી સામે સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવુ

→ તેણે સૌપ્રથમ દૈવીય સિદ્ધાંત શરૂ કર્યો.
  → અનુકરણ કરા

→ અંતે તેના પૌત્ર શમસુદ્દીન કોકા ને મળી → જે 10 વર્ષ શાસન કરશે

ખિલજી વંશ

જલાલુદ્દીન ફીરોજ ખિલજી

→ તે ગુલામવંશનાં પંજાબ પ્રાંતનાં સૂબા હતાં

→ શમ્સુદ્દીન કાકા નબળાં પુરવાર થતાં પોતાની ઈચ્છા દિલ્લી પર ખિલજીવંશનું શાસન બને તે પૂર્ણ કરવા આગળ વધ્યાં

→ પોતાના કિલાખોરીના કિલ્લામાં રાજ્યાભિષેક કરાવ્યાં

→ તેણે પંજાબ થી દિલ્લી સુધી વિજય પ્રાપ્ત કર્યાં

→ તેની આ યાત્રાને ઈતિહાસમાં ખિલજી ક્રાંતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે

→ તે સમયે તેની ઉંમર :- 70 વર્ષ

→ ઈતિહાસકારોના મત મુજબ જલાલુદ્દીન એક ઉદાર અને દયાળુ સ્વભાવનાં વ્યક્તિ

→ તેના આ સ્વભાવનો ફાયદો તેના કારા પ્રાંતના સૂબા મલીક છજ્જુ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવ્યો.

→ મલીક છજ્જુનો વિદ્રોહ દબાવવા ભત્રીજ અલાઉદ્દીનને મોકલવામાં આવ્યો જેમાં તે સફળ થયાં / રહ્યાં

→ જેથી અલાઉદ્દીન કારા પ્રાંતનાં નવા સૂબા બન્યાં

→ દેવગીરીના અભિયાન દરમિયાન અલાઉદ્દીન દ્વારા કાકા જલાલુદ્દીનની હત્યા કરવામાં આવી.

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] અલાઉદ્દીન ખિલજી :-

→ સલ્તનતયુગનો સૌથી શ્રેષ્ઠ શાસક

→ જલાલુદ્દીન ખિલજીનો ભત્રીજો અને જમાઈ હતો

→ અલાઉદ્દીન ભારતમાં તેના વિજયો અને સુધારાઓ માટે પ્રચલીત

→ તેણે **ઉત્તર ભારતમાં** ચિત્તોડ, મેવાડ, માળવા, રણથંભોર અને ગુજરાત વિજય મેળવ્યો

→ રણથંભોરમાં તેને શાસક હમીરદેવને હરાવ્યો. તો ગુજરાતમાં વાઘેલા શાસક કર્ણદેવ-2 ને હરાવ્યો

→ ચિત્તોડ ખાતે રાણા રતનસિંહને હરાવ્યા તો તેમના પત્ની રાણી પદ્માવતી દ્વારા જૌહર કરવામાં આવ્યું.

→ ચિત્તોડનું નામ તેણે ખીઝરાબાદ રાખ્યું

→ ઝાલોર શાસક કાન્હડદેવ ને પણ હરાવ્યો

→ માળવા ખાતે તેને પરમારવંશી શાસક રાજા મહલકદેવ ને હરાવ્યો

→ ઉત્તર ભારતમાં તેણે સામ્રાજ્યનીતિ અપનાવી હતી.

દક્ષિણ ભારતના વિજયો :-

→ અલાઉદ્દીન દ.ભારત પર આક્રમણ કરનાર દિલ્લીનો પ્રથમ સુલ્તાન રહ્યો હતો

→ દ. ભારતના વિજયો તેને તેના કુશળ સેનાપતી મલીક કાફુર દ્વારા અપાવવામાં આવ્યા
  - → ખંભાત
  - → કિન્નર

→ દેવગીરી ખાતે શાસક રામચંદ્રને હરાવ્યો

→ વારંગલ ખાતે કાકતીય શાસક પ્રતાપરુદ્રને હરાવ્યો. તો તેણે કોહિનૂર હિરો ભેટ આપ્યો
  - → પ્રકાશનો પર્વત
  - → ગોલકોંડાની ખાણમાંથી મળેલ

→ હોયસળ શાસક બલ્લાલ દેવ ને હરાવ્યો

→ પાંડ્યશાસક વીરપાંડ્ય ને હરાવ્યો અને તેનુ રાજ્ય લૂંટ્યું

→ દ.ભારતમાં તેણે હારેલા રાજાઓને ખંડણીયા બનાવ્યા

→ દ.ભારતમાં રામેશ્વરમ ખાતે એક મસ્જિદ બંધાવી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તે ઇસ્લામિક સત્તામાં વિશ્વાસ ન ધરાવતો
→ તેણે પોતાને ખલીફા જાહેર કર્યા હતા.
→ સિકંદરની જેમ દુનિયા સંપૂર્ણ જીતવાની યોજના.
જે માટે તેણે સિકંદર-એ-સાની ની પદવી ધારણ કરી
→ નવો ધર્મ સ્થાપવાની યોજના પરંતુ નિષ્ફળતા મળી
→ તેનો દરબારી અમીર ખુસરો જેણે અલાઉદ્દીનને તુતી-એ-હિન્દ (↳ ભારતનો પોપટ) કહ્યો.
↓
— ગુરુ :- નિઝામુદ્દીન ઓલિયા

→ અલાઉદ્દીન દ્વારા દિલ્હી ખાતે અલાઈ દરવાજો (↳ W.H.S) સીરીનો (W.H.S.) કિલ્લો બંધાવ્યો

→ અલાઉદ્દીન કુલ ત્રણ લગ્ન :-
1] કાકા જલાલુદ્દીનની દીકરી :- મેહરુન્નિસ્સા
2] દેવગીરીના રાજ્યકુમારી :- જત્યપલ્લી
3] ગુજરાત વાઘેલા કર્ણદેવ-2ના પત્ની :- કમલાદેવી

અલાઉદ્દીનના સુધારાઓ :-

1] ઘોડા દાગવાની પ્રથા :- ઘોડા પર ટેટુ
2] સૈનિકો માટે હુલિયા પ્રથા :- હાલના આધારકાર્ડ જેવું
3] સૈનિકોને રોકડમાં પગાર આપનારો તે પ્રથમ શાસક
4] તેણે ઈલ્તુતમીશની ઈક્તા પ્રથા નાબૂદ કરી
5] ઉત્તર ભારતમાં જમીન માપણી કરાવનારો તે પ્રથમ શાસક
↳ દક્ષિણ ભારતમાં :- રાજ રાજ
6] સેનામાં સૈનિકોએ દર વર્ષે શારીરિક કસોટી આપવી પડે
7] ઘરી અને ચરી નામે બે નવા કર શરૂ કર્યા
ઘર પરનો ટેક્ષ ; ↳ ઢોર-બકરાના ચરવા પર ટેક્ષ
8] નશાકારક પદાર્થો પર પ્રતિબંધ લગાવ્યો
9] સુલતાનની પરવાનગી વગર કોઈ પણ ઉજવણી ન કરવી
10] દિલ્હીની બજારને નિયંત્રિત કરી અને બજારને ચાર ભાગમાં વહેંચી
બજારને દિવાન-એ-રસાલત નામ આપ્યુ
11] બજારનો અધિકારી શાહનાહ-એ-મંડી
અને તેના જાસૂસ :- બારીદ અને મુનિયાન
→ અલાઉદ્દીન બાદ ઉત્તરોત્તર રાજા નબળા પુરવાર થયા જેમા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અંતિમ શાસક ખુશરો ખાં રહ્યા જેને તુઘલક દ્વારા હટાવવામાં આવ્યો.

તુઘલક વંશ

1] ગયાસુદ્દીન તુઘલક :-

→ તે ખિલજીવંશનો પંજાબ પ્રાંતનો સુબો

→ પંજાબમાં સુબાના કાર્ય દરમિયાન તેણે સૌથી વધારે 29 વખત મોંગોલોને હરાવ્યા :- જે સલ્તનત યુગમાં સૌથી વધારે

→ અંતિમ ખિલજી શાસક ખુશરો ખાનને હરાવી દિલ્હીની ગાદી મેળવી

→ તેના નિઝામુદ્દીન ઓલિયા સાથે કડવા સંબંધો રહ્યા

→ પોતાના નામ પરથી તુઘલકાબાદ શહેર વસાવ્યું

→ તેણે આંતરીક ટપાલ-વ્યવસ્થાની શરૂઆત કરી :- જે માત્ર દરબારીઓ માટે

→ તેના સમયમાં દુષ્કાળ પડ્યા તો તેણે નહેરોનું નિર્માણ કરી ખેડૂતોને સિંચાઈની વ્યવસ્થા કરી આપી. [PYQ]

↳ સૌપ્રથમ સિંચાઈની વ્યવસ્થા કરાવનાર શાસક

→ તેણે બંગાળ વિજય પ્રાપ્ત કર્યો

→ તેનો પુત્ર :- મહંમદ - બીન - તુઘલક

→ મહંમદ-બીન-તુઘલક દ્વારા પિતાના સન્માન માટે બનાવવામાં આવેલો લાકડાનો મંચ તૂટી પડતા તેના કાટમાળમાં દબાઈને ગયાસુદ્દીનનું મૃત્યુ

2] મહંમદ - બીન - તુઘલક :-

→ અન્ય નામ :- જૂનાખાન, તરંગી શાસક, બુદ્ધિમાન મૂર્ખ શાસક.

→ તે સલ્તનત યુગનો સૌથી શિક્ષિત સુલ્તાન હતો

→ તે સલ્તનત યુગનો પ્રથમ શાસક જે હિન્દુ તહેવારમાં ભાગ લેતો :- હોળીમાં

→ તે સલ્તનત યુગનો પ્રથમ શાસક જેણે હિન્દુ અને જૈન સાધુઓને સંરક્ષણ પ્રદાન કર્યું

→ તે સલ્તનત યુગનો પ્રથમ શાસક અને એકમાત્ર શાસક પણ જેણે ગુજરાતની યાત્રા કરી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તે ખાંડ કવિ અને સાહિત્યકાર ઉપરાંત તર્કશાસ્ત્ર અને નીતિશાસ્ત્રના જાણકાર

→ પ્રખ્યાત 4 યોજનાઓ માટે :-

① રાજધાની પરિવર્તન : દિલ્હી થી → દૌલતાબાદ (મધ્ય પ્રદેશ)

② નવી મુદ્રા વ્યવસ્થા - તાંબા અને પિત્તળના સિક્કા

③ ઈરાન પર આક્રમણ - સૈનિકોને પગાર એડવાન્સ

④ ગંગા-યમુનાના પ્રદેશની પ્રાંત પર કર કરમાં વૃદ્ધિ જે બદલ ખેડૂતોના વિદ્રોહ

→ તેના સમયમાં મોરક્કો થી પ્રવાસી તરીકે ઈબ્ન બતુતા ભારત આવ્યો

→ મહમદ-બીન-તુઘલકે ઈબ્ન બતુતા ને દિલ્હીના કાઝી તરીકે નિમણૂક આપી.

↓ તેના પુસ્તકનું નામ : રિહલા : અરબી ભાષા

→ તેના સમયમાં ખેડૂતોના વિદ્રોહ થતા તેને દિવાન-એ-કોહી નામે વિભાગ બંધાવ્યો. જેમાં ખેડૂતોને તકાવી (લોન) આપવામાં આવતી
(સહાય)

→ સિંધના થટ્ટા ખાતે વિદ્રોહ દબાવતા મૃત્યુ પામ્યો

→ તે અપુત્ર હતો

ફિરોઝશાહ તુઘલક : → પિતરાઈ ભાઈ

→ અન્ય નામ :- સલ્તનત યુગનો અકબર

→ તેના પિતા મુસ્લિમ અને માતા હિન્દુ જેથી અર્ધમુસ્લિમ કહેવાયો

પરિણામે ઉલેમાઓ દ્વારા તેને સુલ્તાન સ્વીકાર્યો નહિ

→ પોતાને સુલ્તાન સાબિત કરવા તેને બ્રાહ્મણો પર જઝિયાવેરો દાખલ કર્યો

→ તેના ભાઈ દ્વારા સત્તા પ્રાપ્ત થઈ. જેથી તેની યાદમાં જૌનપુર શહેર વસાવ્યું

→ પોતાના નામ પરથી ફિરોઝાબાદ શહેર વસાવ્યું અને ત્યાં ફિરોઝશાહ કોટલા કિલ્લો બંધાવ્યો

→ તેણે 300 થી વધારે નગરો અને 1200 ફળોના બગીચા બંધાવ્યા

-

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેના સમયમાં ૨૪ પ્રકારના કર જે હટાવી તેણે માત્ર 4 કર રાખ્યા

1. ખરાજ :- ભૂમિ(જમીન) મહેસૂલી નાણું

2. ખુમ્સ : યુદ્ધમાં લુંટાયેલું નાણું

3. જજીયા : બિન-મુસ્લિમ લોકો પર

4. જકાત : આવકનાં 2.5% કર

→ તેણે નહેરોનું નિર્માણ કરી સિંચાઈ વ્યવસ્થા કરી જેમાંથી કર લેવાની શરૂઆત → 10% → હક્ક-એ-શર્બ

→ તેણે અશોકના ટોપરા-મેરઠ સ્તંભલેખને દિલ્લી લાવ્યાં અને તેને ઉકેલવાનો પ્રયત્ન કર્યો :- જેમાં નિષ્ફળતા

→ વિધવા મહિલાઓને દાન આપવા માટે વિભાગ :- દિવાન-એ-ખૈરાત

→ ગુલામો રાખવાનો શોખીન - લગભગ 180000 જેટલા ગુલામ

વિભાગ : દિવાન-એ-બંદગાન

→ દારુલ શફા નામે મફત ચિકિત્સાલયનું નિર્માણ કરાવ્યું

→ રોજગાર કચેરીનું નિર્માણ કરાવ્યું

→ લગ્ન માટેનો વિભાગ

→ તેના સમયમાં લેખક : જીયાઉદ્દીન બર્ની જેને તારીખ-એ-ફીરોજશાહી પુસ્તક લખ્યું

→ તેના મિશ્રધાતુના સિક્કા અદા અને બીખ. જ્યારે શુદ્ધ ચાંદીના સિક્કા : શશગની

→ તેને 300 જેટલા સંસ્કૃત ગ્રંથોનું ફારસી અનુવાદ કરાવ્યું

→ તેને સરકારી કર્મચારીઓને આજીવન પેન્શન મળે તેવી સુવિધા કરી આપી

→ તેની આત્મકથા : ફતુહાત-એ-ફીરોજશાહી

→ તેના બાદ તેનો પુત્ર : નાસીરુદ્દીન તુઘલક ગાદી પર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

તૈમુરનું આક્રમણ - 1398

→ તૈમુર તુર્ક પ્રાંતનો શાસક

→ તેણે આસપાસના પ્રદેશો વિજય મેળવ્યા અને હવે તેની ઈચ્છા ભારત પર આક્રમણ કરી તેની સંપત્તિ લૂંટવી

→ સલાહકારો દ્વારા ભારતના રસ્તા બાબતે મુસીબતો ગણાવતા યોજના મોકૂફ રાખી પરંતુ પુત્ર શાહરુખ ના આગ્રહવશ થઈને આક્રમણ કરવું પડ્યું

→ 1398: સિંધુ નદી કિનારે પહોંચ્યા જ્યા તેની મદદ તુઘલક સૂબા ખિજ્ર ખાં સૈયદે કરી.

→ સિંધુ નદી પાર થતા મુલ્તાન પર હુમલો જ્યા 100000 થી વધારે લોકોની હત્યા અને મુલ્તાનને લૂંટ્યું

→ 1398: ફિરોઝાબાદ મેદાન માં તૈમુર Vs નાસીરુદ્દીન તુઘલક (હાર)

નાસીરુદ્દીન તુઘલક હાર બાદ ગુજરાત નાસી ગયો.

→ તૈમુરનુ દિલ્હીમાં 15 દિવસનુ રોકાણ. જેમાં તેણે દિલ્હીને લૂંટ્યુ, સળગાવ્યુ અને નષ્ટ કર્યું ઉપરાંત અહીં લોકોના માથા કાપી મિનારા બનાવ્યા.

→ દિલ્હીથી આગળ તે કાશ્મીર તરફ વળ્યાં જ્યા 100000 થી વધારે લોકોની હત્યા અને લૂંટ

→ અંતે હિંદુકુશ પર્વતમાળા ઓળંગી તુર્કી પહોંચ્યાં

→ દિલ્હીનું કમાન ખિજ્રખાન સૈયદ ને સોંપ્યું

સૈયદ વંશ

→ સલ્તનત યુગનો એકમાત્ર શીયાપંથી વંશ

ઈસ્લામ — પયગંબર

- સુન્ની ↓ વિશ્વાસ ↓ પયગંબર + કુરાન
- શીયા ↓ વિશ્વાસ ↓ પયગંબર ના જમાઈ [અલી] + કુરાન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] ખીજરખાં સૈયદ -

→ તે તૈમુરનો લાહોર, મુલ્તાન અને દીપાલપુરનો સુબો બાદ તેને દિલ્હીની કમાન સોંપી

→ તે નિયમિત રૂપે તૈમુરના પુત્ર શાહરુખને કર મોકલી આપતો

→ તેણે આજીવન ક્યારેય સુલ્તાનની પદવી ધારણ કરી નહિ

→ સુરત અને પંજાબમાં વિજય મેળવ્યો પરંતુ દક્ષિણ ભારતમાં હાર્યો.

2] મુબારક શાહ :-

→ પોતાના નામ પરથી યમુના નદી કિનારે મુબારકબાદ શહેર વસાવ્યું

→ તે સલ્તનત યુગનો પ્રથમ શાસક જેણે હિન્દુઓને નોકરી પર રાખ્યા

3] મહુમદ શાહ :-

→ પંજાબના સુબા બહલોલ લોદી સાથે મળી માળવા વીજય મેળવ્યો

→ તેનો મકબરો ચાઈનીઝ માર્બલ નો બનેલો

4] આલમશાહ :-

→ પંજાબના સુબા બહલોલ લોદી દ્વારા દૂર કરવામાં આવ્યો

લોદી વંશ

→ ભારતનો પ્રથમ અફઘાન વંશ

1] બહલોલ લોદી

→ સૈયદ વંશનો પંજાબ પ્રાંતનો સુબો

→ તેણે સલ્તનત યુગમાં સૌથી વધારે 38 વર્ષ શાસન કર્યું હતું

→ તે દરબારમાં ક્યારેય સિંહાસન પર ન બેસતો

→ પોતાના નામ પરથી ચાંદીના બહલોલી સિક્કા ચલણમાં મૂક્યા જે અકબરના સમય સુધી કાર્યરત લગભગ 100 વર્ષ સુધી

→ તેના બે પુત્ર : 1] સિકંદર લોદી 2] આલમ ખાં લોદી

2] સિકંદર લોદી :-

→ 1504 : તેણે આગ્રા શહેરની સ્થાપના કરી

→ 1506 : તે આગ્રાને રાજધાની બનાવી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આગ્રામાં મોતી મસ્જિદ

→ દિલ્હી ખાતે મોઠની મસ્જિદ સ્થાપી

→ તેણે મહોરમ અને તાજિયા પર પ્રતિબંધ લગાવ્યો
↳ ઇસ્લામિક મહિનો

→ આયુર્વેદનું ફારસી ભાષામાં અનુવાદ કરાવ્યું :- ફરહંગ-એ-સિકંદરી ગ્રંથનું

→ સંગીત પરનો ફારસી ગ્રંથ :- લજ્જત-એ-સિકંદરી

→ જમીન માપણીની નવી વિશિષ્ટ પદ્ધતિ લાવ્યો :- ગજ-એ-સિકંદરી પદ્ધતિ

→ તે ગુલરૂખી નામે કવિતાઓનું આલેખન કરતો

ઈબ્રાહિમ લોદી :-

→ સિકંદર લોદીનો પુત્ર અને તે એક ગર્વ અને વહેમી સ્વભાવનો વ્યક્તિ

→ તેના બે મુખ્ય દુશ્મન :- 1] મુઘલ બાબર 2] રાણા સાંગા

→ તેણે તેના દરબારીઓ અને કાકા સાથે અન્યાયપૂર્ણ વ્યવહાર કર્યો

→ પરિણામે કાકા આલમખાં લોદી અને પંજાબના સૂબા દૌલતખાં લોદી સાથે મળી મુઘલ બાબરને યુદ્ધ માટે આમંત્રણ આપ્યું

→ 1526 :- પાણીપત - I

- બાબરે ઈબ્રાહીમ લોદીને હરાવ્યો
- યુદ્ધમાં બાબરે તોપ અને તુલુગમા પદ્ધતિ વાપરી

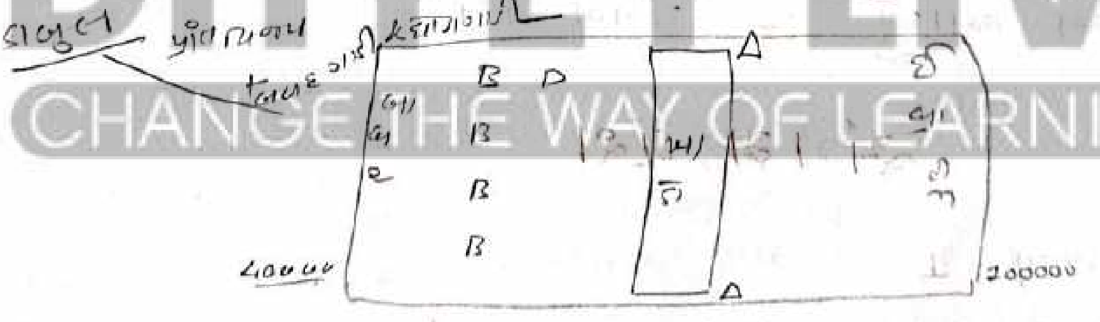

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

વિજયનગર સામ્રાજ્ય – 1336

→ 1336
→ રાજધાની : હમ્પી
→ રાજભાષા : તેલુગુ
→ માહિતી : શ્રી રંગમ તામ્રપત્ર
→ રાજ્યલક્ષણ : વરાહ → gold coin
→ સ્થાપક : બે ભાઈઓ → હરીહર રાય અને બુક્કારાય

→ હરીહર અને બુક્કારાય શરૂઆતમાં કાકતીય વંશના સામંત હતા
→ કાકતીય વંશને તુઘલક વંશ દ્વારા નષ્ટ કરવામાં આવ્યો
→ હરિહરરાય અને બુક્કારાયને કેદ કરવામાં આવ્યા → કમ્પીલી પ્રાંત લઈ ગયા → અને તેમને ઈસ્લામ અંગીકાર કરાવ્યો
→ નીશરી હરિહર અને બુક્કા → તેમના બે ગુરુઓ
1. વિદ્યારણ્ય : ફરીથી તેમને હિંદુ બનાવ્યા
2. સરાણ્ય
→ ગુરુ વિદ્યારણ્યની યાદમાં – તુંગભદ્રા નદી કાંઠે – 1336માં વિજયનગરની સ્થાપના કરી.
→ પિતાના નામ સંગમ ના નામ પરથી પોતાના વંશનુ નામ આપ્યું :- સંગમ વંશ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સંગમ વંશ

1] હરીહરરાય – I

→ 18 – એપ્રિલ – 1336 : તેણે હિંદુ શાસ્ત્રોક્ત વિધી અનુસાર વિજયનગરની સ્થાપના કરી
→ તેણે હોયસળ શાસક બલ્લાલ – 4 ને હરાવી તેનુ સામ્રાજ્ય મેળવ્યું
→ તેણે બ્રાહ્મણોની અધિકારીઓ તરીકે નિમણૂક કરી
→ ખેતી માટે પાણીના ટાંકાઓ બંધાવી આપ્યા
→ તેના સમયમાં વર્ષ 1346 બહમની સામ્રાજ્યની સ્થાપના થઈ

સ્થાપક : હસન ગંગુ
↓
ગાદી પર
↓
નામ : સુલતાન અલાઉદ્દીન બહમનશાહ

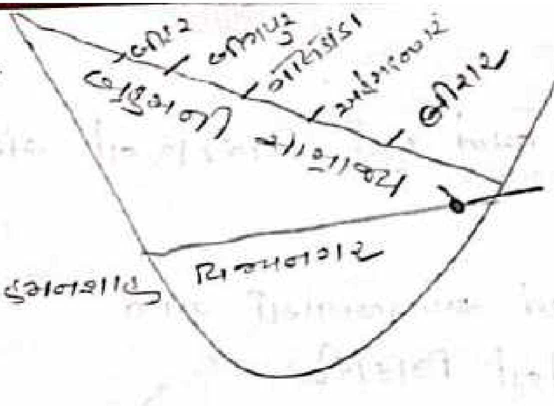

Architecture + Painting.

ગોદાવરી - કાવેરી દોઆબ
↳ રાયચુર દોઆબ

↓
વઝીર માટે - ઈરાનથી વજીર - મહમદ ગાવાં
↓
છેલ્લો શાસક — કલીમ ઉલ્લાહ
↳ અંત - સામ્રાજ્ય - 5 ભાગમાં

રાજધાની : ગુલબર્ગા
રાજભાષા : મરાઠી
રાજચલણ : હૂણ :- gold coin

પરીણામે રાયચુર દોઆબ માટે સંઘર્ષ શરૂ થયો

2] બુક્કારાય
-> બુક્કા એક ઉદાર, દયાળુ, સહનશીલ અને વિદ્યા પ્રેમી શાસક.
-> તેણે ચીન સાથે વેપારી અને નૌકા સંબંધો બાંધ્યા. ઉપરાંત રાજદૂત પણ મોકલ્યા
-> 1360, 1365 અને 1367 આમ કુલ 3 વખત રાયચુર દોઆબ માટે બહમની સાથે સંઘર્ષ પરંતુ કોઈ પરીણામ ન આવ્યુ
-> આ યુદ્ધમાં તેણે તોપનો ઉપયોગ કર્યો જે દક્ષિણ ભારતમાં પ્રથમ વખત
-> તેના સમયમાં ગંગાદેવી દ્વારા "મદુરાઈ વિજયમ્" પુસ્તક લખાયુ

3] હરીહરરાય - 2 :-
-> તેણે કાંચી, કરુળ, કોંકણ અને ગોવા વિજય પ્રાપ્ત કર્યા

4] દેવરાય - 1 :-
-> તેણે તુંગભદ્રા નદી પર બંધ બાંધ્યો અને સિંચાઈ વ્યવસ્થા કરી
-> બહમની શાસક ફિરોઝશાહ સામે હાર થતા દિકરીના લગ્ન

ફિરોઝશાહ સાથે કરાવ્યા

→ તેણે સેનામાં મુસ્લીમ અને તુર્ક તિરંદાજનો સમાવેશ કર્યો

5. દેવરાય - 2

→ તેને ગજબેટકર તરીકે ઓળખવામાં આવે
  ↳ અર્થ: હાથીનો શિકારી

→ તેને રાજ્યમાં દહેજ પ્રથાને ગેરકાયદેસર ગણાતી

→ તેનો દરબારી શ્રીનાથ જેનુ પુસ્તક હરવિલાસ

5. મલ્લિકાર્જુન

→ મલ્લીકાર્જુન બાદ તેનો પિતરાઈ ભાઈ વિરૂપાક્ષ - 2 ગાદી પર

→ વિરૂપાક્ષ - 2 એક અત્યાચારી શાસક જેથી તેના સેનાપતી સાલુવ નરસિંહ દ્વારા સત્તાથી દૂર કરાયો

સાલુવ વંશ

→ આ વંશનો સ્થાપક સેનાપતી નરસિંહ સાલુવ

→ તેના બાદ નરસ નાયક ગાદી પર જેને તેના સેનાપતી તુલુવ નરસિંહ દ્વારા હટાવવામાં આવ્યાં

તુલુવ વંશ

કૃષ્ણદેવરાય / આંધ્રભોજ / આંધ્રપિતામહ

→ 1520 - બીજાપુરના સુલ્તાન આદિલશાહને હરાવી રાયચુરનુ દોઆબ પર કબજો જમાવ્યો

→ તેણે અહેમદનગર, ગોલકોંડા અને બીદરને હરાવ્યું

→ ઓરિસ્સાના સૂર્યવંશી ગજપતી શાસકને પ્રતાપરૂદ્રને હરાવ્યો. પ્રતાપરૂદ્ર દ્વારા તેની દિકરીના લગ્ન કૃષ્ણદેવરાય સાથે કરાવ્યાં

→ પોર્ટુગીઝ ગવર્નર આલ્ફાન્ઝો અલબુકર્ક સાથે સુમેળ ભર્યા સંબંધો અલબુકર્કને ગોવા જીતવા માટે મદદ કરી હતી.

→ અલબુકર્કનો એક પ્રતિનિધિ ડોમીંગો પાઈસ કૃષ્ણદેવરાયના દરબારમાં રહ્યો હતો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેના દરબારમાં આઠ કવિઓનો સમૂહ જેને અષ્ટાંગ દિગ્ગજથી ઓળખવામાં આવતા
→ મહાન વિદ્વાન તેનાલી રામા કૃષ્ણદેવરાયના દરબારી રત્નો હતાં

⇒ સાહિત્યના સંદર્ભમાં :-

→ કૃષ્ણદેવરાય દ્વારા પુસ્તકોનુ આલેખન કરવામાં પણ આવ્યું જેમાં સંસ્કૃત ભાષામાં ઉષા પારાયણ અને જાંબવત ગ્રંથ લખ્યો

→ તેલુગુ ભાષામાં આમુક્ત માલ્યદા ગ્રંથની રચના કરી આ પુસ્તકમાં તેની શાસન વ્યવસ્થાની માહીતી.

→ કૃષ્ણદેવરાયને દ. ભારતમાં મંદિરોનો ઉદ્ધારક માનવામાં આવે છે. તેણે ભારતમાં જર્જરીત થયેલા મંદિરોનુ સમારકામ કરાવ્યું અને નવા વિજયનગર શૈલીનાં મંદીરો બંધાવ્યા

→ માતા નાગલદેવી ના નામ પરથી નાગલપુર શહેર વસાવ્યુ અને અહિં પ્રચૂર માત્રામાં રાયગોપુરમ્ બંધાવ્યા

→ તેણે હજારસ્વામી મંદિર, વિઠ્ઠલસ્વામી મંદિર, કમલ મહેલ અને પંપા મંદિર બંધાવ્યુ

→ કૃષ્ણદેવરાય બાદ અનુક્રમે અચ્યુતદેવ, વેંકટ અને સદાશીવ ગાદી પર આવ્યા.

2] અચ્યુતદેવ :-

→ તેમના દ્વારા પ્રખ્યાત લેપાક્ષી મંદિરનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું

→ સદાશીવના સમયમાં તેનો સેનાપતિ રામરાય રહ્યો

→ તેના સમયમાં 1565 માં બિદર, બીજાપુર, ગોલકોંડા અહમદનગર નુ આક્રમણ થયું

→ આ યુદ્ધને રાક્ષસ તંગડી, / તાલીકોટા / બન્નીહટ્ટી નું યુદ્ધ કહેવામાં આવે છે. [ગુરુતીગ]

→ લેપાક્ષી મંદિર :- મદુરાઈ શૈલી
↳ 1. પથ્થરનો બનેલો સૌથી મોટો નંદી
નાગનો લીંગ
↳ જટાયુના અગ્નિસંસ્કાર સ્થાને બંધાયું
↳ વિશેષતા :- લટકતા સ્તંભ

→ યુદ્ધમાં રામરાયના મુસ્લિમ સેનાપતિ ગિલાની ભાઈઓ દ્વારા દગો કરવામાં આવ્યો જેમાં રામરાયની ક્રૂર અને હત્યા.

અરવીડુ વંશ

→ તેનો સ્થાપક : તિરુમલ નાયક / થિરુમલ નાયક

→ તેના બાદ અનુક્રમે શ્રીરંગ, વેન્કટ-૨ અને અંતીમ શાસક શ્રીરંગ-૩ રહ્યા

વિજયનગર શાસન વ્યવસ્થા

કેન્દ્રીય વ્યવસ્થા

→ વિજયનગરની શાસન વ્યવસ્થા કેન્દ્રીયકૃત વલણ ધરાવે. જેના કેન્દ્રમાં રાજા રહે

→ રાજાને રાય તરીકે સંબોધવામાં આવતાં

→ ઉપરાંત રાજા દૈવીય સિદ્ધાંત અનુસાર.

→ રાજા બાદ મહત્ત્વનું પદ યુવરાજનું રહે જે હંમેશા મોટો પુત્ર હોય

→ રાજાને મદદ માટે મંત્રીપરીષદ જેને રાજ્યપરીષદ કહેવામાં આવે
તેમાં ૨૦ જેટલા પ્રધાન
તેનો અધ્યક્ષ :- મહાપ્રધાની કહેવાય

→ રાજ્યપરીષદના સભાગૃહને વેંકટવિલાસ મંડપ કહેવામાં આવે જેનો સંચાલક સભાનાયક કહેવાય.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

૨.] પ્રાંતીય વ્યવસ્થા :-

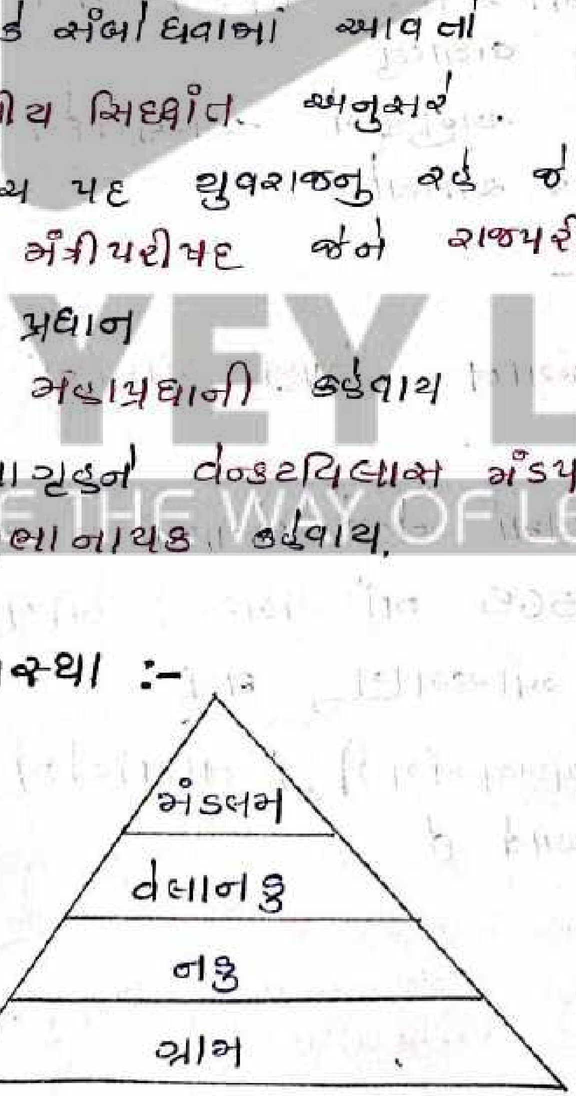

→ **મંડલમ :-** વિજયનગર દ્વારા તેના સામ્રાજ્યને નાના પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરવામાં આવેલું. આ પ્રાંતોને મંડલમ કહેવામાં આવતા

↳ મંડલમનો અધ્યક્ષ :- મંડલેશ્વર કહેવામાં આવે. જે હંમેશા રાજપરીવારનો સદસ્ય રહે

• **વલાનડુ :-** મંડલમને નાના પ્રાંતોમાં વિભાજીત કરવામાં આવે જેને કોટ્ટમ અથવા વલાનડુ કહેવામાં આવે.

↳ વલાનડુનો અધ્યક્ષ :- પેરીયા નડુર. જે પણ રાજપરીવારનો સદસ્ય રહે

↳ વલાનડુને જીલ્લાઓ સાથે સરખાવી શકાય.

• **નડુ :-** વલાનડુ જે જીલ્લાઓ સ્વરૂપે તેને વિભાજીત કરવામાં આવે આ વિભાજીત થયેલા પ્રાંતને પરગણા અથવા નડુ કહેવામાં આવે

↳ નડુનો અધ્યક્ષ :- નડુર કહેવામાં આવે

↳ નડુ કુલ 50 ગામથી બને

• **ગામ :-** ગામ સૌથી નાનો એકમ જેમાં સંપૂર્ણપણે ચોલવંશની માફક શાસન કરવામાં આવતું હતું

↳ ગ્રામનો અધ્યક્ષ : ગ્રામીણી

→ પ્રાંતો પર મહેસૂલ ઉઘરાવવા માટે નાયંકર પ્રથા શરૂ કરવામાં આવી હતી

➡ નાયંકર પ્રથા :-

→ વિજયનગરના શાસકો દ્વારા અરબ અને દરિયાઈ વેપાર પર દેખરેખ રાખવા આ વ્યવસ્થા લાવવામાં આવી હતી.

→ નાયંકર મુળભૂત રીતે સામંત કહેવામાં આવતા તેના અધિકારીઓ નાયક કહેવામાં આવતા

→ યુદ્ધ સમયે નાયંકર રાજાઓને અરબ અને સેના ઉપલબ્ધ કરાવે જેના બદલામાં તેને જમીન સોંપવામાં આવતી આ જમીનને અમરમ કહેવામાં આવે

→ નાયંકર તેને મળેલી જમીન પરથી માત્ર મહેસૂલ ઉઘરાવી શકે

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ વિજયનગરની 75 % જમીન પરથી નાયંકર મહેસૂલ ઉઘરાવતા હતા

→ નાયંકરો પર દેખરેખ રાખવા રાજા મહામંડલેશ્વરની નિમણુક કરતા

3] સૈન્ય વ્યવસ્થા :-

→ વિજયનગર શાસકો પાસે પાયદળ, અશ્વદળ, હાથીદળ, તોપદળ અને નૌકાસેના

→ સેનાના વિભાગને કંદાચર કહેવામાં આવે. જેમાં અધિકારી દંડનાયક કહેવામાં આવે

→ સૈનિકોને પગાર અડધો રોકડ અને અડધો જમીન સ્વરૂપે

→ સેના માટે ઉંચી ઓલાદના ઘોડા વિદેશથી મંગાવવામાં આવતાં

4] પોલીસ વ્યવસ્થા :-

→ રાજ્યમાં શાંતી અને સુરક્ષા રાખવા આ વ્યવસ્થા હતી.

→ તેનો મુખ્ય અધિકારી કોટવાલ કહેવામાં આવે

→ ચોરીના સંદર્ભમાં પોલીસ ચોરને પકડી ન શકે તો પોલીસ દ્વારા ફરીયાદીને ક્ષતિપૂર્ણ કરવી પડે

→ પોલીસ અધિકારીઓનો પગાર ગામથી મળેલા મહેસૂલથી કરવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

5] ગ્રામ્ય વ્યવસ્થા :-

→ મૂળભૂત રીતે વિજયનગરના શાસકો દ્વારા થોડો બદલાવ કરી ચોલ વંશની વ્યવસ્થાને અનુસરી હતી.

➡ આયંગર વ્યવસ્થા :-

→ ગ્રામ્ય કક્ષાએ વહીવટને સુમેળભર્યો રાખવા આ વ્યવસ્થા લાવવામાં આવી

→ વહીવટ માટે ગામ ખાતે 12 જેટલા અધિકારીઓની નિમણુક કરવામાં આવે જેનો સમૂહ આયંગર કહેવાય

→ ગ્રામસ્તર પર જમીનની ખરીદી, વેચાણ અને દાન માત્ર આયંગરની પરવાનગીથી.

→ આયંગારનુ પર વારસાગત રહ્યું અને તેને ગીરવે પણ રાખી શકાય

→ આયંગારો પર નિયંત્રણ રાખવા રાજા મહાનાયકાચાર્યની નીમણૂક કરતો.

ન્યાય વ્યવસ્થા :-

→ રાજ્યમાં શાસ્ત્રીયતા, લિખિતતા, ચલ અને મુદ્રિતા આવી ચાર ન્યાયાલય વ્યવસ્થા

→ ન્યાયસંબંધી મુખ્ય વ્યક્તિ રાજા રહે

→ કઠોર ન્યાયવ્યવસ્થા અપનાવવામાં આવી હતી.

→ ગંભીર ગુનાઓમાં મૃત્યુદંડ અને અંગ વિચ્છેદનની સજા

→ ક્યારેક સંપત્તિ પણ જપ્ત કરવામાં આવતી

મહેસૂલ વ્યવસ્થા :-

→ લોકોની આવકનો સ્ત્રોત : ખેતી

→ રાજ્યની આવકનો સ્ત્રોત :- જમીન મહેસૂલ

→ રાજા ઉત્પાદનનો છઠ્ઠો ભાગ મળતો

→ મહેસૂલ વિભાગને અઠવને કહેવામાં આવતું

→ બ્રાહ્મણોને મંદિરની જવાબદારી સોંપવામાં આવી. જેમાં મંદિરો પર કર. અને બ્રાહ્મણોની જમીન પર 20 % કર લેવામાં આવતું

→ સંપત્તિ કર, મકાન કર, પશુપાલક કર, વ્યાવસાયિક કર વિવાહ કર અને ગણિકા કર લેવામાં આવતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સમાજ વ્યવસ્થા :- સામાજિક સ્થિતિ

→ સમાજમાં બ્રાહ્મણો મુખ્ય વર્ણનો દરજ્જો પામ્યા

→ મધ્યમ વર્ણના લોકોને શેટ્ટી અથવા ચેટ્ટી કહેવામાં આવતા જે વેપાર સાથે સંકળાયેલા

→ વર્ણવ્યવસ્થા ચુસ્ત રીતે પાળવામાં આવતી

→ રાજાઓ સર્વધર્મસમભાવની ભાવના કેળવતા હતા.

→ મુસ્લીમો સેનામાં ભરતી થઈ શકે અને મસ્જિદનુ નિર્માણ કરી

→ શાસકો શૈવ અને વૈષ્ણવ બંને સંપ્રદાયને મહત્વ આપતા. તેઓ વૈષ્ણવધર્મનું પાલન કરતા

→ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સારી ન હતી. તે નૃત્યકલા, લલિતકલા, સંગીત, હસ્તકલા અને શિક્ષણ પૂરતી મર્યાદિત રાખવામાં આવતી.

→ તેણી રાજવ્યવસ્થામાં ભાગ લઈ શકે. જેમાં તે કારકુન અને હિસાબનીશનુ કાર્ય કરી શકે

→ તે રમતગમતમાં પણ ભાગ લઈ શકતી

→ સમાજમાં સતીપ્રથા, બાળલગ્ન, ગણિકાપ્રથા અને દેવદાસી પ્રથા પ્રચલનમાં

→ રાજ પરીવારના સદસ્ય એક થી વધારે લગ્ન કરી શકે

→ સમાજમાં વિધવાવિવાહ દશ્યમાન થતુ હતુ

→ દાસપ્રથા પ્રચલનમાં જેમાં દાસની ખરીદી અને વેચાણ થતું

વિજયનગરના યાત્રીઓ

ક્રમ	યાત્રી	દેશ	શાસક
1.	ઈબ્ન બતુતા	મોરક્કો	હરિહરરાય - I
2.	નિકોલ-દી-કોન્ટી	ઈટલી [વેનીશ]	દેવરાય - I
3.	અબ્દુલ રઝાક	ઈરાન	દેવરાય - II
4.	ડોમિંગો પાઈસ	પોર્ટુગલ	કૃષ્ણદેવરાય
5.	બાર્બોસા	પોર્ટુગલ	કૃષ્ણદેવરાય
6.	નુનીઝ	પોર્ટુગલ	અચ્યુત દેવ

ભક્તિ અને સૂફી આંદોલન - 13મી સદી

ભક્તિ :- સનાતન
સૂફી :- ઈસ્લામ

ભક્તિ આંદોલન

ભક્તિ : ઈશ્વરની નિ:સ્વાર્થ ભાવે થતી સેવા
- ↳ ભક્તિમાં બે સહચર્યો :- ભક્ત અને ભગવાન
- ↳ ભક્ત દ્વારા ભક્તિના સ્થાન : ઘર અને મંદિર → મૂર્તિ
  - અર્થ ↓ ભગવાનનું ઘર

↳ ભક્તિના બે પ્રકાર છે :-

1. સગુણ : ઈશ્વરને અથવી મૂર્તિ અથવા ચીત્ર સ્વરૂપે પૂજવામાં આવે
   - ધૂપબત્તી + અગરબત્તી
   - ફળ + ફૂલ + ભોજન
   - શ્રૃંગાર કરાવવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2. નિર્ગુણ ભક્તિ : ઈશ્વર અહીં નિરાકાર છે

સનાતન → અર્થ : Infinity ∞

- **શૈવ** ↓ જે શિવ અને તેનાં અવતારોને માનનારા લોકો
- **વૈષ્ણવ** ↓ વિષ્ણુ અને તેના અવતારોને માનનારા લોકો

→ 13 મી સદીમાં જ્યારે ભક્તિ બાબતે દૂષણો ફેલાયા હતા તેને દૂર કરવા શૈવ અને વૈષ્ણવ સંપ્રદાયથી સંતો દ્વારા સુધારા કરવામાં આવ્યા.

જેમાં,

શૈવ સંત : નયનાર સંત → સંખ્યા : 63

વૈષ્ણવ સંત : આલવાર સંત → સંખ્યા : 12

ક્રમ	સંત	ભક્તિ	પ્રકાર	સંપ્રદાય	વાદ
1.	શંકરાચાર્ય	નિર્ગુણ	નયનાર	દશનામી	અદ્વૈતવાદ
2.	રામાનુજાચાર્ય	સગુણ	આલવાર	શ્રી	વિશિષ્ટ દ્વૈતવાદ
3.	નિમ્બાર્કાચાર્ય	સગુણ	આલવાર	સનક	દ્વૈતાદ્વૈતવાદ
4.	માધવાચાર્ય	સગુણ	આલવાર	શ્રીમાધ	દ્વૈતવાદ
5.	વલ્લભાચાર્ય	સગુણ	આલવાર	પુષ્ટિ	શુદ્ધ દ્વૈતવાદ
6.	ચૈતન્ય મહાપ્રભુ	સગુણ	આલવાર	ઈસ્કોન	—
7.	બસવેશ્વર	સગુણ	નયનાર	લિંગાયતશૈવ	—
8.	રામાનંદ	સગુણ/નિર્ગુણ	આલવાર	રામાનંદી	—
9.	કબીર	નિર્ગુણ	—	બીજક	
10	રૈદાસ	નિર્ગુણ	આલવાર	રૈદાસી	

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

11.	સ્વામી હરીદાસ	સગુણ	આલવાર	હરીદાસી	—
12.	દાદુ દયાળ	નિર્ગુણ	—	દાદુપંથ	—
13.	તુલસીદાસ	સગુણ	આલવાર	—	—
14.	સુરદાસ	સગુણ	આલવાર	—	—
15.	સંત જ્ઞાનેશ્વર	સગુણ	આલવાર	—	—
16.	સંત તુકારામ	સગુણ	આલવાર	—	—
17.	નરસિંહ મહેતા	સગુણ	આલવાર	—	—
18.	મીરાંબાઈ	સગુણ	આલવાર	—	—

1] આદિ શંકરાચાર્ય :—

→ તેમનો જન્મ 7 મી સદીમાં કેરળના કાલડી ખાતે થયો હતો

માતા : આર્યામ્બા

પિતા : શીવગુરુ

→ તેમને સંસ્કૃત ભાષા પર ઉપનિષદ્, બ્રહ્મસૂત્ર અને ભગવદ્‌ગીતાના ભાષ્યનું આલેખન કર્યું

→ તેમના ગ્રંથો ભજગોવિંદમ, પ્રકરણ ગ્રંથ અને નિર્વાણ શતકમ્

→ તેઓ બૌદ્ધ તત્વચિંતનના પ્રખર વિરોધી રહ્યા હતા

→ કેદારનાથ મંદિર બાંધકામમાં તેમનુ યોગદાન રહ્યુ. અને અહિં માત્ર 33 વર્ષની ઉંમરે સમાધી લીધી.

→ તેમણે અદ્વૈતવાદનુ નિર્માણ કર્યું જે મુજબ ઈશ્વર એક નિરાકાર અને પરબ્રહ્મ છે જેથી જગત મિથ્યાસમાન

→ તેમણે ભારતભરમાં હરી ભક્તિનો સાચો માર્ગ દર્શાવ્યો જે માટે ચાર દીશામાં ચાર મઠની સ્થાપના કરી.

1] બદ્રીનાથ – જ્યોતિમઠ – ઉત્તરભારત

2] જગન્નાથ પુરી – ગોવર્ધનમઠ – પૂર્વ ભારત

3] કર્ણાટક – શ્રૃંગેરી મઠ – દક્ષિણ ભારત

4] દ્વારકા – શારદામઠ – પશ્ચિમ ભારત

→ તાજેતરમાં વડાપ્રધાન દ્વારા કેદારનાથ ખાતે તેમની 12 ફૂટ ઊંચી પ્રતિમાનુ અનાવરણ કર્યુ

→ તાજેતરમાં મધ્યપ્રદેશ અમરકંટક ખાતે તેમની 108 ફૂટ ઊંચી પ્રતિમાનુ અનાવરણ કર્યુ

↳ એકાત્મનુ પ્રતીક :- Statue of Oneness

2] રામાનુજાચાર્ય :-

જન્મ : 1017 પેરામ્બદુર તમિલનાડુ ખાતે

→ તેઓ વૈદિક તત્વચિંતક , સમાજસુધારક અને સમાનતાના હિમાયતી

→ તેમને શંકરાચાર્યજીના અદ્વૈતવાદનાં ખંડન કર્યો અને વિશિષ્ટ દ્વૈતવાદ આપ્યો
જેમાં ઈશ્વર સગુણ અને સંસાર તેની રચના છે

→ તેમણે ભક્તિ આંદોલનની શરૂઆત કરી.
તેઓ આ આંદોલનના પ્રણેતા - દક્ષિણ ભારતથી શરૂઆત થઈ

→ તેમને વૈદિક સાહિત્યને લોકોના ઘર સુધી પહોંચાડ્યું

→ તેમના ગ્રંથો બોધાયનવૃત્તિ અને ભગવદ્ગીતા પર ભાષ્ય

→ તેમનાં શ્રી સંપ્રદાય માત્ર લક્ષ્મી અને વિષ્ણુના ઉપાસક .

→ તાજેતરમાં હૈદરાબાદ ખાતે વડાપ્રધાન દ્વારા તેમની 216 ફૂટ ઊંચી પ્રતિમાનુ અનાવરણ કર્યુ

↳ Statue of Equality

→ તાજેતરમાં ગૃહમંત્રી અમિત શાહ દ્વારા કાશ્મીરમાં તેમની મૂર્તિનુ અનાવરણ કર્યુ

↳ Statue of Peace

શરીર હજુ પડ્યુ છે રંગનાથસ્વામી
રંગનાથ મંદિર - તમિલનાડુ
વિષ્ણુ ભગવાનની મૂર્તિ પાછળ
મુકવામાં આવ્યો

3] નિમ્બાર્કાચાર્ય :-

→ તેમનો જન્મ નિમ્બાપુર - મદ્રાસ ખાતે

→ તેઓ રામાનુજાચાર્યના શિષ્ય અને પ્રખર ખગોળશાસ્ત્રી

→ તેમનો સનક સંપ્રદાય અને રાધા - કૃષ્ણના ઉપાસક

→ તેમના પુસ્તક દશશ્લોકી અને વેદાંત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

4] માધવાચાર્ય :

[મહાભારતના યુદ્ધનો સમાંપ્તિમાં ચોર ઠગોનો રાજા]

→ તેમનો જન્મ : 13 1238 ઉડુપી પાસે આવેલા બાજકા ગામ ખાતે
→ મૂળનામ : વાસુદેવ
→ પુસ્તકો : ગીતાભાષ્ય, બ્રહ્મસૂત્ર ભાષ્ય, અનુભાષ્ય, કર્મવિ કર્મનિર્ણયી, વિષ્ણુતત્ત્વ નિર્ણયી.

5] વલ્લભાચાર્ય :-

→ જન્મ : 1479
→ સ્થળ : ચંપારણ, મધ્યપ્રદેશ
→ માતા : ઇલમા
  પિતા : લક્ષ્મણ ભટ્ટ
→ તેમણે પુષ્ટિસંપ્રદાય સ્થાપ્યો જેમાં કૃષ્ણના બાળસ્વરૂપની ઉપાસના કરવામાં આવ્યા
→ તેમની પૂજનીય મૂર્તિને ઠાકોરજી અને લાલનજી કહેવામાં આવ્યા.
→ તેમની પૂજનીય જગ્યાઓને હવેલી કહેવામાં આવે
→ વલ્લભાચાર્યજીની પુરભારતમાં 84 જેટલી બેઠકો જેમાંથી 21 જેટલી ગુજરાતમાં
→ વલ્લભાચાર્યજી સાથે 84 વાર્તાનો સંગ્રહ
→ તેમના પુત્ર : વિઠ્ઠલનાથજી → જે અકબરના સમકાલીન
  ↳ અકબરે તેમને ગોસાઈની પદવી આપી હતી.
  ↳ વિઠ્ઠલનાથજી દ્વારા ગુજરાતમાં હવેલીઓની શરૂઆત કરવામાં આવી.
  ↳ વિઠ્ઠલનાથજી સાથે 252 વાર્તાઓનો સંગ્રહ

→ સંપ્રદાયનું મુખ્ય સ્થાન : રાજસ્થાન - નાથદ્વારા (શ્રીનાથજી મંદિર)
→ આ સંપ્રદાય ગીત-સંગીતના માધ્યમથી ઉપાસના કરે છે

6] ચૈતન્ય મહાપ્રભુ :-

→ અન્ય નામ : ગૌરાંગ
  નિમાઈ
→ જન્મ : 1486
→ જન્મસ્થળ :- શ્રી માયાપુર કલકત્તા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ કૃષ્ણ ભક્તિનો પ્રચાર કર્યા બદલ કૃષ્ણ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ કહેવાયા

→ તેમના અનુયાયી તેમને વિષ્ણુનો અવતાર

→ જગન્નાથ પુરી મંદિરમાં સેવાઓ આપી.

→ તેમના વિચારોનો ફેલાવો ઇસ્કોન દ્વારા કરવામાં આવે

ISKCON
↓
સ્થાપક : અમેરીકન → શ્રીલા પ્રભુપાદ
↓
તેમણે અમેરીકામાં સ્થાપના કરી ISKCON
જેનુ મુખ્ય મથક : લાસ વેગાસ

↳ હાલ :- દિલ્હી

• ISKCON : ભારતના સંદર્ભે
↓
મુખ્ય મથક : શ્રી માયાપુર

ગુજરાત :- મહત્વના
અમદાવાદ / આણંદ / રાજકોટ

7] બસવેશ્વર / બસવના / ભક્તિભંડારી

→ 1331 - બાગેવાડી - કર્ણાટક

→ શરૂઆતમાં તેઓ કલ્ચુરી વંશના પ્રધાનમંત્રી અને નાણામંત્રી હતા.

→ તેમને 12 મી સદીના કવિ, તત્વચિંતક, સમાજ સુધારક અને શિવકેન્દ્રિત ભક્તિ ચળવળના પ્રણેતા માનવામાં આવે છે

→ તેમના પ્રવચનો કવિતા સ્વરૂપે જે કન્નડ ભાષામાં
આ પ્રવચનો વચના તરીકે ઓળખવામાં આવે

→ તાજેતરમાં વડાપ્રધાન દ્વારા તેમના વચનાને ડિજિટલ સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યા.
ભારતની પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં

→ તેઓ નાત- જાત અને કર્મકાંડોના વિરોધી હતા.
જેના વિરોધમાં તેમને લિંગાયત શૈવ સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી.

→ તેમને 12 મી સદીમાં અનુભવ મંટપ નામે સંસ્થા શરૂ કરી. જેમાં સ્ત્રી અને પુરુષો સાથે મળી, આર્થિક, ધાર્મિક -

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અને સામાજિક બાબતો પર ચર્ચા કરતા હતાં.

8] રામાનંદ :-

→ તેમનો જન્મ ઉત્તરપ્રદેશના પ્રયાગ ખાતે બ્રાહ્મણ પરીવારમાં

→ તેઓ દક્ષિણ ગયા અને રામાનુજાચાર્યનો શ્રી સંપ્રદાય સ્વીકાર્યો
જ્યાં મતભેદ થતા રામાનંદને સંપ્રદાયથી બહાર કર્યા

→ તેઓ રામાનુજાચાર્યના શિષ્ય હતા

→ રામાનંદ ઉત્તર ભારત પહોંચ્યા, અને પોતાનો નવો રામાનંદી સંપ્રદાય સ્થાપ્યો
જે માત્ર રામ-સીતાનો ઉપાસક

→ [રામમંદિરમાં પૂજા પદ્ધતિ - રામાનંદી સંપ્રદાય અનુસાર છે]

→ તેમણે ઉત્તર-ભારતથી ભક્તિ આંદોલનની શરૂઆત કરી

→ તેઓ ભક્તિ આંદોલનના પ્રથમ સંત જેણે હિન્દીમાં પ્રવચન આપ્યા.

→ તેમના ગ્રંથો હિન્દીમાં યોગચિંતામણી અને જ્ઞાનલીલા જ્યારે સંસ્કૃત ભાષામાં રામાર્ચનાપદ્ધતિ

→ તેઓ જાત-પાતના ભેદભાવ વગર કોઈ પણને શિષ્ય બનાવતા

"ન જાત દેખું, ન પાત દેખું
હરીકો ભજે સો હરીકા"

→ આ રામાનંદની પંક્તિ છે

→ તેમના પ્રખ્યાત 12 શિષ્યો

– (1) અનંતાનંદ
(2) ભવાનંદ
(3) ધન્નો
(4) પીપા
(5) સેના
(6) રૈદાસ
(7) કબીર
(8) તુલસીદાસ
(9) નાભાદાસ
(10) રકાદાસ
(11) સુખાનંદ
(12) નરહરિયા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ કબીર

→ જન્મ : બનારસ

→ મૃત્યુ : મગહર

→ એક માન્યતા અનુસાર કબીર હિન્દુ બ્રાહ્મણ પરીવાર દ્વારા ત્યજાયેલુ બાળક

તેનો ઉછેર મુસ્લીમ દંપતી નીમા (માતા) અને નીરુ (પિતા) દ્વારા

∴ નીમા અને નીરુ વ્યવસાયે વણકર હતા.

→ નાત-જાત અને મૂર્તિપૂજામાં વિશ્વાસ ન ધરાવતા

→ કબીરની વાણીને દુહા કહેવામાં આવે

→ આ દુહાઓનુ સંગ્રહીત પુસ્તક બીજક કહેવામાં આવતું

કબીરના સંપ્રદાયનુ નામ પણ બીજક

→ તેમના ઉપદેશની ભાષા હિન્દી અને સધુક્કડી

→ બીજક સંપ્રદાયના લોકો સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરે

→ કબીર ગુરુનાનકના સમકાલીન હતા.

→ ગ્રંથસાહેબમાં કબીરના દોહા પણ મળી આવે

→ ગુજરાતમાં જામનગર પાસે કબીર સંપ્રદાયનુ સ્થળ આવેલું

રૈદાસ :→

→ જન્મ : ઉત્તરપ્રદેશ

→ મૂળનામ : રવિદાસ

→ તેમના પ્રખ્યાત શિષ્યા : મીરાંબાઈ

→ "મન ચંગા તો કથરોટ મેં ગંગા" રૈદાસે આપેલ કહેવત

→ ચમાર જાતીથી હતા.

દાદુ દયાળ

→ જન્મ : અમદાવાદ

→ મૂળનામ : દાઉદખાન

→ તેઓ વેદ અને કુરાનમાં વિશ્વાસ ન ધરાવે
→ તેમનો દાદુપંથ પંજાબ અને રાજસ્થાનમાં કાર્યરત
→ કાંકરીયા તળાવ પાસે તેમનુ મંદિર આવેલુ છે

તુલસીદાસ :→

→ જન્મ : રાજાપુર ખાતે , ઉત્તરપ્રદેશ
→ તેમને રામબોલા તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે
→ તેમને અવધી ભાષામાં "રામચરીતમાનસ" લખ્યું
→ "જય રામ જી કી" નારો આપ્યો
→ હનુમાન ચાલીસાની ઘણી ચોપાઈઓનુ આલેખન કર્યું.
→ અન્ય પુસ્તક : વિનયપત્રિકા
→ તે અકબરના સમકાલીન
→ પત્ની : રત્નાવલિ

સ્વામી હરિદાસ

→ 16 મી સદીમાં તેમનુ નિવાસસ્થાન વૃંદાવન
→ કથાઓ અનુસાર તેઓ પૂર્વજન્મમાં ભગવાન કૃષ્ણના સખી લલિતાજી
→ તેઓ તાનસેન અને બૈજુબાવરાના ગુરુ.
→ તેમણે અકબરને તેના દરબારમાં ગાયકી માટે ના પાડી હતી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સૂરદાસ :-

→ જન્મ : 15 મી સદીમાં દિલ્હી નજીક સિહી ખાતે
→ તેઓ વલ્લભાચાર્યજીના શિષ્ય હતા
→ તેમને વ્રજભાષામાં કૃષ્ણભક્તિ પર પદોનુ આલેખન કર્યું
→ તેમના પુસ્તક :- સુરસાગર , સુર સુરાવલિ અને સાહિત્યલહેરી

→ હવેલી સંગીતના અષ્ટસખામાં તેઓ સર્વપ્રથમ
→ તેઓ એક અંધસંત હતા

સંત જ્ઞાનેશ્વર :→

→ તેઓ શરૂઆતમાં મરાઠા સુધારક સંત માનવામાં આવે છે
→ ભગવદ્ગીતાનું મરાઠી ભાષામાં અનુવાદ કરવા બદલ જ્ઞાનેશ્વર કહેવાયા
→ પિતા : વિઠ્ઠલપંત   માતા : રૂકમીણી
→ તેઓ પંઢરપુરના વિઠોબાના ઉપાસક હતા
→ વિઠોબા :- મહારાષ્ટ્રમાં કૃષ્ણના અવતાર મનાય છે
→ તેમની ભક્તિ પ્રણાલીને વારકરી કહેવામાં આવે છે
→ તેમના પુસ્તકો :- અમૃતાનુભવ અને ભાવાર્થદિપિકા

સંત તુકારામ :→

→ તેઓ શીવાજીના સમકાલીન હતા.
ઉપરાંત સૌથી પ્રખર મરાઠા સંત માનવામાં આવે છે
→ તેમના ભજન અને તેમને અભંગ કહેવામાં આવે
[અભંગ : મહારાષ્ટ્રનુ લોકસંગીત]
→ તેઓ પંઢરપુરના વિઠોબાના ઉપાસક હતા.

[રાહુલ દેશપાંડે } અભંગ
મહેશકાલે } પ્રખ્યાત ગાયકો]
↳ પ્રથમ શ્રી મળેલ છે : classical સંગીત

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સંત અને તેની પ્રણાલી

	સંત	પ્રણાલી
1.	ચૈતન્ય મહાપ્રભુ	ગૌડિયા પ્રણાલી
2.	સંત જ્ઞાનેશ્વર	વારકરી પ્રણાલી
3.	શ્રીમંત શંકરદેવ	મહાપુરુષીય પ્રણાલી
4.	અગ્રદાસ મહારાજ	રસિક પ્રણાલી
5.	સ્વામી હરીદાસ	સખી પ્રણાલી
6.	ચંડીદાસ અને વિદ્યાપતી	સહજયાન પ્રણાલી
7.	જગન્નાથ બલરામ અનંત યશોવન અચ્યુતાનંદ	પંચસખા પ્રણાલી

* નોંધ :- બાઉલ પ્રણાલી :→

↳ ઉત્પત્તિનો કોઈ વિશેષ ખ્યાલ નહિ પરંતુ મનેર મનુષ્ય (આંતઆઈ) નો વિચાર રજૂ કરે

↳ બંગાળના સાધુ અને તાંત્રિક આ પ્રણાલીનો ઉપયોગ કરે

↳ બાઉલ એ એક પ્રકારનુ લોક સંગીત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સૂફી આંદોલન

→ સૂફી એક અરબી શબ્દ છે

→ સૂફી શબ્દની ઉત્પત્તિ "સફ" પરથી
↳ અર્થ : પવિત્ર

→ અન્ય ઉત્પત્તિ માટેનો શબ્દ :
સફા → અર્થ :- લિબાશ → પહેરવેશ :- ઉનનુ કાપડ

→ સૂફીની ઉત્પત્તિ :

↳ ઈરાન

↳ ૭ મી સદીમાં ઈસ્લામમાં ખલીફાઓ ભૌતિકવાદ તરફ વળ્યા. પરીણામે ઈરાનમાં ઘણા લોકો નારાજ થયા અને સન્યાસ ગ્રહણ કર્યો. આ સંતો સૂફી કહેવાયા.

↳ ઈસ્લામમાં પહેલા વહદત - ઉલ - વજુદ સિદ્ધાંતને માન્યતા આપે છે

↳ સૂફી શબ્દનો પ્રથમ પ્રયોગ વર્ષ ૮૬૧ : લેખક બસરાના અબિજુ હાશ

→ ભારતમાં સૂફીની શરૂઆત 11 મી સદીથી
↳ ભારતમાં સૂફી સંત અલહુજવીરી દ્વારા શરૂઆત કરવામાં આવી

→ સૂફી સંતોને બે પ્રકારમાં વહેંચવામાં આવે છે. ભારતમાં
① બે - શરા : શરીયાના કાનુનમાં વિશ્વાસ ધરાવે નહિ તે
ભારતમાં ② બા - શરા : શરીયાના કાનુનમાં વિશ્વાસ ધરાવે

સૂફી કાર્યપ્રણાલી સિદ્ધાંત :

→ પ્રેમી અને પ્રેમીકાનો સિદ્ધાંત
જેમાં પ્રેમી → તમે
પ્રેમીકા → ઈશ્વર.

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સૂફી બનવા માટે પ્રક્રીયા :-

- સબ્ર - ધિરજ
- ફકીર - સન્યાસ
- પીર - ગુરૂ
- મુરીદ - શિષ્ય
- ખાનકા - આશ્રમ
- સમા - સંગીત
- રકસ - નૃત્ય
- ફના - કુરબાન

→ સૂફીના સમગ્ર દુનિયામાં 14 જેટલા સીલસીલા/સંપ્રદાય છે પણ ભારતમાં માત્ર 4 શીલસીલા જ કાર્યરત છે.

1] સોહરાવરદી સીલસીલા /

1] સુહરાવર્દી સીલસીલા :-

→ આ સીલસીલાના સ્થાપક : બગદાદના શેખ શિહાબુદ્દીન ઉમર સુહરાવર્દી

→ ભારતમાં તેની શરૂઆત તેના શિષ્ય બહરૂદ્દીન ઝકારીયા દ્વારા

- જેને શેખ ઉલ ઈસ્લામ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે

→ સીલસીલો રાજનીતીમાં સક્રીય રહ્યું છે

→ અલાઉદ્દીન ખિલજી અને મહંમદ બિન તુઘલક દ્વારા સીલસીલાને સંરક્ષણ આપવામાં આવ્યુ હતું

→ તેના પ્રમુખ સંતો : હમીદુદ્દીન નાગોરી
લાલશાહબાજ કલંદર

→ મુખ્ય કેન્દ્ર : સિંધ અને મુલ્તાન

2] નકશબંદી સીલસીલા :-

→ સ્થાપક : બહાઉદ્દીન નકશબંદ

→ ભારતમાં તેની શરૂઆત તેગના શીષ્ય ખ્વાજાબકી બિલ્લાહ દ્વારા

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આ સૌથી કટ્ટર સીલસીલો જે ગીત અને સંગીતમાં વિશ્વાસ ન ધરાવે

→ આ સીલસીલાના સંતોની વંશાવલી મહંમદ પયગંબર અને અબુ બકરને ગણે છે

→ મુખ્ય કેન્દ્ર : બિહાર

ઉપરાંત ઔરંગઝેબ આ સીલસીલાનો સમર્થક

3] ચિશ્તી સીલસીલા :-

→ સ્થાપક : અફઘાનીસ્તાનના ચિશ્તી ગામના નિવાસી ખ્વાજા મોઈનુદ્દીન ચિશ્તી.

↳ જેમને અજમેરના સંત અને ખ્વાજા ગરીબ નવાઝ [KGN] તરીકે ઓળખવામાં આવે

→ આ સીલસીલો સૌથી ઉદાર માનવામાં આવે છે અને રાજનીતિથી દૂર રહે છે

→ તેના સંતો કુતુબુદ્દીન બખ્તીયાર કાકી

નિઝામુદ્દીન ઔલિયા → શિષ્ય : અમીર ખુશરો

શેખ સલીમ ચિશ્તી

બાબા ફરીદ

→ મુખ્ય કેન્દ્ર : અજમેર અને દિલ્લી

4] કાદરી સીલસીલા :-

→ સ્થાપક : બગદાદના શેખ અબ્દુલ કાદીર જીલાની

→ ભારતમાં તેના શરૂઆત નિયામત ઉલ્લાહ અને મખદુમ જીલાની દ્વારા

→ સીલસીલાના લોકો માથા પર લીલી પાઘડી લગાવે અને તેમાં ગુલાબનુ ફૂલ લગાવે

→ ઔરંગઝેબના ભાઈ દારા શીકોહ અને તેની બહેન જહાનારા આ સીલસીલો પાડતા હતા

→ મુખ્ય સંત : મીયા મીર [સુવર્ણ મંદિરનો પાયો નાખેલ]

→ મુખ્ય કેન્દ્ર : પંજાબ અને દક્ષિણ ભારત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મુઘલ સામ્રાજ્ય

1] બાબર :- 1526-1530

-> તુર્ક - સુન્ની

-> ઝહીરુદ્દીન મહંમદ બાબર

-> માતા : કુતલુગ નિગાર ખાન
  ↳ જે એક ચંગીઝખાનના વંશથી હતા
  ↳ આ પરથી બાબર ચંગીઝખાનનો 15 મો વંશજ

-> પિતા : મિર્ઝા શેખ
  ↳ જે તૈમુરના વંશથી હતા
  ↳ તેથી બાબર તૈમુરનો 6ઠ્ઠો વંશજ

બાબરના પિતાનુ સામ્રાજ્ય -> ફરગાના -> ઉઝબેકીસ્તાન

-> પિતાનુ અચાનક નિધન થતા 14 વર્ષીય બાબર સત્તા પર આવ્યો -> પદવી ધારણ -> પાદશાહ

-> સમરકંદ અને ફરગાનાની હાર બાદ બાબર કાબુલ પ્રાંતનો શાસક બન્યો.

-> 1526 : પાણીપત-I યુદ્ધમાં -> ઇબ્રાહીમ લોદીને હરાવ્યો
વિજયની ખુશીમાં તેના રાજ્ય (કાબુલ) ના તમામ લોકોને માથાદીઠ એક ચાંદીનો સિક્કો ભેંટ આપ્યો
ઉદારતા બદલ : કલંદર કહેવાયા
(યુદ્ધમાં તોપનો ઉપયોગ)

-> 1527 : ખાનવાનુ યુદ્ધ : રાણા સાંગાને હરાવ્યા [તોપનો ઉપયોગ]
  ↳ આ યુદ્ધમાં બાબરે જેહાદ નો નારો આપ્યો
  ↳ જીત બાદ બાબરે ગાઝીની પદવી ધારણ કરી.

-> 1528 : ચંદેરીનુ યુદ્ધ : મેદની રાયને હરાવ્યો
  ↳ દક્ષિણ ભારત પર રાજ્ય ફેલાવવા ચંદેરી પર હુમલો કર્યો હતો
  ↳ બાબરનુ સૌથી ઘાતકી આક્રમણ
  ↳ આખી તેણે લોકોના માથા કાપી મિનારા બનાવ્યા

→ 1529 : ઘાઘરાનું યુદ્ધ [ઘાઘરા - બિહારની નદી]

↳ અફઘાન સરદારોને હરાવ્યા

↳ ઈબ્રાહીમના પિતરાઈભાઈ મહમુદ લોદી દ્વારા બંગાળના અફઘાન સરદારોને ઉશ્કેરવામાં આવ્યા : યુદ્ધનું કારણ

→ 1530 : બાબરનું નિધન

↳ પ્રથમ તેને આગરાના આરામબાગમાં દફન કર્યો હતો

બાદ તેને કાબુલમાં દફન કર્યો હતો

કાબુલમાં :- નૂર - એ - અફઘાન નામના સ્થળે દફન

⇒ બાબરની આત્મકથા :

ચગતાઈ તુર્કી ભાષામાં

પુસ્તકનું નામ : તુઝુક - એ - બાબરી

↳ આ પુસ્તકનું ફારસી ભાષામાં અનુવાદ અબ્દુલ રહીમ ખાનખાના દ્વારા

↳ પુસ્તકનું નામ બદલી - બાબરનામા થયું

→ બાબર બાગવિજ્ઞાનનો જાણકાર હતો

તેણે 4 બાગ શૈલી વિકસાવી

તેથી તે પ્રકૃતિપ્રેમી હતો એવું કહી શકાય.

→ મુબિયાન નામે નવી પદ્યશૈલીનું નિર્માણ કર્યું [કવિ]

→ ખત - એ - બાબરી નામે નવી લિપિની શોધ કરી.

→ બાબરની આત્મકથા તેની બહેન ખાનઝાદા એ પૂરી કરાવી.

→ બાબરના સ્થાપત્યો : આરામબાગ

પાણીપતની મસ્જિદ

બાબરી મસ્જિદ

→ બાબરના વારસદાર : 4 પુત્રો :- 1 હુમાયુ

↳ 2. કામરાન

↳ 3. અસ્કરી

↳ 4. હિંદાલ

1. પુત્રી → ગુલબદન બેગમ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ બાબરનો શોખ : તરવાનો શોખીન

2] હુમાયુ [1530 – 1540] [1555] :-

→ મૂળનામ :- નાસીરુદ્દીન મહમદ હુમાયુ
→ જન્મ : કાબુલમાં
→ નામ હુમાયુ
  ↳ અર્થ : નસીબદાર

→ કલિંજરનુ યુદ્ધ → શાસક પ્રતાપરુદ્રને હરાવ્યાં
→ ચુનારનુ યુદ્ધ – શેરશાહ સુરીને હરાવ્યાં → તેથી શેરશાહ દ્વારા પુત્ર કુતલુગને હુમાયુની સેવામાં મુક્યાં

→ દોરાહનુ યુદ્ધ :- મહમુદ લોદીને હરાવ્યાં
→ માંડુ અને ચાંપાનેરનુ યુદ્ધ :- ગુજરાતના સુલ્તાન બહાદુરશાહને હરાવ્યાં

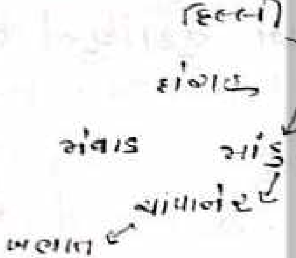

→ માંડુના આક્રમણ દરમ્યાન હુમાયુની મુલાકાત બૈજુબાવરા સાથે
→ બૈજુની ગાયકી સાંભળી હુમાયુ દ્વારા કિલ્લામાં કત્લેઆમ રોકવામાં આવ્યો
→ હુમાયુ દ્વારા દિલ્લી ખાતે દિનપનાહ ભવનનુ નિર્માણ કરાવ્યું
  ↳ દિનપનાહ ભવનમાં તેણે પુસ્તકાલય બંધાવ્યું
  ↳ હુમાયુનો શોખ : વાંચન

→ હુમાયુ તર્કશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, ખગોળ, ભૂગોળ, ગણિત અને જ્યોતીષ વિદ્યાનો જાણકાર.

→ 1539 - ચૌસાનું યુદ્ધ :- હુમાયુ Vs શેરશાહસુરી (વિજેતા)

→ 1540 - કનોજનુ / બિલગ્રામનુ યુદ્ધ :
  ↳ હુમાયુ Vs શેરશાહસુરી - વિજેતા

→ હુમાયુ સિંધ નાસી ગયા - રોકાણ કર્યું
  ↳ આધ્યાત્મીક ગુરુ - અલી અકબર જામી → 15 વર્ષ માટે

→ હુમાયુ દ્વારા લગ્ન અલી અકબર કામીની પુત્રી :- હમીદાબાનો

→ 1555 : શેરશાહના વારસદારો નબળા પુરવાર થયા

↳ હુમાયુ દ્વારા સિરહિંદનુ યુદ્ધ કર્યું. જેમાં સુરીવંશને હરાવી ફરીથી દિલ્લીની ગાદી પ્રાપ્ત કરી.

→ 1556 :- હુમાયુ દિનપનાહ ભવનની સીઢી પરથી પડીને મૃત્યુ પામ્યો

હુમાયુની આત્મકથા :- હુમાયુનામા
↓
લેખિકા : ગુલબદન બેગમ

3] શેરશાહ સુરી :- 1540 - 1545 :-

→ મૂળનામ :- ફરીદખાન

→ પિતાનુ નામ : હસનખાન

→ સિંહનો શિકાર કરવા બદલ શેરખાન અને હુમાયુને હરાવા બદલ શેરશાહ સુરી નામ ધારણ કર્યું

→ તેણે "ગ્રાન્ડ ટ્રંક રોડ"નુ સમારકામ કર્યું [સડક -એ- આઝમ]
NH-7 શેરશાહ સુરી માર્ગ

→ અન્ય રસ્તાઓમાં મેઘપુરથી ચિતોડ, આગરાથી બુરહાનપુર, લાહોરથી મુલ્તાન અને સિંધ થી સોનારગામ બાંધાવ્યા.

→ તે આધુનિક ટપાલવ્યવસ્થાનો સ્થાપક
[સામાન્ય પ્રજા માટે પ્રથમ વખત શરૂ]
[ગ્યાસુદ્દીન તુઘલક દ્વારા સૌપ્રથમ -

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેના ચાંદીના સિક્કા ચલણમાં જેને દામ અને રૂપિયા કહેવામાં આવતા

→ તેના દરબારી તરીકે મલિક મહમદ જાયસી જેને "પદમાવત" નામે ગ્રંથ લખ્યો

→ કલિંજરના (બંગાળ - બિહાર બોર્ડર પર) અભિયાન દરમિયાન તેની પ્રિય તોપ ઉક્કા "Jetuam Fire" થતા મૃત્યુ

→ શેરશાહ અને તેના પિતાને બિહારના સાસારામ જિલ્લામાં દફન કરવામાં આવ્યા

→ તેનો મકબરો વિશિષ્ટ → મકબરા ફરતે પાણી છે

4] અકબર : 1556 - 1605 :-

→ જલાલુદ્દીન મહંમદ અકબર
→ જન્મ : સિંધના અમરકોટના શાસક રાણા વિરસાલના મહેલમાં
→ માતા : હમીદાબાનો
→ પાલકમાતા : આનમ અંગા / મહામંગા
→ સંરક્ષક : બેરમ ખાં
  ↳ શરૂઆતમાં હુમાયુનો સેનાપતી
  ↳ પત્ની : સલીમા બેગમ
  ↳ પુત્ર : અબ્દુલ રહીમ ખાનખાના
  ↳ સમાધિ : પાટણ
→ અકબર માત્ર 14 વર્ષનો અને હુમાયુનુ નિધન
→ તેથી 4 વર્ષ માટે મહામંગા દ્વારા શાસન
  ↳ આ શાસન સમયને :- પેટીકોટ શાસન
→ હિંદુ રાજપૂત હેમુ દ્વારા અકબરને યુદ્ધ માટે આમંત્રણ
→ 14 વર્ષના અકબરનો રાજ્યાભિષેક : કલનોર ના કિલ્લામાં
→ 1556 : પાણીપત - II નુ યુદ્ધ : અકબર Vs હેમુ → હાર
→ ઈતિહાસકારોના મત મુજબ અકબરના હરમમાં 200 જેટલી રાણીઓ
→ અકબરના પ્રથમ લગ્ન : તેની પિતરાઈ બહેન - રૂકૈયા બેગમ સાથે
  ↓ બે પુત્ર :- જેની અલ્પઆયુમાં મૃત્યુ
→ બીજા લગ્ન : રાજસ્થાન આમેરના શાસક રાજા ભારમલની પુત્રી : હરખાબાઈ સાથે → જે આગળ જતા
  → મરીયમ ઉલ જમાની કહેવાયા
  ↳ પુત્ર : સલીમ
→ ત્રીજા લગ્ન : બેરમખાં ના વિધવા સલીમા બેગમ સાથે
→ 1576 : હલ્દીઘાટીનુ યુદ્ધ - અકબર Vs મહારાણા પ્રતા[પ]
  ↓ હાર
→ મહારાણા પ્રતાપનો ઘોડો :- ચેતક - કાઠીયાવાડી અશ્વ
  ↓ જે ધ્રાંગધ્રા થી હતાં
  ↳ હાથી : રામપ્રસાદ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ ત્યારબાદ મહારાણાનો જંગલમાં નિવાસ જ્યાં તેમને
મદદ મળી : ભીલ આદિવાસી
બીજી મદદ : ભામાશા → પૈસા મળ્યા સેના બનાવી
અને મેવાડ ફરી વિજય મેળવ્યો

→ મહારાણાની નવી રાજધાની : ચાવંડ [પહેલા ઉદયપુર]
→ અકબર દર ગુરુવારે તેના ઈબાદતખાનામાં ધાર્મિક
ચર્ચાઓ કરતા
→ તેને હિન્દુ ધર્મ પુરુષોત્તમ અને દેવી પાસેથી શીખ્યાં
→ જૈન ધર્મ પાટણના પ્રખ્યાત હરિવિજય સુરી મહારાજ પાસેથી
શીખ્યાં
→ તેને જગદગુરુની પદવી આપી અને તેમના કહેવાથી અકબરે
માંસાહાર અને જજિયાવેરો બંધ કર્યો
→ ખ્રિસ્તી ધર્મ પોર્ટુગીઝ પાદરીઓ પાસેથી શીખ્યાં
→ પારસી ધર્મ નવસારીના પારસી ધર્મના વડા મહેરજી
દસ્તુરજી રાણા પાસેથી સમજ્યાં
→ શીખ ધર્મ ત્રીજા શીખ ગુરુ અમરદાસ પાસેથી સમજ્યાં
અને તેને 500 વીઘા જમીન ભેટ આપી.
આ જમીન પર હાલ અમૃતસર શહેર વસેલું છે
→ પુષ્ટિ સંપ્રદાયના આચાર્ય વિઠ્ઠલનાથજી પાસેથી વૈષ્ણવ
સંપ્રદાય સમજ્યાં
અકબરે તેમને ગોસાઈ ની પદવી આપી
→ અકબર એક માત્ર બૌદ્ધ ધર્મનો જાણકાર નહિ.
→ અકબરે તેના સંગીતકાર તાનસેનને કંઠાભરણ
વાણીવિલાસ કહ્યાં
→ અકબરના સમયને હિન્દી સાહિત્યનો સુવર્ણયુગ
માનવામાં આવે
→ અકબરનો ઘોડો રહબર
→ ચિત્રકાર - અબ્દુલ સમદ
→ અને બંદૂક સંગ્રામ
→ અકબર નગાડા નામે વાજિંત્ર વગાડતાં
→ અકબરના સ્થાપત્ય :- આગરા
↳ લાલકિલ્લો - આગરા
↳ ઈબાદતખાનો
↳ ફતેહપુર સિકરી બુલંદ દરવાજો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ સિકંદરાબાદનો મકબરો
↳ હુમાયુનો મકબરો
↳ વૃંદાવન ગોવિંદદેવનુ મંદિર

→ અતિસારના રોગથી અકબરનુ નિધન
→ તેને સિકંદરાબાદના મકબરામાં દફન કરવામાં આવ્યા હતા
→ અકબરની આત્મકથા :- ① આઈને અકબરી } લેખક : અબુલ ફઝલ
② અકબરનામા

• અકબરના સુધારાઓ :
1] 1562 - દાસપ્રથા નાબૂદ કરી
2] 1563 - તીર્થયાત્રા કર માફ કર્યા
3] 1564 - જજિયાવેરો નાબૂદ કર્યો
4] 1575 - ઈબાદતખાના
5] 1582 - દિન - એ - ઈલાહી ધર્મ

• અકબરના નવ રત્ન :-
(મૂગો / ગુજરી રાગ ↓ બૈજુ બાવરા) 1] બીરબલ : રાજમંત્રી
↓
મૂળનામ : મહેશદાસ -

(તોડી રાગ ↓ તાનસેન) 2] તાનસેન : સંગીતકાર
↓
મૂળનામ : રામતનુ પાંડે

(દ્વારા / આલમ) 3] ટોડરમલ : નાણામંત્રી
↓
અગાઉ શેરશાહનાં મંત્રી હતાં

4] માનસિંહ : સાળા અને સેનાપતી

(ભાઈઓ) 5] અબુલ ફઝલ : ઈતિહાસ અને સાહિત્યકાર
6] અબુલ ફૈઝી : રાજકવી

7] મુલ્લા દો પ્યાઝા : રસોઈ અને મંત્રી

8] અબ્દુલ રહીમ ખાનખાના : શિક્ષણમંત્રી

9] અઝીમ હુમામ :- ચિકિત્સક
અથવા
9] સંત અજુદીન : સૂફી સંત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ દિન-એ-ઈલાહી ધર્મ :-

- આ કોઈ ધર્મ નહી
- આ અકબરના વિચારોને સમર્થન આપતુ એક જૂથ હતું
- 1582 : મજહર નામે ફરીસ્તાના કહેવાથી અકબરે આ ધર્મની સ્થાપના કરી.
- અબુલ ફૈઝી દ્વારા આ ધર્મનો ખુતબો વાંચવામાં આવ્યો ↳

→ Rules & Regulations :-

→ ધર્મ મુજબ ઈશ્વર એક અને અકબર તેના પયગંબર છે
→ ધર્મના અનુયાયી સૂર્ય અને અગ્નિની પૂજા કરે
→ સુલ્તાન માટે બલિદાન આપવા હંમેશા તૈયાર રહેવું
→ ધર્મના અનુયાયી મદિરા અને માંસાહારનુ સેવન ન કરે
→ પરસ્પર શુભેચ્છા સ્વરૂપ અલ્લા-હુ-અકબર અને જલ્લ જલાહુ કહેવું
→ ધર્મ પરીવર્તન માત્ર રવિવારે
→ ભારતમાં આ ધર્મ પાળનારાઓની સંખ્યા માત્ર 20
→ એકમાત્ર અને પ્રથમ વ્યક્તિ હિન્દુ બીરબલે આ ધર્મ સ્વીકાર્યો
→ ઔરંગઝેબ દ્વારા આ ધર્મ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો

5] જહાંગીર [1605-1627] :

→ નુરૂદ્દીન મહુમદ જહાંગીર ગાઝી
અન્ય નામ : સલીમ
→ જન્મ : અકબરનાં આધ્યાત્મીક ગુરૂ :- શેખ સલીમ ચિશ્તીના ઘરે
→ જહાંગીર દ્વારા કુલ 20 લગ્ન કરવામાં આવ્યા હતા.
મહત્વના 3 લગ્ન :

① ભગવાનદાસની પુત્રી : માનબાઈ → પુત્ર : ખુશરો
② ઉદયસિંહની પુત્રી : જગતગોસાઈ / જોધાબાઈ → પુત્ર : ખુર્રમ
③ ઈરાનના નિવાસી મીર્ઝા બેગની દિકરી :- મેહરુન્નીસ્સા જે એક વિધવા હતા અને 4 વર્ષ જહાંગીરના દાસી હતા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

જે આગળ જતા ~~મહેરુન્નિસા~~ (નૂરજહાં) કહેવાયા

↳ માતા : અસ્મતબેગમ

↳ ગુલાબના અત્તરની દેન

→ પુત્ર ખુશરો દ્વારા વિદ્રોહ કરવામાં આવ્યો

→ યુદ્ધમાં ખુશરોની હાર, ને ખુશરો 5th શિખગુરુ અર્જુનદેવ ની શરણમાં પહોંચ્યો

→ ઉશ્કેરાયેલા જહાંગીર દ્વારા 5th શીખગુરુ અર્જુનદેવની હત્યા કરી

→ જહાંગીરના 22 વર્ષના કાર્યકાળમાં 11 વર્ષની તેની લાંબી બીમારી :→ દિવસમાં 20 પ્યાલા શરાબનું સેવન કરતો હતો

→ જહાંગીરની દારૂ પીવાની આદતથી કંટાળી માનબાઈએ આત્મહત્યા કરી

↳ તેથી જહાંગીરે રાજ્યમાં દારૂબંધી લગાવી.

→ 11 વર્ષ માટે પત્ની નુરજહાં શાસક બની જેથી તે પ્રથમ મુઘલ સ્ત્રી શાસક બની.

→ જહાંગીરના સમયને "ચિત્રકળાનો સુવર્ણકાળ" માનવામાં આવે છે

→ જહાંગીરનો શોખ : ચિત્રકળા

→ જહાંગીર દ્વારા ન્યાય માટે ઈલ્તુત્મીશની ઘંટ અને ઝંઝીરની પ્રથા અપનાવી

→ જહાંગીર દ્વારા પત્ની નુરજહાં અને 12 રાશીના સોનાના સિક્કા ચલણમાં મુક્યા

→ જહાંગીરની 3 વખત ગુજરાત યાત્રા :-

1st - પાલનપુર ખાતે હાથીના શિકારની મજા લીધી

2nd - ખંભાત ખાતે ત્યાં દરિયાદર્શન અને તેમાં રોકાણ

3rd - અમદાવાદ ખાતે પત્ની નુરજહાં સાથે કાંકરીયા તળાવમાં નૌકા વિહારની મજા લીધી.

↳ અમદાવાદ ખાતે ધુળ ઉડતાં તેને ગર્દાબાદ [ધુળીયુ શહેર] કહ્યું

↳ અમદાવાદ ખાતે તેને મરકીનો રોગ લાગુ પડ્યો હતો

→ જહાંગીર દ્વારા કાશ્મીર રજૌરી ખાતે પોતાનુ નિવાસસ્થાન બનાવ્યું અને ત્યાં નિધન થયું

→ તેને લાહોર ખાતે દફન કરવામાં આવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ જહાંગીરની આત્મકથા → તુર્ક ભાષામાં → તુઝુક-એ-જહાંગીરી

6] શાહજહાં :- [1627 - 1657] :

→ શાહબુદ્દીન મહમદ ખુર્રમ
→ જહાંગીર અને જોધાબાઈનો પુત્ર
→ ગોલકોંડા વિજય મેળવવા બદલ વારસદાર બનાવાયા
→ તેના કુલ 14 લગ્ન થયા
→ લગ્ન : નુરજહાંના ભાઈ આસફજહાની પુત્રી અર્જુમંદબાનો / મુમતાઝ સાથે
→ પત્ની મુમતાઝની યાદમાં - આગ્રા - યમુના નદિકિનારે - તાજમહલ બંધાવ્યો
↳ સ્થાપત્યકાર : ઉસ્તાદ ઈશા
અમહદ લાહોરી
→ ગોલકોંડા વિજય દરમ્યાન વજીર મિર જુમલા દ્વારા શાહજહાંને કોહીનુર ભેટ આપવામાં આવ્યો
→ તેણે કોહીનુરને મયુરાસનમાં જડાવ્યો
↓
ફારસી → તખ્ત-એ-તાઉસ → શિલ્પકાર
↓
બેબાદલ ખાં

→ શાહજહાં અને મુમતાઝના કુલ 14 સંતાન
→ 14 મા સંતાનને જન્મ આપતી વખતે પ્રસવ પીડા થી મુમતાઝનુ નિધન
મુમતાઝને તાજમહલમાં દફન કરી
→ 14 સંતાનમાંથી 8 સંતાનનુ મૃત્યુ
6 હયાત સંતાનો :- દારાશિકોહ
મુરાદબક્ષ
ઔરંગઝેબ
શાહ સુજા
જહાનારા બેગમ
રોશનઆરા બેગમ

→ દારાશિકોહને ઈતિહાસમાં વિદ્વાન પુરુષ માનવામાં આવે છે તેણે રામાયણ, ભગવદગીતા અને ઉપનિષદનુ ફારસી ભાષામાં અનુવાદ કરાવ્યું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ દારાશિકોહને શાહજહાં દ્વારા વારસદાર જાહેર કરવામાં આવ્યો
આથી અસંતુષ્ટ થયેલા ઔરંગઝેબ દ્વારા દારાશિકોહ વિરુદ્ધ
ત્રણ યુદ્ધ કર્યા

1] ધર્માતનું યુદ્ધ
2] સામુગઢનું યુદ્ધ
3] દેવરાયઘાટીનું યુદ્ધ

જે તમામમાં દારાશિકોહની હાર થઈ
દારાશિકોહની હત્યા ઔરંગઝેબ દ્વારા

→ ઔરંગઝેબ દ્વારા પિતા શાહજહાંને જહાંગીરી મહેલમાં કેદ કરવામાં આવ્યા.

→ બીમાર શાહજહાંની સેવા 8 વર્ષ માટે દીકરી જહાનારા બેગમે કરી

→ અંતે શાહજહાંને તાજમહેલમાં દફન કરવામાં આવ્યા

→ શાહજહાંના સ્થાપત્ય : આગરા - તાજમહેલ
દિલ્લી - લાલકિલ્લા
જામામસ્જિદ
દિલ્લી - રંગમહેલ અને શીશમહેલ
લાલકિલ્લામાં :- દિવાન - એ - આમ
દિવાન - એ - ખાસ

→ શાહજહાંના સમયમાં વિદેશી યાત્રીઓ તરીકે ઈટાલીથી પીટરમુન્ડી અને મનુચી,
જ્યારે ફ્રાન્સથી બર્નિયર અને ટેવર્નિયર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

7] ઔરંગઝેબ : [1658 - 1707] :-

→ જન્મ : ગુજરાતના - દાહોદ ખાતે ઘડીના કિલ્લામાં

→ નામ : મોહિયુદ્દીન મહુમદ ઔરંગઝેબ
આલમગીર
જીંદાપીર

→ તે શાહજહાં અને મુમતાઝનુ 6ઠ્ઠું સંતાન અને 3જો પુત્ર

→ શરૂઆતમાં 20 વર્ષ ઔરંગઝેબે ગુજરાતમાં વિતાવ્યા
જ્યાં તે વીણાવાદન કરતા શીખ્યા

→ દારાશિકોહને હરાવ્યા બાદ આગ્રા ખાતે રાજ્યાભિષેક
જ્યારે બીજો રાજ્યાભિષેક દિલ્લી ખાતે - 1658

→ પ્રતિબંધ :- સંગીત, નૃત્ય, ચિત્રકળા, ઝરૂખાદર્શન, તુલાદાન
નશાકારક પદાર્થ, સિક્કા પર કુરાનની આયત,
નૌરોજ [પારસી તહેવાર], હિન્દુ તહેવાર અને
વેશ્યાવૃત્તિ

→ ઔરંગઝેબ એક ધર્મનિષ્ઠ વ્યક્તિ જેમાં આગળ જતા
તે કટ્ટર પણ બન્યો
→ તેનો પહેરવેશ એકદમ સામાન્ય
→ તે મદીરાનુ સેવન ન કરતો
+ રાજકોષમાંથી ક્યારેય નિભાવનો ખર્ચ ન લેતો
→ + દરબારમાં કુરાનની આયતો લખે અને તેને વેચે તે
પૈસાથી જીવન ટકાવે
+ પોતાની ટોપી તે જાતે બનાવતો હતો
→ ઔરંગઝેબના લગ્ન ઈરાનના રાજપરીવાર સફાવીદ વંશના
રાજકુમારી દિલરાસબાનો સાથે જે આગળ જતા
રબીયા બીબી કહેવાયા
→ પત્નીની યાદમાં મહારાષ્ટ્ર ઔરંગાબાદ ખાતે 'બીબી કા
મકબરા બંધાવ્યો'
બીબીકા મકબારા :- દક્ષિણનો તાજમહેલ
↳ ગરીબોનો મકબરો
→ ઔરંગઝેબનો પુત્ર : અકબર → જેને રાઠોડ સેનાપતી
દુર્ગાદાસ દ્વારા ઉશ્કેરવામાં આવ્યો તો તેણે
અકબરને કેદ કર્યો
ઔરંગઝેબ દ્વારા 1665 હિન્દુ મંદિરો તોડી નાખવાનો
ફતવો જાહેર કર્યો
1679 : જજિયાવેરો ફરીથી શરૂ કર્યો
1666 : શિવાજી અને તેના પુત્ર શંભાજીને જયપુરભવનમાં
કેદ કર્યા
આગળ જતાં શિવાજીના પુત્ર શંભાજીની ઘાતકી હત્યા કરી
→ 9th શીખગુરુ તેગબહાદુરની હત્યા કરી 2 અગ્નિસંસ્કાર
→ ઔરંગઝેબના સમયમાં 337 જેટલા હિન્દુ મનસબદાર
જે અગાઉના તમામ મુઘલો કરતા સૌથી વધારે

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ ઔરંગઝેબ દ્વારા ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીતનુ ફારસી ભાષામાં અનુવાદ કરાવ્યું હતું

→ તેને દક્ષિણમાં બહમની સામ્રાજ્યને હરાવ્યુ હતું

→ ઔરંગઝેબનુ નિધન થતા તેને મહારાષ્ટ્ર ખાતે આવેલા ઔરંગાબાદના ખુલદાબાદ ખાતે દફન કરવામાં આવ્યાં.

ઔરંગઝેબ બાદના મુઘલો

1] બહાદુરશાહ :- [1707 - 1712]

→ મરાઠાઓને દક્ષિણ ભારતમાં કર ઉઘરાવવાની સત્તા આપી

→ અબ્દુલ્લાખાન અને હુસેનઅલીખાનની મદદથી ગાદી પર બેસ્યાં [સૈયદભાઈઓ]

↳ આ બંને ભાઈઓ સૈયદ ભાઈઓ કહેવાય.
↓ King Maker

→ ગુરુ ગોવિંદસિંહ સાથે સમાધાન કર્યુ અને તેમને ઉચ્ચકોટીના મનસબદાર બનાવ્યા

2] જહાંદર શાહ : [1712 - 1713]

→ સૈયદ બંધુઓની હત્યા કરી

3] ફરૂખશીયર [1713 - 1719] :

→ તેના સમયમાં હૈદરાબાદ રાજ્યની સ્થાપના જેની કમાન નીઝામ આસફ જહાને સોંપી

→ બાલાજી વિશ્વનાથ પેશ્વાને કર ઉઘરાવવાની સત્તા આપી.

→ અંગ્રેજોને બંગાળમાં મુક્ત વેપારની છૂટ આપી

4] મહમદશાહ :-[1719 - 1748]

→ મૂળનામ : રોશન અખ્તર

→ પોતાના આનંદી અને પ્રમાદ સ્વભાવને લીધે "રંગીલા સુલ્તાન" કહેવાયા

→ 1739 : કરનાલનુ યુદ્ધ : નાદીરશાહે મુઘલો [દિલ્લી] ને

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

લૂંટ્યા [યુદ્ધમાં નાદીરશાહની જીત

→ મરાઠા બાજીરાવ પહેલા દ્વારા દિલ્લી વિજય મેળવાયો

5] અહમદશાહ [1748 - 1754]

→ નાદીરશાહના સેનાપતી અહમદશાહ અબ્દાલીનુ પાંચ વખત આક્રમણ

6] આલમગીર - 2 : 1754 - 1759 :

→ 1757 : પ્લાસીનુ યુદ્ધ થયું

7] શાહઆલમ - 2 : 1759 - 1806 :

→ 1761 : પાણીપતનુ 3જુ યુદ્ધ

→ 1764 : બક્સરનુ યુદ્ધ
↳ જેમાં હાર થતા અલાહાબાદની સંધિ કરી

→ તે પ્રથમ મુઘલ જે અંગ્રેજોના પેન્શનર

8] અકબર - 2 : 1806 - 1837 :

→ મુઘલ સામ્રાજ્ય હવે લાલ કિલ્લા પુરતું

→ પ્રથમ મુઘલ જેણે અંગ્રેજોની શરણાગતિ સ્વીકારી

→ રામમોહનરાયને રાજાની પદવી આપી

9] બહાદુરશાહ ઝફર : 1837 - 1857

→ રાજપુત રાણી લાલબાઈનો પુત્ર

→ ઉર્દુ ભાષાના જાણકાર અને કવિ

→ ઝફર તેનુ ઉપનામ

→ 1857 ના વિપ્લવ હાર થતા રંગુન કાળા પાણીની સજા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મુઘલ વહીવટી વ્યવસ્થા

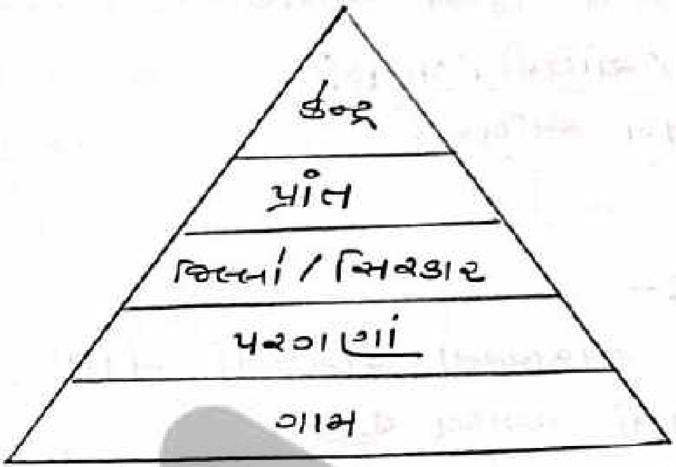

1] કેન્દ્રના અધિકારીઓ :-

1. દિવાન → જમીનની આવક - ખર્ચ પર ધ્યાન રાખે
2. મિર-બક્ષી → સેના અને ગુપ્તચર વિભાગનાં અધિકારી
3. મિર-સમાન → શાહી પરીવાર અને કારખાના વિભાગનાં અધિકારી
4. દિવાન-એ-બાયાત → રસ્તા અને સરકારી વિભાગનાં અધિકારી
5. સદર-ઉસ-સદર → ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટેનાં અધિકારી

2] પ્રાંતના અધિકારીઓ :-

1. સિપહસાલાર → પ્રાંતનાં મુખ્ય અધિકારી
2. બક્ષી → પ્રાંતનાં સૈન્ય અધિકારી
3. સદર → પ્રાંતનાં ન્યાય અધિકારી

3] જિલ્લા [સરકાર] ના અધિકારીઓ :-

1. ફૌઝદાર → જિલ્લાનાં મુખ્ય અધિકારી
2. અમલ → જિલ્લા મહેસૂલ અધિકારી
3. કોટવાલ → જિલ્લા ન્યાયધિશ

4] પરગણા અધિકારી :-

1. અમીન કાનુંન્ગો → પરગણા મહેસૂલ અધિકારી
2. શિકદાર → પરગણા ન્યાય અધિકારી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

5] ગામના અધિકારી :

1. મુકાદમ → ગામનો મુખ્ય અધિકારી

2. પટવારી / પટેલ / ચૌધરી / પાટીલ
ગામનો મહેસૂલ અધિકારી

→ મનસબદારી પ્રથા :-

- આ પ્રથાનુ નિર્માણ અકબરના સમયમાં તેના નાણામંત્રી ટોડરમલ દ્વારા કરવામાં આવ્યુ હતું
- મનસબદારી બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે :-
  1] જાટ 2] સવાર
- જાટનો અર્થ વ્યક્તિગત એટલે કે આ પદ પર નિયુક્ત વ્યક્તિ પોતાની સ્થિતિને પણ નિશ્ચિત કરે
- સવારનો અર્થ જવાબદારી → તેની મુખ્ય જવાબદારી સૈનિકો નિશ્ચિત રાખવાની
- મનસબદારીને ત્રણ શ્રેણીમાં વહેંચવામાં આવે
  ↳ પ્રથમ શ્રેણી → જેમા જાટ અને સવાર સરખા
  7000 / 7000
  ↳ દ્વિતીય શ્રેણી → જાટની તુલનામાં સવાર અડધા
  7000 / 4000
  ↳ તૃતીય શ્રેણી → જાટની તુલનામાં સવાર અડધાથી પણ ઓછા
  7000 / 2000

આમ, સવાર કરતા જાટનુ પદ ઊંચુ રહેતુ

- મનસબદારોની નિયુક્તિ અને પદભ્રષ્ટ સમ્રાટ દ્વારા બઢતી યોગ્યતાને આધારે
- અકબરના સમયમાં 10 થી લઈને 10000 સુધી મનસબદાર હતા
- મનસબદારોને પગાર રૂપે જમીન પ્રાપ્ત થતી
- 500 જાટનો સમૂહ – અધિકારી → મનસબદાર
  2500 જાટ → અધિકારી → અમીર / આમીર
  2500+ જાટનો સમૂહ → અધિકારી → ઉમદા - એ - આઝમ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મુદ્રણ વ્યવસ્થા :-

→ મુઘલ સામ્રાજ્યમાં સોના, ચાંદી અને તાંબાના સિક્કા ચલણમાં

→ બાબરના સિક્કા : બાબરી અને શાહરુખ

→ અકબરના સમયમાં દિલ્હી ખાતે ટંકશાળ ખોલવામાં આવી
↳ અધિકારી : અબ્દુલ સમદ

→ અકબરના સોનાના સિક્કા → મોહર, સંસબ, ઈલાહી
સંસબ ↓ સૌથી મોટો સિક્કો [100 ગ્રામ સોનાનો સિક્કો]

→ રૂપીયા અને જલાલી : અકબરના ચાંદીના સિક્કા

→ આના અને દામ : અકબરના તાંબાના સિક્કા

→ નૂરજહાં, બારરાશી → જહાંગીરના સોનાના સિક્કા
નિસાર → જહાંગીરના તાંબાના સિક્કા

→ સિક્કાઓ પર સૂર્ય, ચંદ્ર, આયતો, કલમાં અને રામ-સીતા અંકિત થતા

ન્યાય વ્યવસ્થા :

→ શરિયાના કાનુનના આધારે ન્યાય વ્યવસ્થા

→ ન્યાય આપનાર વ્યક્તિને કાઝી કહેવામાં આવે

→ ઔરંગઝેબ દ્વારા ન્યાય માટે પુસ્તક લખવામાં આવ્યું
ફતવા-એ-આલમગીરી

→ અકબર ગુરુ, જહાંગીર મંગળ અને શાહજહાં - ઔરંગઝેબ બુધવારે ન્યાય આપતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મહેસૂલ અને જમીન

→ સામ્રાજ્યની આવકનો સૌથી મોટો સ્ત્રોત : જમીન મહેસૂલ
આ મહેસૂલ ઉઘરાવવા જમીનને ચાર પ્રકારમાં વર્ગીકરણ કરવામાં આવે

1. પોલજ → દર વર્ષે ખેતી થતી હોય
2. પરતી → બે વર્ષમાં એક વાર ખેતી થતી હોય
3. ચાચર → ત્રણ કે ચાર વર્ષે એક વાર ખેતી થતી હોય
4. બંજર → પાંચ વર્ષમાં એકવાર ખેતી થતી હોય

→ મહેસૂલ ઉઘરાવવા માટે કરોડી નામે અધિકારી રહે

→ ગલ્લાબક્ષી :- તે રાજ્ય અને ખેડૂત સાથે મળી મહેસૂલ નક્કી કરે

→ અકબરે મહેસૂલ માટે દહશાલા પદ્ધતિ શરૂ કરી હતી. જેમાં પાછલા 10 વર્ષના આધારે મહેસૂલ નક્કી થતું

→ નક્શા અને કનકૂટ પદ્ધતિ → જેમાં પાકનું નિરીક્ષણ થયા બાદ મહેસૂલ નક્કી કરવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મરાઠા સામ્રાજ્ય

1] છત્રપતી શિવાજી મહારાજ :-

→ શિવાજીનો જન્મ : પુના ખાતે આવેલા શિવનેરીના કિલ્લા ખાતે થયો હતો

→ પિતા : શાહજી ભોંસલે → પુનાના જાગીરદાર [બહમની સામ્રાજ્ય વતી]

→ માતા : જીજાબાઈ

→ સંરક્ષક : કોંડદેવ

→ પત્ની : સાંઈબાઈ નિમ્બાલકર

→ ગુરૂ : રામદાસ મહારાજ
↳ જે તુળજા ભવાની માતાજીના ઉપાસક
↳ જે રામદાસને પ્રસન્ન થયા હતા અને તલવાર ભેંટ આપી હતી : ભવાની તલવાર

→ 10 વર્ષની ઉંમરે શિવાજીના પિતાનુ નિધન જેથી પુનાની જાગીરદારીની જવાબદારી શિવાજી પર આવી પરંતુ તે જવાબદારી કોંડદેવ દ્વારા નિભાવવામાં આવી

→ ૨૦ વર્ષની ઉંમરે શિવાજી દ્વારા એકસાથે રાયગઢ, તોરણ અને કોંડાણાનાં કિલ્લાં સર કરવામાં આવ્યાં

→ યુદ્ધનીતિ : 2 પ્રકારની → 1 છાપામારી
2. ગેરીલા પદ્ધતિ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ શિવાજી પાસે ૨૦ થી વધારે આધુનિક નૌકા યુદ્ધ જહાજ
↳ આધુનિક નેવીના પિતા (ભારત) : શિવાજી

→ શિવાજી દ્વારા તેના : જીવનકાળ દરમ્યાન ૨૪૦ થી વધારે કિલ્લામાં વિજય મેળવ્યા હતા.

→ શિવાજી દ્વારા ઉત્તરોત્તર દક્ષિણ ભારતમાં વિજય મેળવવામા આવ્યા આથી અન્ય મરાઠા શાસકો દ્વારા શિવાજીને પોતાનું સમર્થન આપ્યુ જેથી શિવાજીએ મરાઠા સામ્રાજ્યનો ઉદય કર્યો.

→ 1659 : બહમની શાસક આદિલશાહ દ્વારા શિવાજીની હત્યા માટે કુશળ સેનાપતી અફઝલ ખાં ની નિમણુક કરી

-> 1659 : શિવાજી દ્વારા અફઝલ ખાંની હત્યા કરવામાં આવી

-> 1664 : શિવાજી દ્વારા સુરતના મુઘલ સુબા શાઈસ્તા ખાંને હરાવી સુરત લૂંટ્યું

-> 1665 : શિવાજી વિરુદ્ધ ઔરંગઝેબ દ્વારા આમેરના શાસક જયસિંહને મોકલવામાં આવ્યો

↳ જયસિંહ દ્વારા શિવાજીનો પુરંદરનો કિલ્લો ઘેરી લેવામાં આવ્યો -> જેમાં શિવાજીએ હાર સ્વીકારી તેથી પુરંદરની સંધિ કરવામાં આવી.

-> પુરંદરની સંધી 1665 :- શિવાજીએ તેના 35 માંથી 23 કિલ્લા ઔરંગઝેબને સોંપવા

[શિવાજી - ઔરંગઝેબ] ↳ 12 કિલ્લા શીવાજીને પરત મળ્યા પરંતુ મુઘલો પ્રત્યે વફાદારી દર્શાવી પડશે

-> 1666 :- શિવાજી અને તેના પુત્ર સંભાજી દિલ્હી ઔરંગઝેબના દરબારમાં પહોંચ્યા.

↳ જ્યા ઔરંગઝેબ દ્વારા શિવાજી અને સંભાજીને જયપુર ભવન માં કેદ કાર્યા.

↳ ફળોની ટોપલીઓમાં બેસી શિવાજી અને તેના પુત્ર સંભાજી ભાગી ગયા

-> 1670 : શિવાજીએ હારેલા તમામ કિલ્લાઓ પરત મેળવ્યા.

↳ સુરતના મુઘલ સુબા મહાબત ખાં ને હરાવી સુરત લૂંટ્યું

-> 1674 : રાયગઢના કિલ્લા માં શિવાજીનો રાજ્યાભિષેક થયો

↳ વારાણસીના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ગાંગા ભટ્ટ દ્વારા રાજ્યાભિષેક

શિવાજીને છત્રપતી પદવી આપવામાં આવી -> ગંગાભટ્ટ દ્વારા

-> 1680 :- શિવાજીનુ નિધન થયુ -> રાયગઢ કિલ્લામાં અંતીમ સંસ્કાર

↓

બે પત્નીઓ

1. સાઈબાઈ નિમ્બાલકર
↓
પુત્ર : સંભાજી -> શિવાજી બાદ ગાદી પર

2. સોયરાબાઈ
↓
પુત્ર - રાજારામ

-> ગાદી પર બેસતા જ સંભાજી દ્વારા યુદ્ધ :
ઔરંગઝેબ Vs સંભાજી - હાર અને કેદ કર્યા

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સંભાજીના પુત્ર શાહુને પણ કેદ કર્યો

→ તેથી ગાદી પર રાજારામ [સંભાજી બાદ ગાદી મળી]

- → ગાદી પર બેસતા મૃત્યુ
- → તેથી સત્તા પર પત્ની - તારાબાઈ

→ ઔરંગઝેબ મૃત્યુ બાદ [1707] બહાદુર શાહ દ્વારા શાહુને મુક્ત કર્યો

→ તારાબાઈ - રાજારામનો પુત્ર :- શિવાજી - 2

ગાદી પરત મેળવવા શાહુ દ્વારા યુદ્ધ

શાહુ Vs તારાબાઈ :-> 1707 : ખેડાનુ યુદ્ધ

↓

વિજેતા

→ શિવાજીને રાજ્યાભિષેક સમયે મરાઠા સરદારોએ ક્ષત્રિયકુલવન્તસ અને ઓરાસપટ્ટીની પદવી આપી

→ શિવાજીના વહીવટમાં તેનુ મંત્રી પરીષદ : જેને અષ્ટપ્રધાન કહેવામ આવતા

અષ્ટપ્રધાન

1] પેશ્વા :- સંપૂર્ણ પ્રશાસનની જવાબદારી અને નિરીક્ષણ કરવું

2. અમાત્ય/ મજુમદાર :- નાણામંત્રી → આવક-અને ખર્ચ પર ધ્યાન આપે

3. મંત્રી / વાકેનવીસ :- દરબારના કાર્યોનુ દસ્તાવેજ બનાવે

4. સચિવ/ સરનવીસ :- પત્ર અને સંદેશા વ્યવહારનુ કાર્ય

5. સેનાપતી/ સર-એ નોબત :- સેના વિભાગનો મુખ્ય અધિકારી

6. દબીર / સુમંત :- વિદેશ - વિભાગનો મંત્રી

7. પંડિતરાવ / દાનાધ્યક્ષ : ધાર્મિક ક્રિયાઓના વડા

8. ન્યાયધીશ : ન્યાય વિભાગના વડા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

વિભાગી અધિકારીઓ :-

① મીરાસદાર → જમીનદાર

② પાટીલ → ગામનુ વહીવટ, ન્યાય અને મહેસૂલ ઉઘરાણ

③ કુલકર્ણી/ચૌગલે → જમીનની આવક અને દસ્તાવેજ પર ધ્યાન

④ મામલતદાર → પાટીલ સાથે પરામર્શ કરી વધારાનો કર લગાવે

⑤ દેશમુખ → મામલતદારનો ઉપરી અધિકારી

⑥ દેશપાંડે → જિલ્લાનો મુખ્ય અધિકારી

⇒ શિવાજીની કર પ્રણાલી :-

→ શિવાજીની કર પ્રણાલીમાં બે પ્રકારની વ્યવસ્થા જોવા મળે

1] ચોથ : ચોથ એટલે 25%.
↳ જે નવા જીતાયેલા પ્રદેશ પર લાગુ પડે

2] સરદેશમુખી :- 10%.
↳ જે જૂના પ્રાંતો પર લાગુ પડે

ઉપરાંત મરાઠા સામ્રાજ્યમાં ખેડૂતોના ઉત્પાદનમાંથી 30 33-40% હિસ્સો મેળવવામાં આવતો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

શંભાજી મહારાજ :- [1680 - 1689] :-

→ માત્ર 2 વર્ષની ઉંમરે માતાની છત્રછાયા ગુમાવી.
તેમનો ઉછેર દાદી જીજાબાઈ દ્વારા થયો

→ 1665 : પુરંદરની સંધિ સમયે ઉંમર માત્ર 9 વર્ષ
સંધિ મુજબ રાજા જયસિંહના મહેલમાં બંધક તરીકે
મોકલવામાં આવ્યા

→ શંભાજી થોડા સમય માટે મુઘલોના મનસબદાર પણ
રહ્યા હતા

→ 1678 : તેમના બેજવાબદારીભર્યા વર્તનને કારણે શિવાજી
એ તેમને કેદ કર્યા

→ 20 જુલાઈ 1680 :- છત્રપતિ તરીકે રાજ્યાભિષેક
બાદ રાજારામ, સોયરાબાઈને કેદ કર્યા જ્યારે તેને સમર્થન
આપતા મંત્રીઓને ફાંસી આપી.

→ 1684 :- અંગ્રેજો સાથે સંધિ કરી
જેમાં બંદૂકના કારતૂસ મેળવ્યા.

→ ફેબ્રુઆરી 1689 : સંગમેશ્વરના યુદ્ધમાં નજીકના લોકો
દ્વારા દગો કરવામાં આવતા ઔરંગઝેબે તેમને કેદ કર્યા
આ દગામાં તેનો કવિ અને મિત્ર કલશ પણ હોય તેવી
શંકા

→ સંભાજી અને કલશને બહાદુરગઢના કિલ્લામાં કેદ કરવામાં
આવ્યા અને ભયંકર ત્રાસ આપી હત્યા કરવામાં આવી

→ સંભાજીને ધર્મવીર તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે
તેમણે સંસ્કૃતમાં બુધભૂષણમ્ જ્યારે હિન્દીમાં
સાતશતક, નખશિખ અને નાયિકાભેદ પુસ્તક લખ્યા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

પેશ્વા

→ આ પદ મૂળભૂત રીતે ઈરાનથી ભારતમાં પ્રવેશ્યું
→ આ પદ વારસાગત રહેતુ ન હતુ
અનુભવ અને સમતાના આધારે કોઈપણ વ્યક્તિ પેશ્વા બની શકે
→ પેશ્વાની પસંદગી અને પદભ્રષ્ટ છત્રપતી દ્વારા થાય
→ પેશ્વાનુ પદ શિવાજીના સમયથી પરંતુ ત્યારે આ પદ વારસાગત ન હતુ
પરંતુ શાહુના સમયથી આ પદ વારસાગત બન્યું

⇒ પેશ્વાની વંશાવલી :-

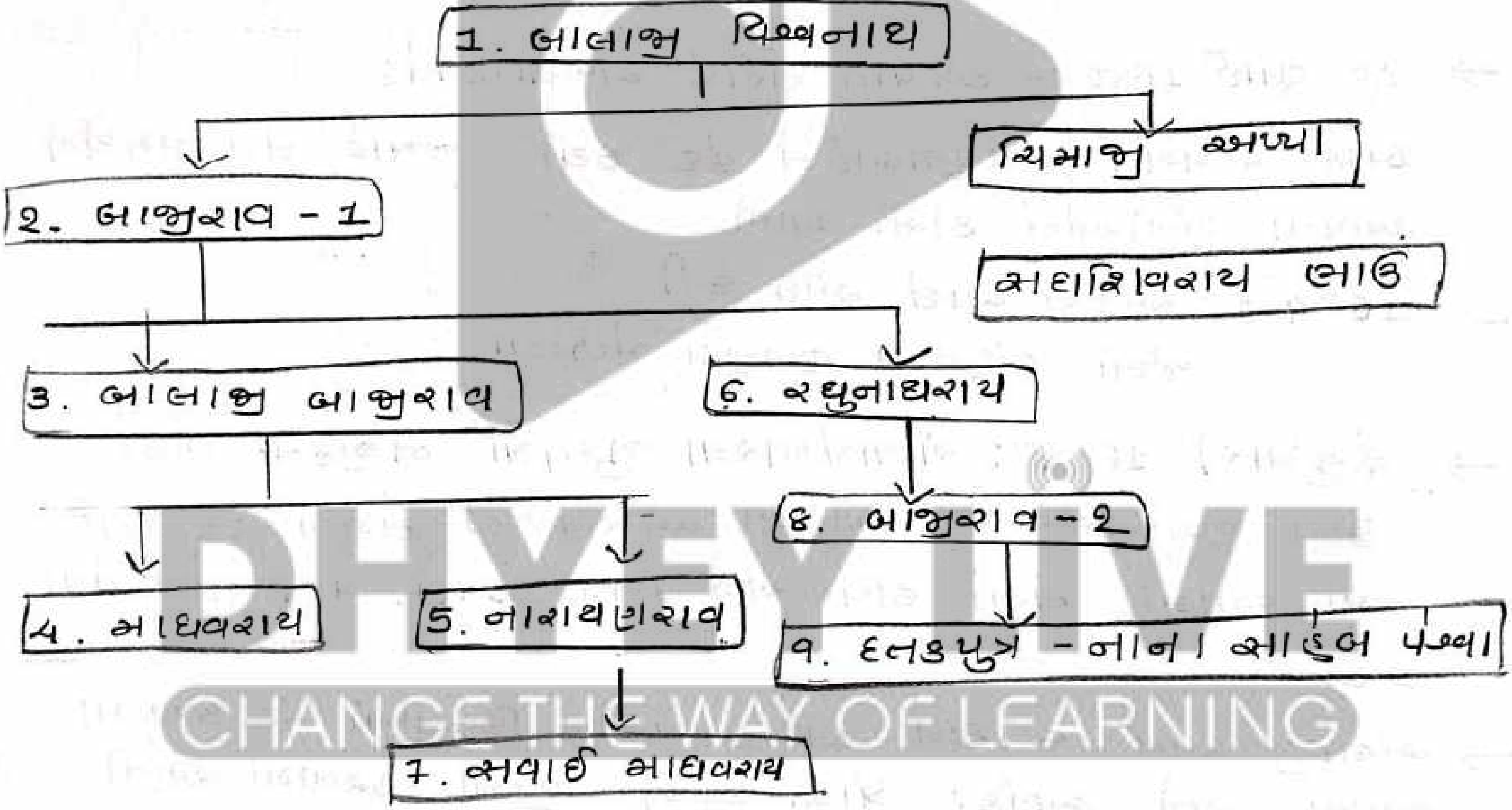

DHYEYA LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] બાલાજી બાજીરાવ [1713 - 1720] :-

→ તેઓ કોંકણના ચીતપાવન રાજવંશ બ્રાહ્મણ પરીવારથી હતા

→ 1669 : પુના અને 1702 :→ દૌલતાબાદના સૂબેદાર તરીકે કાર્યરત રહ્યા

→ 1707 : ખેડાના યુદ્ધમાં તેઓ શાહુના સમર્થક રહ્યા હતા.

→ 1708 :- શાહુના સેનાપતિ ધનાજી જાદવે તેને મહેસૂલી કારકુન નો હવાલો સોંપ્યો

→ 1712 : ધનાજી જાદવના પુત્ર ચંદ્રસેન જાદવ દ્વારા તેમને સેનાકાર્યનો હવાલો સોંપ્યો

→ 1713 : તેમના અનુભવના આધારે શાહુએ પેશ્વા નિયુક્ત કર્યા

→ તેમના કાર્યોમાં તેમણે શાહુને સંપૂર્ણપણે છત્રપતિ જાહેર કર્યા.

બીજુ કાર્ય :- મુઘલો સાથે સંધિ કરી અને દક્ષિણ ભારત માંથી કર ઉઘરાવવાની સત્તા મેળવી.

2] બાજીરાવ - I [1720 - 1740] :-

→ તેને બાજીરાવ બલ્લાલ અને થોરલે બાજીરાવ તરીકે ઓળખવામાં પણ આવે

→ તેઓ માત્ર 20 વર્ષની ઉંમરે પેશ્વા બન્યા

→ તેઓ પ્રથમ પેશ્વા જેણે વિસ્તરણવાદી નીતિ અપનાવી

→ હિન્દુ જાતિની ખ્યાતિ વધારવા હિન્દુ પદપાદશાહીની શરૂઆત કરી.

→ 1728 : પાલખેડાના યુદ્ધમાં તેણે હૈદરાબાદ - નિઝામને હરાવ્યુ અને મુનશીશીવગામ ની સંધિ કરી

→ તેઓ એકમાત્ર પેશ્વા જેણે દિલ્હી પર હુમલો કર્યો

1737 : મુઘલ મહમદશાહને હરાવ્યો

→ તેના સમયમાં મરાઠામાં આંતરીક વિગ્રહ શરૂ થયો.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

જેથી સામ્રાજ્યને પાંચ ભાગમાં વહેંચ્યું

1] વડોદરા ગાયકવાડ

2] ગ્વાલિયર સિંધિયા

3] ઇંદોર હોલકર

4] નાગપુર ભોંસલે

5] પુના પેશ્વા

3] બાલાજી બાજીરાવ :- [1740 - 1761] :

→ તેમને નાનાસાહેબ તરીકે ઓળખવામાં આવે

→ 1740 : તેમણે પેશ્વા પદ ગ્રહણ કર્યું

→ 1749 : શાહુનું નિધન

જેથી નવા છત્રપતિ શાહુના પુત્ર રામરાજ

તો તેણે રામરાજને કેદ કર્યા અને પેશ્વા પદને સર્વસ્વ

બન્યું

→ તેનુ જીવન વૈભવી - વિલાસી

→ તે તેના પિતા જેટલો શક્તિશાળી પરંતુ બુદ્ધિશાળી નહિ.

→ તેણે મુઘલો જોડે સંધિ કરી :→ ભવિષ્યમાં જે મુઘલ પર આંતરીક કે બાહ્ય રીતે હુમલો થાય તો તેમને બચાવવાની જવાબદારી મરાઠાની રહેશે

→ બદલામાં મરાઠા મુઘલોના પ્રાંત પરથી કર ઉઘરાવે અને 25,00,000 રૂપિયા મુઘલોને સૂકવે

→ મુઘલો પર અહેમદશાહ અબ્દાલીનુ આક્રમણ

જેથી તેમને બચાવવાની જવાબદારી ~~મુઘલોની~~ મરાઠાની

પરીણામે 1761 : પાણીપત - 3

અબ્દાલી Vs મરાઠા
↓
યુદ્ધ

મરાઠા વતી યુદ્ધનુ નેતૃત્વ સદાશીવરાય ભાઉ પાસે

→ યુદ્ધમાં બાલાજી બાજીરાવનો એક પુત્ર વિશ્વાસરાવ નિધન પામ્યો

→ યુદ્ધના આઘાતથી બાલાજી બાજીરાવનુ નિધન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

યુરોપિયન પ્રજાનું આગમન

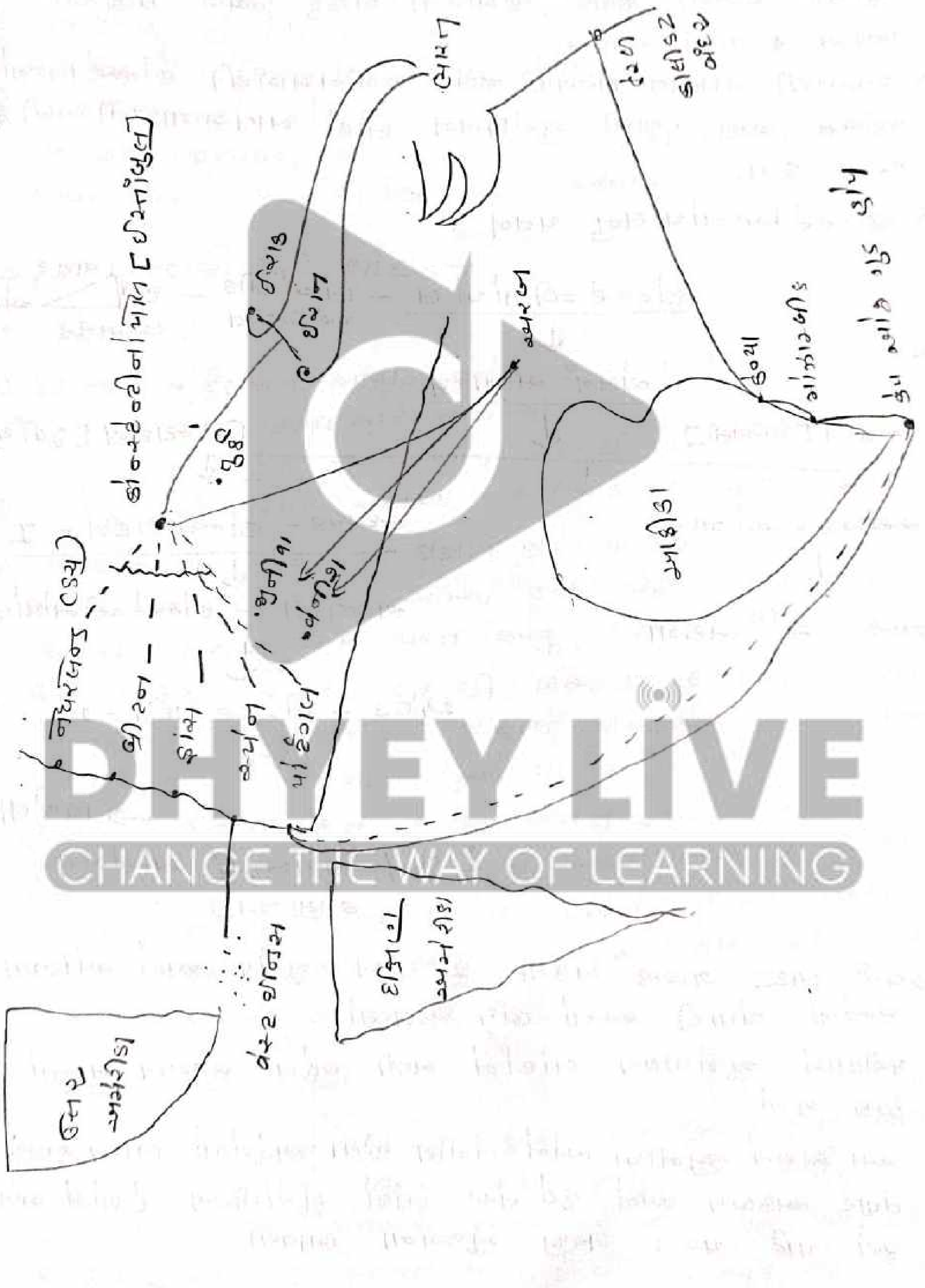

→ ઈ.સ. પૂર્વે ૩ જી સદીમાં સિકંદરના આક્રમણના પ્રભાવ સ્વરૂપ ભારત અને યુરોપ વચ્ચેનો વેપારી જમીન માર્ગ મળી આવ્યો

→ ભારતથી યુરોપના દેશોમાં ગળી, મરી-મસાલા, અનાજ, સૂતરાઉ રેશમી કાપડ, ઈમારતી લાકડું અને ઘોડાઓ નિકાસ કરવામાં આવતા

→ ભારતથી સામાન દરિયાઈ અને જમીનમાર્ગથી કોન્સ્ટન્ટિનોપોલ પહોંચતો અને ત્યાંથી યુરોપિયન લોકો માલસામાનની ખરીદી કરતા હતા.

⇒ કોન્સ્ટન્ટિનોપોલનું પતન :-

કોન્સ્ટન્ટીનોપોલ — ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ — યુરોપ / એશિયા (સમુદ્ર, સમુદ્ર)

↓

રોમન સામ્રાજ્ય

↓

પ્રાચીન [પશ્ચિમી] | બિઝેન્ટાઈન [પૂર્વીય]

સ્થાપક - ઓગસ્ટ
↓
નષ્ટ : 4th સદીમાં

સ્થાપક - કોન્સ્ટેન્ટાઈન - I
↓
રાજધાની :- કોન્સ્ટન્ટીનોપોલ
↓
1453 - કોન્સ્ટેન્ટાઈન - 11
Vs
મહંમદ - 2 → વિજેતા
[તુર્ક / ઓસમાન / ઓટોમન સામ્રાજ્ય]

→ વર્ષ 1453 શાસક મહંમદ 2 દ્વારા યુરોપ અને એશિયા વચ્ચેનો વેપારી રસ્તો બંધ કરાવ્યો
પરિણામે યુરોપીયન લોકોને મળી રહેલો સામાન મળતો બંધ થયો

→ આ સમયે જીનીવા અને વેનિસ જેવા શહેરોનો ભારત સાથે વેપાર અકબંધ અને હવે તેઓ લોકો યુરોપીયન દેશોને સામાન પૂરો પાડે પરંતુ મરજી મુજબના ભાવથી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ કંટાળેલી યુરોપીયન પ્રજાએ ભારત માટે સીધો વેપાર કરવાની ઈચ્છા દર્શાવી પરંતુ યુરોપથી ભારત દરિયાઈ માર્ગથી કઈ દિશા તરફ છે ખબર નહિ

→ યુરોપિયન યાત્રી માર્કોપોલોના વૃતાંતના આધારે ભારત પૂર્વ દિશામાં છે તેવી ભાળ થઈ

→ આ સમયે પોર્ટુગલની ગાદી પર હેનરી નામે શાસક જેને નૌકાવિજ્ઞાનનો શોખ.

- તેને નવા જળમાર્ગ શોધવા રાજ્યમાં નૌકાશાળાઓ સ્થાપી. આથી તેને ધ નેવીગેટર પણ કહેવામાં આવે

⇒ નવા જળમાર્ગની શોધ :-

• પોર્ટુગીઝ

→ 1487 : પોર્ટુગલના શાસક જ્હોન - 2 દ્વારા બાર્થોલોમ્યુ ડાયઝને ભારત શોધ માટે મોકલ્યો
તે પોર્ટુગલના લિસ્બન બંદરેથી નીકળ્યો અને જહાજ પૂર્વ દિશામાં ચલાવ્યા - કેપ ઓફ ગુડ હોપ

→ પરીણામે તે આફ્રિકાના દક્ષિણ છેડે પહોંચ્યો ત્યાં ભયંકર તોફાનનો સામનો કરવો પડ્યો. જેથી તેના નાવિકો ડરી ગયા. અને પરત ફરવુ પડ્યું - કેપ ઓફ ગુડ હોપ

→ વર્ષ 1492 : સ્પેનની મદદથી ક્રિસ્ટોફર કોલંબસ ભારત શોધ માટે નીકળ્યો. તેણે જહાજ પશ્ચિમ દિશામાં ચલાવ્યા. જેમાં તે વેસ્ટ ઈન્ડિઝના ટાપુઓ પર પહોંચ્યો.

→ કોલંબસે ક્યુબા દેશને દુનિયા સમક્ષ ઉજાગર કર્યો

→ 1502 :- ફ્રાન્સની મદદથી કોલંબસના રસ્તા પર અમેરિગો વેસ્પુચી નીકળ્યો. તેણે બંન્ને ખંડના નકશા બનાવ્યા અને કહ્યુ. કોલંબસે ભારત નહિ નવા બે ખંડ શોધ્યા છે.

⇒ વાસ્કો - ડી - ગામા :-

→ પોર્ટુગલ શાસક મેન્યુલ - I દ્વારા એક બિનઅનુભવી નાવિક વાસ્કો - ડી - ગામાને ભારત શોધ માટે પસંદ કર્યો.

→ ગામાએ ડાયઝના બનાવેલા રસ્તા પર નીકળવાનુ પસંદ કર્યુ
8 જુલાઈ 1496 :- ગામા લિસ્બન બંદરેથી ચાર જહાજ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] સાઓ રફાએલ

2] સાઓ બેરીયો

3] સાઓ પાવલો

4] સાઓ ગેબ્રીયલ

અને ત્રણ દુભાષીયા [2 અરબી અને 1 વિવીધ ભાષાનો જાણકાર]

→ તે આફ્રીકાના મોઝામ્બીક બંદર પહોંચ્યા જ્યા સાઓ રફાએલના યાત્રીઓને સ્કર્વીનો રોગ લાગુ પડ્યો જેના અંતે ગામાએ તે જહાજને સળગાવ્યું

→ આગળ કેન્યા પહોંચ્યાં જ્યા બે ભારતીય ખલાસી 1] અબ્દુલ મજીદ 2] કાનજી માલમ ની મદદથી કેરળના કાલિકટ પ્રદેશ પર 27 May , 1498 ના રોજ પહોંચ્યા

→ કાલિકટમાં ઝામોરીન જાતિનો શાસક સામુદ્રીક દ્વારા વેપારની પરવાનગી આપી જેથી પ્રથમ કોઠી કાલિકટમાં સ્થાપવામાં આવી

→ ગામા અહીં 3 મહિના રોકાયો. સામાનની ખરીદી કરી પરત ફર્યો. તેણે ખરીદેલો સામાન જીનીવા અને વેનીસથી અડધા ભાવે વહેંચ્યો વેપારમાં 60 ગણો નફો થયો.

⇒ પેડ્રો - અલ્વારેઝ કાબ્રાલ

→ 1500 → પેડ્રો-અલ્વારેઝ કાબ્રાલ → ડાયઝની યાત્રા સમયે તેનો સહાયક
→ બ્રાઝીલ દેશને દુનીયા સમક્ષ ઉજાગર

→ 13 જહાજ અને 2000 નાવીકો સાથે ભારત પહોંચ્યા

યુદ્ધ :- કાબ્રાલ Vs ઝામોરીન + અરબ → વિજેતા

હાર - બે નવી કોઠીઓ સ્થાપી

કોચીન   કન્નુર

→ કાબ્રાલ પરત ફરતી વખતે 10 અરબી જહાજ અને 600 યાત્રીઓની હત્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

☆

→ 1501 → વાસ્કો-ડી-ગામાની બીજી ભારત યાત્રા

↳ 15 યુદ્ધ જહાજ અને 800 નાવીકો સાથે મોકલવામાં આવ્યા

↳ ઉદ્દેશ્ય :- ઝામોરીન સાથે સમાધાન અને જો તેમાં નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થાય તો યુદ્ધ કરવું

↓

ઝામોરીન સાથે સમાધાનમાં નિષ્ફળતા તેથી

↓

યુદ્ધ → વાસ્કો-ડી-ગામા Vs ઝામોરીન + અરબી
↓
હાર

☆

→ 1505 : સૈન્ય અધિકારી → ફ્રાન્સિસ -ડી- આલ્મેડાને ભારતમાં 3 વર્ષ ગવર્નર તરીકે નિયુક્ત

↓

ઉદ્દેશ્ય :- પોર્ટુગીઝ કોઠીઓને કિલ્લેબંધી કરવી.
↳ અરબ સાગર પરથી અરબીઓનુ વર્ચસ્વ તોડી પાડવું

→ 1506 : ગોવા પાસેના અંજદીવા, કોચીન અને કન્નુરની કોઠીઓને કિલ્લેબંધી કરી.
↳ તેને યમનનું અદન બંદર, ઈરાનનું આર્મુઝ બંદર અને મલેશીયાનુ મલક્કા બંદર વિજય મળ્યો

→ 1507 : સુર પ્રાંતના અરબી વેપારીઓને હરાવ્યા જેમાં તેને દિવ પ્રાંત મળ્યો

→ 1508 :- ફ્રાન્સીસ આલ્મેડાના પુત્ર લોરેન્સ આલ્મેડાની ઈજીપ્તના વેપારીઓ સામે યુદ્ધમાં હાર અને તેની હત્યા કરવામાં આવી.

↓

"ચૌલનું યુદ્ધ"

1508 : બદલાના ભાગરૂપે ફ્રાન્સીસ આલ્મેડા દ્વારા ઈજીપ્તના વેપારીઓને હરાવવામાં આવ્યા. આ સાથે જ અરબીઓનું અરબ સાગર પર વર્ચસ્વ તૂટ્યું. ઈતિહાસમાં આ ઘટનાને બ્લુ વોટર પોલિસી તરીકે ઓળખવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ ભારતના તમામ પ્રાંત પર આલ્મેડાને ગવર્નર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા

⇒ કાર્ટેજ વ્યવસ્થા :-

→ ભારતીય દરિયાઈ સીમામાં વેપારીઓને વેપાર કરવા પોર્ટુગીઝોની પરવાનગી [Tax] લેવી જરૂરી.

→ અકબર પણ આ કર ચૂકવતા હતા

→ આ વ્યવસ્થા આલ્મેડા દ્વારા લાવવામાં આવી

* આલ્ફાન્સો આલબુકર્ક [1509 - 1515] [વજ]

→ 1509 : તે ગવર્નર તરીકે નિયુક્ત થયા. અગાઉ તે સ્કવોડ્રન કમાંડર હતા

→ 1510 : બીજાપુરના સુલ્તાન આદિલશાહને હરાવી ગોવા વિજય મેળવ્યો

ગોવા ખાતે
- ↳ ગોવા ખાતે તેને હિન્દુ મંદિર તોડયા અને સાધુઓની હત્યા કરી
- ↳ ગોવા ખાતે આદિલશાહ દ્વારા લગાવાયેલા કર નાબૂદ કર્યા
- ↳ સતિપ્રથા નાબૂદ કરી + સ્ત્રીઓને વારસાહક અપાવ્યા
- ↳ તેણે એક હોસ્પીટલની સ્થાપના
- ↳ ગોવા ખાતે પોર્ટુગીઝોને હિંદુ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન માટેની છૂટ આપી જેમાં 2000 જેટલા લગ્ન થયા.

→ 1515 : ગોવામાં તેનુ નિધન - દફન ?

→ ગોવા ખાતે બેસેલીકા બોમ જીસસ ચર્ચ બંધાવ્યું
- ↳ oldest church of India આઈકોનીપણ કહેવાય
- ↳ W.H.S.

→ "પોર્ટુગીઝ સત્તાના વાસ્તવીક સ્થાપક"

⇒ લોપો સોરેસ [1515 - 1518] :-

→ શ્રીલંકાની કોઠીઓને કિલ્લેબંદી કરી

⇒ ડીએગો સીકવેરા [1518 - 1522] :-

→ તેણે પેગુ, ઈથોપીયા, ચીન અને માલદિવસમાં કોઠીઓ સ્થાપી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ વાસ્કો - ડી - ગામા [1522 - 1524] :-

→ વાસ્કો - ડી - ગામાની ભારતની ત્રીજી યાત્રા

→ જેમાં આ સમયે તેને ગવર્નર તરીકે નિમણૂક આપવામાં આવી.

→ તેનો ઉદ્દેશ્ય :- ભારતમાં પોર્ટુગીઝ અધિકારીઓમાં ભ્રષ્ટાચાર રોકવો

→ પરંતુ તબિયત ખરાબ થતા પરત ફર્યો

⇒ નિનો-ડિ-કુન્હા [1529 - 1538] :-

→ તેણે હુમાયુના આક્રમણ સમયે ગુજરાતના સુલ્તાન બહાદુરશાહને મદદ કરી. પરીણામે સુલ્તાને ખુશ થઈને દમણ, વસઈ અને સાલસેટ પ્રાંત ભેટ આપ્યા.

→ તેણે ગોવાને પોર્ટુગીઝોની રાજધાની બનાવી [1530]

★ પોર્ટુગીઝોનો વેપાર

→ પોર્ટુગીઝો ભારતમાં વસ્તુવિનિમયની પ્રથાને અનુસરતા

→ ભારતીય માલસામાનના બદલે ચૂકવણું સોના, ચાંદી અને કીમતી રત્નોથી કરવામાં આવતું

→ પોર્ટુગીઝો ભારતમાં તેમની સાથે બટેટા, ટામેટાં, અનાનસ, મકાઈ, કોફી, લીંબુ, પપૈયા, લીચી, કાજુ, શક્કરીયા, ભીંડા,
⇒ ચીકુ, નારંગી, મરચાં, આંબલી, કોળું, તમાકુ, પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

★ ધાર્મિક નીતિ :-

→ પોર્ટુગીઝો દ્વારા કોચીનમાં સેન્ટ ફ્રાન્સીસ ચર્ચ, ગોવામાં બેસીલીકા બોમ જીસસ ચર્ચ, મુંબઈમાં → આવર લેડી સાલ્વેસર ચર્ચ બંધાવ્યા.

→ અકબરે તેના ઈબાદતખાનામાં પોર્ટુગીઝ પાદરીઓને રાખ્યા હતા.

★ પોર્ટુગીઝોનું પતન :

→ 1612 : ભારતીય દરિયાઈ સીમામાં પોર્ટુગીઝ Vs બ્રીટીશ [વિજેતા] યુદ્ધ થયુ જે

→ 1613 :- પોર્ટુગીઝો દ્વારા જહાંગીરના માતા મરીયમ-ઉલ-જમાનીનું રહીમી નામે જહાજ લૂંટ્યું, તો જહાંગીરે તેમને દરબારમાંથી કાઢી કાઢ્યા, 700 પોર્ટુગીઝોને પકડી ઈસ્લામ અંગીકાર કરાવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ 1628 :- શાહજહાંના સમયમાં પોર્ટુગીઝો દ્વારા મુમતાજની બે દાસીઓ સાથે અન્યાયપૂર્ણ વ્યવહાર કર્યો

→ 1632 : બંગાળમાં હુગલી કાંઠે પોર્ટુગીઝો દ્વારા લોકોના શોષણ કર્યા તો બંગાળના સૂબા કાસીમખાન દ્વારા પોર્ટુગીઝોને હરાવ્યા. સાથે 400 લોકોને આગરા લઈ ગયા જ્યાં ઈસ્લામ અંગીકાર કરાવ્યો.

→ 1662 :- ઈંગ્લેન્ડના રાજા ચાર્લ્સ-2 અને પોર્ટુગીઝ રાજકુમારી કેથરીન બ્રીગેન્ઝાના લગ્ન થતા બંને દેશોની દુશ્મનીનો અંત આવ્યો. લગ્નના દહેજ રૂપે ચાર્લ્સ-2 ને મુંબઈનો ટાપુ ભેટ મળ્યો. જે ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીએ વાર્ષિક 10 પાઉન્ડના ભાડે મેળવ્યો

ડચ / નેધરલેન્ડ્સ

→ ભારતમાં આગમન માટેના 2 કારણો :-
① મરી- મસાલાનો વેપાર
② પોર્ટુગલના વેપારમાં એકાધિકાર તોડવો

→ કંપની :- ડચ એ પ્રથમ યુરોપિયન પ્રજા જેણે કંપની સ્થાપી ભારત સાથે વેપાર કર્યો
↳ ડચ કંપની દુનિયાનું પ્રથમ જોઈન્ટ સ્ટોક કંપની દુનિયાની પ્રથમ કંપની જેને IPO બહાર પાડ્યા હતા
↳ પરવાનગી મળી :- 21 વર્ષ સુધી કંપની પાસે સત્તા
  - સંધિ, ફાંસી, યુદ્ધ
  - સિક્કા, વસાહત

→ 1602 - ડચ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીની સ્થાપના - પ્રથમ ડચ વેપારી
[કોર્નેલીસ ડી - હાઉટમેન] ભારત પહોંચ્યા
↓ પ્રથમ ડચ વેપારી
↓ 1605 માં
↓ પ્રથમ કોઠી - મસુલીપટ્ટમ

→ મસુલીપટ્ટમ બાદ પુલીકટ, સુરત, બીમલીપટ્ટમ, કારીકાલ

ચીનસુરા, કાસીમબજાર, બડાનાગોર, પટના, નાગપટ્ટમ અને કોચીનમાં કોઠી સ્થાપી.

→ ડચ લોકોએ પોર્ટુગીઝો પાસેથી જાવા, સુમાત્રા, ઈન્ડોનેશીયા અને શ્રીલંકા છીનવી લીધુ

ડચ લોકોનો વેપાર

→ પોર્ટુગીઝોની તુલનામાં ડચ લોકો ભારતમાં વેપારમાં વધારે સફળ રહ્યાં જેનુ કારણ → ડચ લોકો દ્વારા ફ્લ્યુટ નામે હળવા અને નાના જહાજ બનાવવામાં આવ્યા. જે વેપાર માટે ખૂબ જ ઉપયોગી નિવડ્યા

[સરખામણીમા પોર્ટુગીઝોના જહાજ મોટા રહેતા]

→ ડચ લોકો ભારતીય વેપારીઓને અગાઉ ચૂકવણું કરતા હતા.

→ ડચ લોકો ભારતીય કારીગરોને નોકરી પર રાખે, પગાર આપે અને તેના બાળકોને શિક્ષણ પણ આપે

→ પોંડીચેરી, પુલીકટ, મસુલીપટ્ટમ અને કોચીનમાં ટંકશાળા સ્થાપી

↳ ભગવાન વેંકટેશ્વરનો સિક્કો, પેગોડાનો સિક્કો } સોનાના સિક્કા છાપ્યા હતા.

ડચનો સંઘર્ષ

→ 1741 :- કોલાચેલનુ યુદ્ધ :- ત્રાવણકોર (કેરલ) મહારાજ માર્તંડ વર્મા દ્વારા ડચ લોકોને હરાવ્યા અને પશ્ચિમ કાંઠા પરથી નાબુદ કર્યો.

→ 1759 :- બેદારાનુ યુદ્ધ / ચિનસુરાનુ યુદ્ધ :- ડચ Vs બ્રિટિશ

ડચ લોકો દ્વારા બંગાળ નવાબ મિર જાફર ને તેના હથિયાર છુપાવવા માટે મદદ કરી. જે ડચ લોકોએ તેના જાવા-સુમાત્રા ટાપુ પર છુપાવ્યા હતા

↳ મિર જાફરનો ઉદ્દેશ્ય આ હથિયાર અંગ્રેજ વિરુદ્ધ વાપરવાનો હતો.

↳ રોબર્ટ ક્લાઈવ દ્વારા ડચ પર હુમલો

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

જ્યાં ચિનસુરા ખાતે ડચને હરાવવામાં આવ્યા.

→ યુદ્ધનુ પરિણામ :- ડચ હવે ભારતમાં વેપાર નહિ કરે જ્યારે બ્રિટિશ ઈન્ડોનેશિયા, જાવા અને સુમાત્રામાં વેપાર નહિ કરે.

→ ડચ :- ભારતમાંથી નીકળતી સૌપ્રથમ પ્રજા બની.

બ્રિટિશ - 1599

→ 1599 :- બ્રિટનમાં 215 જેટલા વેપારી અને શાહુકારો દ્વારા ભારત સાથે વેપાર કરવા કંપનીની સ્થાપના કરી
↓
મર્ચન્ટ એડવેન્ચર્સ - BEIC.
આગળ જતા → [બ્રિટિશ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની]

→ 31st Dec - 1599 :- બ્રિટનના રાણી એલિઝાબેથ - I
↳ પરવાનગી આપી : રોયલ ચાર્ટર એક્ટ
↓
15 વર્ષ માટે :- સુદ્ધ સમ કામી વગેરે....

↓

1602 : કંપની તરફથી પ્રથમ વ્યક્તિ ભારતમાં માટે કેપ્ટન જેમ્સ લેંકેસ્ટરને મોકલવામાં આવ્યો. તેના રેડ ડ્રેગન જહાજ સાથે. પરંતુ તે ભારતને બદલે જાવા - સુમાત્રા પહોંચ્યો.
↳ તેને જાવા - સુમાત્રા ખાતે બે કોઠીઓ સ્થાપી એલીઝાબેથના નિધનના સમાચાર સાંભળી પરત ફર્યો.

1608 :- કેપ્ટન વિલિયમ હોકિન્સ આવ્યાં તેના હેક્ટર જહાજ સાથે સુરત પહોંચ્યો.
↳ વિલિયમ હોકિન્સ પર સુરત ખાતે અવલંબ હુમ્યાં જેમા બચાવ થતા નાશી ગયાં → દિલ્લી
દિલ્લીમાં જહાંગીરના દરબારમાં પહોંચ્યાં.
↳ જહાંગીર દ્વારા હોકિન્સને પદવી :- ઈંગ્લિશ ખાન
↳ હોકિન્સ દ્વારા જહાંગીર સાથે તુર્કી ભાષામાં વાત કરવામાં આવી. જેથી પ્રભાવીત થઈને સુરતમાં કોઠી સ્થાપવાની પરવાનગી આપી સાથે ઈંગ્લિશખાનની પદવી આપી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

[બ્રિટીશરોની સૌપ્રથમ કોઠી સુરતમાં સ્થપાયી હતી]

→ પોર્ટુગીઝોના દબાણ હેઠળ જહાંગીરે હોકિન્સની પરવાનગી પાછી ખેંચી લીધી.

→ જહાંગીરે હોકિન્સને મહિને 30,000 રૂ પગાર આપી મનસબદાર નિયુક્ત કર્યો

→ હોકિન્સનુ વર્ચસ્વ મુઘલ દરબારમાં વધ્યુ જે પોર્ટુગીઝોથી સહન ન થયુ આથી પોર્ટુગીઝો દ્વારા હોકિન્સનાં સુરતના સુવાલી ખાતે લંગારવામાં આવેલા જહાજ પર હુમલો કરવામાં આવ્યો વળતા પ્રહાર [જવાબ] માં બ્રિટીશ નિયુક્ત કેપ્ટન બેસ્ટ દ્વારા પોર્ટુગીઝોને હરાવવામાં આવ્યા.

→ આ ઘટનાથી પ્રભાવિત થઈને જહાંગીરે વેપારની પરવાનગી આપી.

→ 1615 : બ્રિટન રાજા જેમ્સ પ્રથમ સર થોમસ રોને રાજદૂત તરીકે જહાંગીરના દરબારમાં મોકલવામાં આવ્યા

↳ થોમસ રો ઉપહાર સ્વરૂપે કલાત્મક વસ્તુઓ, ઘરેણાં, રત્ન, તલવાર અને વાઈન લાવ્યા.

↳ આગરા, ભરૂચ, અમદાવાદ અને સુરતમાં કોઠી સ્થાપવાની પરવાનગી મળી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

• Note :-

1639 : સ્થાનિક રાજા પાસેથી મદ્રાસ ભાડાપટ્ટે લીધું

1640 : મદ્રાસ છિનવી લીધું

1644 : અહી એક કિલ્લાનું નિર્માણ કર્યુ

↳ સેન્ટ ફોર્ટ જ્યોર્જ કિલ્લો

1662 : મુંબઈ ભાડાપટ્ટે મળ્યું ત્યા કિલ્લો બંધાવ્યુ અને મુંબઈને મુખ્ય કેન્દ્ર બનાવ્યું

અગાઉ મુખ્ય કેન્દ્ર :- સુરત હતું

1680 : ઔરંગઝેબ દ્વારા કંપની પર જકાતવેરો લગાવ્યો જેમાં સુરત સિવાય તમામ પ્રાંત ચુંગીરહિત ઓર્ડર કરવામાં આવ્યા

↳ અર્થ : જકાત [ઓક્ટ્રોય]

1686 :- અંગ્રેજો દ્વારા બંગાળ હુગલી ખાતે તોફાનો શરૂ કર્યા તો ઔરંગઝેબનુ ફરમાન જેમાં બંગાળ ખાતે અંગ્રેજોને હરાવ્યા મુંબઈનો કિલ્લો જીતી લેવામાં આવ્યો

અને તેના કેપ્ટન ચાર્નોકને બંદી બનાવી દિલ્લી લઈ જવામાં આવ્યાં કંપનીએ દંડ સ્વરૂપ ઔરંગઝેબને ₹ 1,50,000 ચૂકવ્યા અને ફરીથી વેપારી પરવાનગી મેળવી.

→ 1691 :- ઔરંગઝેબ દ્વારા કંપનીને અમુક રકમ નક્કી કરી બંગાળમાં વેપારની છૂટ આપી.

→ 1698 :- કાલિઘાટી, ગોવિંદપુરા અને સુતાનતી પ્રાંતોની મહેસૂલની જવાબદારી કંપનીને સોંપવામાં આવી.

→ 1700 :- કંપનીએ આ ત્રણેય પ્રાંત ભેગા કરીને કલકત્તા શહેર સ્થાપ્યુ અને ત્યાં ફોર્ટ વિલિયમ નામે કિલ્લો બંધાવ્યો

→ 1717 : મુઘલ ફરુખશીયર દ્વારા કંપનીને બંગાળમાં મુક્તવેપારની છૂટ આપી.

ફ્રેન્ચ

→ યુરોપીયન પ્રજામાં સૌથી અંતે ફ્રેન્ચ લોકોનુ આગમન થયું

→ ફ્રાન્સના રાજા લુઈ-14 ના નાણામંત્રી જીન કોલબર્ટ દ્વારા [લોકશાહીની જનની => ફ્રાન્સ] ફ્રેન્ચ કંપનીની સ્થાપના કરી

→ આ કંપનીમાં સૌથી મોટો રોકાણકાર :- લુઈ-14 → જેણે કંપનીને 50 વર્ષની પરવાનગી આપી. [About company]

→ 1668 :- ફ્રેન્ચ વેપારી ફ્રેન્કોઈ કેરોન ઔરંગઝેબના દરબારમાં પહોંચ્યા અને પરવાનગી મેળવી.

પ્રથમ કોઠી સુરતમાં સ્થાપી [1668]

→ 1673 :- ચંદ્રનગરમાં કોઠી સ્થાપી.

→ 1674 :- પોંડીચેરીમાં કોઠી સ્થાપી. → જે તેનુ મુખ્ય કાર્યાલય

→ કેરોન બાદનાં ગવર્નર ફ્રેન્કો માર્ટીન દ્વારા પોંડીચેરીનો ભરપુર વિકાસ કરવામાં આવ્યો

→ ફ્રાન્સના રાજા લુઈ-14 નો આદેશ કંપનીએ ભારતમાં સત્તા સ્થાપવી અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો કરવો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ડેન્માર્ક

→ 1616 :- ડેન્માર્કના શાસક ક્રિશ્ચન-4 દ્વારા આ કંપનીની સ્થાપના કરવામાં આવી

→ 1620 :- તમિલનાડુના ત્રંકોબાર ખાતે પ્રથમ કોઠી સ્થાપવામાં આવી.

→ 1675 : બંગાળના સેરામપુર ખાતે બીજી કોઠી
જે હતું તેનુ મુખ્ય કેન્દ્ર

→ 1845 : તમામ કોઠી બ્રિટીશરોને વહેંચી.

	યુરોપીયન પ્રજા	આગમન ક્રમાંક	નિકાસ ક્રમાંક	પ્રથમ વેપારી	પ્રથમ કોઠી	કંપનીના વાસ્તવિક નામ
1.	પોર્તુગીઝ	1	5	વાસ્કો-ડી-ગામા	કાલીકટ	એસ્તાડો-દ-ઈન્ડિયા
2.	ડચ	2	1		મસુલીપટ્ટમ	વેરીનીગ્ડ ઓસ્ટીની - ડચ કંપની
3.	બ્રિટીશ	3	3	વિલીયમ હોકિન્સ	સુરત	મર્ચન્ટ એડવેન્ચર્સ
4.	ડેનમાર્ક	4	2	—	ત્રંકોબાર	ઓર્ગેલીસ-દ-બોઆવર
5.	ફ્રેંચ	5	4	ફ્રાંકો કેરોન	સુરત	ચોર-લે-કોમર્સ-દસ-ઈન્ડીઝ-ઓરીએન્ટલ
6.	સ્વીડન	—	—	—	—	સ્વેન્સ્કા ઓસ્ટિન્ડની ડ્સ્ક કંપની.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

પ્રથમ કર્ણાટક વિગ્રહ

. પાત્ર :-

1] અંગ્રેજ એડમીરલ - કર્ટીસ બાર્નેટ

2] ભારતીય ફ્રેન્ચ ગવર્નર - લાબોર્દે

3] મોરેશીયસ ફ્રેન્ચ ગવર્નર - લાબોર્દે

4] કર્ણાટક નવાબ → અનવરૂદ્દીન
↓
પુત્ર :- મહફૂઝખાં

→ આ વિગ્રહ થવા પાછળનું કારણ યુરોપમાં રહેલો ઓસ્ટ્રીયા દેશનો [વારસા વિગ્રહ

→ ઓસ્ટ્રીયા દેશના રાજાનુ નિધન. એક પુત્ર જ અગીર પરીણામે ઓસ્ટ્રીયા પર કબજો જમાવવા બ્રીટન અને ફ્રાંસ વચ્ચે યુદ્ધ

→ પરીણામે ભારતમાં બન્ને દેશની કંપનીઓ વચ્ચે યુદ્ધ શરૂ થયાં.

→ શરૂઆત કર્ટીસ બાર્નેટ દ્વારા કરવામાં આવી તેણે ફ્રેન્ચોના જહાજ લૂંટ્યા અને સળગાવ્યા.

→ ફ્રાન્સિસ ડુપ્લે દ્વારા આ બાબતે અનવરૂદ્દીન પાસે મદદ માગવામાં આવી. બીજી તરફ મોરેશીયસના ગવર્નર લાબોર્દેને અંગ્રેજોના મદ્રાસના સેન્ટ ફોર્ટ જ્યોર્જ કિલ્લો વિજય મેળવવા કહ્યું જેમા લાબોર્દે વિજયી.

→ ડુપ્લે દ્વારા આ કિલ્લો અનવરૂદ્દીનને ભેટ આપવાની જાહેરાત બીજી તરફ લાબોર્દે ભ્રષ્ટાચારી નીકળ્યો. તેને અંગ્રેજો પાસેથી 4 લાખ પાઉન્ડ મેળવી કિલ્લો પરત કર્યો

→ આગળ જતાં અનવરૂદ્દીનના પુત્ર મહફૂઝખાં દ્વારા ડુપ્લે સમક્ષ કિલ્લાની માંગણી કરી જેમા ડુપ્લે અસમર્થ થતા યુદ્ધ થયું

→ સેન્ટ ટોમે ના આ યુદ્ધમાં ડુપ્લેએ મહફૂઝખાંને હરાવ્યો

બીજી તરફ યુરોપમાં ચાલી રહેલાં વારસા વિગ્રહ પૂર્ણ થયાં.
ઓસ્ટ્રીયાની ગાદી તેની વિધવા પત્ની ટેરેસાને મળી.

→ બ્રિટન અને ફ્રાન્સ વચ્ચે એલા-શાપેલ / એલા-શાપેલા [લા-શાપેલ] સંધિ થઈ જે ભારતમાં પણ લાગુ થઈ.

બીજો કર્ણાટક વિગ્રહ → 1751-1755 :-

હૈદરાબાદ
↓
વારસાવિગ્રહ

નાશીરજંગ —પુત્ર→ મુઝફ્ફરજંગ

→ હૈદરાબાદ નાં સ્થાપક : આસફજાહ
નિઝામ-ઉલ-મુલ્ક
↓
પુત્ર : નાશીરજંગ

યુદ્ધ :- નાશીરજંગ + અંગ્રેજ Vs મુઝફ્ફરજંગ + ફ્રેન્ચ

જેમાં 1750 :- નાશીરજંગની હત્યા

ગાદી મળી :- મુઝફ્ફરજંગ

વિજય :- ફ્રેન્ચ

કર્ણાટક

અનવરૂદીન
↓
વાસ્તવિક વારસદાર

ચંદાસાહેબ
↓
કર્ણાટકના ભૂતપૂર્વ નવાબ દોસ્તઅલીના જમાઈ
↓

યુદ્ધ :- અંબુરનું યુદ્ધ
↓
1749 :- અંબુરનું યુદ્ધ
જેમા અનવરૂદીનની હત્યા
ગાદી મળી - ચંદા સાહેબ
વિજય :- ફ્રેન્ચ

→ 1749 :- અનવરૂદીનની હત્યા થતા તેનાં પુત્ર મહફૂઝખાં ત્રિચુરાપલ્લી નાશી ગયાં
વિજયની ખુશીમાં ચંદાસાહેબે ફ્રેન્ચોને પોંડીચેરી નજીક 80 ગામ ભેટ આપ્યા.

→ 1750 :- નાશીરજંગે મુઝફ્ફરજંગને કેદ કર્યો. તો ડુપ્લે દ્વારા નાશીરજંગની હત્યા.
વિજયની ખુશીમાં મુઝફ્ફરજંગ દ્વારા ફ્રેન્ચોને મસુલીપટ્ટમ પ્રદેશ, ડુપ્લેને 20 લાખ રૂપિયા, ફ્રેન્ચ કંપનીને 5 લાખ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

રૂપિયા અને બુસીને કન્યાકુમારી પ્રાંતનો ગવર્નર બનાવ્યો.

→ મુઝફ્ફરજંગ આકસ્મિક ઘટના બાદ જ્યારે તેની રાજધાની તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યો હતો ત્યારે અકસ્માતમાં તેનુ નિધન.

→ પરીણામે હૈદરાબાદની સત્તા આસફજહાંના પુત્ર સાલારજંગને મળી.

→ સાલારજંગે ઉત્તરી સિરકાર પ્રદેશો ફ્રેન્ચોને ભેટ આપ્યો.

→ ફ્રાન્સ દ્વારા બુસીને પરત બોલાવવામાં આવ્યો.
ફ્રાન્સથી નવો ગવર્નર ગોદેહુ નિયુક્ત પામ્યો.

→ ગોદેહુના આગમન પહેલા અંગ્રેજો ચંદાસાહેબ પર હુમલો કર્યો તો ચંદાસાહેબ નાશી ગયા અહીં અંગ્રેજો અનવરૂદીનના પુત્ર મહમ્મદઅલીને કર્ણાટક આપ્યું

→ ગોદેહુ દ્વારા શાંતિની નીતિ અપનાવવામાં આવી. તેણે અંગ્રેજ સાથે પોંડીચેરીની સંધિ કરી.

ત્રીજો કર્ણાટક વિગ્રહ :- 1758 - 1763

→ આ વિગ્રહનુ કારણ યુરોપમાં બ્રીટન અને ફ્રાંસ વચ્ચે શરૂ થયેલું સપ્તવાર્ષિક યુદ્ધ :

→ પરીણામે આ યુદ્ધ ભારત સુધી પહોંચ્યુ અને ભારતમાં પણ બન્ને કંપનીઓ વચ્ચે યુદ્ધ

→ ભારતમાં અંગ્રેજ જનરલ આયર કુટ અને ફ્રાંસથી નવો ગવર્નર મોકલવામાં આવ્યો — કાઉન્ટ - ડી - લાલી

બ્રિટીશ કિલ્લામાં
મદ્રાસ : સેંટ ફોર્ટ જ્યોર્જ
કલકત્તા :- ફોર્ટ વિલીયમ
પોંડીચેરી :- સેંટ ફોર્ટ ડેવીડ

કાઉન્ટ - ડી - લાલી દ્વારા સૌપ્રથમ અંગ્રેજોના પોંડિચેરીના કિલ્લા સેંટ ફોર્ટ ડેવીડ વિજય મેળવાયો.
↓
આગળ જતા તાંજોર પર હુમલો કર્યો ત્યાં નથી હાર

ત્યાંથી હાર થતા બીજો ફ્રેન્ચ ગર્વનર (મદ્રાસથી) કાઉન્ટ - ડી - બુશી તાંજોર તેડાવ્યો

→ 1760 :- વાંદીવાસનુ યુદ્ધ [વાન્ડીવાસ] :-

જનરલ આયર કુટ Vs કાઉન્ટ - ડી - લાલી + કાઉન્ટ ડી - બુશી } → કેદ અને હાર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ સપ્તવાર્ષિક યુદ્ધના અંતે બ્રિટન વિજયી રહ્યું

→ પેરીસની સંધિ કરવામાં આવી.

↳ સંધિ મુજબ ફ્રેન્ચ હવે ભારતમાં માત્ર વેપાર કરી શકે ✓
કોઠી રાખી શકે ✓
પરંતુ કિલ્લેબંધી અને હથિયાર ન રાખી શકે ⊗

બંગાળમાં બ્રિટીશ સત્તા :-

→ [અંગ્રેજો ભારતનુ સૌથી સમૃદ્ધ પ્રાંત :- બંગાળ]

⇒ બંગાળની નવાબી પ્રથા :- બંગાળના નવાબ :-

1] મુર્શિદ - કુલી ખાં
↓
2] જમાઈ :- શુજા - ઉદ્ - દિન
↓
3] બંગાળનો સેનાપતી - અલીવર્દી ખાં

1] મુર્શિદ - કુલી - ખાં :-
↳ તે એક બ્રાહ્મણ હતાં
↳ ઔરંગઝેબ દ્વારા તેને બંગાળના દિવાન મુકર્ર કર્યા
↳ ફરૂખશીયર દ્વારા તેને બંગાળના સુબેદાર મુકર્ર કર્યા
↳ અહીંથી વંશ પરંપરાગત બંગાળની નવાબી પ્રથા શરૂ
↳ તે નાસીરી વંશથી હતાં.

2] જમાઈ - શુજા - ઉદ્ - દિન :-
↳ સંપૂર્ણ જીવન મરાઠા આક્રમણ રોકાવવામાં નીકળ્યું

3] બંગાળનો સેનાપતી - અલીવર્દી ખાં :-
↳ તે અફશાર વંશથી હતાં
↳ તેને ત્રણ પુત્રીઓ હતી

① ઘસીટી બેગ
② મૈમીના બેગ
③ અમીના બેગમ
↓
પુત્ર :- સિરાજ ઉદ્ દૌલા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ તેને એક બદુંન :- <u>શાહ આલમ</u>
↓
લગ્ન :- મીરજાફર સાથે

બંગાળનો વેપાર :-

→ બંગાળમાં બે પ્રકારના વેપારીઓ

1] સ્થાનિક વેપારીઓ
↓
ટેક્સ :- → મુઘલ
→ <u>નવાબ</u>
↓
આ ટેક્સથી નવાબનો વહીવટ ચાલે

2] ઈ કંપની વેપારીઓ

↳ વર્ષ 1717 માં મુઘલ ફરુખશીયર દ્વારા અમુક રકમ નક્કી કરી બંગાળમાં મુક્ત વેપારની છૂટ

↳ ટેક્સ :- મુઘલ [નવાબોને નુકશાની]

↳ કંપનીને મળેલી છૂટનો ગેરફાયદો કંપનીના અધિકારીઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવ્યો
તે પોતાનો વ્યક્તિગત વેપાર શરૂ કરે અને કોઈપણ પ્રકારનો ટેક્સ ન ભરે

→ નવાબ મુર્શીદ-કુલી-ખાં અને અલી-વર્દી-ખાં દ્વારા અંગ્રેજોને મળેલી આ છૂટનો મુઘલો સામે ભરપૂર વિરોધ કર્યો.

→ અલી-વર્દી-ખાં દ્વારા તો વિદેશી કંપનીઓને મધપૂડા સાથે સરખાવવામાં આવી હતી.

→ કંપની અને નવાબ વચ્ચે તકરારનું મુખ્ય કારણ વેપાર રહ્યું જેમાં આગળ જતા વર્ષ ~~1765~~ 1756 માં બિન અનુભવી અને ઉગ્ર સ્વભાવનો સિરાજ-ઉદ-દૌલા ગાદી પર આવ્યો ત્યારે આ તકરાર વધી ગયો.
તેણે કંપનીને ટેક્સ ચૂકવવા માટે કહ્યું

→ આ વખતે સિરાજ-ઉદ-દૌલાના દુશ્મનો તેની બે માસીઓ, સેનાપતી → મીરજાફર અને નગરના શેઠ → જગતશેઠ, અમીચંદ, માણીકચંદને, ~~[illegible]~~ દબાવ્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આ સમયે ફ્રેન્ચ પાંડીચેરી ખાતે અને અંગ્રેજો કલકત્તા ખાતે તેનો ફોર્ટ વિલિયમ કિલ્લો બનાવી રહ્યા હતા. જેનાથી નવાબ-સિરાજ-ઉદ-દૌલા નારાજ

→ નવાબનુ ફરમાન કિલ્લેબંધી બંધ કરવામાં આવે. તો ફ્રેન્ચોએ ફરમાન માન્ય રાખ્યુ. પરંતુ અંગ્રેજોએ તેની અવગણના કરી.

→ ફરમાનની અવગણનાથી નવાબ નારાજ થયા અને ઉશ્કેરાયા.
તેણે સૈનિકોને ફોર્ટ વિલિયમ પર હુમલો કરી ત્યા રહેલા લોકોને કેદ કરવાનો આદેશ આપ્યો.

→ 146 લોકોને સૈનિકોએ 18 × 18 ની કોટડીમાં એક દિવસ માટે કેદ કર્યા જ્યા ગભરામણથી 123 લોકો મૃત્યુ પામ્યા.
23 લોકોને મુક્ત કરવામાં આવ્યા

→ સંપૂર્ણ ઘટના કાળી કોટડીની ઘટના / Black hole Tragedy કહેવામાં આવે

→ ફોર્ટ વિલિયમના હુમલા સમયે ઘણા અંગ્રેજો નાશી નજીકના ફુલ્ટા નામે ટાપુ પર પહોંચ્યા.

→ આ ઘટનાથી ઉશ્કેરાઈને મદ્રાસના એડમિરલ રોબર્ટ ક્લાઈવ અને વોટ્સનનુ બંગાળ પર આક્રમણ
જેમાં તેણે કલકત્તા અને ચંદ્રનગર વિજય મેળવ્યો.

→ યુવા નવાબ પરિસ્થિતિનો સામનો ન કરી શક્યો. તેણે કંપની સાથે અલીનગરની સંધિ કરી.

અલીનગરની સંધિ :-
↳ કંપનીને તેની તમામ કોઠી અને કિલ્લાઓ પરત આપવા
↳ યુદ્ધનો ખર્ચો નવાબને ચૂકવવો પડશે.
↳ અંગ્રેજ ચલણ હવે બંગાળમાં માન્ય રહેશે.

→ અલીનગરની સંધિને લીધે સીરાજ-ઉદ-દૌલા નબળો પુરવાર થયો.
જેથી ક્લાઈવની યોજના :- નવાબને હટાવવો અને નવો નવાબ કઠપૂતળી શાસક બનાવવો.

→ નવાબને હટાવવા રોબર્ટ ક્લાઈવે તેના દુશ્મનોને લાલચ આપી. સાથે ભેળવ્યા. જેમા તેણે નવાબના સેનાપતિ મીરજાફરને નવો નવાબ બનાવવાની લાલચ આપી. જ્યારે વેપારીઓને વેપારમાં સુવિધાની લાલચ આપી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ પરિણામે 23 જૂન, 1757 → રાજધાની :- મુર્શિદાબાદથી 20 km દૂર પ્લાસીના મેદાનમાં :- સિરાજ ઉદ્-દૌલા Vs રોબર્ટ ક્લાઈવ યુદ્ધ થયું

નાશી ગયો — રાય દુર્લભ ×
મિરજાફર ×
50000 — નવાબ — દગો — Vs — રોબર્ટ ક્લાઈવ 3200
મિરમદન
મોહનલાલ પુરી — યુદ્ધ — 500|21

→ નવાબ 50,000 સૈનિક સાથે જ્યારે ક્લાઈવ 3200 સૈનિક

→ નવાબ તરફથી મીરમદન અને મોહનલાલ પુરી યુદ્ધ લડ્યા પરંતુ મીરજાફર અને રાય દુર્લભ ન લડ્યા

→ આ નાના યુદ્ધમાં નવાબના 500 સૈનિકોની સામે કંપનીના 21 સૈનિક મૃત્યુ પામ્યા

→ નવાબ સાથે દગો થતા તે નાશી ગયો. પત્ની સાથે મુર્શિદાબાદથી પટના. જ્યા આગળ જતા મીરજાફરના પુત્ર મીરમીરાન દ્વારા નવાબની હત્યા.

• મીરજાફર

→ સંધિ મુજબ તે નવો નવાબ બન્યો
આ ખુશીમા તેણે કંપનીને અને તેના અધિકારીઓને બંગાળ, બિહાર અને ઓરિસ્સામાં મુક્ત વેપારની છૂટ આપી

→ કંપનીને 24 પરગણા પ્રદેશની જમીનદારી સોંપી.

→ ક્લાઈવને 20 લાખ અને વોટ્સનને 70 લાખ રૂપિયા આપ્યા.

→ કંપનીની સતત માંગણીઓ મીરજાફર સામે જેમાં એક સમય એવો આવ્યો કે બંગાળનુ તમામ રાજસ્વ આ માંગણી પૂર્ણ કરવામાં જતુ રહ્યું

→ કંટાળેલા મીર જાફરને હવે તેના પ્રાંતમાંથી અંગ્રેજોને હટાવવા જે માટે તેણે હથિયાર સંબંધિત ડચ લોકો પાસે મદદ માગી જેની જાણ રોબર્ટ ક્લાઈવને થતા તેણે ડચને ભારતથી દૂર કર્યા.

→ બીજી તરફ મીરજાફરનાં યુવાપુત્ર મીરમીરાન મૃત્યુ પામ્યાં જેથી હવે મીરજાફરનો વહિવટમાં રસ નહિ.

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મીરકાસીમ

→ તેણે અંગ્રેજોની મદદ મેળવી અને બંગાળનાં નવાબ બન્યાં. બદલામાં તેને કંપનીને 29 લાખ રૂપિયા આપ્યા. ઉપરાંત ચટગાંવ, મદીનાપુર અને બર્દવાન એમ ત્રણ જીલ્લાની જમીનદારી સોંપી.

[રોબર્ટ કલાઇવ સૌપ્રથમ ક્લર્ક - કારકુનની પોસ્ટ પર આવ્યાં હતાં ભારતમાં]

→ સતત કંપનીની માંગણીઓ વધતા મીર કાસીમને પણ સમજાયુ કે તમામ રાજસ્વ માંગણી પૂર્ણ કરવામાં અય છે

→ પરીણામે મીરકાસીમે રાજધાની પરીવર્તન કરી :- મુર્શિદાબાદ થી મુંગેર [બિહાર]

બાદ યુરોપીયન ઢબની સેના બનાવી. અને અંતે બંગાળમાં તમામ વેપારીઓને કરમુક્ત જાહેર કર્યા.

→ આ નિર્ણયથી કંપની નારાજ થઈ અને તેને પાછો ખેંચવા માટે કહેવાયું જેમાં મીરકાસીમ અસમર્થ રહ્યા. પરીણામે એક યુદ્ધ થયું જેમાં <u>મીરકાસીમની હાર</u>

⇒ બક્સરનુ યુદ્ધ :- 1764

→ હારેલા મીરકાસીમને હવે અંગ્રેજો વિરુદ્ધ બદલો લેવો જે માટે તેણે અવધ નવાબ સુજા-ઉદ્-દૌલા અને મુઘલ સમ્રાટ શાહઆલમ - 2 ની મદદ મેળવી.

→ 1764 : બક્સર યુદ્ધ :-

મીર કાસીમ + અવધ નવાબ + મુઘલ સમ્રાટ } તોપ + તલવાર VS અંગ્રેજો [મેજર હેક્ટર મુનરો] ↓ [તોપ + બંદૂક]

વિજેતા

→ **અલાહાબાદની સંધિ :- 1765**

↳ રોબર્ટ કલાઇવ નવાં ગવર્નર નિયુક્ત થયા.

↳ 1765 : આ સંધિ રોબર્ટ કલાઇવ દ્વારા અવધ નવાબ અને મુઘલ સમ્રાટ સાથે કરી.

↳ મીર કાસીમનુ યુદ્ધમાં મૃત્યુ.

તેથી બંગાળનો નવો નવાબ :- મીર જાફર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ અલાહાબાદની સંધિમાં અવધ નવાબ સાથેની શરતો :-

① યુદ્ધના ખર્ચ પેટે 50 લાખ કંપનીને ચૂકવવા

② અવધમાં અંગ્રેજી સેના મૂકવામાં આવશે. જેનો ખર્ચ નવાબ ચૂકવશે.

③ અંગ્રેજોને યુદ્ધ સમયે સેના આપવી.

④ બનારસ પ્રાંતની જાગીરદારી કંપનીને સોંપવી.

→ શાહ આલમ-2 સાથેની શરતો :-

① બંગાળ, બિહાર અને ઓરિસ્સાની દિવાની અને ફોજદારી સત્તા કંપનીને મળશે. જ્યારે જવાબદારીઓ નવો નવાબ ભોગવે

② આ ત્રણ પ્રાંતના બદલામાં શાહ આલમને વાર્ષિક 2600000 પેન્શન આપવામાં આવશે.

③ અલાહાબાદ અને કારા પ્રાંત શાહઆલમ - 2 ને મળશે. જેમાં અંગ્રેજી સેના મૂકવામાં આવશે અને તેનો વાર્ષિક 53 લાખ ખર્ચ શાહઆલમ ચૂકવશે.

⇒ દ્વિમુખી શાસન પદ્ધતિ :-

→ અલાહાબાદ સંધિ મુજબ કંપનીને મહેસૂલ ઉઘરાવવાની સત્તા મળી. જે ઉઘરાવવા કંપનીએ પટના અને મુર્શિદાબાદમાં કાર્યાલય ખોલ્યા.

→ આ વ્યવસ્થા લાગુ પડતા તે જ વર્ષમાં કંપનીને 30 લાખ પાઉન્ડનો નફો થયો.

→ જેમાં રાજાએ નફાનો 10% હિસ્સો માગ્યો. જેમા 4 લાખ પાઉન્ડ ચૂકવાયા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ 1766 - 1768 :- કંપનીને 57 લાખ પાઉન્ડનો નફો થયો.

→ 1769 - 1773 :- બંગાળમાં ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યા જેમાં બંગાળની ત્રીજા ભાગની વસ્તી નષ્ટ થઈ.

→ 1772 :- વોરન હેસ્ટિંગ્સે આ પદ્ધતિને બંધ કરી

મૈસૂર વિગ્રહો

→ વિજયનગરના અંત બાદ તે પ્રાંત પર નવા વાડિયાર વંશ શાસનમાં

→ વાડિયાર વંશના રાજા :- ચિક્કા કૃષ્ણરાજ - 2

→ ચિક્કા કૃષ્ણરાજ - 2 ના 2 મંત્રીઓ

- નંજરાજ - સૈન્ય કાર્યવાહી સંભાળે
- દેવરાજ - વહિવટ સંભાળે

↓

નંજરાજ દ્વારા હૈદરને સેનામાં ભરતી કર્યો

↓

ટૂંક જ સમયમાં હૈદરને ડિંડિગુલ પ્રાંતનો સૂબેદાર બનાવ્યો.

↓

ટૂંક સમયમાં વાડિયાર માટે રાજનૈતિક અસ્થિરતા જમાં નંજરાજ અને દેવરાજ દ્વારા નિવૃત્તિ મંજૂર કરવામાં આવી.

1761 :- હૈદરઅલી દ્વારા પોતાનું નવું મૈસૂર રાજ્ય સ્થાપ્યું

1] પ્રથમ મૈસૂર વિગ્રહ :- 1768- 1769 :-

→ હૈદરાબાદ નિઝામ દ્વારા હૈદરથી સુરક્ષાના ભાગરૂપે અંગ્રેજો સાથે સંધિ કરી અને તેમને ઉત્તરી સિરકાર પ્રાંત ભેટ આપ્યો

→ હૈદર મરાઠા સાથે યુદ્ધમાં વ્યસ્ત આ જ સમયે અંગ્રેજોએ હૈદરાબાદ નિઝામને હૈદર વિરુદ્ધ ઉશ્કેર્યો અને હુમલો કરાવ્યો

→ હૈદરે મરાઠા અને નિઝામને અડધ-અડધ પ્રાંત આપી પાછા વાળ્યા

→ ગુસ્સે ભરાયેલા હૈદરે અંગ્રેજોના મિત્ર રાજ્ય કર્ણાટક પર હુમલો કર્યો જેમાં હૈદરે અંગ્રેજોને હરાવ્યા.

→ મદ્રાસની સંધિ

↳ ભવિષ્યમાં જો મરાઠા મૈસૂર પર હુમલો કરે તો અંગ્રેજો મદદ કરશે.

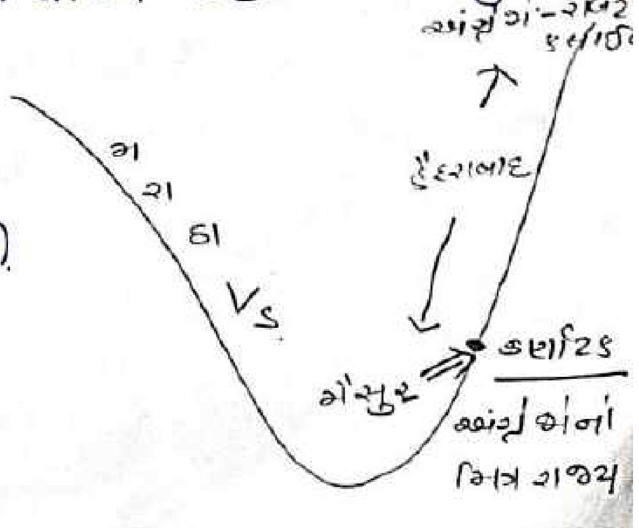

૨] બીજું મૈસુર વિગ્રહ :- [1780 - 1784]

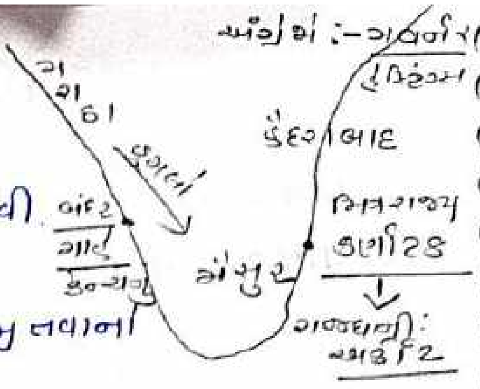

→ હૈદર પર મરાઠાનું આક્રમણ
મદ્રાસની સંધિ મુજબ અંગ્રેજોએ તેને મદદ કરવી પરંતુ કરી નહિ.

→ ઉપરાંત ફ્રેન્ચોના તાબા હેઠળ રહેલુ માહે બંદર જીતવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

→ વિશ્વાસઘાત પામેલા હૈદર મરાઠાને પાછા ધકેલ્યા અને ફ્રેન્ચને માહે બંદર જીતવામાં મદદ કરી.

→ પોતાની સાથે થયેલા આ દગાનો બદલો લેવા હૈદરે મરાઠા, હૈદરાબાદ અને ફ્રેન્ચ સાથે મળી અંગ્રેજ વિરુદ્ધ તેના મિત્રરાજ્ય કર્ણાટક પર હુમલો કર્યો જેમા રાજધાની અર્કોટ જીતી મેળવાઈ.

→ યુદ્ધના અંતે હૈદર બીમાર પડ્યો અને મૃત્યુ જેથી સત્તા પુત્ર ટીપુ ને મળી.

→ ગવર્નર હેસ્ટિંગ્સને તેની હાર સાફ દેખાતા તેને નિઝામને ગંટુરનો પ્રદેશ અને મરાઠાને એક પ્રાંત આપી સંગઠનથી દૂર કર્યા.

→ અંતે કોઈ વિકલ્પ ન રહેતા ટીપુએ મેંગ્લોરની સંધિ મંજૂર કરી.

મેંગ્લોર સંધિ :-
↳ એકબીજાના પ્રાંત પરત કરવા

૩] ત્રીજુ મૈસુર વિગ્રહ [1790 - 1792] :-

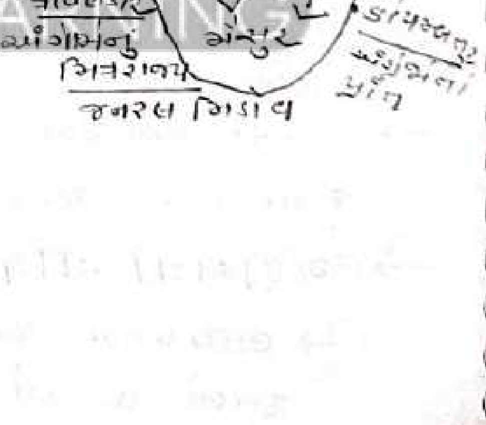

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ કોર્નવોલિસ દ્વારા મરાઠા અને નિઝામ સાથે મળી ટિપુ પર હુમલો કર્યો જ્યાં શ્રીરંગપટ્ટનમ ખાતેના યુદ્ધમાં ટિપુની હાર થઈ

↳ શ્રી રંગપટ્ટનમ સંધિ :-

1] યુદ્ધના ખર્ચ પેટે ટિપુ 3 કરોડ રૂપિયા કંપનીને ચૂકવશે.

2] કોર્નવોલિસ દ્વારા ટિપુ ના બે પુત્ર પર કબજો

3] મૈસુરના ઉત્તરના ભાગ મરાઠાને, પૂર્વના ભાગ નિઝામને અને પશ્ચિમના ભાગ કંપનીને મળ્યા. – મરાઠાએ પ્રાંત પરત કર્યા

4] ચોથુ મૈસુર વિગ્રહ :- [1799]

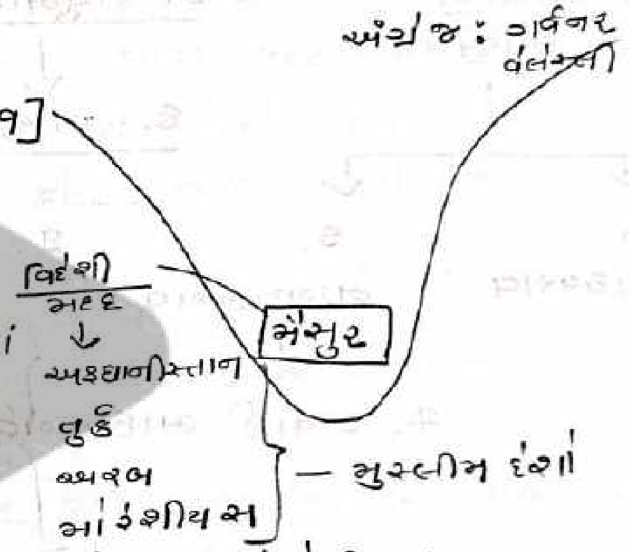

↳ ત્રીજા મૈસુર વિગ્રહ બાદ ટિપુએ અપમાનજનક સંધિ પૂર્ણ કરી

↳ બાદ તેને એ ખબર થઈ કે ભારતમાં આંતરીક રીતે કોઈ તેને મદદ કરી રહ્યુ નહિ જેથી વિદેશથી મદદ મેળવી જોઈએ

↳ ટીપુએ અફઘાનીસ્તાન, તુર્કી, અરબ, ફ્રેન્ચ → નેપોલીયન મોરેશીયસ, ફ્રેન્ચ પાસેથી મદદ મેળવી.

↳ ફ્રાન્સની સત્તા પર આ સમયે નેપોલીયન જે અંગ્રેજો માટે ખતરા સમાન હતાં આથી ગવર્નર વેલેસ્લીએ ટીપુને ફ્રાન્સની મદદ ન લેવી અને તેની સહાયકારી યોજના સ્વીકારવા માટે કહ્યું જેમાં ટીપુ અસમર્થ થયાં

↳ પરીણામે શ્રી રંગપટ્ટનમના મેદાનમાં યુદ્ધ જેમા ટીપુની હાર અને મૃત્યુ

↳ યુદ્ધ બાદ ટીપુના બે પુત્રોને વેલ્લોરની જેલમાં કેદ કરવામાં આવ્યા. તેમને છોડાવવા વેલ્લોરનો વિગ્રહ થયો

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મરાઠા વિગ્રહો

પેશ્વા

1. બાલાજી વિશ્વનાથ
   - 2. બાજીરાવ - 1
     - 3. બાલાજી બાજીરાવ
       - 4. માધવરાવ
       - 5. નારાયણરાવ
         - 7. સવાઈ માધવરાવ
     - 6. રઘુનાથ રાવ (રાઘોબા)
       - 8. બાજીરાવ - 2
         - 9. દત્તક પુત્ર - નાના સાહેબ પેશ્વા
   - ચિમાજી અપ્પા
     - સદાશિવરાવ ભાઉ

⇒ માધવરાવ [1761 - 1772] :-

→ 1761 :- બાલાજી બાજીરાવના નિધન બાદ તેનો 17 વર્ષીય પુત્ર માધવરાવ સત્તા પર

→ તેને નાના ફડનવીશ અને મહાદજી શિંદે જેવા કુશળ મંત્રીઓની મદદ કરી

→ માધવરાવે હૈદરાબાદ નિઝામને હરાવ્યો
દક્ષિણમાં હૈદરને કર ભરવા માટે મજબૂર કર્યો
ઉત્તરમાં રાજપૂત, જાટ અને રોહિલ્લાને હરાવ્યા ઉપરાંત મુઘલ શાહઆલમ - 2 ને ફરીથી ગાદી પર બેસાડ્યા.

→ આ પ્રતિભાશાળી પેશ્વાનો સમય માત્ર 11 વર્ષ તેનું મૃત્યુ ક્ષયના રોગને કારણે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

પ્રથમ મરાઠા વિગ્રહ [1775 - 1782] :-

→ માધવરાવનુ નિધન થતા પેશ્વા તેનો નાનો ભાઈ નારાયણરાવ બન્યા આથી રઘુનાથરાવ રાવની પેશ્વા બનવાની ઈચ્છા અધુરી રહી ગઈ.

→ પેશ્વા બનવાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા રઘુનાથરાવ મદદ માટે સુરત સ્થિત અંગ્રેજો પાસે પહોંચ્યા.

→ સુરત સ્થિત અંગ્રેજો સાથે સંધિ :- **સુરતની સંધિ :-** જેમાં કંપની ~~સુરત~~ રઘુનાથ રાવને પેશ્વા બનવા માટે 2500 સૈનિકો આપશે. બદલામાં પેશ્વા બન્યા બાદ રઘુનાથ રાવ કંપનીને સુરત, ભરૂચ, વસઈ અને સાલસેટ પ્રાંત ભેટ આપશે.

→ રઘુનાથ દ્વારા યુદ્ધ કરી પેશ્વા નારાયણ(રાવની)ની હત્યા કરી

↳ નારાયણરાવની હત્યા સમયે તેને પત્ની ગંગાદેવી ગર્ભવતી હતા

→ પરીણામે રઘુનાથ રાવ નવા પેશ્વા બન્યા

→ આગળ જતાં ગંગાદેવી દ્વારા એક પુત્રને જન્મ આપવામાં આવ્યો :- **સવાઈ માધવરાવ**

→ આ સમયે મરાઠા વહીવટનુ કાર્ય 12 ભાઈ કાઉન્સીલ પાસે જેમાં મુખ્ય વ્યક્તિ :- **નાના ફડનવીસ**

→ નાના ફડનવીસ દ્વારા રઘુનાથરાવને હટાવી નવા પેશ્વા 40 દિવસના સવાઈ માધવરાવને બનાવ્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ 1773 : **રેગ્યુલેટીંગ એક્ટ** :- બ્રિટીશરો તરફથી સૌપ્રથમ એક્ટ

↳ કંપનીનુ કાર્ય
- કલકત્તા – સર્વસ્વ
- મદ્રાસ – (×)
- મુંબઈ – (×)

→ રેગ્યુલેટીંગ એક્ટ મુજબ મુંબઈ અને મદ્રાસ સાથે થયેલી સંધિઓ ખારીજ કરવામાં આવશે અને તેનાં બદલે નવી સંધીઓ કલકત્તા સાથે કરવી.

→ સુરતની સંધિ (રદ) ખારીજ થઈ અને નવી કલકત્તા સાથે **પુરંદરની સંધિ** કરવામાં આવી.

↳ પેશ્વા - સ્વીકાર :- સવાઈ માધવરાય

↳ કંપની તેને મળેલા ચાર પ્રાંત પરત કર્યા

→ પેશ્વા વતી તમામ વહીવટ નાના ફડનવીશ પાસે. જે અંગ્રેજોની મરાઠા સામ્રાજ્યમાં દખલથી નારાજ

→ અંગ્રેજોને મરાઠા સામ્રાજ્યથી દૂર કરવા નાના ફડનવીશ દ્વારા ફ્રેન્ચોની મદદ લેવામાં આવી. ફ્રેન્ચોને મુંબઈમાં કિલ્લો બાંધવાની પરવાનગી આપી.

→ પરીણામે એક યુદ્ધ થયુ :- વડગાંવ ખાતે

અંગ્રેજો Vs મરાઠા + ફ્રેન્ચ → વિજેતા

↓

નેતૃત્વ - મહાદજી સીંદે પાસે

તેથી વડગાંવની સંધિ થઈ.

→ વડગાંવની સંધિ બંગાળ ગવર્નર હેસ્ટીંગ્સને પસંદ નહી. તેથી સૌપ્રથમ તેણે મહાદજી સીંદેને લાલચ આપી. તેણે એક કિલ્લો મહાદજીસીંદેને ભેટ આપ્યો. આથી મહાદજી સીંદે મરાઠાથી દૂર થયા.

→ ત્યારબાદ યુદ્ધ :- અંગ્રેજો Vs મરાઠા → હાર

↓

પરીણામે [સાલબાઈ સંધી]

↓

ભવિષ્યના 20 વર્ષ સુધી મરાઠા અને અંગ્રેજો એક બીજા સાથે યુદ્ધ નહિ કરે પરંતુ તેના અધિકારો દુશ્મન પર સાથે હુમલો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

બીજો મરાઠા વિગ્રહ [1803 - 1805]

→ પ્રથમ મરાઠા વિગ્રહ બાદ પેશ્વા સવાઈ માધવરાવ જેના વતી વહીવટ નાના ફડનવીસ પાસે

→ સવાઈ માધવરાવ નાના ફડનવીસથી કંટાળ્યા અને તેને પુના શનિવારવાડાની દિવાલથી કૂદી આત્મહત્યા કરી.

→ પરીણામે નવા પેશ્વા :- રઘુનાથરાવના નાલાયક પુત્ર બાજીરાવ-2 ને બનાવવામાં આવ્યો. જેનામાં રાજનૈતિક સૂઝ-બૂઝની અછત જેથી વહીવટ નાના ફડનવીસ પાસે

→ 1800 :- નાના ફડનવીશનુ નિધન . જેથી બાજીરાવ-2 સ્વતંત્ર થયા

→ બાજીરાવ-2 માં રાજનૈતિક સુઝ-બુઝની અછતને કારણે તેના પર પ્રભુત્વ જમાવવા સિંધિયા અને હોલ્કર મેદાને જેમાં સફળતા સિંધિયાને પ્રાપ્ત થઈ.

ગાયકવાડ → પાંભાવની સંધિ

હોલ્કર }
[સિંધિયા] — સફળ
↳ પેશ્વા — head
ભોંસલે

→ 1801 :- સિંધિયા અને પેશ્વા સાથે મળી હોલ્કરના રાજા વિઠોજી પર હુમલો કર્યો જ્યાં વિઠોજીને હાથીના પગ સાથે બાંધી કચડાવીને હત્યા કરી.

→ વિઠોજીની હત્યા બાદ તેનો ભાઈ હોલ્કર જસવંતરાવ ગાદી પર અને તે એક શક્તિશાળી વ્યક્તિ

→ જસવંતરાવ દ્વારા બદલાના ભાગરૂપે સિંધિયા પર હુમલો કર્યો જ્યાં સિંધિયાએ સંધિ કરી પાછો વાળ્યો.

→ બાદ પેશ્વા બાજીરાવ-2 પર હુમલો નો તે કરી ગયા અને નાશી ગયો અને તે બેસિન સ્થિત અંગ્રેજો પાસે પહોંચ્યા

→ બીજી તરફ જસવંતરાવે પુના વિજય મેળવ્યો અને નવો પેશ્વા અમૃતરાવને બનાવ્યો

→ ડરી ગયેલા પેશ્વાએ અંગ્રેજો સાથે બેસિનની સંધિ કરી જે અંતર્ગત તેણે સહાયકારી યોજના સ્વીકારી. જે અન્ય મરાઠાને પણ લાગુ પડી પરંતુ અન્ય મરાઠાઓને તે માન્ય નહિ

→ પરિણામે યુદ્ધ થયા :- ① સિંધિયા Vs અંગ્રેજો
↓
હાર
↳ પરીણામે સંધિ [સુરજીઅરજનગાવ સંધિ]

② ભોંસલે Vs અંગ્રેજો
↓
હાર
સંધિ :- [દેવગાવ સંધિ]

③ હોલ્કર Vs અંગ્રેજો
↓
હાર
સંધિ :- [રાજપુરઘાટ સંધિ]

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ નિષ્કર્ષ :- બીજા વિગ્રહ બાદ સંપૂર્ણ મરાઠા સામ્રાજ્ય સહાયકારી યોજના હેઠળ

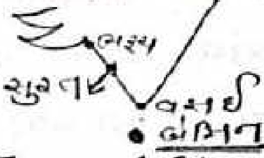

ત્રીજું મરાઠા વિગ્રહ [1817 - 1819] :-

→ પેશ્વા તરીકે બાજીરાવ - 2 ફરીથી ગાદી પર જેમાં તેણે કરેલી બેસિનની સંધિ હવે તેને માફક આવતી રહી નહિ

→ મરાઠા સત્તા નબળી પડતાં તેના સરદાર તરીકે કામ કરતા પિંડારીઓને નિયમિત આવક મળતી બંધ થઈ. જેથી તેઓ વગર વિચાર્યે કોઈ પણ પ્રદેશ પર લૂંટ ચલાવતાં

→ અંગ્રેજો દ્વારા બાજીરાવ - 2 પર આરોપ લગાવવામાં આવ્યા કે તે પિંડારીઓની મદદ લઈ રહ્યાં છે

→ આથી ઉશ્કેરાયેલા પેશ્વાએ બેસિનની સંધિને તોડી અને અંગ્રેજો વિરુદ્ધ યુદ્ધ જાહેર કર્યું

→ અંગ્રેજો દ્વારા પેશ્વાને ખિરકી, ભોંસલેને સીતાબાલ્ડી, હોલ્કરને મહિદપુર અને સિંધિયાને ગ્વાલિયર ખાતે હરાવ્યા.

→ નિષ્કર્ષ :- ત્રીજા વિગ્રહ બાદ પેશ્વા પદ નાબૂદ કરવામાં આવ્યું અંતિમ પેશ્વા બાજીરાવ - 2ને સ્વીકારવામાં આવ્યા.

↳ તેમને કાનપુર નજીક બિઠુર ખાતે સ્થિર કરવામાં આવ્યા.

↳ શિવાજીના વારસદારોને સતારા પ્રાંત સોંપવામાં આવ્યું

↳ પેશ્વા - પુનાની સંધિ

↳ ભોંસલે - નાગપુર સંધિ

↳ સિંધિયા - કાનપુર સંધિ

↳ હોલ્કર - મંદસોર સંધિ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

શીખ વિગ્રહો

→ ગુરુ ગોવિંદસિંહ અને બંદાબહાદુર બાદ 18મી સદીમાં શીખ સામ્રાજ્ય બારમિસલમાં વહેંચાઈ ગયું

મિસલ	સ્થાપક	મિસલ	સ્થાપક
1) રામગઢિયા	→ સરદાર જસ્સાસિંહ	2) ભાંગી મિસલ	→ સરદાર જસ્સાસિંહ
3) આહલુવાલિયા મિસલ	→ સરદાર જસ્સાસિંહ	4) કનૈયા મિસલ	→ સરદાર અમરસિંહ
5) સુકરચકિયા	→ સરદાર ચરતસિંહ	6) નકઈ મિસલ	→ સરદાર હિરાસિંહ
7) દલ્લેવાલા મિસલ	→ સરદાર ગુલાબસિંહ	8) નિશાનવાલિયા મિસલ	→ સરદાર સંતસિંહ
9) ફૈઝલપુરીયા મિસલ	→ નવાબ-કપુરસિંહ	10) કરોડાસિંઘિયા મિસલ	→ સરદાર કરોડાસિંહ
10) ફુલકિયા મિસલ	→ સરદાર ફુલસિંહ	12) નિહંગ મિસલ	→ અકાલી કહેવાય અને ભૂરા વસ્ત્ર ધારણ કરે

⇒ રણજિતસિંહજી :-

→ 18મી સદીના અંત સુધીમાં સુકરચકિયાથી રણજીતસિંહજી દ્વારા તમામ મિસલો પર સર્વોપરિતા હાંસલ કરવામાં આવી

→ તેઓ કુશળ વહીવટકર્તા, તાકતવર અને સાહસી સૈનિક અને ચતુર રાજનૈતિક પુરુષ હતા.

→ 1799 :- લાહોર વિજય મેળવ્યો

1802 :- અમૃતસર વિજય મેળવ્યો

રાજધાની → લાહોરને બનાવી

→ તેમને શેર-એ-પંજાબ તરીકે ઓળખવામાં આવે

→ 1809 :- નેપોલિયનના ડરને કારણે ભારતમાં બ્રિટીશરો દ્વારા ગવર્નર લોર્ડ મિન્ટો વતી ચાર્લ્સ મેટકાફ દ્વારા રણજીતસિંહજી સાથે અમૃતસરની સંધિ કરી જેમાં તેમના રાજ્યની સીમાઓ નક્કી કરવામાં આવી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ 1814 :- અફઘાનિસ્તાન વિજય મેળવ્યો ત્યાં શાસક શાહશુજા દ્વારા ભેટ આપવામાં આવ્યો

→ 1823 :- રણજીતસિંહજીએ અટક, કાંગડા, કાશ્મીર, પેશાવર અને મુલ્તાન વિજય મેળવ્યો.

→ ફ્રાન્સના યાત્રી વિક્ટર જેકસા દ્વારા રણજીતસિંહજીને ભારતના નેપોલિયન ગણાવ્યા.

→ તેમણે પોતાની સેના યુરોપીયન ઢબની બનાવી હતી. ઉપરાંત તેઓ એશિયાની બીજા ક્રમાંકની સૌથી વિશાળ સેના ધરાવતા

→ તેમને ઘુડસવાર સૈનિકો માટે ઈટાલીથી એલાર્ડ અને વેન્તુરાને સેનાપતિ તરીકે નિમણુક આપી
ત્યાર તોપખાના માટે ફ્રાન્સથી ગાર્ડનર અને કોર્ટને સેનાપતિ બનાવ્યા

→ તેઓ કોઈપણ ભેદભાવ વગર દરબાર અને સેનામાં લોકોની ભરતી કરતા.

→ ઉત્પાદનનો 35 થી 40% હિસ્સો મહેસૂલ સ્વરૂપે મેળવે

→ 1839 :- રણજીતસિંહજીનુ નિધન
↳ બાદ પુત્ર ખડગસિંહને સત્તા → તેનુ મૃત્યુ
↳ જેથી બીજા પુત્ર નૌનીહાલને સત્તા → તેની હત્યા
↳ તો વજીર શેરસિંહ સત્તા પર → તેની પણ હત્યા
↳ અંતે સત્તા તેમના સગીર પુત્ર દિલીપસિંહને મળી.
↳ તેમના વતી શાસન માતા જીંદન કૌર શાસન ચલાવતા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

પ્રથમ શીખવિગ્રહ [1845 - 1846] :-

→ આ વિગ્રહ થવા પાછળનું કારણ રાજમાતા જીંદન કૌરની મહત્ત્વકાંક્ષાઓ

→ પરીણામે બ્રિટીશ મેજર બ્રોડ ફૂટ નારાજ થયા ને તેણે શીખવિરોધી કાર્ય શરૂ કર્યા જેથી શીખ તરફથી વજીર લાલસિંહ અને સેનાપતિ તેજસિંહ દ્વારા યુદ્ધ શરૂ કરવામાં આવ્યું

→ ગવર્નર હાર્ડિંગ વતી સેનાનુ નેતૃત્વ લોર્ડ ગફને સોંપવામાં આવ્યુ

→ આ યુદ્ધ ફિરોજશાહ, મુદકી, બદ્દોવાલ અને અલીવાલ માં લડવામાં આવ્યું જે તમામ અનિર્ણિત

→ પાંચમી લડાઈ શબરાવ ખાતે લડવામાં આવી જ્યાં લાલસિંહ અને તેજસિંહના દગાથી શીખ લોકોની હાર

→ પરિણામે 1846 માં લાહોરની સંધિ કરવામાં આવી.

• લાહોરની સંધિ :-

① સતલજ નદીના દક્ષિણના પ્રાંત કંપનીને મળશે

② યુદ્ધના ખર્ચ પેટે 1 કરોડ 50 લાખ શીખ કંપનીને ચૂકવશે જેમાંથી 50 લાખ કંપનીએ શીખ લોકોને પરત કર્યા.

③ કાશ્મીરના ઘણા પ્રાંતો કંપનીને મળ્યા જે તેમણે 50 લાખ રૂપિયામાં ડોગરા ગુલાબસિંહને વેચી દીધા.

④ હેનરી લોરેન્સ શીખ સામ્રાજ્ય Political Agent તરીકે

⑤ શીખ સેનામાં હવે 20000 પાયદળ, અને 12000 ઘુડસવાર રહેશે.

→ કાશ્મીરના પ્રાંતો ડોગરા ગુલાબસિંહને વેચી દેવામાં આવતા શીખ લોકો નારાજ થયા અને લાલ સિંહના નેતૃત્વમાં વિદ્રોહ કર્યો. પરંતુ હાર થઈ.

→ જેથી ભેરવાલની સંધિ કરવામાં આવી

• ભેરવાલની સંધિ :-

1) દિલીપસિંહજી પુખ્તવયના ન થાય ત્યા સુધી અંગ્રેજ સેના પંજાબમાં રહેશે

2) શીખનુ વહીવટ 8 શીખ સરદારો પાસે જેના અધ્યક્ષ હેનરી લોરેન્સ

3) રાજમાતા જીંદન કોરને 48000 રૂપિયા પેં. પેન્શન સાથે શેખપુરા મોકલી દેવામાં આવશે.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

બીજુ શીખ વિગ્રહ [1848 - 1849] :-

→ આ વિગ્રહ થવા પાછળનુ કારણ

1) પ્રથમ શીખ વિગ્રહની સંધિઓ શીખ લોકોને અપમાનજનક લાગવી.

2) શીખ સેનાથી છૂટા કરવામાં આવેલા સૈનિકોએ અંગ્રેજ અધિકારીઓની હત્યા કરવાનુ શરૂ કર્યુ

3) નવનિયુક્ત ગવર્નર ડેલહાઉસીની સામ્રાજ્યવાદી નીતિઓ

→ આ યુદ્ધ કુલ <u>3 વખત</u> લડવામાં આવ્યું

1. રામનગરની લડાઈ [નવેમ્બર, 1848]

શીખ Vs બ્રીટીશ

નેતૃત્વ :- શેરસિંહ — નેતૃત્વ :- લોર્ડ ગફ

પરીણામ :- અનિર્ણિત

2. ચિલીયાવાડાની લડાઈ [Jan, 18

શીખ Vs બ્રીટીશ

નેતૃત્વ :- શેરસિંહ — નેતૃત્વ :- લોર્ડ ગફ

પરીણામ :- અનિર્ણિત

3. ગુજરાતની લડાઈ

શીખ Vs બ્રીટીશ :→ વિજેતા

નેતૃત્વ : શેરસિંહ — નેતૃત્વ :- ચાર્લ્સ નેપીયર

→ નિષ્કર્ષ :- વિગ્રહ બાદ ડેલહાઉસીએ પંજાબ ખાલસા કર્યુ કોહિનુર જપ્ત કર્યો અને ઈંગ્લેન્ડ મોકલ્યો

2) દિલીપસિંહ અને માતા જીંદનકોર રૂ 5 લાખ સાથે પેન્શનર

3) દિલીપસિંહને ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે રાણી વિક્ટોરીયા પાસે મોકલવામાં આવ્યા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

નેપાળ વિગ્રહ

→ ભારત તરફથી નેપાળ પર આક્રમણનો પ્રથમ પ્રયાસ 1762 માં મીર-કાસીમ દ્વારા કરવામાં આવ્યો પરંતુ તે નિષ્ફળ નીવડ્યો

→ 1792 :- અંગ્રેજોએ નેપાળ સાથે વેપારી સંધિ કરી. અને
1802 :- એક મંડળ પણ નેપાળ મોકલ્યુ પરંતુ ધારી સફળતા ન મળી.

→ 18મી સદીમાં નેપાળ એ વિસ્તરણવાદી નીતિ અપનાવી. જેમાં તેમણે દક્ષિણ દિશા તરફ આક્રમણ કરી સીમા વધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

→ તેમણે હિમાલય તળેટીના પ્રદેશ અને ગોરખપુર જિલ્લા મેળવ્યાં

→ અભિયાન અંગ્રેજ સત્તા નજીક પહોંચ્યુ ત્યારે વિગ્રહની શરૂઆત થઈ.

નેપાળ વિગ્રહ [1813 - 1814] :-

→ 1813 :- ગવર્નર હેસ્ટિંગ્સ સત્તા પર આવ્યાં
અને નેપાળવિગ્રહ શરૂ થયા

→ હેસ્ટિંગ્સે નેપાળને ત્રણ બાજુથી ઘેરી લીધું

→ શરૂઆતમાં ગોરખા સૈનિકો બહાદુરીપૂર્વક લડ્યા પરંતુ 1815 સુધીમાં નબળા પુરવાર થયા અને હારનો સામનો કરવો પડ્યો.

→ અંગ્રેજોની સફળતા પાછળનુ કારણ તેમણે સ્થાનિક ગોરખા સૈનિકોને સેનામાં ભરતી કર્યા હતા.

→ 1816 :- કર્નલ ડેવીડ ઓક્ટરલોની દ્વારા ગોરખા સાથે સંગૌલીની સંધિ કરવામાં આવી

• સંગૌલીની સંધિ :-
↳ ગોરખાઓએ ગઢવાલ અને કુમાઉ પ્રાંત કંપનીને સોંપવા પડ્યા
↳ ભારત-નેપાળ વચ્ચે સીમા નક્કી કરવામાં આવી.
↳ નેપાળ સિક્કિમને તમામ અધિકારો પરત કરશે
↳ રાજધાની - કાઠમંડુમાં એક બ્રિટીશ Palitical Agent મુકવામાં આવશે

→ અંગ્રેજોને મળેલા નેપાળનો વિજયી ખુબ જ લાભદાયી નીવડ્યો તેમને શીમલા, મસૂરી, નૈનીતાલ જેવા પ્રદેશો મળ્યા.

→ ઉપરાંત ગોરખા જેવા સાહસી સૈનિકોની પ્રાપ્તિ પણ થઈ
બ્રિટીશરોએ નેપાળની મિત્રરાજ્ય બનાવ્યું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અંગ્રેજોનો સિંધ વિજય :-

→ 18 મી સદીમાં સિંધ પર કલ્લોરા સરદારનું શાસન હતું તેના બાદ મીર ફતેહ અલી ખાન સિંધના શાસક બન્યાં તેના નિધન બાદ સામ્રાજ્ય તેના ચાર પુત્રોમાં વિભાજીત જેને સિંધના અમીર કહેવામાં આવતા

→ 1809 :- કંપનીએ સિંધના અમીરો સાથે એક સંધિ કરી. જે મુજબ તેઓ સિંધમાં ફ્રેન્ચ લોકોને વેપાર માટે પરવાનગી નહિ આપે.

→ 1832 :- વિલિયમ બેન્ટિક દ્વારા સિંધના અમીરો સાથે એક નવી વેપારી સંધિ કરી જેમાં કંપનીને વેપારમાં છૂટછાટ મળી ઉપરાંત કર્નલ પોટિંજર સિંધ ખાતે એક પોલિટિકલ એજન્ટ નીમવામાં આવ્યાં

→ પંજાબ રણજીતસિંહના આક્રમણના ડરે સિંધના અમીરોએ કંપની સાથે એક પેટા સંધિ કરી જેમાં કંપની અમીરોને રક્ષણ પ્રદાન કરશે — સહાયકારી યોજના સ્વીકારી

→ ફેબ્રુઆરી 1839 :- કંપની અને અમીરો વચ્ચે એક નવી સંધિ જેમાં શિકારપુર અને ભક્કરમાં કંપની સેના મૂકવામાં આવશે જેનો ખર્ચ અમીરો ચૂકવશે

→ અફઘાન વિગ્રહ સમયે સિંધના અમીરોને કંપની દ્વારા ફરજ પાડવામાં આવી કે તેઓ કંપનીને મદદ કરે જે માટે અમીરો નારાજ રહ્યા.

→ ભવિષ્યમાં સિંધની સુરક્ષા બાબતે ઉત્તરાધિકારી મીર ફતેહ અલી ખાનના ભાઈ અલી મુરાદને નક્કી કરવામાં આવ્યા જે અમીરોને નાપસંદ હતો. પરિણામે ઓગષ્ટ 1843 માં એક યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું. જેમાં કંપની વિજયી રહી.

નોંધ :- અંગ્રેજો માટે સિંધ વિજય ખૂબ જ જરૂરી. કારણ કે સિંધ મારફતથી ઈરાન થઈ યુરોપ સુધી વેપાર કરી શકાય

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

બર્મા વિગ્રહ

→ 19 મી સદી સુધી બર્મા એક સ્વતંત્ર રાજ્ય હતુ. બર્મા અને કંપની વચ્ચે વર્ષ 1822 માં ટકરાવ શરૂ થયો. જ્યા બર્માના સેનાપતિ મહાબુંદેલા દ્વારા આસામ અને મણિપુર પર આક્રમણ કરવામા આવ્યુ. તેની આ નીતિથી ગવર્નર લોર્ડ એમ્હર્સ્ટ નારાજ થઈ ગયા

→ ટૂંક જ સમયમાં બર્માના લોકોએ કંપનીનાં શાહપુર ટાપુ વિજય મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. જેમા કંપનીએ તેને હાંકી કાઢ્યા

પ્રથમ બર્મા વિગ્રહ [1824 - 1826]

→ કંપનીએ શરૂઆતથી બર્માને દબાવવાની શરૂઆત કરી. કંપની દ્વારા ઉત્તરપૂર્વ ભાગથી બર્માને હરી તેના સેનાપતિ મહાબુંદેલાને ચટગાવ ખાતે હરાવ્યાં આગળ જતા 1824 - રંગૂન અને 1825 - કંપનીએ આસામ વિજય મેળવ્યાં. તેના બાદ કેપ્ટન કેમ્બલ દ્વારા બર્માનાં પ્રોમ વિજય મેળવ્યાં

→ અંગ્રેજ સૈનિકો બર્મા રાજધાની યાન્ડુબ થી 60 km દૂર પહોંચ્યા ત્યારે બર્મા લોકોએ હાર સ્વીકારી.

- યાન્ડુબની સંધિ :-

1] યુદ્ધના ખર્ચ પેટે રૂપિયા 1 કરોડ બર્મા → કંપનીને ચૂકવશે

2] બર્મા મણિપુરને સ્વતંત્ર મંજૂર કરશે

3] અંગ્રેજ પોલિટિકલ એજન્ટ બર્મામા રોકાશે

4] આરાકાન અને ટેનાસિરીમ પ્રાંત અંગ્રેજોને મળશે

બીજો બર્મા વિગ્રહ [1852 - 1853]

→ આ વિગ્રહ પાછળનું કારણ લોર્ડ ડેલહાઉસીની સામ્રાજ્યવાદી નીતિ. તેની ઈચ્છા બર્માને અંગ્રેજ શાસનમાં ભેળવવું

→ બીજી તરફ બર્માના શાસકોને યાન્ડુબની સંધિ અપમાનજનક લાગી. અને તેને પાળવાનુ બંધ કર્યુ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ થોડા સમયમાં બર્મામાં રહેલા અંગ્રેજ વેપારીઓ દ્વારા વેપાર બાબતે ડેલહાઉસીને ફરિયાદ કરવામાં આવી તો ડેલહાઉસીએ તેને બહાનુ બનાવી બર્માના શાસકોને વેપારીઓને થઈ રહેલુ નુકશાની ભરપાઈ કરવા બર્મી શાસકોને કહ્યુ. જેમા બર્મી શાસકો અસમર્થ રહેતા એક યુદ્ધ થયું

→ ડેલહાઉસી દ્વારા બર્માને ત્રણ દિશાથી ઘેરી લેવામાં આવ્યુ. તો બર્મી શાસક દ્વારા ડેલહાઉસીને આશ્વાસન આપવામાં આવ્યું કે તે વેપારીઓની ફરિયાદમાં નિવારણ લાવશે

→ નિવારણથી અસંતુષ્ટ અંગ્રેજે જેમા કોમન લેમ્બર્ટ દ્વારા રાજાનુ શાહી જહાજ લઈ નાખી જવાયુ. જેથી બર્મી લોકોએ તેના પર ગોળીબારી કરી અને યુદ્ધ શરૂ થયું

→ ઉશ્કેરાયેલા ડેલહાઉસીએ બર્મી ઉશ્કેરાયેલા બર્મી શાસકોને માફી માગવા કહ્યુ અને 12000 પાઉન્ડ દંડ ભરવા કહ્યુ જેમાં બર્માનો કોઈ પ્રત્યુત્તર ના રહેતા 1852 માં કંપનીએ યુદ્ધ કર્યું. જેમા રંગૂન અને મર્તબાન પ્રાંત વિજય મેળવ્યો

ત્રીજો બર્મા વિગ્રહ [1855]

→ આ વિગ્રહ થવા પાછળનુ કારણ બર્માના રાજા મીંડનનો પુત્ર થીબો જે અંગ્રેજોને તેના મિત્ર ઉચ્ચારેઠ ન સમજતો

→ પરીસ્થિતિઓ ખરાબ બની જેમાં કંપનીએ બર્માથી તેનો પોલિટિકલ એજન્ટ પરત બોલાવ્યો. બીજુ તરફ થીબો દ્વારા ફ્રાન્સ સાથે વેપારી સંધિ કરી જેમાં લોર્ડ ડફરીન નારાજ થયા. અને એક યુદ્ધ થયું જેમા બર્માની હાર થતા થીબો અને તેના પરીવારને મહારાષ્ટ્ર રત્નાગીરી મોકલી દેવામાં આવ્યા. કંપનીએ બર્મા વિજય મેળવ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અફઘાન વિગ્રહ [પ્રથમ]

→ અંગ્રેજો માટે અફઘાનિસ્તાન રશિયાથી બચવા એક યોજનાત્મક રાજ્ય હતું. મૂળભૂત રીતે અફઘાન પર દુરાની વંશનું શાસન જેમાં વારસદાર શાહસુજા પરંતુ સ્થાનિક અફઘાન સરદારોએ તેને હટાવી દોસ્ત મહંમદને શાસક બનાવ્યાં

→ આગળ જતા રણજીતસિંહજીનો અફઘાન વિજય. જેમા તેણે શાહસુજાને ફરીથી ગાદી પર બેસાડયાં

→ વર્ષ 1830 :- બ્રિટનના વિદેશમંત્રી પામર્સ્ટને રશિયા પર અફઘાનનું વધતુ વર્ચસ્વ ઘટાડવા ભારતના ગવર્નર લોર્ડ ઓકલેન્ડને અફઘાન સરદારો સાથે સંધિ કરવા માટે કહ્યું

→ 1836 :- દોસ્ત મહંમદ સંધિ કરવા માટે તૈયાર તો થયા પરંતુ તેણે માંગ કરી કે કંપની રણજીતસિંહજી પાસેથી પેશાવર → અફઘાનિસ્તાનને પાછુ અપાવે. જેમાં લોર્ડ ઓકલેન્ડ નામંજૂર થયા.

→ સપ્ટેમ્બર 1836માં અફઘાનિસ્તાને રશિયા સાથે મિત્રતાનો હાથ લંબાવ્યો અને એક રશિયન એજન્ટને દરબારમાં નિમણૂક પણ આપી.

→ અંગ્રેજો દ્વારા રણજીતસિંહજી સાથે મળી અફઘાનિસ્તાન પર હુમલો કરવાની શરૂઆત જેમાં દોસ્ત મહંમદને હાર દેખાતા તે રશિયા નાસી ગયા

→ 1839 :- કંપનીએ ભક્કર અને કવેટા વિજય મેળવ્યાં અને નવાં શાસક શાહસુજાને બનાવ્યાં.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

બીજો અફઘાન વિગ્રહ [1878 - 1880]

→ આ વિગ્રહ થવા પાછળનું કારણ અંગ્રેજોની તટસ્થ નીતિઓ જવાબદાર. જેથી અફઘાનના અમીર શેર અલી દ્વારા કંપનીનો વિરોધ શરૂ કરવાની શરૂઆત કરી. જેમાં લોર્ડ લિટન દ્વારા જ્યારે ચેમ્બરલીન નામે રાજદૂતને અફઘાન મોકલવામાં આવ્યાં તો શેરઅલીએ તેને પ્રવેશ ન આપ્યો.

→ પરીણામે એક યુધ્ધ શરૂ થયું

→ કંપની દ્વારા અફઘાનીસ્તાનને હરી લેવામાં આવ્યુ જેમા

તેમણે ખૈબરઘાટ, કુર્રમ અને બોલન પ્રાંત વિજય મેળવ્યા. શેર અલી નાસી ગયો અને અંતે એક સંધિ કરવામાં આવી

- ## ગંડમક સંધિ :-

1] નવો શાસક યાકુબ ખાં
2] હેરાત અને ગંડમક પ્રાંત પર બ્રિટિશ પોલિટિકલ એજન્ટ નીમવામાં આવશે
3] અંગ્રેજોની પરવાનગી વગર કોઈપણ અન્ય દેશની મદદ ન લેવી
4] સી.બી. પીસિન અને કુર્રમ પ્રાંત અંગ્રેજોને મળશે
5] કંપની વાર્ષિક 600000 રૂપિયા યાકુબ ખાં ને ચૂકવશે

ત્રીજો અફઘાન વિગ્રહ [1919] :-

→ વિગ્રહ પાછળનું કારણ રશિયાએ અફઘાનીસ્તાનનો મર્વ પ્રાંત કબજો કર્યો જેથી બ્રિટિશ સત્તાની ચિંતામાં વધારો થયો તેમની ઈચ્છા અફઘાન અને રશિયા વચ્ચે સીમાંકન નક્કી કરવામાં આવે

→ રશિયા દ્વારા આગળ જતાં પંચદેહ પ્રાંત પર કબજો કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો જેમાં પરિસ્થિતિ યુદ્ધમાં ફેરવાઈ

→ આ સમયે અફઘાનના શાસક અબ્દુલ્લા દ્વારા રશિયાને પંચદેહ છોડવા કહ્યુ જેના બદલામાં અફઘાન તેને ઝૂલ્ફીકાર પ્રાંત આપશે. અંતે એક સંધિ જેમાં રશિયા અફઘાનને મુક્ત કરશે

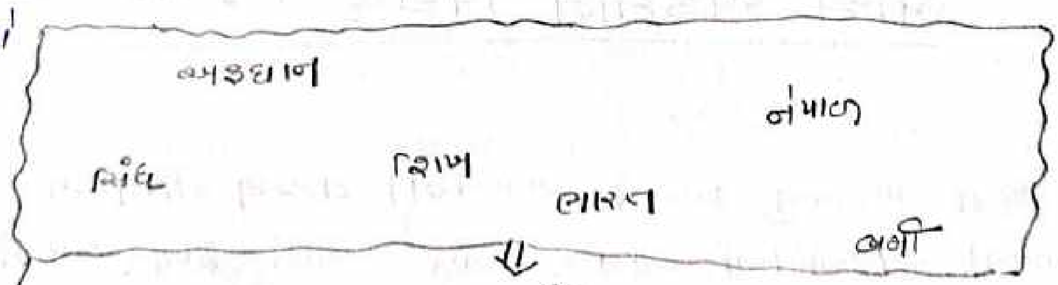

⇓

કંપની : ખાલી
↓
આવક વધારવા માટે :-

ઈજારાવાળી, કાયમી જમીનદારી, રૈયતવારી, મહાલવારી → પદ્ધતિ —— માલગુજારી = આવકનો સૌથી મોટો સ્રોત

કંપનીની મહેસૂલી પ્રથાઓ

1] ઈજારાવાદી પ્રથા :-

→ 1772 :- વોરન હેસ્ટિંગ્સ દ્વારા આ પ્રથા શરૂ કરવામાં આવી.

→ 1764 :- બક્સરના વિગ્રહ બાદ કંપનીને મળેલ જમીન પરથી મહત્તમ મહેસૂલ ઉઘરાવવા આ પ્રથા લાવવામાં આવી.

• **પ્રથાના મુદ્દાઓ :-**

1] કંપની તેને મળેલી જમીન પાંચ વર્ષના ભાડાપટ્ટે આપશે

2] ઊંચી બોલી લગાવનારને આ જમીન પ્રાપ્ત થાય

આ પ્રથાથી કંપનીને નફો થતાં જેથી વર્ષ 1777 માં 5 વર્ષને બદલે 1 વર્ષ કરી દેવામાં આવ્યું

અંગ્રેજો → [જમીનદાર] → ખેડૂત

↳ આ પ્રથાથી કંપનીને આવક તો થઈ પરંતુ મહેસૂલમાં અસ્થિરતા આવી.

2] સ્થાયી બંદોબસ્ત / કાયમી જમાબંધી [Parmanent Settlement]

→ ભારતમાં કંપનીની આવકનો મુખ્ય સ્ત્રોત :- જમીન મહેસૂલ જે હવે પર્યાપ્ત નહિ

→ સૈનિકોના અને અધિકારીઓના વેતન અને હથિયાર ઉપરાંત અન્ય જરૂરી ખર્ચ સામે મહેસૂલ પર્યાપ્ત નહિ. વળી, મહેસૂલમાં પણ અસ્થિરતા

→ આ અસ્થિરતાના માહોલ વચ્ચે લોર્ડ કોર્નવોલિસ દ્વારા સ્થાયી આવક મેળવવા સ્થાયી બંદોબસ્ત નામે પ્રથાને લાવવામાં આવી.

→ પ્રથાના નિયમો બાબતે કોર્નવોલિસ, જ્હોન શોર, અને ચાર્લ્સ ગ્રાન્ટ વચ્ચે મતભેદ થયા, આથી વડાપ્રધાન પીટને દખલ કરવું પડ્યું જેમાં સમાધાન થયું → 1790માં નક્કી થયું કે મહેસૂલ જમીનદારો પાસેથી ઉઘરાવવામાં આવશે

→ આ પ્રથા બંગાળ, બિહાર, ઓરિસ્સા, બનારસ અને ઉત્તરી કર્ણાટક પર લાગુ પડી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

• પ્રથાનો ઉદ્દેશ્ય :-

1] મહેસૂલની મહત્તમ અને કાયમી આવક મેળવવી

2] વહીવટી ખામીથી દૂર રહેવું અને આર્થિક હિત પ્રાપ્ત કરવા

3] ભારતમાં વિશ્વાસુ વર્ગ ઊભો કરવો

4] કૃષિનો વિકાસ કરવો

• પ્રથાની વિશેષતાઓ :-

1] જમીનના માલિક જમીનદારોને બનાવવામાં આવ્યા.

2] ખેડૂત માત્ર ખેતી કરી શકે

3] જમીનદારી વારસાગત રહે પરંતુ જ્યાં સુધી મહેસૂલ ચૂકવાય ત્યાં સુધી

3] કંપની જમીનદારો પાસેથી જમીનનું ભાડું મેળવશે

4] જમીનદાર જમીનની ખરીદી કે વેચાણ કરી શકે

5] કંપનીને ખેડૂતો સાથે કોઈ સંપર્ક રહેશે નહિ.

6] ખેડૂતો પાસેથી કંપની ઉત્પાદનના 11 માંથી 10 ભાગ મેળવશે જ્યારે એક ભાગ જમીનદારોને મળશે

7] 1794 :- સૂર્યાસ્ત કાયદો લાવવામાં આવ્યો. જેમા નક્કી કરેલ તારીખના સૂર્યાસ્ત સુધીમાં જે મહેસૂલ ન ચૂકવાય તો બીજા દિવસે સૂર્યોદય થતા જમીનની નિલામી.

8] આ પ્રથા ભારતના 19% ભૂમિભાગ પર લાગુ પડી PYQ

3] રૈયતવારી પ્રથા :-

→ સ્થાયી બંદોબસ્ત દ્વારા કંપનીને નિયમિત આવક પ્રાપ્ત તો થઈ પરંતુ તેની જરૂરીયાતો પૂર્ણ કરવા મહેસૂલનું પુન: નિર્ધારણ થઈ શકે તેવી પ્રથાની જરૂરીયાત

→ કંપની દ્વારા દક્ષિણ - પશ્ચિમ ભારતમાં સત્તાનો પ્રસાર થયો આ પ્રાંતો પર કોઈ સ્પષ્ટ જમીનદાર વર્ગ નહિ. વળી, ઉત્પાદન પણ ઓછું

→ આ સમયે ઈંગ્લેન્ડમાં થયેલો વિચારક રિકાર્ડોના મત મુજબ જો કંપની ખેડૂતોનો થોડો અંશ મેળવી લે તો કંપનીને નફો થાય અને કંપનીની છાપ પણ સુધરે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

• **પ્રથાની વિશેષતાઓ :-**

1] ખેડૂતને જમીનના માલિક બનાવાયા
2] ખેડૂત જમીનની ખરીદી કે વેચાણ કરી શકે
3] 20 અથવા 30 વર્ષે મહેસૂલનુ પુન: નિર્ધારણ થશે
4] કંપની મહેસૂલ કર એકત્ર કરવા જ્યા જવાબદાર
5] પ્રથા દરમિયાન કંપનીએ જમીનની આકારણી (સર્વે) કરાવી
જેમા પડતર જમીનની માલિક કંપની બની
6] આ પ્રથા ભારતની 51% જમીન પર લાગુ પડી
7] 1792 :- કર્નલ રીડ દ્વારા મદ્રાસના બારામહલ જિલ્લામાં સૌપ્રથમ લાગુ કરી. તેના બાદ થોમસ મુનરો દ્વારા સંપૂર્ણ મદ્રાસ, મુંબઈનાં એલફિન્સ્ટન પ્રાંત અને ગુજરાતમાં લાગુ પાડી PYQ

4] મહાલવારી પ્રથા :-

→ આ પ્રથાનાં જનક 1822 માં → હોલ્ટ મેકેન્ઝી
→ પ્રથામાં મહાલ શબ્દનો અર્થ ગામ જેવુ થાય.
→ પ્રથામાં ગ્રામ્ય સ્તર પર મહેસૂલ સંબંધી એક વ્યક્તિની નિમણૂક કરવામાં આવે જે મહેસૂલનુ નિર્ધારણ કરે અને ઉઘરાવે પણ. આવા વ્યક્તિને પણ "મહાલ" કહેવામાં આવે
→ મહાલ ગામના સરેરાશ ઉત્પાદન પર મહેસૂલ નક્કી કરતા
→ જો કોઈ ખેડૂત મહેસૂલ ન ચૂકવી શકે તો તેની જમીન ગ્રામસભા પાસે જતી રહે
→ આ પ્રથા ભારતના 30% ભૂમિ ભાગ પર લાગુ પડી જેમાં પંજાબ, મધ્ય પ્રાંત અને સંયુક્ત પ્રાંત [બિહાર+UP]

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

અંગ્રેજી શિક્ષણ સુધારાઓ :-

→ ભારતમાં બ્રિટિશરો દ્વારા આધુનિક શિક્ષણ શરૂ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય તેમની જરૂરીયાતો પૂર્ણ કરવાનો હતો

→ ભારતમાં કંપનીને ઓછા વેતનમાં કામ કરી શકે તેવા ભારતીય કર્મચારીઓની જરૂરીયાત રહી તેની પૂર્તિ કરવા માટે અંગ્રેજી શિક્ષણની શરૂઆત કરવામાં આવી.

→ શિક્ષણના માધ્યમથી ભારતમાં એક એવો વર્ગ ઉભો કરવાનો ઉદ્દેશ્ય જે બ્રિટીશ શાસનશૈલી અને તેના મુલ્યોને ઉચ્ચતમ ગણાવી શકે

→ બીજી તરફ ઉભો થતો આ નવો વર્ગ તેના ઉપયોગમાં બ્રિટિશ માલસામાન વાપરશે અને તેને શ્રેષ્ઠ ગણાવશે
ઉપરાંત એક અન્ય ઉદ્દેશ્ય ભારત શિક્ષણ કરતા પશ્ચિમી શિક્ષણ શ્રેષ્ઠ છે તેવુ સાબિત કરવું

→ કંપનીએ શરૂઆતમાં કલકત્તામાં એક મદરસા અને બનારસમાં સંસ્કૃત કોલેજની સ્થાપના કરી.

→ વર્ષ 1813માં કંપનીએ ભારતમાં દર વર્ષે 1 લાખ રૂપિયા ખર્ચશે તેવી જાહેરાત કરશે

શિક્ષણ આયોગો :→

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] વુડ ડિસ્પેચ ખરડો [1854]

તત્કાલિન ગવર્નર ડેલહાઉસીના સમયમાં આ ખરડો પસાર થયો જેને ભારતમાં અંગ્રેજી શિક્ષણનો મેગ્નાકાર્ટા કહેવામાં આવે છે

↳ આ ખરડા મુજબ પ્રાથમિક શાળાઓમાં સ્થાનિક ભાષા અને માધ્યમિક શાળાઓમાં અંગ્રેજી ભાષાઓનો ઉપયોગ કરવો જ્યારે ઉચ્ચ સ્તર અંગ્રેજી ભાષામાં

↳ પ્રાદેશિક અને અંગ્રેજી શિક્ષણ આપવા દરેક જિલ્લામાં

શિક્ષણ વિભાગની સ્થાપના થઈ અને દરેક જિલ્લામાં એક સરકારી શાળાઓ કો ખોલવામાં આવી

→ કલકત્તા, મુંબઈ અને મદ્રાસમાં યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરવામાં આવી

→ ખાનગી શાળા સ્થાપવાની મંજૂરી આપી.

2] હંટર કમિશન - 1882 :-

→ વુડ ડિસ્પેચ ખરડાના 28 વર્ષ બાદ શિક્ષણમાં સુધારા સ્વરૂપે લોર્ડ રિપનના કાર્યકાળમાં હંટર કમિશનની શરૂઆત કરવામાં આવી.

→ આ કમિશન માત્ર પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે

→ કમિશનની ભલામણ મુજબ

1] સરકાર પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણમાં ઉપયોગી વિષય સ્થાનિક ભાષામાં રાખવા.

2] જિલ્લા કક્ષાએ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાનું નિયંત્રણ કરાવું

3] પ્રાથમિક શિક્ષણ વ્યવહારુ અને વ્યાવસાયિક હોવું જોઈએ જ્યારે વિશ્વવિદ્યાલયોમાં સાહિત્યિક શિક્ષણ હોવું જોઈએ

4] કમિશને મહિલા શિક્ષણ બાબતે સુધારો થવો જોઈએ તેવી માંગ પણ કરી

3] રેલે કમિશન - 1902

→ લોર્ડ કર્ઝનના સમયમાં આ કમિશન નીમવામાં આવ્યું હતું જેનો ઉદ્દેશ્ય વિશ્વ વિદ્યાલયના શિક્ષણના વિકાસ માટે સલાહ આપવી. કમિશને 1904 માં વિશ્વ વિદ્યાલય અધિનિયમ પારીત કર્યો

જે અંતર્ગત

1) વિશ્વ વિદ્યાલયને દર 5 વર્ષે 5 લાખનું અનુદાન આપવામાં આવશે

2) બિન સરકારી કોલેજો પર સરકાર કડક નિયંત્રણ લાગુ પાડશે

3) ગવર્નર જનરલ પાસે કોલેજોના વિષયોની સીમા નક્કી કરવાની ક્ષમતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

4] વિશ્વવિદ્યાલય દ્વારા તેમના અભ્યાસક્રમ અને સંશોધન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે

5] કોલેજમાં સરકાર દ્વારા સેનેટ બનાવવામાં આવશે જેની પાસે સત્તા → નિયમો બદલાવ કરવાની.

4] સેડલર આયોગ - 1917

↳ આ આયોગના મુખ્ય વ્યક્તિ - માઈકલ સેડલર

↳ તેના આયોગમાં ડો. આશુતોષ મુખરજી અને ઝિયાઉદ્દીન અહમદ

↳ આયોગનુ માનવુ હતુ કે જો કોલેજના સ્તરમાં સુધારો કરવો હોય તો સર્વપ્રથમ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણમાં સુધારો કરવો પડે

↳ આ યોગ ભલામણ કરી કે પ્રાથમિક શિક્ષણ 12 વર્ષ માટે બાદ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ અને તેના બાદ 3 વર્ષ કોલેજ માટેના

↳ આ સાથે કોલેજ પ્રવેશ બાબતના નિયમો કઠોર બનાવવા જોઈએ સાથે મહિલા અને તકનીકી શિક્ષણમાં પણ ભાર મૂકવો જોઈએ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1857 નો વિપ્લવ

વિદ્વાનોના મત :-

1] રાષ્ટ્રીય વિદ્રોહ :- બેન્જામિન ડિઝરાયેલી

2] સૈનિકોનો વિદ્રોહ :- 1] જ્હોન લોરેન્સ
2] માર્શ મેન
3] સિલી
4] S.N. સેન

3] ઈસાઈ ધર્મ વિરુદ્ધનુ કૃત્ય → રીડ

4] મુસ્લિમ લોકોનુ ષડયંત્ર → આઉટરામ / ટેલર

5] સભ્યતા અને બર્બરતા વચ્ચેનુ યુદ્ધ → ટી. આર. હોમ્સ

6] રાજનૈતિક અને રાષ્ટ્રીય વિદ્રોહ → લાલા લજપતરાય

7] વિદેશી અને સામંતવાદી બંધન વિરુદ્ધ સૈનિકો અને ખેડૂતોનો સંઘર્ષ → માર્ક્સવાદીઓ [કાર્લ માર્ક્સના સમર્થક]

8] The First Indian War of Independence [1857 - 1859] - લેખ → કાર્લ માર્ક્સ દ્વારા લખાયેલ લેખ

9] ભારતનો પ્રથમ સ્વતંત્રતા સંગ્રામ → વીર સાવરકર
⇓
પુસ્તક :- The Indian War of Independence
⇓
વીર સાવરકર દ્વારા 1857 માં લખાયેલ પ્રથમ પુસ્તક
⇓
ભાષા :- પ્રથમ મરાઠી ભાષામાં
⇓
પેરિસમાં સરદાર સિંહ રાણાએ છાપકામ કરાવ્યુ હતુ
⇓
1909 માં પ્રકાશિત થયુ અને અંગ્રેજોએ પ્રતિબંધ લગાવ્યો
[પેરીસમા છાપકામ → અંગ્રેજી ભાષામાં]

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

☆ વિપ્લવના કારણો ☆

1] રાજનૈતિક કારણ :-

→ આ કારણ માટે બે ગવર્નર ડેલહાઉસી અને વેલેસ્લી જવાબદાર રહ્યા

→ 1798 માં વેલેસ્લી ગવર્નર તરીકે નિયુક્ત થયા તેણે સહાયકારી યોજનાની શરૂઆત કરી જેનો ઉદ્દેશ્ય ભારતીય રાજ્યો પર સર્વોપરીતા હાંસલ કરવી.

Note :- સહાયકારી યોજનાનો પ્રથમ ઉપયોગ તો ફ્રેન્ચ ફ્રાન્સિસ ડુપ્લેએ કર્યો હતો પરંતુ આ યોજનાનો જનક વેલેસ્લીને માનવામાં આવે છે

⇒ સહાયકારી યોજના :-

↳ આ યોજના 1798માં શરૂ થઈ

↳ જે રજવાડુ આ યોજના સ્વીકારે તેની વિદેશનીતિ કંપની પાસે જતી રહે

↳ રજવાડુ યુરોપમાં બ્રિટન સિવાય કોઈપણ દેશની મદદ ન લઈ શકે

↳ રાજ્યમાં એક બ્રિટીશ પોલિટીકલ એજન્ટ મુકવામાં આવે

↳ બ્રિટીશ સેના તે રજવાડામાં મુકવામાં આવે અને તેના નિભાવનો ખર્ચ રજવાડાએ ચૂકવવો પડે

↳ કંપની રજવાડાની આંતરીક બાબતોમાં દખલ ન કરે

↳ બદલામાં કંપની તે રજવાડાને તેના દુશ્મનોથી સુરક્ષા પ્રદાન કરે

⇒ આ યોજનામાં આવેલા રાજ્યો :-

1] 1798 : હૈદરાબાદ

2] 1799 : મૈસુર અને તાંજોર

3] 1801 :- અવધ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

4] 1802 : પેશ્વા

5] 1803 :- ગ્વાલીયર

ગાયકવાડ-વડોદરા

→ ડેલહાઉસી :-

(સૌથી વધુ)

- 1848 માં નવો ગવર્નર ડેલહાઉસી નિમણૂક થયા. [8 વર્ષ રહ્યાં]
  જેની સામ્રાજ્યવાદી નીતિઓ :—

1. ખાલસાનીતિ [Doctrin lapse] (હડપનીતિ) :

↳ ડેલહાઉસીની ખાલસા નીતિ ત્રણ શરતો પર કાર્ય કરે

1. દત્તક પુત્ર નામંજૂર કરશે
2. દેવુ ન ચૂકવનાર રાજ્ય ખાલસા કરવામા આવશે
3. ગેરવહીવટ થશે તો રાજ્ય ખાલસા.

↓

ગેરવહીવટ હેઠળ સૌથી વધુ રાજ્ય ખાલસા કર્યા.

- ડેલહાઉસીનું ભારતમાં કુલ 8 વર્ષનુ કાર્યકાળ જે તમામ ગવર્નરોમાં સૌથી વધારે. તેના આ 8 વર્ષના કાર્યકાળમાં 8 જેટલા રજવાડા ખાલસા કર્યા. જેમાં આ નીતિનો પ્રથમ શિકાર સતારા (1848)

(2) 1849 - જેતપુર અને સંબલપુર (8)

(3) 1850 - બઘાટ

(4) 1852 - ઉદેપુર

(5) 1853 - ઝાંસી

(6) 1854 - નાગપુર

(7) 1856 - અવધ

2] આર્થિક કારણ :-

- બ્રિટિશરોના આગમન પહેલા ભારત કાચા માલનો ઉત્પાદક દેશ અને તેમાથી નિર્મિત વસ્તુઓને વિદેશમાં વહેંચતો હતો
- બ્રિટિશરોના આગમન બાદ ભારત માત્ર કાચા માલનો ઉત્પાદક દેશ બની રહ્યો. જેમાં કંપની ભારતથી સસ્તા ભાવે સામાન ખરીદે અને ઈંગ્લેન્ડ પહોંચાડે આ દરમિયાન ઈંગ્લેન્ડમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ જેથી ભારતીય સામાન પર મશીનથી ઉત્પાદન

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મળતી કંપની હવે સંપૂર્ણ વિદેશવેપાર કરે છે

→બીજી બાજુ ભારતમાં પરંપરાગત લઘુઉદ્યોગ જે કંપનીના ઔદ્યોગિકીકરણ સામે ટકી શક્યો નહિ.

→ભારતીય ઉદ્યોગ નષ્ટ થયા અને ઉદ્યોગકારો ખેતીમાં જોડાયા

→ કંપની દ્વારા રેલવેની સ્થાપના કરી જેને લીધે કંપનીનો સામાન ભારતના દરેક ખૂણાઓ સુધી પહોંચતા થયો.

→ ભારતનો પ્રખ્યાત કાપડ ઉદ્યોગ → તેના પર કંપનીએ નિકાસમાં ઊંચી જકાત લગાવી. જ્યારે બ્રિટનથી કાપડ આયાત નજીવી જકાતમાં

3] વહીવટી કારણ :-

→ 1833 : ચાર્ટર એક્ટ અનુસાર લાયકાત ધરાવતા ભારતીયો કંપનીએ નોકરી પર રાખવા
પરંતુ આ નિયમ માત્ર ચોપડા પર જ રહી ગયો

→ ન્યાય મેળવવા માટે ન્યાયપાલિકા લાંચ રુશ્વત આપવી પડતી

→ કંપનીના અધિકારીઓ બે જવાબદારીથી તેની ફરજો નિભાવતા

4] ધાર્મિક સામાજિક કારણ :-

→ સુધારાવાદી ગવર્નર વિલિયમ બેન્ટિક ભારતમાં નિમણૂક પામ્યો જેણે બાળલગ્ન, દૂધપીતી બાળકી અને સતીપ્રથા જેવા દૂષણો પર સુધારો લાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો જેનાથી ભારતીય સમાજમાં કંપનીનો આ હસ્તક્ષેપ લોકોને પસંદ ન આવ્યો.

→ ઈસાઈ-મિશનરીઓ દ્વારા બળજબરી પૂર્વક ભારતમાં ખ્રિસ્તી ધર્મ ફેલાવવો

→ 1850 :- Religious disability Act - મુજબ હિન્દુ અને મુસ્લિમને તેનો પૈતૃક હક ન મળે માત્ર ખ્રિસ્તીને મળે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

5] લશ્કરી કારણ :-

→ આ સમયે સેનામાં ભારતીય સૈનિક વધારે અને અંગ્રેજ સૈનિકો ઓછા પરંતુ અંગ્રેજ સૈનિકોનો ભારતીય સૈનિકથી પગાર ચાર ગણો વધારે [7 ગણો]

વળી, બ્રીટીશ સૈનિકને બઢતી પણ મળે જ્યારે ભારતીય સૈનિકને નહિ.

→ ધાર્મિક પ્રથામાં પાળી ફરજ પર ન આવવું

→ આ સમયે અસ્પૃશ્યતા વધારે જેથી લોકો (સૈનિકો) પોતાનું જમવાનું ઘરેથી લઈ આવતા

કંપનીએ આ પ્રથા બંધ કરાવી અને સમૂહ ભોજનની પ્રથા શરૂ કરી

→ કંપની સૈનિકોને વિદેશમાં યુદ્ધ માટે મોકલે. ભારતમાં જો કોઈ દરિયો પાર કરે તો તેનો ધર્મભ્રષ્ટ થાય. આ માન્યતાને લીધે ઘણા સૈનિકોને નાત બહાર કરવામાં આવ્યા.

• તાત્કાલિક કારણ ⇒ 1857ના વિપ્લવનું :-

→ લશ્કરમાં બ્રાઉન બેઈઝ ગન → જેને હટાવી નવી એનફિલ્ડ ગન લાવવામાં આવી.

આ ગનનો કારતૂસ પર ગાય અને ડુક્કરની ચરબી, તે ચરબી દાંત વડે જ તોડવી પડે.

સેનામાં હિન્દુ અને મુસ્લિમ સૈનિક જેમાં હિન્દુ માટે ગાય પવિત્ર અને મુસ્લિમ માટે ડુક્કર અપવિત્ર જેથી આ કારતૂસ વાપરવા બાબતે વિદ્રોહ.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

નોંધ

↳ તમામ સમુદાયના કંટાળેલા લોકો દ્વારા એક વિપ્લવ ન કરવા નક્કી કરવામાં આવ્યું

જેની તારીખ 31 May 1857 નક્કી થઈ.

	વિપ્લવ	નેતા
1.	દિલ્હી	બહાદુરશાહ ઝફર
2.	કાનપુર	નાનાસાહેબ પેશ્વા
3.	લખનઉ	બેગમ હઝરત મહાલ

4. બિહાર ⟶ કુંવરસિંહ

5. બરેલી ⟶ ખાન બહાદુર ખાન

6. ઝાંસી ⟶ રાણી લક્ષ્મીબાઈ

■ વિપ્લવનો પ્રસાર :-

↳ 19મી રેજીમેન્ટ બહેરામપુરના સૈનિકોને કારતૂસ વાપરવા દબાણ

↳ સૈનિકો દ્વારા મનાઈ કરવામાં આવતા નોકરીથી બરતરફ કરાયા

↳ 34મી રેજીમેન્ટ → બરાકપુર :-

સૈનિકોને દબાણ કારતૂસ વાપરવા. જેમાં યુવા સૈનિક મંગલપાંડે બંદૂક સાથે આગળ આવ્યો અને કર્નલ હ્યુસન ને ગોળી મારી હત્યા કરી

બાદ 8 એપ્રિલ 1857 મંગલપાંડેને ફાંસી આપવામાં આવી.

↳ 20મી રેજીમેન્ટ મેરઠ :-

જેમાં કુલ 90 સૈનિકો. પરંતુ ઘટનાના દિવસે 5 સૈનિક ગેરહાજર

આ સૈનિકોને કારતૂસ વાપરવા પર દબાણ. સૈનિકો ના પાડતા નોકરીથી બરતરફ અને રાજદ્રોહનો કેસ દાખલ. સૈનિકોને 10 વર્ષની જેલ

બીજે દિવસે ગેરહાજર પાંચ સૈનિકોએ આ સૈનિકોને મુક્ત કર્યા

પરિણામે આ સૈનિકોએ વિપ્લવ શરૂ કર્યો → 10 May 1857
↓
મેરઠ થી શરૂઆત

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1] બહાદુરશાહ ઝફર :- દિલ્હી

↳ મેરઠના સૈનિકો દ્વારા મેરઠ કબજે કરાયું અને સવાર થતા તો દિલ્હી વિજય પણ મેળવ્યો

↳ સૈનિકો બહાદુર શાહ પાસે પહોંચ્યા અને વિપ્લવ શરૂ કરવા કહેવાયું

→ ભારતના નેતા જાહેર કરવામાં આવ્યો.
↓
તેથી શીખ લોકો નારાજ થયા અને કંપનીને મદદ કરી

→ બહાદુર શાહ :- 82 વર્ષીય સૌથી વૃદ્ધ નેતા
↓
બહાદુરશાહ વતી તેનો સેનાપતી બખ્ત ખાં લડયો હતો

→ કંપની દ્વારા લાલ કિલ્લા પર હુમલો તો બહાદુર શાહ હુમાયુના મકબરામાં નાશી ગયો.

→ કંપની દ્વારા હુમાયુનાં મકબરામાં ગોળી બારી હાર થતાં બહાદુરશાહનાં બે પુત્ર અને એક પૌત્રને ફાંસી

→ વિદ્રોહ માટે કેસ દાખલ કર્યો

↳ બહાદુરશાહ ઝફરને કાળા પાણીની સજા અને બર્મા - રંગુન માં નિધન

2] કાનપુર :- નાના સાહેબ પેશ્વા + સેનાપતી - તાત્યા ટોપે
↓
મૂળનામ : રામચંદ્ર પાંડુરંગ તોપે

→ મૂળનામ :- ગોવિંદ ધોંડુ પંત +

VS

કંપની — વિજેતા

→ હાર થતા નાના સાહેબ પેશ્વા નાશી ગયા

નાશી જવા બાબતે બે મત :
— નેપાળ (I.H)
— ભાવનગર - શિહોર (G.H.)
↓
અને નામ ધારણ કર્યું :- દયાનંદ સરસ્વતી

→ તાત્યા ટોપે ગ્વાલીયર નાશી ગયા અને ત્યાં તેમને રાણી લક્ષ્મીબાઈ મળ્યા. પરીણામ યુદ્ધ

રાણી લક્ષ્મીબાઈ + તાત્યા ટોપે

VS

કેપ્ટન હયુરોઝ → વિજેતા.

(રાણી લક્ષ્મીબાઈ) → મૃત્યુ થયું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

હાર થતા નાસી ગયા → ધાર ઉદેપુર

ધાર ઉદેપુર પર કબજો જમાવ્યો અને વડોદરા તરફ આગળ વધ્યાં જ્યા વડોદરામાં હાર થતા નાસી ગયા → નવસારી

- નવસારી નાસી ગયા અને ત્યા રોકાણ કર્યું.
  આ દરમિયાન નામધારણ કર્યું - રહુલદાસ
- નવસારીથી નાસી જતાં તેમની વાંસવાડાના જંગલોમાં ધરપકડ કરાઈ અને સીપ્રીમાં ફાંસી આપવામાં આવી.

3] લખનઉ :- બેગમ હજરત મહાલ

↳ લખનઉ નવાબ વાજીદ અલી શાહના પત્ની

↳ વાજીદ અલી શાહને દેશ નિકાલ → શાસક
ગેરવહીવટના આધારે
↓
સગીર પુત્ર - બિરજીસ કાદીર
↳ તથા શાસન:- બેગમ હજરત મહાલ

↳ પરિણામે બેગમ હજરત મહાલે વિપ્લવમાં ભાગ લીધો
તેમના માટે તેનાં રાજ્યના સામાન્ય લોકો વિપ્લવ લડયા અને કંપનીને બે વખત હાર આપી.
અંતે કંપની દ્વારા ગોરખા રેજીમેન્ટની મદદ મેળવી લખનઉ વિજય મેળવ્યો.

↳ બેગમ હજરત મહાલને કાળા પાણીની સજા - નેપાળ મોકલ્યા

4] બિહાર : કુવરસિંહ :-

↳ તેઓ જગદીશપુરના જમીનદાર હતા.
80 વર્ષની ઉંમરે વિપ્લવમાં ભાગ લીધો

↳ તેમણે આરા અને દાનાપુર પ્રદેશ કબજે કર્યા પરંતુ આગળ જ્યા હાથમાં ગોળી વાગી સાથે હારનો સામનો પણ કરવો પડયો

↳ તેમણે ગોળી લાગેલો હાથ કાપી ગંગા નદીને સમર્પિત કર્યો હતો

5] બરેલી - ખાન બહાદુર ખાન :-

↳ બરેલી રાજ્યના વારસદાર

↳ તેઓ તેમને મળી રહેલા પેન્શનથી અસંતુષ્ટ હતા. જેથી તેમને વિપ્લવમાં ભાગ લીધો

↳ બરેલીથી હાર થતા નેપાળ નાસી ગયા. નેપાળમાં તેમની

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

[illegible] અને બાદમાં ખાતે ફાંસી આપી.

6] ઝાંસી - રાણી લક્ષ્મીબાઈ

↳ મૂળનામ - મણિકર્ણિકા

↳ પેશ્વા બાજીરાવ-2 ના સેનાપતિ મોરોપંત તાંબેના દિકરી

↳ લક્ષ્મીબાઈ, નાના સાહેબ પેશ્વા અને તાત્યા ટોપે બાળપણના મિત્રો

↳ પિતા સેનાપતિ હોવાથી યુદ્ધ કાર્યવાહીમાં પારંગત હતા

↳ પેશ્વા બાજીરાવ-2 તેમને "છબીલી" કહેતા

↳ ઝાંસીના રાજા ગંગાધર સાથે મણિકર્ણિકાના લગ્ન થયા

↳ મરાઠી પ્રથા :- સાસરીમાં નામ બદલવું
⇓
તેથી તેમનું નામ - લક્ષ્મીબાઈ

↳ એક પુત્ર :- દામોદર રાવ → જન્મ 4 મહિનામાં નિધન
↓
તેથી દત્તક - પરીવારમાંથી આનંદરાવ નામે બાળકને દત્તક લીધાં
જેનુ આગળ જતા નામ બદલ્યું
દામોદર રાવ
⇓
દત્તક પુત્ર નામંજૂર હોવાથી, રાજ્ય ખાલી કરવાનો આદેશ [ત્યારે લક્ષ્મીબાઈને 60000 રૂ આપી પેન્શન પ્રથા આપવામાં આવી]

↳ રાણીનો ઝાંસી આપવા માટે ઇન્કાર કર્યો
યુદ્ધ - ઝાંસીમાં હાર થતા લક્ષ્મીબાઈ ગ્વાલીયર ગયા.

→ હ્યુરોઝનુ કહેવું :- "1857 ના વિપ્લવમાં એકમાત્ર મર્દ વ્યક્તિ - લક્ષ્મીબાઈ"

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic :— હારના કારણો :-

1] કેન્દ્રીય સત્તા ન હોવી :-

↳ કોઈ કેન્દ્રીય સત્તા નહીં જે ભારતીય વિપ્લવને આગેવાની આપે બીજી તરફ સૈનિકો શિસ્તતાનુ પાલન ન કરતા

2] સંગ્રામની વહેલી શરૂઆત :-

↳ નિયત તારીખ 31 May 1857 ના 20 દિવસ પહેલા વિપ્લવ શરૂ થયો જેથી સૈનિકોને પુરતો સમય મળ્યો નહિ અને યોજના પણ બની નહિ.

3] સંગ્રામ અમુક સ્થળ પૂરતો જ :-

↳ દક્ષિણ ભારતના લોકોને વિપ્લવની જાણ જ નહિ.

↳ સિંધ, રાજસ્થાન, કાશ્મીર જેવા પ્રાંતમાં વિપ્લવ નહિ.

4] અમુક રજવાડાઓનો અંગ્રેજને સાથ

↳ વડોદરાના ગાયકવાડ
↳ સંપૂર્ણ મરાઠા રાજ્ય
↳ ભોપાલ - નવાબ
↳ હૈદરાબાદ - નિઝામ
↳ શીખ અને ગોરખા લોકો

} કંપનીને મદદ કરી રહ્યા હતા.

5] શિક્ષિત લોકોએ ભાગ ન લીધો :-

↳ શિક્ષિત લોકો અંગ્રેજી શાસનને ભારત માટે વરદાન ગણાવતાં

6] શસ્ત્રનો અભાવ :-

↳ કંપની પાસે આધુનિક અને પુરતી માત્રામાં હથિયાર સાથે ને રેલવે અને તાર-ટપાલનો ઉપયોગ પણ કરે જેથી સામે ભારતીયો પાસે જૂના હથિયાર અને પુરતી માત્રામાં પણ નહિ.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic :- વિપ્લવના પરિણામ :-

1] કંપની શાસનનો અંત :-

↳ ભારતથી ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીને જવુ પડ્યુ.
તેની જગ્યાએ ભારતમાં બ્રિટીશ તાજનુ શાસન લાગુ પડ્યું

↳ 1858 અલાહાબાદ ખાતે રાણી વિક્ટોરીયાના ખરડામાં આ જાહેરાત

↳ ભારતમાંથી ગવર્નર જનરલનુ પદ હટ્યુ અને વાઈસરોયનું પદ નિમાણી પામ્યું

↳ અંતિમ ગવર્નર કેનિંગ → તે જ પ્રથમ વાઈસરોય

↳ નવુ પદ ભારતનાં સચિવ ઉભરવામાં આવ્યું
જેમા પ્રથમ સચિવ :- લોર્ડ સ્ટેનલી

2] રજવાડાની નીતિમાં બદલાવ

↳ ખાલસા અને સહાયકારી યોજનાથી મેળવવામાં આવેલા રજવાડા પરત કરવામાં આવ્યા અને તેમને બ્રિટીશ છત્રછાયા હેઠળ મૂકવામાં આવ્યા.

3] આર્થિક નીતિમાં બદલાવ :-

↳ હવે ભારતમાં ભારતીયોને તેના કારખાના સ્થાપવા માટે સુવિધા મળી અને બ્રિટનથી રોકાણકારો પણ ભારત પહોંચ્યા.

4] વહીવટમાં પરીવર્તન :-

↳ હવે વહીવટમાં ભારતીયોને લાયકાતના આધારે નોકરી મળવાની શરૂઆત

↳ વાઈસરોયની પરીષદમાં ત્રણ ભારતીયોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે

- બનારસના મહારાજ
- પટીયાલા મહારાજ
- સર દીનકર રાવ

5] લશ્કરમાં/સૈન્યમાં બદલાવ :-

↳ સેનામાં ભારતીય સૈનિકનો ઘટાડો અને બ્રિટીશ સૈનિક વધારવામાં આવ્યા.

↳ અંગ્રેજ અને ભારતીય સૈનિકોનો પગાર સરખો કરવામાં આવ્યો અને બઢતી મળવાની શરૂઆત

↳ ધાર્મિક પ્રથા પાળી શકે અને ટિફિન પણ લાવી શકે

↳ ભારતીય સૈનિક ફરજ પૂર્ણ થતા બંદૂક અને દારૂગોળો જમા કરાવવો પડે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ ભારતીય સૈનિકને તેના ઘર પાસે નોકરી ન મળે

6] ધાર્મિક - આસ્થા

★ ધાર્મિક - સામાજીક નીતિ :-

↳ હવે અંગ્રેજ દ્વારા સામાજીક અને ધાર્મિક નીતીઓમાં ભાગ લેવાનુ ઓછું કર્યું.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic 1857 ના પહેલા અને પછીના વિદ્રોહ

★ **આદિવાસી વિદ્રોહ** :-

1] ચુઆર વિદ્રોહ [1769 - 1805]
↳ નેતા નેતા દલરાજ અને દુર્જનસિંહ
↳ સ્થળ :- બંગાળ
↳ કારણ :- કંપની દ્વારા ચુઆર આદિવાસી જાતિ પર દુષ્કાળના સમયમાં બળજબરી પૂર્વક મહેસૂલ ઉઘરાવવું

2] કોલ વિદ્રોહ [1831]
↳ સ્થળ : છોટા નાગપુર
↳ નેતા :- બુધ્ધો ભગત
↳ કારણ :- કોલ આદિવાસીઓની જમીન પંજાબી, મુસ્લીમ અને બંગાળીઓને આપવામાં આવી.
↳ નેતા બુધ્ધો ભગત દ્વારા આ બાબતે લોકોને જાગતા ભડકાવ્યા.

3] ખાસી વિદ્રોહ [1830 - 1833]
↳ નેતા : તીરથસિંહ
↳ સ્થળ :- પૂર્વી મેઘાલય
↳ કારણ :- ખાસી પહાડી વિજય મેળવ્યા બાદ કંપનીને સિલ્હટ સુધી રસ્તાનુ નિર્માણ કરવુ. જેમા મજૂર તરીકે ખાસી લોકોને રોક્યા અને તેનુ શોષણ કર્યું.

4] ભીલ વિદ્રોહ [1817 - 1819]
↳ નેતા :- 1] ગોવિંદસિંહ 2] સેવારામ
↳ સ્થળ : પશ્ચિમઘાટ
↳ કારણ :- બ્રિટિશરો દ્વારા તેમના પ્રાંત પર કબજો અને બળજબરીપૂર્વક મહેસૂલ ઉઘરાવવું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

5] સંથાલ વિદ્રોહ :- [1856]
↳ નેતા :- સિધ્ધુ અને કાન્હુ PYQ
↳ સ્થળ :- ભાગલપુર
↳ કારણ :- કંપની દ્વારા સંથાલ આદિવાસી જાતિનુ આર્થિક શોષણ કરવું એમા બંને નેતાઓ દ્વારા પ્રચંડ વિદ્રોહ કરવામા આવતા.
↳ કંપનીએ શાંતિ સ્થાપવા નવો સંથાલ પ્રદેશ બનાવ્યો

6] મુંડા વિદ્રોહ :-
↳ નેતા :- બિરસા મુંડા
↳ સ્થળ :- ઝારખંડ - રાંચી
↳ કારણ :- મુંડા આદિવાસીઓની જમીન અન્ય લોકોને આપવી અને મુંડા આદિવાસી જાતિની નિંદા કરવી તેમજ બળજબરીપૂર્વક ખ્રિસ્તી ધર્મ ફેલાવવો.

* બિરસા મુંડા
↳ અન્ય નામ :- ધરતી આબા - ઉપમા
↳ જન્મ :- ઉલી હાતુ - રાંચી
↳ જન્મ :- 15 નવેમ્બર 1875
⇓
રાષ્ટ્રીય જનજાતિય ગૌરવ દિવસ
↳ બિરસા રામાયણ મહાભારતનો જાણકાર, ખ્રિસ્તી મિશનરીઓથી શિક્ષિત અને વૈષ્ણવ સંપ્રદાય પાળતો
↳ ઔષધી જડી- બુટીઓનો જાણકાર પણ.
↳ બિરસાનુ કહેવુ - તેને ભગવાનના દર્શન થયા છે
↳ તે પોતાને ચમત્કારિક પુરુષ ગણાવતો હતો.
↳ 1899 માં તેણે વિદ્રોહ કર્યો પરંતુ હાર થઈ.
કંપનીએ કાળા પાણીની સજા આપી અને આંદમાન - નિકોબાર મોકલ્યા
ટૂંક સમયમાં મુક્ત કરવામા આવ્યાં પરંતુ તેમને ફરીથી વિદ્રોહ શરૂ કર્યો.
↳ કંપનીએ બિરસા પર ઈનામ જાહેર કર્યું. જેથી સ્થાનિક વ્યક્તિએ બિરસાની માહિતી આપી.
↳ અંતે તેની ધરપકડ અને રાંચી જેલમાં ફાંસી આપી.

7] નાયકડા વિદ્રોહ [1860] :-

→ નેતા :-

→ સ્થળ :- ગુજરાત પંચમહાલ

→ કારણ :- તેમની જમીન પર કંપનીએ કબજો જમાવ્યો.

8] તાના ભગત વિદ્રોહ [1914 - 1919]

→ નેતા : 1] તાના ભગત 2] બલરામ ભગત

→ સ્થળ :- છોટા નાગપુર

→ કારણ :- તેમની જમીન પર કંપનીએ કબજો જમાવ્યો.

ધાર્મિક વિદ્રોહ :-

1] સન્યાસી વિદ્રોહ [ફકીર વિદ્રોહ :-

↳ વિદ્રોહનુ કારણ :- કંપની દ્વારા તીર્થયાત્રા અને તીર્થસ્થળો પર પ્રતિબંધ લગાવ્યો

↳ શરૂઆત :- નાગા અને ગીરી સાધુઓ દ્વારા

↳ તેને કંપનીના કારખાનાઓ લૂંટ્યા

આગળ જતા તેના હિન્દુ ભવાની પાઠક અને દેવી ચૌધરાણી રહ્યા

જ્યારે મુસ્લીમ નેતા ચિરાગ અલી અને મજનૂમ શાહ

↳ વિદ્રોહની સંપૂર્ણ માહિતી બંકિમચંદ્ર ચેટર્જીના આનંદમઠ પુસ્તકથી મળી આવ્યા

2] વહાબી આંદોલન :-

→ આ આંદોલનનુ કારણ :-

કુરાનમાં અને પૈગમ્બર દ્વારા દર્શાવાયેલા નિયમોને પાળવા સૂફીનો વિરોધ કરવો

→ આંદોલનની મૂળભૂત શરૂઆત અરબ દેશોથી થઈ હતી

ભારતમાં આંદોલનના નેતા સૈયદ અહમદ બરેલવી

→ બરેલવીના નિધન બાદ આંદોલન તેનો ઉદ્દેશ્ય ભૂલ્યુ અને કંપની વિરોધી બન્યુ જેમાં આગળ જતા કંપનીએ વિદ્રોહ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

દબાવ્યાં

3] ફૈરાજી વિદ્રોહ :-

- શરૂઆત :- બંગાળના ફરીદપુરથી શરીયત અલ્લાહ નામે વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવી
- ઉદ્દેશ :- ઈસ્લામના તમામ ધર્મમાં સુધારો કરવો

↳ શરીયત અલ્લાહના નિધન બાદ આંદોલન તેનો ઉદ્દેશ્ય ભૂલ્યું અને કંપની વિરોધી બન્યું અંતે કંપનીએ વિદ્રોહ દબાવ્યાં

4] પાગલપંથી વિદ્રોહ :-

→ પાગલપંથી એક અર્ધધાર્મિક સંગઠન → જેનુ કાર્યક્ષેત્ર ઉત્તરી આસામ અને બંગાળ
→ વિદ્રોહનો નેતા કરમસાહ → તેના મૃત્યુ બાદ પુત્ર ટીપુ નવો નેતા
→ સ્થાનિક લોકો દ્વારા સંગઠન પાસે અંગ્રેજ વિરુદ્ધ મદદ માંગવામાં આવી
- તો આગળ જતા કંપનીએ વિદ્રોહ દબાવ્યા

નાગરીક વિદ્રોહ

1] પોલીગર વિદ્રોહ :-

↳ નેતા :- વીરા પાંડયા → ACF - PYQ
↳ 1781 - કર્ણાટક નવાબ દ્વારા કંપનીને મહેસૂલ ઉઘરાવવાની સત્તા આપી જે પરંપરાગત રીતે પોલીગર લોકો પાસે હતી
↳ કંપનીને સત્તા પ્રાપ્ત થતાં પોલીગર નારાજ થયા અને કંપની વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કર્યો
↳ નેતા વીરા પાંડયા દ્વારા કંપનીને હરાવી તો કંપનીએ તેના ઈનામ જાહેર કર્યું
- સ્થાનિક રાજાની મદદથી વીરા પાંડયાની માહિતી મળી. જેમાં વીરા પાંડ્યાને પકડી ફાંસી આપવામાં આવી. તેના બે સાથીદારોની ઘાતકી હત્યા કરવામાં આવી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] દિવાન વેલુથમ્પીનો વિદ્રોહ :- ✓ PYQ GPSC 1808-1809

↳ વેલુથમ્પી ત્રાવણકોર રાજ્યનાં દિવાન જેણે વેલેસ્લીની સહાયકારી યોજના સ્વીકારી પરંતુ સતત 2 વર્ષ સુધી સબસીડી ન ચૂકવી શક્યાં

આથી કંપનીએ રાજ્યની આંતરીક બાબતોમાં દખલ શરૂ કર્યું

પરીણામે વેલુથમ્પીએ યુદ્ધ શરૂ કર્યું

↳ કંપની કિલ્લા નજીક પહોંચી તો વેલુથમ્પીએ કિલ્લામાં આત્મહત્યા કરી

3] પાઈકા વિદ્રોહ :-

↳ પાઈકા ઓરિસ્સાના સૈનિકો

↳ તેમની સેવાનાં બદલે તેમને મહેસૂલથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા.

↳ ટૂંક જ સમયમાં કંપનીને ઓરિસ્સા વિજય મેળવ્યાં જેથી હવે પાઈકા લોકોને મહેસૂલ ભરવાનુ કહેવામાં આવ્યું.

જેના વિરોધમાં વિદ્રોહ થયાં પરંતુ કંપનીએ વિદ્રોહ દબાવ્યાં

↳ નેતા :- જગબંધુ બક્ષી

ખેડૂત વિદ્રોહ

1] ગળી વિદ્રોહ :-

→ કારણ :- બંગાળમાં ખેડૂતો પાસે બળજબરી પૂર્વક ગળીનુ વાવેતર કરાવડાવવું

→ નેતા :- દિગંબર વિશ્વાસ અને વિષ્ણુ વિશ્વાસ

→ પરીણામ :- ભરપૂર માત્રામાં વિદ્રોહ થતા અંતે બંગાળ ન્યાયાલય દ્વારા આ વાવેતર બંધ કરાવવું તેવો આદેશ બહાર કરાયો

→ દિનબંધુ મિત્રના પુસ્તક 'નીલ દર્પણ' માં વિદ્રોહની માહિતી મળે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] પાબના વિદ્રોહ

• કારણ : ખેડૂતોએ બંગાળમાં તેમની જમીન પર ખેતી કરવા જમીનદારોને કર ચૂકવવો પડે.
જે કર ચૂકવવામાં નિષ્ફળ જાય તો તેમની જમીન પરથી બેદખલ કરવામાં આવે

• નેતા :- યુસુફ ઝઈ

• સમાધાન :- ખેડૂતોને કોર્ટ દ્વારા રાહત આપવામાં આવી.

3] દખ્ખણનો વિદ્રોહ :- 1875 PYQ

કારણ :- અમેરીકામાં ક્રાંતિ થવાને લીધે બ્રિટીશ લોકોને કપાસ નિકાસ કરવાનુ બંધ કર્યું

પરીણામે કંપની દ્વારા દક્ષિણ ભારતના ખેડૂતોને કપાસના વાવેતર માટે કહેવામાં આવ્યું

ખેડૂતોએ કપાસનુ વાવેતર કર્યું. જેમા તેને ભરપૂર નફો થયો તો કંપનીએ ખેડૂતો પર કર લાગુ પાડ્યો.

> ટૂંક જ સમયમાં અમેરીકાનો વિવાદ ઉકેલાયો અને કપાસ નિકાસની શરૂઆત થઈ. જેથી દક્ષિણ ભારતથી કપાસ ખરીદવાનો બંધ કરાયું.
પરંતુ કર યથાવત રહ્યાં

> કર બાબતેના વિદ્રોહ થી તા કોર્ટ એ તે રાહત આપી અને કર નાબૂદ કર્યો.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સામાજિક સુધારણા - 19 મી સદી

1] રાજા રામ મોહનરાય :-

→ તેમના અન્ય નામ :-

1. આધુનિક ભારતના પિતા
2. ભારતના પુનર્ જાગરણના પિતા
3. પ્રેસ ચળવળના પિતા
4. નવી સવારનો તારો

→ તેઓ ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાયથી પ્રભાવિત હતા

→ જન્મ :- 1772.

જન્મસ્થળ :- રાધાગાંવ [બંગાળ] રૂઢિચુસ્ત બ્રાહ્મણ પરીવારમાં

→ 12 વર્ષની ઉંમરે તેમના બીજા લગ્ન [પ્રથમ લગ્ન :- 11 વર્ષ]

→ અરબી અને ફારસી ભાષા શીખવા પટના મોકલવામાં આવ્યા

અહી સૂફી સંતોના સંપર્કમાં આવ્યા જેથી મૂર્તિપૂજા પરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો.

→ તેમણે એરિસ્ટોટલ અને પ્લેટો જેવા તત્ત્વ ચિંતકોને અને તેની કૃતિઓને ફારસી ભાષામાં અનુવાદ કરી અને સમજ્યુ.

→ મૂર્તિપૂજા બાબતે પિતા સાથે મતભેદ થતા ગૃહત્યાગ અને તિબેટ પહોંચ્યા. જ્યાં લામાઓ પાસેથી બૌદ્ધ ધર્મ સમજ્યો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ બાદ તેમને કાશી મોકલવામાં આવ્યા જ્યા તેમણે વેદ - ઉપનિષદ અને સંસ્કૃત ભાષા સમજી

→ તેઓ કુલ 11 ભાષાના જાણકાર

1] ઉર્દૂ 2] અરબી 3] ફારસી 4] સંસ્કૃત 5] હિન્દી 6] બંગાળી
7] લેટિન 8] હિબ્રુ (ઇઝરાયેલ) 9] અંગ્રેજી 10] ફ્રેંચ 11] ગ્રીક

→ 1809 - 1814 વચ્ચે તેમણે કંપની માટે વુડફોર્ડ અને ડિગ્બી સાથે દિવાનીના કાર્ય પણ કર્યા.

• શિક્ષણ અને પ્રેસ :-

↳ 1817 - ડેવિડ હેર સાથે મળી હિન્દુ કૉલેજની સ્થાપના કરી જેમાં વૉલ્ટેર અને મેકેનીક્સ જેવા તત્વચિંતકોને ભણાવવામાં આવતા

↳ 1825 - વેદાંત સ્કૂલની સ્થાપના કરી. જેમા વેદ સાથે પશ્ચિમી શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે

↳ તેમણે કંપની સમક્ષ ભારતીય ભાષામાં પત્રિકાઓ છાપવાની માંગણી કરી હતી જેથી "પ્રેસ ચળવળના પિતા" કહેવાયા

↳ તેમની પત્રિકાઓ :- સંવાદ કૌમુદી — બંગાળી ભાષામાં
મિરાત - ઉલ - અખબાર → ફારસી ભાષામાં

↳ તેમના પુસ્તક :- તુહફત - ઉલ - મુવાહીદીન - ફારસી ભાષામાં
ધ પ્રિસેપ્ટ્સ ઑફ જીસસ - અંગ્રેજી ભાષામાં
↳ ઈશુ અવતાર નથી એવું કહ્યું

=> ધાર્મિક ક્ષેત્ર :-

તેમનુ માનવુ હતુ કે કર્મકાંડી પુસ્તકો ધર્મને દૂષિત કરી રહ્યા છે અને વેદોનું જ્ઞાન સર્વસ્વ નહિ. આ દિશામાં આગળ વધતા 1828 :- તારાચંદ્ર ચક્રવર્તી અને ચંદ્રશેખર દેવ સાથે મળી બ્રહ્મસમાજની સ્થાપના કરી.

1830 :- બ્રહ્મસમાજનુ ભવન બાંધવામાં આવ્યું

→ બ્રહ્મ સમાજ અગાઉ તેમને સ્થાપેલી 1814માં આત્મીય સભા હતી.

=> સામાજીક ક્ષેત્ર

→ તેમના ભાભીને સતી થવુ પડ્યુ જે બાબતે સુધારણા સ્વરૂપ વિલિયમ બેન્ટિક સાથે મળી કલકત્તા કોર્ટમાં કેસ દાખલ કર્યો અને 1829 માં સતીપ્રથા નાબૂદ કરવામાં આવી. જે પ્રથમ બંગાળ, બાદ મદ્રાસ અને અંતે મુંબઈથી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

નાબૂદ થઈ.

→ તેઓ બહુપત્નીત્વ પ્રથાના વિરોધી અને સ્ત્રી વારસા હકના સમર્થક રહ્યા હતા

• આર્થિક અને રાજકીય ક્ષેત્ર :-

→ તેઓ બ્રિટીશ સરકારની બંધારણીય વ્યવસ્થાથી પ્રભાવિત હતા

→ તેમણે આ પ્રથા ભારતમાં લાગુ કરવાની પણ માંગ કરી ઉપરાંત ન્યાયપાલિકા અને વહીવટમાં પણ ભારતીયોનો સમાવેશ થવો જોઈએ તેવી માંગણી કરી.

→ તેઓ કંપનીના આયાત નિકાસના નિયમોના પણ વિરોધી હતા

→ બંગાળી જમીન માલિકોની દમનકારી પદ્ધતિનો પણ વિરોધ કર્યો

• અન્ય કાર્યો :-

→ તેઓ મુઘલ સમ્રાટ અકબર-2 નાં પેન્શનનો કેસ લડવા ઈંગ્લેન્ડ ગયા જ્યાં શાસક વિલિયમ-4 ને મળી અકબરનું પેન્શન ફરી બહાલ [શરૂ] કરાવ્યું

→ અકબર-2 દ્વારા રામમોહનરાયને રાજારામમોહનરાયની પદવી આપવામાં આવી.

ભારતનાં દરીયાં પાર કરનાર પ્રથમ વ્યક્તિ — રાજા રામમોહનરાય.

→ તેમની ઈંગ્લેન્ડની યાત્રા દરમિયાન બ્રહ્મસમાજની જવાબદારી રામચંદ્રવિદ્યાવાગીશ દ્વારા નિભાવવામાં આવી

→ 1833 :- ઈંગ્લેન્ડ - બ્રિસ્ટોલ ખાતે નિધન

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

આદિ બ્રહ્મોસમાજ

[2] દેવેન્દ્રનાથ ટાગોર અને કેશવચંદ્ર સેન :- → ભારતીય બ્રહ્મોસમાજ

→ રાજા રામ મોહન રાય બાદ બ્રહ્મોસમાજની જવાબદારી દેવેન્દ્રનાથ ટાગોરે સંભાળી. તેમણે સમાજમાં તત્વબોધિની પત્રિકા અને પ્રતિજ્ઞાપત્ર દાખલ કર્યું. ઉપરાંત તત્વબોધિની સભા પણ શરૂ કરાવી.

→ કુછ સમયમાં તેમના સમકાલીન રહેલા કેશવચંદ્રસેન [બંગાલ કી બાઈબલ] બ્રહ્મોસમાજમાં જોડાયા.

→ સેને ભારતભરમાં કર્યો અને બ્રહ્મો સમાજની શાખાઓ ખોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સેન બ્રહ્મો સમાજના આચાર્ય પણ બન્યા તેમના દ્વારા બંગાળમાં વિધવા વિવાહ કરાવવામાં આવ્યા. પરીણામે બંગાળમાં

હોબાળો થયો કેશવને બ્રહ્મો સમાજમાંથી બેદખલ કરાયા.
→ સેન દ્વારા નવો ભારતીય બ્રહ્મોસમાજ સ્થાપવામાં આવ્યો
→ તેમણે તેની 13 વર્ષની દીકરીના લગ્ન બિહારના રાજકુમાર સાથે કરાવ્યા પરીણામે તેના સમર્થકો વિરોધી બન્યા
→ આ વિરોધી લોકોએ નવો સાધારણ બ્રહ્મોસમાજ શરૂ કર્યો જેમાં આનંદમોહન બોઝ અને શિવનાથ શાસ્ત્રી રહ્યા

પ્રાર્થનાસમાજ

→ 1864 : કેશવચંદ્ર સેન જ્યારે મહારાષ્ટ્ર ગયા ત્યારે લોકોને આવો એક સમાજ ખોલવા પ્રભાવિત કર્યા.
→ પરીણામે આત્મારંગ પાંડુરંગ દ્વારા મુંબઈ ખાતે 1868 માં પ્રાર્થનાસમાજની સ્થાપના કરી
→ તેમના સહસ્થાપક મહાદેવ ગોવિંદ રનાડે, રામકૃષ્ણ ગોપાલ ભંડારકર અને ચંદાવરકર
→ સુબોધ નામે પત્રિકા શરૂ કરી અને દલિતો દ્વારા અભિયાન ચલાવ્યું

પરમહંસમંડળી :-

→ તેની સ્થાપના મુંબઈ મહારાષ્ટ્ર ખાતે જેના સ્થાપક દાદો પાંડુરંગ અને દુર્ગારામ મનછારામ મહેતા.
→ સંસ્થા જાતિવાદની કટ્ટર વિરોધી.
તે તેના મેળાવડાઓમાં નિમ્નકુળના લોકોને બોલાવે, ભોજન તૈયાર કરાવડાવે અને તેમના હાથે ભોજન પણ ગ્રહણ કરે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

વેદસમાજ :-

→ તેની સ્થાપના મદ્રાસથી શ્રી ધરલ નાયડુ દ્વારા
→ તેમને લાગ્યુ કે તેના જ્ઞાનમાં વધારો કરવાની જરૂરિયાત જેથી બ્રહ્મોસમાજ ગયા તેના પુસ્તકો વાંચ્યા અને તેમનું તમિલ- તેલુગુ ભાષામાં ભાષાંતર કર્યું
→ વેદ સમાજનુ નામ બદલી દક્ષિણ ભારતનો બ્રહ્મોસમાજ નામ આપ્યું
→ અકસ્માતમાં શ્રીધર નાયડુનુ નિધન

Topic × **આર્યસમાજ**

→ સ્થાપક :- મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતી [ભારતના માર્ટીન લ્યુથર]

→ જન્મ :- મોરબી - ટંકારા

→ મૂળનામ : મૂળશંકર

→ પરીવાર : માતા-પિતા, નાની બહેન અને કાકા

→ પિતા :- કરશનભાઈ તિવારી

→ કાકા અને નાની બહેનનુ નિધન થતા સંસારથી રસ ઉડયો

→ દ્વિજની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કર્યા બાદ મૂર્તિપૂજા શરૂ કરી

→ શિવરાત્રી દરમિયાન શીવલીંગને ચડાવેલુ ભોજન ઉંદરોને ખાતા જોઈ મૂર્તિપૂજા પરથી વિશ્વાસ ઉડી ગયો

→ લગ્ન નક્કી થતા ગૃહત્યાગ કર્યો અને સાધુજીવન શરૂ કર્યુ

→ તેઓ મથુરા પહોંચ્યા જ્યાં એક અંધ ગુરૂ વિરજાનંદ મહારાજના શિષ્ય બન્યા

↓ તેમને મૂળશંકરમાંથી દયાનંદ સરસ્વતી નામ આપ્યું

→ તેમને કાશીના પંડિતોને વેદોના શાસ્ત્રાર્થમાં ત્રણ વખત હરાવ્યા.

→ નારો :- વેદો તરફ પાછા વળો.

પુસ્તક :- સત્યાર્થ પ્રકાશ [સંસ્કૃતમાં]

- મહર્ષિ, "વિદેશી શાસન ભલે ગમે તેટલુ સારું હોય પણ સ્વરાજ જેટલું સુખાકારી તો ન હોઈ શકે."

→ કેશવચંદ્ર સેનના કહેવાથી હિન્દીમાં ભાષણ આપવાની શરૂઆત

→ બ્રહ્મોસમાજ સાથે થોડા મતભેદ પરિણામે મુંબઈ પહોંચ્યા અને વર્ષ 1875માં આર્યસમાજની સ્થાપના કરી. તેના પ્રથમ અધ્યક્ષ :— શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા [દયાનંદના શિષ્ય]

→ મુંબઈ બાદ પંજાબ અને લાહોરમાં શાખાઓ ખોલી જેમાં લાહોર મુખ્ય.

મહર્ષિ ઈસ્લામ ધર્મના કટ્ટર વિરોધી હતા.

લાહોરથી શુદ્ધિ ચળવળની શરૂઆત કરી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ જોધપુર મહારાજ જસવંતસિંહ-2 દ્વારા મહર્ષિને આમંત્રણ
→ જસવંતસિંહ તેનાં શિષ્ય બન્યાં.
જસવંતસિંહ તેની દરબારની નર્તકી નન્હી જાનના પ્રેમમાં
નર્તકી નન્હી જાન દ્વારા મહર્ષિના રસોઈયા જગન્નાથ મિશ્રને
મહર્ષિના રાત્રિના દૂધમાં ઝેરમાં ભેળવવા માટે દબાણ કર્યું
→ અજમેર સારવાર દરમિયાન મહર્ષિનુ નિધન
→ તેના શિષ્યો :- લાલા હંસરાજ અને સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ
જેમા લાલા હંસરાજ દ્વારા 1886માં લાહોર ખાતે દયાનંદ
એંગ્લો વિદ્યાલયની (DAV) સ્થાપના કરી
જેમા વેદની સાથે પશ્ચિમી શિક્ષણ પણ મળે
→ સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ દ્વારા 1902માં હરીદ્વાર કાંગડી ખાતેથી
ગુરુકુળની સ્થાપના કરી.
જેમા માત્ર વેદનુ શિક્ષણ આપવામાં આવે

અને પરમહંસ મિશન

⇒ સ્વામી વિવેકાનંદ :-
→ જન્મ :- 12 જાન્યુઆરી 1863
[નેશનલ યુથ ડે - રાષ્ટ્રીય યુવા દિવસ
↳ ખેત્રીના મહારાજ અજીત સિંહની ભલામણથી]
→ મૂળનામ : નરેન્દ્ર દત્ત
→ પિતા :- વિશ્વનાથ [હાઈકોર્ટમાં વકીલ]
માતા :- ભુવનેશ્વરી દેવી
કુલ 9 ભાઈ - બહેન
જેમાં છઠ્ઠુ સંતાન :- નરેન્દ્ર દત્ત
→ તેઓ રામાયણ, ભગવદ્‌ગીતા, ઉપનિષદ, મહાભારત,
કુરાન, શાસ્ત્રીય સંગીતના જાણકાર
ઉપરાંત રમતગમતમાં પણ ભાગ લેતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ પ્રાથમિક શિક્ષણ ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરની મેટ્રો પોલિટીન સ્કૂલથી
માધ્યમિક શિક્ષણ કલકત્તા પ્રેસીડેન્સી કોલેજ

→ 1881 :- ફાઈન આર્ટ્સ

→ 1884 :- B. A ની ડિગ્રી મેળવી.

→ 1880 :- કેશવચંદ્ર સેનની નવ વિધાનસભામાં જોડાયા

→ 1884 : કેશવચંદ્ર સેનના બેન્ડ ઓફ હોપ માં જોડાયા

→ 1881 :- રામકૃષ્ણ પરમહંસને મળ્યા. અને દીક્ષા ગ્રહણ કરી
ગુરુ : તોતાપુરી મહારાજ

→ 1886 :- પરમહંસનુ ગળાના કેન્સરને લીધે નિધન
બાદ મઠની જવાબદારી નરેન્દ્ર દત્તે સ્વીકારી
અને નામ - વિવેકાનંદ રાખ્યું

→ 1886 - 1893 :- ભારતભ્રમણ કર્યું અને વધારાનુ જ્ઞાન
પ્રાપ્ત કર્યું

→ 1893 :- અમેરીકાના શિકાગો શહેરમાં ભરાયેલી આંતરરાષ્ટ્રીય
ધર્મ પરીષદમાં ભાગ લીધો
જેમાં પ્રથમ એક ગુજરાતી મણીભાઈ નભુભાઈ દ્વીવેદી જ્વાન
હતા.

→ વિવેકાનંદ મુંબઈથી ચીન, ચીનથી જાપાન કેનેડા થઈ
શિકાગો પહોંચ્યા

→ બીજે દિવસે અમેરીકાનુ અખબાર ન્યુયોર્ક હેરાલ્ડ -
" ધર્મોની પાર્લામેન્ટમાં શ્રેષ્ઠ વિવેકાનંદ."

→ બે વર્ષ અમેરીકામાં રોકાયા જ્યાં શિકાગો, બોસ્ટન,
ડેટ્રોઈટ અને ન્યુયોર્કમાં એક સભાઓ ભરી

→ 1894 :- અમેરીકામાં વેદાંત સોસાયટીની સ્થાપના કરી

→ તબિયત ખરાબ થતા લંડન ગયા જ્યાં ઓક્સફર્ડમાં
થોડો સમય લેક્ચર આપ્યા.

→ ઓક્સફર્ડમાં તેમની મુલાકાત મેક્સમુલર સાથે થઈ.
ઉપરાંત માર્ગરેટ એલિઝાબેથ નોબલ સાથે મુલાકાત જે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

આગળ જતા એમના શિષ્ય બન્યા
[નામ : સિસ્ટર નિવેદિતા]

→ 1897 : કલકત્તા બેલુર ખાતેથી રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના કરી. જે હંમેશા માનવસેવામાં કાર્યરત રહ્યું

→ બીજી શાખા ઉત્તરભારત :- આલ્મોડા અને દક્ષિણમાં મદ્રાસ ખાતે ખોલી

→ 1902 :- અસ્થમા, ડાયાબિટીસ અને ઈન્સોમનિયા [અનિદ્રા] ના રોગને લીધે મૃત્યુ પામ્યા.

→ વિવેકાનંદ ભારતના આધ્યાત્મિક ગુરુ - સુભાષચંદ્ર બોઝ

• થિયોસોફીકલ સોસાયટી :-

↳ સ્થાપના : 1875 અમેરીકાના ન્યૂયોર્ક શહેરમાં

સ્થાપક : 1) રશિયન મહિલા - હેલના પેટ્રોનોવા બ્લેવત્સકી
2) અમેરીકન રિચર્ડ કર્નલ આલ્કોટ

ભારતમાં આની સ્થાપના - 1882 : મદ્રાસના અડિયાર ખાતે

↳ અધ્યક્ષ :- આલ્કોટ

સંસ્થાને ધારી સફળતા મળી નહિ
||
સંસ્થા માત્ર હિંદુ, બૌદ્ધ, જરથુસ્ટ ધર્મ માટે કાર્યરત

• સંસ્થામાં આયરીશ મહિલા - એની બેસન્ટ જોડાયા

□ એની બેસન્ટ :-

↳ જન્મ : ઈંગ્લેન્ડ [મૂળ આયર્લેન્ડના નિવાસી]

↳ પતી : રેવરંડ ફ્રેન્ક બેસન્ટ [પાદરી]

↳ જોડાયા : થિયોસોફીકલ સોસાયટીમાં જોડાય અને ભારત પહોંચ્યા.

↳ ભારતમાં તેઓ સંસ્થાના અધ્યક્ષ બન્યા

↳ તેઓ કોંગ્રેસના પ્રથમ મહિલા અધ્યક્ષ

→ તેમણે (સેન્ટ્રલ) હિંદુ સ્કૂલની સ્થાપના બનારસથી કરી

મદન મોહન માલવીયા - બનારસ હિંદુ સ્કૂલ
દ્વારા નામ →

1916 મદન મોહન માલવીયાએ - B.H.U. સ્થાપના કરી
(બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી)

→ એની બેસન્ટ - પત્રીકા → કોમન વીલ
→ ન્યુ ઈન્ડિયા

→ 500 થી વધારે પુસ્તકોના લેખક

→ તિલક સાથે મળી હોમરૂલ લીગની શરૂઆત કરી
એની બેસન્ટ દ્વારા મદ્રાસથી શરૂ કરાયું
હોમરૂલ લીગની 200 જેટલી શાખાઓ

→ 1933 - મદ્રાસ અડિયાર ખાતે નિધન
અસ્થિ કાશીમાં વિસર્જન

એની બેસન્ટ :- ગાંધીજીએ તેમને વસંતમાં કહ્યા.

મહાત્મા જ્યોતીબા ફૂલે

→ જન્મ : મહારાષ્ટ્રનાં માળી પરીવારમાં
→ મૂળનામ : જ્યોતીબા રાવ
→ તેમના પૂર્વજો પેશ્વાને ત્યા ફૂલનો વ્યવસાય કરતા હોવાથી - ફૂલે
→ તેઓ આજીવન બ્રાહ્મણોના વિરોધી રહ્યા.
→ તેમનુ માનવું હતુ કે વૈદિક કાલીન બ્રાહ્મણો જ વાસ્તવીક બ્રાહ્મણ
→ તેમણે 1873માં સત્યશોધક સમાજની સ્થાપના કરી.
→ દલિતોની સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન

→ તેમના પુસ્તકો :- ગુલામગીરી, શિવાજી કી જીવની, ધર્મતૃતીય રત્ન અને ઈશારા.
16 થી વધારે પુસ્તકો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ પત્ની : સાવિત્રીબા ફૂલે – ભારતના પ્રથમ મહિલા શિક્ષક

→ પતિ-પત્ની : સાથે મળી 1848 માં ભિડેવાડા ખાતે કન્યાશાળાની શરૂઆત કરી – ભારતની પ્રથમ કન્યા શાળા

→ 1851 : પુના ખાતેથી કન્યાશાળા શરૂ કરી

→ તેમના સામાજીક ઉદ્ધારનાં કાર્યોને લીધે વડોદરા રાજ્ય તરફથી વિઠ્ઠલ કૃષ્ણા વાંદેકરના હસ્તે તેમને મહાત્માની પદવી આપવામાં આવી

→ દત્તકપુત્ર - બ્રાહ્મણ => યશવંત

ગોપાલ ગણેશ આગરકર :-

→ ગોપાલ ગણેશ આગરકર મહારાષ્ટ્રનાં ~~સામાજ~~ સમાજ સુધારક અને પ્રખર શિક્ષણ સુધારા વ્યક્તિ

→ તેમણે ન્યુ ~~ઇંગ્લિ~~ ઈંગ્લિશ સ્કૂલની સ્થાપના

→ તેમણે ડેક્કન એજ્યુકેશન સોસાયટીની સ્થાપના

→ તેઓ પુના ફરગ્યુસન કોલેજના સહસ્થાપક અને તેના આચાર્ય પણ રહ્યા.

→ લોકમાન્ય તિલકના સહપાઠી
  ↳ અખબાર - કેસરી – સંપાદક પણ રહ્યા.

→ ગોપાલ હરિદેશમુખ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ગોપાલ હરિદેશમુખ

→ તેઓ મહારાષ્ટ્રનાં સમાજ સુધારક અને લોકહિતવાદીના નામથી પ્રચલિત હતા.

→ તેમની 4 પત્રિકા :- → જ્ઞાન પ્રકાશ
  ↳ ઈંદુ પ્રકાશ
  ↳ પ્રભાકર
  ↳ હિતેચ્છુ

દેવસમાજ

→ સ્થાપના – 1887 – લાહોર ખાતે
→ સ્થાપક – શિવનારાયણ અગ્નિહોત્રી
→ સંસ્થાના કાર્ય – લાંચ રૂશ્વત ન લેવું
હિંસાત્મક કાર્યથી દૂર રહેવું
માંસાહાર અને મદિરાપાન ન કરવું

→ પુસ્તક :- દેવશાસ્ત્ર
↳ સંસ્થા બાળ લગ્નની વિરોધી છે

★ સમાજ સુધારક વિરોધી સંસ્થા :-

① ધર્મસભા

→ 1830માં રાધાકાંત દેવ દ્વારા બંગાળ ખાતે
→ સંસ્થા સતીપ્રથાની સમર્થક હતી.
→ સંસ્થા સ્ત્રી શિક્ષણ માટે કાર્યરત તેના માટે શાળાઓ પણ ખોલી

② ભારત ધર્મ મહામંડળ :-

↳ આ સંસ્થા થિયોસોફીકલ સોસાયટી, રામકૃષ્ણ મિશન અને આર્યસમાજની વિરોધી
↳ જે માટે તેમણે – દક્ષિણમાં ધર્મમહાપરીષદ
બંગાળમાં ધર્મ મહામંડળ
ઉત્તર ભારતમાં ધર્મ સંસ્થા

↳ 1902 :- તમામ (ત્રણેય) સંસ્થાને એકત્ર કરવામાં આવી અને તેનુ કાર્યાલય – વારાણસી
↓
જેના પ્રમુખ – મદન મોહન માલવીયા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

શ્રી નારાયણ ગુરુ - ધર્મ પરીપાલન આંદોલન [SNDP]

→ નારાયણ ગુરુનો જન્મ - કેરળની સૌથી મોટી દલીત જાતિ એઝાવામાં [26%]

→ એઝાવા જાતિ તાડીનો રસ વેચવાનુ કાર્ય કરે
↳ અછુત માનવામાં આવતી હતી.

→ નારાયણ ગુરુ દ્વારા આંદોલન અને તેમની માંગ

(4)
- → મંદીરોમા પ્રવેશ
- → શાળામાં પ્રવેશ
- → રાજનીતિમાં સમાવેશ
- → સરકારી પદ પર સમાવેશ

માંગણીઓ માટે ભરપૂર આંદોલન જેમાં વચ્ચે બ્રિટીશરોને પડવુ પડ્યુ અને એક SNDP Act પસાર કર્યો જે અંતર્ગત તમામ માંગણી સંતોષવામાં આવી.

કુન્દકુરી વિરેસ લીંગમ

→ વિરેસલીંગમ દ્વારા રાજમુંદ્રી ખાતે "રાજમુંદ્રી સોશ્યલ રિફોર્મ એસોસિએશન" ની સ્થાપના કરી

→ સંસ્થા જાતીવાદ અને બાળ લગ્નની વિરોધી. ઉપરાંત સ્ત્રી શિક્ષણ અને વિધવા વિવાહની સમર્થક

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

બહેરામજી મલબારી

→ મલબારીનો જન્મ વડોદરાના પારસી પરીવારમાં થયો.
→ તેઓ એક લેખક, કવી અને સમાજ સુધારક
→ મિત્ર દિવાન દયારામ ગિડુમલ સાથે મળી સેવા સદનની સ્થાપના કરી

→ સેવા સદન સમાજથી તિરસ્કાર પામેલી સ્ત્રીઓને સંરક્ષણ અને તબીબી સેવા પુરી પાડે

• એજ ઑફ કન્સેન્ટ એક્ટ - 1891

ભારતમાં લગ્ન માટે છોકરાની ઉંમર - 14 વર્ષ
છોકરીની ઉંમર - 12 વર્ષ
નક્કી થઈ

મલબારીના પ્રયત્નોથી બદલાવ આવ્યો → 1891
લગ્ન માટે છોકરાની ઉંમર - 18 વર્ષ
છોકરીની ઉંમર - 14 વર્ષ

તિલક મલબારીના વિરોધી રહ્યા હતા.

ઈશ્વરચંદ વિદ્યાસાગર :-

→ જન્મ : બંગાળના ઘાટલ ગામ ખાતે

→ કલકત્તા સંસ્કૃત કોલેજથી અભ્યાસ અહીં વક્તૃત્વ સ્પર્ધામાં વિજય થતા વિદ્યાસાગરનું બિરુદ મળ્યું

→ કલકત્તા સંસ્કૃત કોલેજના આચાર્ય પણ રહ્યા. ઉપરાંત અંગ્રેજોની ફોર્ટ વિલિયમ કોલેજમાં અધ્યાપક પણ રહ્યા હતા.

→ બંગાળી મૂળાક્ષરની સમજ માટે બોર્નો પરીચય પુસ્તક લખ્યું

→ તેઓ સંસ્કૃત પર બ્રાહ્મણોનાં અધિકારનો વિરોધ નોંધાવતા હતા.

→ ગેર-બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષાનું શિક્ષણ આપે

→ 1856માં 1000 જેટલી વિધવા મહિલાઓની સહિવાળી અરજી સરકારને સોંપી અને તેમના પ્રયત્નોથી લોર્ડ ડેલહાઉસીનાં સમયમાં વિધવા વિવાહને કાનૂની માન્યતા પ્રાપ્ત થઈ

→ બેથુન સ્કૂલના સચિવ પદ પર રહ્યા. અને 35થી વધારે કન્યાશાળામાં કાર્ય કર્યું

→ તે બહુપત્નીત્વ પ્રથાના વિરોધી રહ્યા હતા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ તેણે પોતાના પુત્ર નારાયણ ચંદ્રના લગ્ન એક વિધવા સાથે કરાવ્યા હતા.

ગર્લ્સ પ્રિમિટીવ સ્કુલ

હેનરી વિવીયન ડેરોજીયન

→ ડેરોજીયો એક એંગ્લો-ઈન્ડિયન વ્યક્તિ

→ કલકત્તા કોલેજમાં પ્રધ્યાપક તરીકે

→ 1830 ની આસપાસ બંગાળમાં યંગબંગાલ મુવમેન્ટ શરૂ કરી. જેમાં માત્ર યુવાનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.

→ ડેરોજીયો અને તેના સમર્થકોનુ માનવું ભારતમાં જુના અને જર્જરીત થયેલા રિવાજોને ફગાવી દેવા જોઈએ નવા નિયમો અને રિવાજો બનાવવા

→ ડેરોજીયો દ્વારા બંગાળમાં
- → બંગહિત સભા
- → એંગ્લો ઈન્ડિયન સભા
- → ડિબેટીંગ કલબ
- → સોસાયટી ફોર નોલેજ અને એકવીઝીશન સંસ્થા ખોલી

→ આ ઘટના બાદ કલકત્તા કોલેજથી હાંકી કાઢવામાં આવ્યા.

→ ડેરોજીયોનું યુવા અવસ્થામાં નિધન...

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

મુસ્લિમ ધર્મના સુધારણા

1] સર સૈયદ અહેમદ

↳ તેમનો જન્મ દિલ્હીના પ્રતિષ્ઠિત મુસ્લીમ પરીવારમાં

↳ તેઓ બ્રિટીશ સરકારમાં વિભાગી અધિકારી રહ્યા અને નિવૃત્તિ બાદ ઈમ્પિરીયલ લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલના સદસ્ય રહ્યા.

→ તેમની પત્રિકા તહેઝીબ-ઉલ-અખલાક [અંગ્રેજી ભાષામાં]

→ તેમનુ પુસ્તક : અસબાબ એ બગાવત
જેમાં તેમણે 1857 માટે અંગ્રેજોએ મુસલીમોને જવાબદાર ગણ્યા તેનો વિરોધ નોંધાવ્યો

→ ઈસ્લામ ધર્મના તમામ ધાર્મિક પુસ્તકોના અધ્યયન બાદ કુરાનને શ્રેષ્ઠ પુસ્તક ગણાવ્યું

→ તેઓ અંગ્રેજોની ભાગલા પાડો અને રાજ કરોની નીતિના સમર્થક
તેમનુ માનવું રહ્યુ કે મુસ્લિમો ત્યારે જ હિન્દુઓની બરાબરી કરી શકે જ્યારે તે શિક્ષણ મેળવે

→ તેમણે મુસ્લિમોને શિક્ષણ આપવા ઘણા પુસ્તકોનુ ઉર્દૂ અનુવાદ કર્યું અને શાળાઓ ખોલી

→ 1875: મોહમ્મડિયન એંગ્લો ઓરિએન્ટલ સ્કૂલની સ્થાપના કરી. જે 1920 માં અલીગઢ મુસ્લિમ યુનિવર્સિટી બની [AMU]
[એકમાત્ર યુનિવર્સિટી જ્યા રિઝર્વેશન લાગુ પડતી નથી – 2025]

→ તેઓ બહુપત્નીત્વ પ્રથા, પડદા પ્રથા, પીરી અને મુરીદી પ્રથાના વિરોધી
↓ ગુરુ શિષ્ય પ્રણાલી

તેઓ તલાકમાં સ્ત્રીઓની મહત્તી હોવી જોઈએ તેવી માંગ કરી

→ 1888 :- અંગ્રેજોએ તેમને "નાઈટ હુડ" ની પદવી આપી

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2] દેવબંધ સ્કૂલ :-

→ મહંમદ કાસીમ નાનોતવી અને રાશીદ અહેમદ ગંગોહી દ્વારા ઈસ્લામ ધર્મમાં ધાર્મિક અને પશ્ચિમી શિક્ષણ આપવા ઉત્તરપ્રદેશના સહરાનપુર જિલ્લામાં દારૂલ ઉલુમ અંતર્ગત ચટ્ટાહની મસ્જિદમાં મદ્રેસાની સ્થાપના કરી. [illegible]

→ દેવબંધ દ્વારા હંમેશા કોંગ્રેસને ટેકો આપવામાં આવ્યો હતો

3] અહમદીયા આંદોલન :-

→ ૧૮૮૯ માં મીરઝા ગુલામ અહેમદ દ્વારા પંજાબના ગુરદાસપુરથી અહેમદીયા આંદોલનની શરૂઆત કરી

→ આંદોલનનો ઉદ્દેશ્ય ઈસ્લામમાં આર્થિક - ધાર્મિક - સામાજીક અને રાજનૈતિક સુધાર લાવવાં

→ મીરઝા ગુલામ અહેમદે પોતાને શ્રિ કૃષ્ણના અવતાર ગણાવ્યાં

→ તેમના સમર્થકોએ તેમને પયગંબર જાહેર કર્યા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

શીખ ધર્મના સુધારણા :

→ 1873 : શીખ ધર્મમાં સુધારણા માટે અમૃતસર ખાતે સિંહસભા સ્થાપવામાં આવી.

→ સભાના બે ઉદ્દેશ્યો :- ①

① શીખ લોકોને પશ્ચિમી શિક્ષણ મળવું જોઈએ

② શીખ ધર્મમાં હિન્દુ અને ખ્રિસ્તી મિશનરીઓનું ધર્માંતરણ માટે રોકવાં

→ ઉદ્દેશ્યની પ્રાપ્તિ માટે પંજાબમાં ખાલસા સ્કૂલની સ્થાપના કરવામ આવી. જેમાં આગળ જતા અકાલી ચળવળ શરૂ થઈ.

પારસી ધર્મના સુધારણા :-

→ 1851 :- પારસી ધર્મના સુધારણા માટે રહનુમાયી માજદાયાસ્નાન નામે એક સંસ્થા ખોલવામાં આવી.
જેનો ઉદ્દેશ્ય પ્રાચીન પારસી પરંપરાને જીવીત કરવી સ્ત્રી સંબંધિત સુધારણા કરવા.

→ સંસ્થાની પત્રિકા :- રાફત ગોફતર

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

આધુનિક રાષ્ટ્રવાદની શરૂઆત

→ કોંગ્રેસની સમકાલીન સંસ્થાઓ

1] બંગ ભાષા પ્રકાશક - 1836 :-

→ 1836 : બંગાળ ખાતેથી રાજા રામમોહનરાયના સમર્થકો દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી

2] લેન્ડ હોલ્ડર સોસાયટી :-

1838 :- જમીનદારો દ્વારા તેના હિતોના રક્ષણ માટે સંસ્થા શરૂ થઈ

3] બંગાળ બ્રિટીશ ઈન્ડિયા સોસાયટી :-

1843 માં બંગાળમાં સ્થાપના
જેનો ઉદ્દેશ્ય :- બ્રિટિશ શાસન હેઠળ થતી પરેશાનીઓની ચર્ચા કરવી

4] બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિએશન :-

↳ 1851 : રાધાકાંત દેવ દ્વારા સ્થાપના કરવામાં આવી

5] ઈન્ડિયા લીગ :-

1875 : શિશિર કુમાર ઘોષ દ્વારા રાષ્ટ્રવાદની ભાવના જગાવવા સંસ્થા બની.

6] ઈન્ડિયન એસોસિએશન સંસ્થા :-

1876 :- આનંદમોહન બોઝ અને સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જી દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી.

↳ તે કોંગ્રેસની પૂર્વ સંસ્થા કહેવાય
↳ તેમણે જ સંયુક્ત ભારતની અવધારણા કરી હતી

7] ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશન અને દાદાભાઈ નવરોજી :-

1866 : દાદાભાઈ દ્વારા લંડન ખાતે આ સંસ્થા ખોલી
બીજી શાખા મુંબઈમાં

↳ દાદાભાઈની માંગ :-
બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટમાં એક ભારતીય સદસ્ય હોવો જરૂરી
તો બ્રિટીશરોએ તેમની જ નિમણૂક કરી.

1892 :- તેઓ હાઉસ ઓફ કોમન માં ચૂંટાયા
લિબરલ પાર્ટી તરફથી ફિન્સબરી ખાતેથી ચૂંટાયા

↳ તેઓ પ્રથમ એશિયાઈ વ્યક્તિ જે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં ચૂંટાયા

↳ દાદાભાઈ દ્વારા અંગ્રેજો દ્વારા કરવામાં આવતી ભારતની ધનનિકાસી માટે પુસ્તક લખ્યું
"Poverty and Unbritish rule in India"
પુસ્તકના કારણે 1896માં સરકારે એક રોયલ કમિશનની સ્થાપના કરી જેના સદસ્ય દાદાભાઈ પણ રહ્યા.

↳ તેમને ભારતના પિતામહ અને The Grand Old man કહેવામાં આવે

⟹ Topic :- કોંગ્રેસ :→ 1885

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ અન્ય નામ :- હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભા

↳ 1885

↳ કોંગ્રેસ શબ્દ અમેરીકાથી છે જેનો અર્થ :- લોકોનો સમૂહ

↳ તેનું પ્રારંભિક નામ ઈન્ડિયન નેશનલ યુનિયન હતુ

↳ પ્રથમ અધિવેશન પુના ખાતે આયોજીત કરવામાં આવ્યુ હતુ પરંતુ ત્યા પ્લેગનો રોગ હોવાથી મુંબઈ રાખવામાં આવ્યુ

↳ દાદાભાઈ નવરોજીની સલાહથી નામ બદલી ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ રખાયું

કોંગ્રેસ ⇒ સ્થાપક :- એલન ઓક્ટોવીયન હ્યુમ [એ.ઓ. હ્યુમ]

• એલન ઓક્ટોવીયન હ્યુમ :-

↳ આયરીશ વ્યક્તિ હતાં

↳ શરૂઆતમાં ઈટાવા જીલ્લાના મેજીસ્ટ્રેટ

↳ બ્રિટીશ - ભારત વ્યવસ્થામાં ખેતીવાડી વિભાગનાં અધિકારી

↳ વાઈસરોય ડફરીનની કાઉન્સીલમાં સેક્રેટરી.

↳ તેનાં ડર :- જો ભારતમાં ફરીથી 1857 જેવો વિપ્લવ થાય તો સુરક્ષીત દેખાતું બ્રિટીશ સામ્રાજ્યને ભારત છોડવુ પડે

⇓

→ ભારતીયોની માંગણીઓ સમજવી જોઈએ જેથી વિપ્લવને ટાળી શકાય.

→ એક સંસ્થા રજૂ કરવી જોઈએ જેમાં માત્ર ભારતીયોનાં સમાવેશ થાય.
તેનુ સંચાલન પણ ભારતીયો દ્વારા કરવામાં આવે

→ સંસ્થામાં દર વર્ષે અધ્યક્ષની પસંદગી અને તેની અધ્યક્ષતામાં માંગણી સ્વરૂપે એક ખરડો પસાર કરવામાં આવે

→ વાઈસરોય માંગણી સ્વીકારવા માટે બાધ્ય નહિ.

→ 28 ડિસેમ્બર - 1885 :- મુંબઈમાં ગોકુળદાસ તેજપાળ સંસ્કૃત કોલેજમાં કોંગ્રેસની સ્થાપના

↳ આ જ દિવસે પ્રથમ અધિવેશન :- અધ્યક્ષ : વ્યોમેશચંદ્ર બેનર્જી

⇓ કુલ 72 લોકોએ ભાગ લીધો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ [1885 - 1905] :- કોંગ્રેસનુ ઉદારવાદી ચરણ / કોંગ્રેસનો નિષ્ક્રિય કાળ કહેવાય

↳ દર વર્ષે અધ્યક્ષની અધ્યક્ષતામાં પસાર થયેલાં ખરડો સૌમ્ય, નમ્ર અને વિવેકી ભાષા સાથે વાઈસરોય સમક્ષ મુકવામાં આવે ⇒ જે વાઈસરોય ફગાવે...

• 1906 :- કલકત્તા અધિવેશન

↳ અધ્યક્ષ : દાદાભાઈ નવરોજી ⇒ પ્રથમ વખત "સ્વરાજ" શબ્દ

→ 1907 : સુરત અધિવેશન ⇒ અધ્યક્ષ :-

⇓

કોંગ્રેસનાં ભાગલા પડ્યા :- 2

- **મવાળવાદી / ઉદારવાદી**
  - ↓ જૂની + શાંત
- **જહાલવાદી / ઉગ્રવાદી**
  - ↓ યુવા + ઉગ્ર
  - ⇓ ત્રિપુટી
  - ⇓ લાલ + બાલ + પાલ

લાલા લજપતરાય

- પંજાબ કેસરી
- પંજાબ નેશનલ બેન્કના સ્થાપક

⇓

① તેમનું પુસ્તક : અનહેપી ઈન્ડિયા
↓ જે પ્રતિબંધિત હતું

→ પુસ્તકનું છાપકામ પેરીસ ખાતે સરદારસિંહ રાણા દ્વારા

② → સાયમન કમિશન + લાઠીચાર્જ + ઘાયલ + મૃત્યુ

બાલ ગંગાધર તિલક

↓

① તેમના બે અખબાર ⇒ કેસરી, મરાઠા

② હોમરૂલ લીગ ચળવળ
પુના : 1916

③ ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિ
- ગણેશ મહોત્સવ
- શિવાજી મહોત્સવ

④ તેમને ૬ વર્ષ માટે જેલ
:- મંડાલય-બર્મા ખાતે
↳ તબિયત ખરાબ થઈ
↳ 1-Aug-1920 : નિધન

બિપિનચંદ્ર પાલ

⇓

① ટૂંક જ સમયમાં રાજનીતીથી નિવૃત્તિ લીધી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1916 :- લખનઉ અધિવેશન

↳ અધ્યક્ષ :- અંબિકાચરણ મજુમદાર

→ જહાલવાદી અને મવાળવાદી એક થાય

મધ્યસ્થી એની બેસન્ટ દ્વારા

→ અધિવેશનમાં મુસ્લીમ લીગ સાથે સમાધાન

→ તથા 1916 ના અધિવેશનને 'લખનઉ કરાર' કહ્યા

★ કોંગ્રેસના મહત્વપૂર્ણ અધિવેશન :-

ક્રમ	વર્ષ	સ્થળ	અધ્યક્ષ	મહત્વ
3.	1887	મદ્રાસ	બદરુદ્દીન તૈયબજી	પ્રથમ મુસ્લિમ અધ્યક્ષ
4.	1888	અલાહબાદ	જ્યોર્જ યુલ	પ્રથમ અંગ્રેજ અધ્યક્ષ
12.	1896	કલકત્તા	રહીમતુલ્લા સયાની	પ્રથમ વખત વંદેમાતરમ ગવાયું
27.	1911	કલકત્તા	બિસન નારાયણ ધર	પ્રથમ વખત જન ગણ મન ગવાયું
31.	1915	મુંબઈ	સત્યેન્દ્રનાથ સિન્હા	વાઈસરોય વિલિંગ્ડને ભાગ લીધો
33.	1917	કલકત્તા	એની બેસન્ટ	કોંગ્રેસના પ્રથમ મહિલા અધ્યક્ષ
39.	1923	કાકીનાડા	મૌલાના અબુલકલામ	સૌથી યુવા અધ્યક્ષ
40.	1924	બેલગામ	ગાંધીજી	પ્રથમ અને અંતિમ વખત અધ્યક્ષ :- ગાંધીજી
41.	1925	કાનપુર	સરોજીની નાયડુ	પ્રથમ ભારતીય મહિલા અધ્યક્ષ
45.	1929	લાહોર	જવાહરલાલ નહેરુ	પૂર્ણ સ્વરાજની માંગ કરી
46.	1931	કરાંચી	વલ્લભભાઈ પટેલ	પ્રથમ અને અંતિમ વખત અધ્યક્ષ
52.	1938	હરીપુરા	સુભાષચંદ્ર બોઝ	બોઝ પ્રથમ વખત અધ્યક્ષ બન્યા.
53.	1939	ત્રિપુરી [M.P]	સુભાષચંદ્ર બોઝ	બોઝ દ્વારા કોંગ્રેસનો ત્યાગ

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

55.	1946	મેરઠ	જે.બી. કૃપલાની	આઝાદી સમયના અધ્યક્ષ
56.	1948	જયપુર	પટ્ટાભી સીતારમૈયા	કોંગ્રેસનુ અંતિમ અધિવેશન

→ 1930, 1935, 1941-45 ના સમયમાં કોઈ અધિવેશન ભરાય નહતુ.

→ 1890 :- પ્રથમ મહિલા સ્નાતક :- કાદંબિની ગાંગુલી દ્વારા કોંગ્રેસને સંબોધિત કરાયું

→ 1892 નુ અધિવેશન લંડન ખાતે આયોજીત કરવામાં આવ્યુ હતુ પરંતુ ત્યા ચુંટણી હોવાને કારણે રાખી ન શકાયુ.

→ ગાંધીજીના કહેવાથી કોંગ્રેસના અધિવેશન ગામડાઓમાં ભરવાની શરૂઆત થઈ.

→ 1934 : ગાંધીજી દ્વારા કોંગ્રેસનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો હતો

→ "કોંગ્રેસ સૂક્ષ્મદર્શી અને અલ્પસંખ્યકોનુ પ્રતિનિધિત્વ કરે છે" લોર્ડ ડફરીન

→ "કોંગ્રેસ ધીમે ધીમે તેના પતન તરફ જઈ રહી છે"
— લોર્ડ કર્ઝન

→ "કોંગ્રેસ ક્ષયના રોગથી મૃત્યુ પામશે."
— અરવિંદ ઘોષ

→ "કોંગ્રેસના લોકો પદના ભૂખ્યા છે"
— બંકિમચંદ્ર ચેટરજી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ ઉદારવાદી વિચારધારા

→ તેમનુ માનવું હતુ કે બ્રિટીશ શાસન ભારત માટે વરદાન સ્વરૂપ

→ તેઓ માનતા હતા કે આગળ જતા બ્રિટન ભારતને પણ લોકતંત્ર તરફ દોરી જશે
તેમના મત ભારત-બ્રિટિશ શાસન હેઠળ પોતાનુ શાસન ચલાવી શકે

→ ઉદારવાદીઓ બ્રિટનને પ્રગતિશીલ સમજતા.
તેઓ માનતા હતા કે બ્રિટન આગળ જતા ભારતની સંસદીય પ્રણાલી, નાગરીકોના અધિકાર, પ્રેસને સ્વતંત્રતા અને ઉદ્યોગ માટે મદદ કરશે

ઉદારવાદીઓની માંગણી :-

↳ 1) કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલિયાની માફક ભારતને અર્ધસ્વરાજ આપવામાં આવે

2) ધારાસભામાં ભારતીયોની સંખ્યા વધારવી

3) મુલ્કી સેવા [સિવીલ સર્વિસ] નું ભારતીયકરણ કરવુ અને તેની પરીક્ષા ભારતમાં લેવી

4) ભારતથી ધન નિકાસી રોકવી.

5) સેનામાં ઘટાડો કરવો

6) પ્રાથમિક અને તકનીકી શિક્ષામાં સુધારો
કૃષિ, આરોગ્ય બેંકની સેવામાં સુધારો કરવો અને નાગરીકોના અધિકારોનુ રક્ષણ કરવું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ ઉગ્રવાદી વિચારધારા :-

→ ઉગ્રવાદીઓ ઉદારવાદીઓની માફક શાંત પ્રકૃતિ ન ધરાવતા
તેમનુ માનવુ હતુ કે ક્રાંતિકારી પ્રવૃતિ હેઠળ બ્રિટનને ભારતથી દૂર કરી શકાશે. તેઓ પોતાની માંગણીઓ

પૂર્ણ કરવા અસહકાર દર્શાવે, ધરણા કરે, પ્રદર્શન કરે, હડતાળ પાડે, કાયદાઓનો ત્યાગ કરે અને સરકારી પદોનો ત્યાગ કરે તેવી પદ્ધતિ અપનાવતા.

→ સ્વામી વિવેકાનંદ આ પદ્ધતિથી પ્રભાવિત થયા હતા

→ ઉગ્રવાદીઓમાં લાલ, બાલ, પાલની ત્રિપુટી જેમાં
તિલકનુ કહેવું → કોંગ્રેસના અધિવેશન વરસાદી દેડકાં જેવા

★ <u>સેફ્ટીવાલ્વ</u> <u>સિદ્ધાંત</u> :-

→ આ સિદ્ધાંત <u>લાલા લજપતરાય</u> દ્વારા યંગ ઈન્ડિયા પત્રિકામાં છાપવામાં આવી હતી.

→ આ સિદ્ધાંતનો પાયો એ. ઓ. હ્યુમની આત્મકથા લખનાર વિલિયમ વેડરબર્નના કથનોના આધારે

→ તેમનુ માનવુ રહ્યુ કે ભારતીય યુવાનોમાં આઝાદી માટેનો ભયંકર જુવાળ ⇒ જેને કાઢવા દેવો જોઈએ
જેથી બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય નષ્ટ થાય
પરંતુ કોંગ્રેસ સેફ્ટી વાલ્વનું કામ કરી તમામ જુવાળ નીકાળી દે છે માટે કોંગ્રેસને બંધ કરવી જોઈએ.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic :→ બંગાળ વિભાજન - 1905

→ 3 July 1903 :- બંગાળ વિભાજનની ઘોષણા

→ 19 July 1905 :- ભાગલાની ઔપચારિક શરૂઆત

16 Oct - 1905 :- બંગાળનુ વિભાજન કરવામાં આવશે

⇓

લોર્ડ કર્ઝન દ્વારા ⇒ તેનું બંગાળના ભાગલા પાછળનું કારણ :-

⇓

બંગાળ એક વિશાળ પ્રાંત જેમાં વહિવટ કરવો મુશ્કેલી ભર્યો.. આ ઉપરાંત અહિં મોટા ભાગના લોકો ગામડામાં વસે છે જેથી તેને શિક્ષણ અને રોજગારી પૂરી પાડી શકાય તેમ નહિ.

બંગાળ

પશ્ચિમ બંગાળ	પૂર્વ બંગાળ
બિહાર	આસમ
કલકત્તા	ઢાકા
ઓરિસ્સા	ચટગાંવ

→ બંગાળને બે ભાગમાં વિભાજીત કરવામાં આવશે :-

→

1] પશ્ચિમ બંગાળ

બિહાર + કલકત્તા + ઓરિસ્સા

રાજધાની :- કલકત્તા

→ Majority - Hindu

Minority = મુસ્લિમ

2] પૂર્વ બંગાળ

આસમ + ઢાકા + ચટગાંવ

રાજધાની :- ઢાકા

Majority = મુસ્લિમ

Minority - હિંદુ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ ભાગલા પાછળનું વાસ્તવીક કારણ અખંડ બંગાળી પ્રજાનું ધર્મના આધારે વિભાજન કરવું

→ પ્રથમ વિરોધ આસામના ચીફ કમીશનર હેનરી જ્હોન સ્ટેડમેન કોટન દ્વારા ⇒ નિષ્ફળ

→ સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જી ⇒ સંજીવની (બંગાળી) અને કૃષ્ણકુમાર મિત્ર → ધ. બંગાળી (eng.)

માં ભાગલાની શરૂઆત વિશે પ્રથમ છાપકામ

→ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર - 16 Oct ને રાષ્ટ્રીય શોક દિવસ જાહેર કર્યો

અને રાખી દિવસ ઉજવવા કહ્યું

→ 7 Aug - 1905 ⇒ કલકત્તા ટાઉનહોલ ખાતે એક સભા જેમાં બંગાળાના વિરોધ માટે લોકો એકઠા થયા જેમાં સ્વદેશી આંદોલનની શરૂઆત કરવામાં આવી.

→ સ્વદેશી વસ્તુ વાપરવી :- સ્વદેશી વસ્તુના વપરાશથી ભારતીય ઉદ્યોગકારોનો વ્યવસાય વધે અને તેને નફો મળે. ભારતીય ઉદ્યોગકારોમાં દેશ ભાવનાની પ્રવૃત્તિ આવે. ઉદ્યોગકારો દ્વારા નફો થતા આંદોલનમાં ફંડ આપશું

→ વિદેશી વસ્તુનો બહિષ્કાર → બ્રિટનથી આયાત થયેલી તમામ વસ્તુઓનો બહિષ્કાર કરવો
- વિદેશી વસ્તુઓની હોળી કરવી
⇓
વિદ્યાર્થી + સ્ત્રીઓ દ્વારા
⇓
પ્રથમ સ્વતંત્રતા માટેનું આંદોલન જેમા મહિલાઓ ભાગ લીધો

→ સ્વદેશી શિક્ષણ મેળવવું :- અંગ્રેજી શિક્ષણ ન લેવી તો વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા શાળાઓનો ત્યાગ કરાયો અંગ્રેજોએ વિદ્યાર્થીઓના નામ કમી કર્યા

પરિણામે બંગાળમાં 300 - પ્રાથમિક શાળા, 25 માધ્યમિક શાળા } ખોલવામાં આવી.

→ અંગ્રેજોનો આર્થિક અને સામાજીક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો આંદોલન દરમિયાન ટાગોર દ્વારા આમાર સોનાર બાંગ્લા કવિતા લખી
બાંગ્લાદેશનુ રાષ્ટ્રગાન

→ બંકિમચંદ્ર ચેટરજીના આનંદમઠ પુસ્તકમાંથી વંદે માતરમ ગીત ઠેર-ઠેર ગુંજતુ થયું

DIIYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

પૂર્વ બંગાળમાં આગીત (વંદે માતરમ્) પર પ્રતિબંધ હતો.

→ ભારતમાં નવા વાઈસરોય લોર્ડ મિન્ટો અને નવા વજીર તરીકે મોર્લે

તેમણે ભાગલા પાડો અને રાજ કરોની નીતિ અપનાવી

→ લોર્ડ મિન્ટો દ્વારા AMU ના આચાર્ય આર્ક બોલ્ટને પત્ર જેમાં લખાણ :- મુસ્લિમોને જો અલગ મતદાન મંડળની જરૂરિયાત હોય તો વાઈસરોય રાજી-ખુશીથી આપશે

→ ઢાકા નવાબ :- સલીમ ઉલ્લાહ અને આગાખાનને યોજના પસંદ આવી.

જેના ફળ સ્વરૂપે 1906 :→ મુસ્લીમ લીગ નામે પાર્ટીનો ઉદય થયો

⇓

1907 :- તેનુ બંધારણ બધાયુ અને

1908 → બંધારણને માન્યતા

→ બંગાળ વિભાજનનો મુદ્દો આગળ જતા બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટમાં ચર્ચા કરવો પડયો

પરીણામે 1911 :- બ્રિટનના રાજા જ્યોર્જ-5 ની ભારતયાત્રા તેણે દિલ્હી ખાતે દરબાર ભર્યો. અને બંગાળના ભાગલા રદ કર્યા

→ દિલ્હી દરબારમાં તેમણે ટાગોરને નાઈટ હુડ ની પદવી આપી.

→ 1911 :- કલકત્તાથી રાજધાની બદલી દિલ્હી કરવામાં આવી.

→ ઓરિસ્સા અને બિહારને નવા પ્રાંત બનાવાયા.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

Topic :- સ્વદેશી અને વિદેશી ક્રાંતિકારીઓ

=> સ્વદેશી ક્રાંતિકારીઓ :-

1] વાસુદેવ બળવંત ફડકે

-> તેમને ભારતીય સશસ્ત્ર ક્રાંતિના પિતા માનવામાં આવે છે

-> તેમનો સીધો સંબંધ રામોસી વિદ્રોહ સાથે

તેમની પ્રતિજ્ઞા આઝાદી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી માથે તિલક ન કરવું અને વાળ ન ઓળાવું કે કપાવું

-> અંતે તેમની ઇર૫૩૬ - યમન જેલમાં ફાંસી

2] પુના ચાપેકર ભાઈઓ :- [ચાફેર ભાઈઓ] :-

-> પુનામાં પ્લેગના રોગ જેના માટે કમિશનર તરીકે રેન્ડની નિમણૂક કરવામાં આવી.

-> રેન્ડનુ કાર્ય પક્ષપાતી રહ્યું
તે માત્ર અમીર અને શક્તિશાળી લોકોને મદદ કરે

-> વર્ષ 1898માં ચાફેર ભાઈઓ દામોદર અને બાલકૃષ્ણ દ્વારા કમિશનર રેન્ડ અને તેના સાથીદાર આયર સ્ટનની હત્યા કરવામાં આવી.

-> ગણેશ શંકર દ્રવિડ દ્વારા પોલીસને હત્યાની માહિતી આપવામાં આવી. જેથી દામોદર અને બાલકૃષ્ણને ફાંસી

-> ત્રીજા ભાઈ વાસુદેવ દ્વારા ગણેશશંકર દ્રવિડની હત્યા પરીણામે વાસુદેવને પણ ફાંસી

-> કુલ ત્રણ ભાઈને ફાંસી અપાઈ.

3] નાસિક ષડ્યંત્ર :-

-> વીર સાવરકર અને તેના ભાઈ ગણેશ સાવરકર દ્વારા પુના ખાતેથી અભિનવ ભારત સમાજ ઉર્ફે મિત્ર મેલા સંસ્થા શરૂ કરી.

-> આ સંસ્થા તરફથી અનંત લક્ષ્મણ દ્વારા નાસિકના ન્યાયધીશ જેક્સનની હત્યા કરવામાં આવી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આ ઘટના બદલ સાવરકરને કાળા પાણીની સજા
આંદમાન - નીકોબાર આપવામાં આવી હતી.

4] અમદાવાદ હુમલો :-

→ અમદાવાદમાં વાઈસરોય મિન્ટો અને લેડી મિન્ટો ફરવા માટે નીકળ્યા. તો તેમના પર બે વખત બોમ્બ ફેંકવામાં આવ્યા.

પ્રથમ :- રાયપુર દરવાજા

બીજો :- આસ્ટોડિયા દરવાજા

બંને વખત આબાદ બચાવ

→ બોમ્બ ફેંકનાર વ્યક્તિઓ મોહનલાલ કામેશ્વર પંડ્યા, વસંતરાવ વ્યાસ અને પુંજાભાઈ વકીલ

5] મુઝફ્ફરપુર હત્યાકાંડ :-

→ બે યુવા ક્રાંતિકારી :- પ્રફુલ ચાકી અને ખુદીરામ બોઝ દ્વારા મુઝફ્ફરપુરના મેજિસ્ટ્રેટ (જજ) કિંગ્સફર્ડને મારી નાખવાની યોજના જેમાં તેમણે તેની ગાડી પર બોમ્બ ફેંક્યો પરંતુ તે ગાડીમાં તેના મિત્ર કેનેડીના પરીવાર

કેનેડીની પત્ની અને દીકરી મૃત્યુ પામ્યા.

→ ઘટના બાદ પ્રફુલ ચાકીએ પોતાને ગોળી મારી આત્મહત્યા કરી
ખુદીરામ બોઝની ધરપકડ

→ 18 વર્ષની વયે તેમને ફાંસી આપવામાં આવી.

→ સૌથી યુવા ક્રાંતિકારી જેને ફાંસી મળી.

→ ભગવતગીતાનો ગ્રંથ લઈ ફાંસી પર ચડ્યા હતા.

6] દિલ્લી ષડયંત્ર :-

→ 1912 :- વાઈસરોય હાર્ડિંગ પર રાસબિહારી બોઝ દ્વારા બોમ્બ ફેંકવામાં આવ્યો.

વાઈસરોય હાર્ડિંગ આ સમયે દિલ્લી ચાંદની ચોકમાં શોભાયાત્રા નિકાળી - રાજધાની પરિવર્તનની ખુશીમાં

→ બોઝની સાથે વસંતરાવ બિસ્વાસ, અવધ બિહારી અને અમીરચંદ - ફાંસી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

7] બોંબ અચાનક નાસી ગયા.
આઝાદ હિંદ ફોજના અધ્યક્ષ

7] 1909 :- લંડન ષડયંત્ર :-

→ 1909 → મદનલાલ ઢીંગરા દ્વારા વિલીયમ કર્ઝન વાયલીને ગોળી મારી હત્યા કરી

→ તેમની ધરપકડ – 1 મહિનાં કેસ – અંતે ફાંસી.

⇒ વિદેશી ક્રાંતિકારી :-

1] શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા :—

→ જન્મ : 4 oct 1857
સ્થળ : માંડવી - કચ્છ પ્રાંત

→ પિતા : કરસનદાસ

→ શિક્ષણ :- પ્રાથમિક - માંડવીથી
માધ્યમિક - ભૂજથી
મુંબઈની વિલસન કોલેજથી સંસ્કૃતમાં M.A., વકીલાતની
વકીલાતની ડિગ્રી - બાલિયોલ કોલેજ
→ સંસ્કૃતમાં M.A થનાર તેઓ પ્રથમ ભારતીય
→ ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીમાં સંસ્કૃત ભાષાના અધ્યાપક
→ કાશીના પંડિતોએ તેમને પંડિતની પદવી આપી.

→ 1874 :- દયાનંદ સરસ્વતીના શિષ્ય બન્યા
1875 :- મુંબઈ આર્યસમાજના અધ્યક્ષ બન્યા

→ વકીલાતની શરૂઆત મુંબઈથી કરી જે માફક ન આવતાં દિવાનીના કાર્ય શરૂ કર્યાં

→ તેમણે દિવાનીના કામ રતલામ, અજમેર, ઉદયપુર, & જુનાગઢમાં કર્યું PYQ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ જૂનાગઢમાં તેઓ નવાબ રસૂલ ખાનના દિવાન હતા
→ તેઓ તિલક અને હર્બર્ટ સ્પેન્સરથી પ્રભાવિત હતા.
બાદ તેઓ લંડન સ્થાયી થયા જ્યાં તેમણે એક ઘર ખરીદ્યુ જે તેમનુ કાર્યાલય પણ
ઘરનુ નામ :- ઈન્ડિયા હાઉસ
→ તેઓ 25 જેટલા ભારતીય વિદ્યાર્થીઓને તેમના ઘરમાં મફત નિવાસ આપતા
→ લંડનથી તેમને ઈન્ડિયન હોમરૂલ સોસાયટીની શરૂઆત કરી
ઈન્ડિયન સોશિયોલોજિસ્ટ નામે માસિક સમાચારપત્ર શરૂ કર્યુ જેમાં તેઓ બ્રિટન શાસન વિરુદ્ધ છાપકામ કરતા → જે બદલ તેમના પર રાજદ્રોહનો કેસ લગાવવામાં આવ્યો હતો
→ પરીણામે તેમની વકીલાતની ડિગ્રીઓ છીનવી લેવામાં આવી.
→ તે ભારતીય ક્રાંતિકારીઓના કેસ મફતમાં લડતા અને તેમને છોડાવી પણ દેતા.
→ લંડન હવે સુરક્ષિત ન લાગતા જીનીવા સ્થાયી થયા
ઈન્ડિયા હાઉસનો કાર્યભાર વીર સાવરકરને સોંપ્યો
→ 1930 :- જીનીવા ખાતે તેમનુ નિધન થયુ
તેમને જીનીવાના સ્મશાનગૃહ સાથે અસ્થિઓ 100 વર્ષ સાચવવાનો કરાર કર્યો હતો
→ 2003 : તેમના અસ્થિઓ ગુજરાત પરત લાવવામાં આવ્યા અને વીરાંજલી યાત્રા નીકાળવામાં આવી
અસ્થિઓ હાલ શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા મેમોરિયલમાં મુક્યાં
→ 2015 માં તેમની વકીલાતની ડિગ્રીઓ પરત લાવવામાં આવી અને શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા મેમોરિયલમાં
→ તેમના પૈતૃકગામ મસ્કા(ગુંદીયાળી) ખાતે તેમના લંડનવાળા ઘરની આબેહૂબ પ્રતિકૃતિ બનાવવામાં આવી જેને શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા મેમોરિયલ નામ આપવામાં આવ્યું
→ તેમની સમાધીને :-> ક્રાંતિ સમાધી કહેવાય
ઉપરાંત ક્રાંતિવન પણ અહીં આવેલ
→ તેમના પત્ની ભાનુમતી દેવી જેમણે ફ્રેન્ચ યુનિવર્સિટીને 10000 ફ્રેન્કનુ દાન આપ્યુ હતુ
→ ફ્રેન્ચ કરન્સી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2) મેડમ કામા :- ક્રાંતિકારીઓની જનની —

↳ જન્મ : 24 સપ્ટેમ્બર 1861

↳ મુંબઈના એક ધનિક પારસી પરીવારમાં

↳ મૂળનામ : ભિખાઈજી કામા

↳ પિતા : સોહરાબજી ફ્રેમજી પટેલ

↳ માતા : જયજી પટેલ

↳ શિક્ષણ : સંપૂર્ણ મહારાષ્ટ્ર થી પૂર્ણ કર્યું
જેમાં તેઓ ગુજરાતી, હિન્દી, મરાઠી અને અંગ્રેજી
ભાષાના જાણકાર

↳ 1885 : મુંબઈના પ્રસિદ્ધ વકીલ રુસ્તમ ખુર્શિદ કામા સાથે
લગ્ન થયા.
બન્ને વચ્ચે મતભેદ થતા અલગ થવાનો વિચાર
જ્યા તેમને પ્લેગનો રોગ લાગુ પડ્યો તો તેઓ જીનીવા
ગયા

• જીનીવા ખાતે પ્રથમ વીર સાવરકર સાથે મુલાકાત અને બાદ
શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા સાથે મુલાકાત જેમા અંતે જીનીવામાં સ્થાયી
થયા.

→ 1905 : જીનીવા ખાતેથી વંદે માતરમ અખબાર શરૂ કર્યું

→ 1907 : જર્મનીના સ્ટટગાર્ટ શહેરમાં ભરાયેલી આંતરરાષ્ટ્રીય
સમાજવાદી પરીષદમાં ભાગ લીધો જ્યા તેમણે અંગ્રેજ
દ્વારા ભારતમાંથી આર્થિક લૂંટની માહિતી આપી અને
ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવ્યો

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

• ધ્વજ :-

↳ તેનુ નિર્માણ : મેડમ કામા, ભાનુમતી દેવી & વીર સાવરકર દ્વારા

↳ ધ્વજ રેશમી કાપડનો બનેલો

↳ ધ્વજ ત્રિરંગો જેમાં પ્રથમ લીલો રંગ → જેમાં આઠ ખીલેલા
કમળ
વચ્ચે ~~કેસરી~~ કેસરી રંગ જેમાં દેવનાગરી લિપીમાં વંદે માતરમ
લખાયેલું
અંતે લાલ રંગ જેમા સૂર્ય અને ચંદ્ર

→ 1909 : મદનલાલ ઢીંગરા દ્વારા જ્યારે વિલિયમ કર્ઝન વાયલીની હત્યા કરી ત્યારે તેઓ ફ્રાન્સમાં હતા
બ્રિટન સરકારે ફ્રાન્સ ની સરકાર પાસે તેમને સોંપવાની માંગણી કરી જે ફ્રાન્સ દ્વારા નકારી

→ 1935 : પક્ષઘાતનો હુમલો (કાર્ડિયાક એટેક)
બાદ તેમને બ્રિટન સરકારને પરત ભારતમાં રહેવાની માંગણી કરી.

→ 1937 : મુંબઈ પારસી જનરલ હોસ્પિટલમાં તેમનુ નિધન

3] સરદાર સિંહ રાણા :—

→ જન્મ : 10 એપ્રિલ 1870
કંથારીયા ગામે
- સુરેન્દ્રનગરના રાજપરીવાર સાથે સંબંધ

ગાંધીજીએ આગાના માટે ઉપનામ [illegible]

→ પિતા : રવાજીભા
માતા : ફૂલજીબા

→ કુલ 3 બહેન અને તેઓ એક ભાઈ

→ શિક્ષણ : પ્રાથમિક → કથારીયા અને ધ્રાંગધ્રા થી
માધ્યમિક → આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલ રાજકોટ
જ્યા ગાંધીજી તેમના સહપાઠી

⇒ મુંબઈ એલફિન્સ્ટન અને પૂના ફર્ગ્યુસનથી B.A.

↳ 1900 : લંડનથી બાર એટ લૉ ની કાનૂની પરીક્ષા પાસ કરી.

1905 : લંડન ઈન્ડિયન હોમરૂલ સોસાયટીના અધ્યક્ષ બન્યા

1909 : ફ્રાન્સનુ નાગરિકત્વ સ્વીકાર્યું
અહીં તેઓ હીરા ઝવેરાતના એજન્ટ અને જર્મન ફ્રાન્સ ભાષાના દુભાષિયા [ઈન્ટરપ્રિટર] તરીકે કાર્ય કરતા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

1909 : મદનલાલ ઢિંગરાને મદદ કરવા બદલ અંગ્રેજોએ તેમના ભારત પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ લગાવ્યો

1910 :- ભારતમાં તેમના રાજકીય હક છીનવી લેવાયા અને સંપત્તિ પણ જપ્ત કરી લેવામાં આવી.

→ તેઓ વિદેશમાં ભણવા ઇચ્છતા ભારતીય વિદ્યાર્થીઓને 2000 રૂપિયા શિષ્યવૃત્તિ આપે : કુલ 3 વખત [કુલ 6000]

→ પ્રથમ આઝાદ ભારતની લોકસભાની ચૂંટણીમાં તેઓ સાંસદ હતા. તેમની સાથે 60 સાંસદ એવા જે એમની શિષ્યવૃત્તિથી ભણ્યા હતા

→ BHU સ્થાપવા ફંડ ઉઘરાવવા માટે જ્યારે મદનમોહન માલવિયા પેરિસ પહોંચ્યા તો તેમની સાથે મળી 28 લાખ ₹ એકઠા કર્યા જેમાં 5 લાખ ₹ નું સૌથી મોટું દાન રાણાજીએ આપ્યું

→ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન ફ્રાન્સ સરકારે તેમને 6 વર્ષ માટે માર્ટિનીક ટાપુ પર નજરકેદ રાખ્યા.

→ ટાગોરના શાંતિનિકેતન અને પેરિસની સર્બોન યુનિવર્સિટીને 1 લાખ પુસ્તક ભેટ આપ્યા.

→ વીર સાવરકર દ્વારા સ્ટીમરમાંથી કૂદકો લગાવી ફ્રાન્સની ધરતી પર પહોંચ્યા છતા તેમની ધરપકડ તો રાણાજી કેસ લઈને આંતરરાષ્ટ્રીય કોર્ટમાં ગયા અને સાવરકરને છોડાવ્યા.

→ સાવરકરનું 1857 પરનું પુસ્તક અને લાલા લજપતરાયનું અન હેપ્પી ઈન્ડિયા પુસ્તકનું છાપકામ રાણાજીએ પેરિસમાં છાપકામ કરાવ્યું

→ સુભાષચંદ્ર બોઝને બર્લિન રેડિયો પ્રસારણમાં મદદ કરી

→ 1951 : ફ્રાન્સ સરકારે સર્વોચ્ચ નાગરીક સન્માન શેવેલિયર આપ્યું

→ 20 મે 1957 :- વેરાવળ - સર્કિટ હાઉસ ખાતે નિધન [એટલે કે આઝાદી સમયે હયાત હતા]

1] ગદર પાર્ટી :-

→ 25 જૂન 1913 : અમેરિકાના સાન ફ્રાન્સિસ્કો શહેરમાં તેની સ્થાપના PYQ

· તેના સ્થાપક :- લાલા હરદયાલ

→ પ્રથમ અધ્યક્ષ :- સોહનસિંહ ભાખના

→ અમેરિકા બાદ કેનેડા, આફ્રિકા અને એશિયાના ઘણા દેશોમાં શાખા ખોલવામાં આવી.

→ 1913 : પાર્ટી દ્વારા ગદર નામે સાપ્તાહિક શરૂ કરવામાં આવ્યુ જે ઉર્દૂ, (પંજાબી) ગુરુમુખ લીપી, હિન્દી અને અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રકાશિત થતું [સૌપ્રથમ ઉર્દૂમાં

→ સાપ્તાહિકમાં જાહેરાત :- બહાદુર સૈનિકોની જરૂરિયાત છે અંગ્રેજ શાસનને ઉખાડવા.

• કામાગાટામારૂ ઘટના :-

↳ કામાગાટામારૂ એક જાપાની જહાજ જે સિંગાપોરથી વાનકુંવર કેનેડા જઈ રહ્યુ હતું તેમા 370 જેટલા યાત્રીઓ જે પંજાબી અને મુસ્લીમ

↳ યાત્રીઓમાં બાબા ગુરદીતસિંહ → જે એક ક્રાંતિકારી વ્યક્તિ

↳ કેનેડા સરકાર આ સમયે બ્રિટનને આધીન જેથી બ્રિટનનાં આદેશ :- જહાજના યાત્રીઓને ઉતરવા દેવામાં ન આવે

↳ જહાજને બે મહિના રોકવામાં આવ્યું

↳ નવા આદેશ મુજબ જહાજને કલકત્તા રવાના કરવું

↳ કલકત્તા ખાતે બાબા ગુરદીતસિંહની ધરપકડ - જે બાબતે યાત્રી અને પોલીસ વચ્ચે ઘર્ષણ → ગોળીબારીમાં 22 યાત્રી શહીદ

↳ ઘટનાથી આઘાત પામેલી ગદર પાર્ટીના તમામ સદસ્ય પંજાબ પહોંચ્યા અને ગદર ચળવળ શરૂ કરી જે નિષ્ફળ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ગાંધીયુગ

- Monday
- 10/09

★ **ચંપારણ સત્યાગ્રહ :- 1917**

→ ચંપારણ ગામ : બિહાર

→ ચંપારણમાં ખેડૂતો પાસે બળજબરીપૂર્વક - ગળીનુ વાવેતર કરાવવામાં આવે

અંગ્રેજ
↓
જમીનદાર
↓
ખેડૂત

→ અંગ્રેજ તીન કઠિયા પદ્ધતિના આધારે વાવેતર - 3/20

20 વિઘા

$\frac{20 \times 3}{20}$ = 1.5

→ અંગ્રેજ ચંપારણના ખેડૂતો પાસેથી સસ્તા ભાવે ગળીની ખરીદી કરે અને મોંઘા ભાવે આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં વેચે

→ ગળીના વાવેતરના કારણે ચંપારણનો ખેડૂત ગરીબ અને ભૂખમરામાં ધકેલાયો

→ પ્રથમ વિરોધ : સ્થાનીક નેતા :- રાજકુમાર શુક્લ → નિષ્ફળ

→ રાજકુમાર શુક્લા દ્વારા ગાંધીજીને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું.

→ ગાંધીજી દ્વારા પ્રાથમિક તપાસ માટે રાજેન્દ્ર પ્રસાદ, રામનવમી પ્રસાદ, શંભુ શરણ શર્મા, બ્રિજકિશોર પ્રસાદ અને જે.બી કૃપલાનીને મોકલ્યા

→ ગાંધીજી દ્વારા ચંપારણ માટેની શરૂઆત —

અંગ્રેજનુ ફરમાન : ગાંધીજીને ચંપારણ પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ

ગાંધીજી દ્વારા મોતીહારી ખાતેથી પ્રવેશ

→ ગાંધીજીનો ચંપારણ પ્રવેશ અને સત્યાગ્રહ શરૂ પરંતુ તેમની ધરપકડ → ટુંક જ સમયમાં મુક્ત

→ અંગ્રેજ દ્વારા એક કમિટીનું ગઠન જેમાં ગાંધીજીનો પણ સમાવેશ

→ કમિટીનો નિર્ણય :- તીન કઠિયા પદ્ધતિ બંધ કરવામાં આવે

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ ગાંધીજીના કહેવાથી જમીનદારોએ ખેડૂતોને 25% વળતર ચુકવ્યુ.

↳ 1917 - પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ
→ ગળીની માંગ :- કપડાંઓ પર
||
બ્રિટીશરો દ્વારા પૂર્ણ કરી શકાય તેમ નહિ.
↳ પરીણામે - જર્મની - ગળીનુ પર્યાય - સિન્થેટીક ડાઈની શોધ કરી

★ રોલેટ એક્ટ & જલિયાવાલા બાગ હત્યાકાંડ :- 1919 :-

• રોલેટ એક્ટ :-

↳ અધિકારીક નામ :- અનારીકલ એન્ડ રીવોલ્યુશનરી એક્ટ - 1919
PYQ અરાજકતા અને ક્રાંતીકારી ગુના અધિનીયમ - 1919

↳ રોલેટ એક્ટનો નિર્માતા :- નિવૃત ન્યાયધીશ - સિડની રોલેટ

↳ 1919માં બ્રિટન શાંતિ પરીષદ દ્વારા તેને ભારતમાં ફરીથી લાગુ પડયાં

↳ કાયદા મુજબ -

1. શંકાના આધારે કોઈપણ વ્યક્તિની ધરપકડ
2. ધરપકડ થયેલી વ્યક્તિને જામીન અને વકીલ ન મળે.
3. ધરપકડ થયેલી વ્યક્તિને 2 વર્ષની જેલ
4. તેનો કેસ લંડનમાં લડવામાં આવે
5. શંકાના આધારે કોઈપણ ઘરની તપાસ
6. પ્રેસ પર પ્રતિબંધ

↳ ગાંધીજી દ્વારા આ કાયદાને - કાળો કાયદો કહ્યો

↳ મહમદ અલી ઝીણા — શૈતાની કરતુત છે

↳ ગાંધીજી દ્વારા કાયદાના વિરોધમાં દેશવ્યાપી હડતાળની જાહેરાત — નિષ્ફળ

↳ કાયદાને કારણે - પંજાબમાં સ્થિતિ વિસ્ફોટક બની

↳ પંજાબમાં બે નેતાઓની ધરપકડ
→ 1. ડૉ. સૈફુદીન કીચલૂ
→ 2. ડૉ. સત્યેન્દ્રપાલ

પંજાબમાં ગવર્નર :- માઈકલ ઓડવાયર

પોલીસ સુપ્રિટેન્ડન્ટ : રેજીનાલ્ડ ડાયર

પંજાબમાં માર્શલ લૉ લાગુ કર્યો — 144 કલમ

→ પંજાબમાં માનીતા નેતાઓની ધરપકડના વિરોધમાં લોકો દ્વારા શાંતિપૂર્ણ પ્રદર્શન

[13 એપ્રિલ 1919] :→ જલિયાવાલા બાગ ખાતે 2000 થી વધુ લોકો એકઠા થયા.

↓

બૈશાખીનો તહેવાર :- પંજાબમાં ઠેર-ઠેર મેળાઓનું આયોજન

માઈકલ ઓડવાયર દ્વારા જનરલ ડાયરને પરિસ્થિતિને કાબૂ કરવા માટે જલિયાવાલા બાગ મોકલવામાં આવ્યો

↳ જનરલ ડાયર તેના 50 સૈનિકો સાથે બાગ પહોંચ્યો અને તેના દરવાજાઓ બંધ કર્યા.

↳ કોઈપણને ચેતવણી આપ્યા વગર ડાયર દ્વારા આંધાધૂંધ ગોળીબારી કરવામાં આવી જેમાં 10 મિનિટમાં 1650 Round Fire કરવામાં આવ્યા.

કૂવામાંથી 120 લાશ

→ તાત્કાલિકના ધોરણે જનરલ ડાયરને બ્રિટન રવાના કરાયો જેમ તેને નોકરી પરથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો અને આજીવન અડધો પગાર કરવામાં આવ્યો

↳ ભારતમાં ઘટના બાબતે વિરોધ જોઈ સરકાર દ્વારા એક રીપોર્ટ બહાર પાડવામાં આવ્યો જે મુજબ ડાયરે [379] લોકોની હત્યા કરી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ કોંગ્રેસ દ્વારા રિપોર્ટને અમાન્ય રાખવામાં આવ્યો.

કોંગ્રેસના રિપોર્ટ મુજબ ડાયરે [1000 થી વધુ] લોકોની હત્યા કરી [કોંગ્રેસ રિપોર્ટ :- મદન મોહન માલવિયા દ્વારા]

↳ સરકાર દ્વારા ઘટના બાબતે [હંટર કમિશન ની] નિમણૂક

કમિશનમાં :
- 5 બ્રીટીશર
- 3 ભારતીય

રિપોર્ટ :- ડાયરને નિર્દોષ જાહેર

→ હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ દ્વારા ડાયર માટે 30000 પાઉન્ડ એકત્ર કરવામાં આવ્યા ઉપરાંત બ્રિટન શાહી પરીવાર દ્વારા ડાયરને એક સોનાની તલવાર ભેટ આપવામાં આવી જેમા લખાયેલું :- ડાયર પંજાબનાં ઉદ્ધારક

→ ઘટનાથી આઘાત પામેલા રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે તેમની નાઈટ હુડની પદવી પરત કરી

★ ખિલાફત આંદોલન 1919 :-

→ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન તુર્કી જર્મની સાથે મળી બ્રિટન વિરુદ્ધ લડી રહ્યુ હતું જેમાં તુર્કીની હાર થઈ

→ પરીણામે બ્રિટીશરો દ્વારા તુર્કીમાં રહેલ મુસ્લિમોનુ પવિત્ર પદ ખલીફાને નષ્ટ કર્યુ

→ પરીણામે દુનિયાભરના મુસ્લીમ રાષ્ટ્રો દ્વારા તેનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો

→ ભારતમાં પણ ખિલાફત આંદોલનની શરૂઆત થઈ જેના નેતાઓ મહંમદ અલી, શૌકત અલી, મૌલાના અબુલ કલામ આઝાદ, હસરત મુહાની, હકીમ અજમલ ખાન SPIPA PYQ

→ તેમની બે માંગણીઓ રહી :-

1) વિસ્તારની સંધિ થયા બાદ એક નાનો પ્રાંત ખલીફાને આપવો પડશે

2) તુર્કીમાં રહેલાં મુસ્લીમોના પવિત્ર સ્થાનો પર બ્રિટીશરોનો કોઈ હક રહેશે નહિ.

→ સરકાર દ્વારા બન્ને માંગણીઓને નકારી દેવામાં આવી. પરીણામે આંદોલનની જવાબદારી ગાંધીજીને સોંપવામાં આવી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ અસહકાર આંદોલન : 1920-22

→ રોલેટ એક્ટ + જલિયાંવાલા બાગ હત્યાકાંડ + ખિલાફત આંદોલન
= અસહકાર આંદોલન

→ 1920 : કોંગ્રેસના બે અધિવેશન થયા
↳ પ્રથમ અધિવેશન :- કલકત્તા
જ્યાં આંદોલનની શરૂઆત કરવામાં આવી.
↳ બીજું અધિવેશન :- નાગપુર
આંદોલનના ખરડા પ્રચાર કરવામાં આવ્યા.

→ આંદોલનના નેતા :- ગાંધીજી મહેર
→ ગાંધીજી મુજબ :- સ્વદેશી આંદોલન શરૂ.
શું શું કરવું ? આંદોલનમાં
↳ સ્વદેશી વસ્તુ વાપરવી + વિદેશી વસ્તુનો બહિષ્કાર
↳ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ લેવું
↳ વકીલોએ વકીલાત છોડવી
↳ ધારાસભ્યોએ રાજીનામાં આપવા
અપવાદ :- ચિત્તરંજન દાસ ન આપ્યું હતું
↳ પંચાયત દ્વારા ન્યાય મેળવવો — અદાલત ન જવું
↳ આગામી ચૂંટણીઓનો બહિષ્કાર કરવો
↳ અંગ્રેજે આપેલી પદવી પરત કરવી
↳ સરકારી નોકરીઓ ત્યાગ કરવો
↳ ખેડૂતોએ મહેસૂલ ન ભરવું

→ 800 શાળાઓમાંથી 90000 વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના નામ કમી કરવ્યા
→ આંદોલન — 1 Aug 1920 ના શરૂ થયું.
આ દિવસે લોકમાન્ય તિલકનું નિધન
→ તિલકના મૃત્યુ બાદ તેમના પરથી એક કોષનું નિર્માણ કરવા- સ્વરાજ ફંડ / તિલક ફંડ ભેગુ કરવું કરવામાં આવ્યું હતું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

જેમાં આશરે 1 કરોડ રૂપિયા જે આંદોલનને દાન અપાયા

→ આંદોલનને અમદાવાદથી ખાતેથી સરદાર પટેલ દ્વારા 10 લાખનું ફંડ આપવામાં આવ્યું

→ ઉગ્ર ક્રાંતિકારીઓ કોંગ્રેસ અને ગાંધીજીને ટેકો જાહેર કરવામાં આવ્યો

→ ઉગ્ર ક્રાંતિકારીઓનો ટેકો કોંગ્રેસ દ્વારા લેવામાં આવતા કોંગ્રેસથી મહંમદ અલી ઝીણા, એની બેસન્ટ અને B.C. પાલ નારાજ થયા. અને કોંગ્રેસથી રાજીનામું આપ્યું.

→ આ સમયે <u>પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ</u>ની ભારત યાત્રા – અને તેનો ઉગ્ર વિરોધ કરવામાં આવ્યો

→ 5 Feb 1922 :-

ઉત્તરપ્રદેશ – ગોરખપુર જિલ્લો – ચૌરીચૌરી – સરઘસ નિકળ્યું

2 કારણ :
- → દારૂનુ વેચાણ બંધ કરવુ
- → ભાવ વધારો

સરઘસ નીકળતા – સ્થિતી કાબુ બહાર

⇓

પોલીસ ⇒ પ્રથમ લાઠી ચાર્જ + ગોળીબારી

તેથી પ્રજાનો વળતો પ્રહાર – 22 પોલીસને પોલીસ સ્ટેશનમાં જીવતાં સળગાવ્યાં

હિંસા થવાને પગલે ગાંધીજી દ્વારા આંદોલન પરત ખેંચવામાં આવ્યું → ગાંધીજીનો કોંગ્રેસમાં વિરોધ પણ.

– અંગ્રેજોએ ગાંધીજી પર તેમના વિરુદ્ધ ભારતમાં અસહકાર ફેલાવવાનો આરોપ લગાવ્યો અને ગાંધીજીને 6 વર્ષ માટે જેલ – પુના યરવડા જેલ

☆ સ્વરાજ પાર્ટી 1923 :-

→ અસહકાર આંદોલન પાછુ ખેંચવામાં આવતાં કોંગ્રેસમાં અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો જેથી

1922 :- ગયા ખાતેના અધિવેશનમાં કોંગ્રેસના ભાગલા પડ્યાં

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ આ અસંતોષ નેતાઓ :—

ચિતરંજન દાસ , મોતીલાલ નહેરુ , વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ

અસંતોષી લોકોએ 1 જાન્યુઆરી 1923 ના પોતાની એક નવી સ્વરાજ પાર્ટી બનાવી.

→ 1923 :- ધારાસભાની ચૂંટણી જેમાં સ્વરાજ પાર્ટીએ ભાગ લીધો તેમાં 101 માંથી 42 બેઠકો પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો.

બહુમત ન મળતા

— સરકાર બનાવવા પાર્ટીએ મુસ્લીમ લીગ અને મદનમોહન માલવીયાની મદદ લીધી

— ધારાસભાના અધ્યક્ષ :— મોતીલાલ નહેરું } પ્રથમ ભારતીય

ધારાસભાના સ્પીકર :- વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ

→ ચીતરંજન દાસ બંગાળથી પાર્ટીનું સંચાલન કરતા હતા.

→ પાર્ટી તરફથી ફોરવર્ડ નામે પત્રિકા જેના સંપાદક- સુભાષચંદ્ર બોઝ

→ પાર્ટી દ્વારા પબ્લિક સેફટી બીલ પસાર કરવામાં આવ્યું :- 1928

બીલમાં રશિયન સામ્યવાદી નેતાઓની ભારતની રાજનીતિમાં પ્રવેશ ન આપવો અને

બ્રિટનમાં નરસંહાર માટે જાણીતા અધિકારીઓને ભારતમાં નિમણૂક ન આપવી.

→ ચિતરંજન દાસ પાર્ટીની કરોડરજ્જુ સમાન તેમનું નિધન થતા પાર્ટીમાં નીતિઓની ખામી વર્તાઈ.

→ જેથી 1930 પાર્ટીને ફરીથી કોંગ્રેસમાં ભેળી દેવામાં આવી.

★ ઉગ્ર ક્રાંતિકારીઓ :—

→ 1924 : સચીન્દ્ર સાન્યાલ → પાર્ટી- હિન્દુસ્તાન પ્રજાતંત્ર સંઘ [HRA - Hindustan Republic Association]

— સ્થળ : કાનપુરથી

પાર્ટીમાં - રામપ્રસાદ બિસ્મીલ જોડાયા — ટ્રેન લુટવાની યોજના આપી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

9 Aug 1925 :- સહરાનપુરથી લખનઉ જતી ટ્રેન
8 dawn train

ટ્રેનમાં અંગ્રેજોના પોસ્ટ વિભાગનો ખજાનો જેને કાકોરી નામે સ્થાન પર 10 લોકો દ્વારા લૂંટવામાં આવ્યો
જે 8000 રૂ નો ખજાનો હતો.

→ લૂંટ દરમિયાન અહમદઅલી નામે વ્યક્તિને ગોળી મારવી પડી અને તેનુ મૃત્યુ

ધરપકડ શરૂ થઈ
↳ આરોપીઓ :- રામપ્રસાદ બિસ્મિલ
રાજેન્દ્ર લાહુડી
રોશન સિંહ
અશફાક ઉલ્લાહ
} ⇒ ફાંસી

↳ પ્રથમ મુસ્લીમ ક્રાંતિકારી જેને આઝાદી માટે ફાંસી
long live Revolution

→ 1928 : દિલ્લી - ફિરોજશાહ કોટલા મેદાન - ભગતસિંહ + ચંદ્રશેખર આઝાદ

દ્વારા આ જ પાર્ટીને ⇒ હિન્દુસ્તાન સમાજવાદી પ્રજાતંત્ર સંઘ
[HRSA]

→ 1928 :- સાયમન કમિશનના વિરોધમાં પંજાબથી લાલા લજપતરાયનો વિરોધ - તેમના પર લાઠીચાર્જ
↓
ઘાયલ + મૃત્યુ

↳ લાઠીચાર્જનો આદેશ :- જેમ્સ સ્કોટ દ્વારા

• લાહોર ષડયંત્ર :-
↳ લાલા લજપતરાયની હત્યાના બદલા સ્વરૂપે ભગતસિંહ અને તેના સાથીદારો દ્વારા લાહોર ખાતે સ્કોટને બદલે જે.પી. સાંડર્સની હત્યા કરી

↳ તમામ લોકો નાસીને દિલ્હી પહોંચ્યા.

↳ ધારાસભામાં બોંબ ધડાકા – પાર્ટી દ્વારા અંગ્રેજ બહેરી સરકારને બોંબના ધડાકાથી જગાડવી – જે માટે ધારાસભામાં બોંબ ફેંકવાની યોજના

↳ ભગતસિંહ અને બટુકેશ્વર દત્ત દ્વારા :- 8 April 1929 માં ધારાસભાની ખાલી પાટલીઓ પર બોંબ ફેંકવામાં આવ્યા. પત્રિકાઓ ઉડાડવામાં આવી અને નારો :- ઈન્કલાબ ઝિન્દાબાદ

⇓

- પરિણામે બન્નેની ધરપકડ = લાહોર જેલમાં કેદ

લાહોર જેલમાં કેદ કોની કોની ??

ભગતસિંહ + બટુકેશ્વર દત્ત + [જતિન દાસ] → બોમ્બ બનાવનાર વ્યક્તિ

⇓

ઉપવાસ આંદોલન શરૂ

- શરૂઆતમાં બટુકેશ્વર બીમાર પડ્યા - દવાખાનામાં દાખલ અને તંદુરસ્ત થતા ફરી જેલ (આઝાદી સમયે હયાત હતા)
- જતીનદાસ : 64 દિવસના ઉપવાસ ઉપવાસ - મૃત્યુ
- ભગતસિંહ :- 116 દિવસના ઉપવાસ

⇓

117 માં દિવસે પારણાં કર્યાં

ભગતસિંહને 23 March -1931 ના રોજ ફાંસી

શહીદ દીન

આજ દિવસે સુખદેવ + રાજગુરુને ફાંસી

} લાહોર જેલમાં ફાંસી ⇓ સાંડર્સની હત્યા બદલ

1929 - 1931 (3 વર્ષ જેલ) : ભગતસિંહ

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

ચંદ્રશેખર આઝાદ :—

27 Feb 1931 :- ચંદ્રશેખર આઝાદને સ્થાનીક પોલીસને મળેલી ગુપ્ત બાતમીના આધારે અલાહાબાદ આલ્ફ્રેડ પાર્કમાં ઘેરવામાં આવ્યા.

→ આઝાદ પર ગોળીબારી શરૂ કરવામાં આવી
આઝાદે તેના સહિયોગી રાજને રક્ષણ આપ્યું અને ત્યાંથી ભગાવ્યો.

→ અંતિમ ગોળી વધતા આઝાદે પોતાના કપાળ પર ચલાવી અને આત્મહત્યા કરી

→ ચંબુના કાંડ

માસ્ટર સૂર્યસેન :-

→ શિક્ષક અને કવિ

→ બંગાળમાં અનુસિલન સમિતિ દ્વારા માસ્ટર સૂર્યસેન અને તેના સાથીદારો એ અંગ્રેજોના ચટગાવ શસ્ત્રાગાર પર લૂંટ ચલાવવામાં આવી.

→ આ લૂંટમાં મહિલાઓનો સહિયોગ વધારે રહયો
ટૂંક સમયમાં સૂર્યસેનની ધરપકડ
જાન્યુ 1931 :- સૂર્યસેનને ફાંસી

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

સાયમન કમિશન :→ 1927

1919 :- મોન્ટેગ્યુ ચેમ્સફર્ડના ધારા મુજબ ભારતમાં બંધારણીય સુધારા માટે દર 10 વર્ષે બ્રિટનથી એક કમીશન મોકલવામાં આવશે

→ ભારતીય નેતાઓ બંધારણના સુધારા બાબતે અધીરા બન્યા. પરીણામે 1929 માં જાહેર થનારૂ સાયમન કમિશનને 1927માં જાહેર કરવુ પડયું

સાયમન કમિશન

↳ કુલ સદસ્યોની સંખ્યા - 7 : જે તમામ બ્રિટિશર
તેથી વાઈટ મેન કમીશન

↳ અધ્યક્ષ :- સર જ્હોન સાયમન

→ કમિશનમાં એક પણ ભારતીય ન હોવાથી કોંગ્રેસ તેનાં મદ્રાસ અધિવેશનમાં કમિશનનો બહિષ્કાર અને વિરોધ

Feb : 1928 :- સાયમન કમિશન મુંબઈ પહોંચ્યું
↳ લોકો દ્વારા કાળા વાવટા (ઝંડા) અને સાયમન ગો બેક ના નારાથી વિરોધ કરવામાં આવ્યો
નારો આપનાર વ્યક્તિ :- યુસુફ મહેરઅલી

→ ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકર દ્વારા સાયમન કમિશનને મદદ કરવામાં આવી.

→ પંજાબથી તેનો વિરોધ :- લાલા લજપતરાય

→ લખનઉથી જવાહરલાલ નહેરૂ અને ગોવિંદ વલ્લભ પંત દ્વારા વિરોધ તેમના પર લાઠી ચાર્જ જેમાં ગોવિંદ વલ્લભ પંતને પગમાં લાઠી વાગી અને અપંગ બન્યા

→ ભારતના વજીર લોર્ડ બર્કનહેડ ⇒ કટાક્ષ ⇒ ભારતીયોને બંધારણની સમજ નહિ. અને તેમને મદદ કરી રહ્યા છીએ

તેમને વળતો જવાબ આપવા મોતીલાલ નહેરૂ દ્વારા એક સાત સૂત્રીય મુસદ્દો ઘડવામાં આવ્યો જેને નહેરૂ રીપોર્ટ અથવા અહેવાલ કહેવામાં આવે

• સાત સૂત્રીય મુસદ્દો :- spipa PYQ

1) ભારતને અધિસ્વરાજ આપવામાં આવે
2) અલગ મતદાન મંડળ અને ચૂંટણીઓ નાબૂદ કરવી.
3) ભાષા આધારીત રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવી.
4) સ્ત્રીઓને સમાનતા અને મત આપવાનો અધિકાર
5) ધારાસભા પાંચ 7 વર્ષ અને લોકસભા 5 વર્ષનો સમયગાળો
6) સંસ્કૃતિ (હિન્દુ ધર્મ) અને મુસ્લીમ ધર્મની કાળજી લેવી
7) ધર્મના આધારે બંધારણ ન બાંધવું

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ મોતીલાલ નહેરૂ રિપોર્ટને મુસ્લીમ લીગ દ્વારા સહયોગ ન મળ્યો લીગ તરફથી મહમદ અલી ઝીણાએ તેના 14 મુદ્દાઓ રજૂ થયાં જેનો કોંગ્રેસ દ્વારા અસ્વીકાર

→ **1929 :- કોંગ્રેસ લાહોર અધિવેશન**

અધ્યક્ષ :- જવાહરલાલ નહેરૂ

⇓

(રાવી નદી કિનારે ઝંડો ફરકાવ્યો) જેમાં પૂર્ણ સ્વરાજની માંગ કરી

☆ અવિનય કાનૂનભંગ ચળવળ - 1930 :—

ભારતના સંદર્ભે

→ કેરળમાં કે કેલપ્પન ની અધ્યક્ષતામાં વેન્કોંગ સત્યાગ્રહ થયો જેમાં મીઠાના કાયદાને ભંગ કરવામાં આવ્યો

→ તમિલનાડુ પ્રાંત રાજગોપાલાચારીની અધ્યક્ષતામાં વેદારણ્યમ સત્યાગ્રહ જેમાં વિદેશી વસ્ત્રોની હોળી અને મીઠાના કાયદાને ભંગ કરવામાં આવ્યો

→ મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટકમાં વન સત્યાગ્રહ થયા

→ પેશાવરમાં ગઢવાલી સેનાના સેનાપતિ ચંદ્રસિંહ ગઢવાલી દ્વારા ક્રાંતિકારીઓ પર ગોળી ચલાવવા માટે મનાઈ કરી તો તેમને આજીવન કેદ

→ પેશાવરમાં સરહદ પારના ગાંધી તરીકે પ્રખ્યાત ખાન અબ્દુલ ગફાર ખાન દ્વારા ખુદાઈ ખિદમતગાર નામે અહિંસક આંદોલન ચલાવ્યું

→ ગાંધીવાદી નેતા ગોપાલબંધુ ચૌધરી દ્વારા કટક, આસામ, બિહાર, બાલાશોરમાં (ઓડિશા) નમક પદ યાત્રા નીકાળી

→ નાગાલેન્ડના 13 વર્ષીય રાજકુમારી ગાંધીજીથી પ્રભાવિત થઈ શાળી ગાઈદિલ્યુ → તેમને આજીવન કેદ - 1947 મુક્ત કરાયા

→ આ સમગ્ર આંદોલનમાં 110 લોકો ગોળીબારીમાં મૃત્યુ જ્યારે 1 લાખ થી વધારે લોકોની ધરપકડ

ગાંધી-ઈરવિન કરાર :-

1930 → દાંડીયાત્રા — સાબરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી દ્વારા ત્યાગ

→ પ્રથમ ગોળમેજી પરીષદ — લંડન

અધ્યક્ષ :- રામસે મેકડોનાલ્ડ (PM)

— સાયમન કમિશનના રિપોર્ટ પર ચર્ચા માટે ભરાઈ

— જે અસફળ રહી

1931 → ગાંધી ઈરવિન કરાર

→ બીજી ગોળમેજી પરીષદ :- ગાંધીજીએ ભાગ લીધો-નિષ્ફળ

dec 1931 - પુના - વર્ધા આશ્રમ

→ 1930 સાયમન કમિશનના રીપોર્ટ પર ચર્ચા કરવા હેતુસર આ લંડનમાં વડાપ્રધાન રામસે મેકડોનાલ્ડની અધ્યક્ષતામાં આ પરીષદ યોજાઈ.

→ સાયમન કમિશનના વિરોધના પગલે કોંગ્રેસે આ પરીષદમાં ભાગ ન લીધો જેથી પરીષદ નિષ્ફળ

→ રામસે મેકડોનાલ્ડે વાઈસરોય ઈરવિનને ગાંધીજી સાથે સમાધાન માટેનુ કહેવાયું

→ 25 જાન્યુ 1931 :- ધરપકડ થયેલા તમામ કોંગ્રેસી નેતાઓને જેલમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા.

ઈરવિન સાથે વાતચીત કરવા માટે કોંગ્રેસ તરફથી ગાંધીજીની નિમણૂક

→ 5 માર્ચ 1931 :- આ કરાર થયો

ગાંધીજીની સ્વીકારાયેલ માંગણી

↳ પકડાયેલા ક્રાંતિકારીઓને તાત્કાલિક છોડવા - કોંગ્રેસના

↳ કરાયેલો દંડ વસૂલવો નહિ.

↳ જપ્ત કરેલી જમીન પરત કરવી

↳ આપાતકાલીન વ્યવસ્થા પાછી ખેંચવી

↳ રાજીનામુ આપેલા સરકારી કર્મચારીઓને ફરીથી નોકરી પર લેવા

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

↳ શાંતિપૂર્ણ અને બિનઆક્રમક ધરણાંની છૂટ આપવામાં
↳ દરિયાકાંઠાના અગરિયાઓને મીઠું વાપરવાની છૂટ મળે

ગાંધીજીની અસ્વીકૃત માંગણીઓ :-

↳ પોલીસ કાર્યવાહી સામે તપાસ કરવી
↳ ભગતસિંહ અને તેના સાથીદારોની ફાંસી રોકવી.

→ કરારના અંતે ગાંધીજી સાથે શરત - તેમને બીજી ગોળમેજી પરીષદ માં ભાગ લેવો પડશે

ગોળમેજી પરીષદો

~~1) પ્રથમ ગોળમેજી પરીષદ~~ :-
→ આ પરીષદોનો ઉદ્દેશ્ય સાયમન કમીશનના રીપોર્ટ પર ચર્ચા કરવી

1) પ્રથમ ગોળમેજી પરીષદ :- 1930
→ કમીશનના વિરોધના પગલે કોંગ્રેસે ભાગ લીધો નહિ.
→ દેશી રજવાડા + મુસ્લીમ લીગ + હિન્દુ મહાસભા + આંબેડકર અને તેજબહાદુર સપ્રુ એ ભાગ લીધો
→ આંબેડકર દ્વારા અલગ મતદાન મંડળની - દલિત માંગ કરવામાં આવી

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

2) બીજી ગોળમેજી પરિષદ :- 1931
→ ગાંધી - ઈરવિન કરાર બાદ ગાંધીજીએ પરીષદમાં ભાગ લીધો
→ તેમની સાથે મહાદેવભાઈ દેસાઈ + મદનમોહન માલવીયા + સરોજીની નાયડુ + મીરાંબેન + દેવદાસ અને ઘનશ્યામ બિરલા ગયા. — રાજપુતાના જહાજમાં બેસીને ગયા
→ યાત્રા પૂર્વે ઝવેરચંદ મેઘાણી દ્વારા ગાંધીજીને 'બાપુ' તરીકે સંબોધવામાં આવ્યા
→ ગાંધીજીએ મેઘાણીને "રાષ્ટ્રીય શાયર" કહ્યા

→ પરીષદમાં મુસ્લીમ લીગ, હિન્દુ મહાસભા, આંબેડકર, તેજ બહાદુર સપ્રુ, દેશી રજવાડાં, આગાખાન, મહંમદ ઈકબાલ, અને એમ. જયકર ગયા

→ પરીષદમાં ગાંધીજીએ સૂચવેલા તમામ સૂચનોનો અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો

→ ઉપરાંત આંબેડકરની અલગ મતદાર મંડળની માંગણીનો પણ અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો

→ લંડનથી પરત ફરતા ગાંધીજી દ્વારા સવિનય કાનૂનભંગ ચળવળ ફરી શરૂ કરી

→ પરિણામે બાપુની ધરપકડ અને યરવડા જેલમાં કેદ

3) ત્રીજી ગોળમેજી પરીષદ :— 1932

→ આંબેડકર, મહંમદ અલી જીણા, આગાખાન, દેશી રજવાડાઓએ ભાગ લીધો

→ કોંગ્રેસ દ્વારા ભાગ લેવામાં આવ્યો નહિ.

→ ત્રણેય પરીષદમાં લેવાયેલા નિર્ણયોના આધારે પ્રવર સમિતિ દ્વારા એક શ્વેત પત્ર બહાર પાડી તેને કાયદો બનાવવામાં આવ્યો

નોંધ :—

(1) આંબેડકરની મતદાર મંડળની માંગણી બીજી ગોળમેજી બાદ સ્વીકારાઈ ગઈ હતી

(2) આંબેડકર અને સપ્રુ દ્વારા ત્રણેય પરીષદમાં ભાગ લેવાયો હતો (દેશી રજવાડાં)

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

⇒ પુના કરાર :- 1932

પ્રથમ ગોળમેજી પરીષદથી આંબેડકર અલગ દલિત મતદાનમંડળની માંગણી કરી રહ્યા હતા. જે બીજી ગોળમેજી પરીષદના અંતે 16 ઓગસ્ટ 1932 ના વડાપ્રધાન રામસે મેકડોનાલ્ડ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું. આ ઘટનાને કોમી ચુકાદો અથવા કોમ્યુનલ એવોર્ડ કહેવામાં આવે

→ ચુકાદા મુજબ ધારાસભામાં દલિતોની 71 બેઠકો આરક્ષિત કરવામાં આવશે

→ આ ચુકાદાના પગલે ગાંધીજી દ્વારા પુના યરવડા જેલથી આંબેડકર વિરુદ્ધ આમરણ ઉપવાસની શરૂઆત કરાઈ અને કહેવાયુ, "આંબેડકર ભારતીય સમાજના ભાગલા પાડી રહ્યા છે. તેમણે આ મંડળ જાતુ કરવું

→ આંબેડકર અને ગાંધીજી વચ્ચે મધ્યસ્થતા મદનમોહન માલવિયા અને એમ. સી. રાજા

→ 24 સપ્ટેમ્બર 1932 : પુના યરવડા જેલમાં → આંબેડકર અને ગાંધીજી વચ્ચે મુલાકાત અને પુના કરાર થયો

• કરારના મુદ્દાઓ :-

↳ 1) ધારાસભામાં દલિતોની 71 બેઠકોમાંથી 148 બેઠકો આરક્ષિત કરવામાં આવશે

2) શૈક્ષણિક અનુદાનમાંથી અમુક ચોક્કસ રકમ દલિત સમાજ માટે ફાળવવામાં આવશે

3) પરસ્પર સમાધાન ન થાય ત્યા સુધી મંડળ કાર્યરત રહે

☆ ગાંધીજીનુ હરિજન અભિયાન :-

1933 :- ગાંધીજી યરવડા જેલથી મુક્ત થયા ત્યારબાદ ગાંધીજીએ પુના વર્ધા આશ્રમને પોતાનુ નિવાસસ્થાન બનાવ્યુ અને હરિજન અભિયાન શરૂ કર્યુ

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

→ અભિયાનનો ઉદ્દેશ્ય ભારતભરમાં ફરી દલિતોની આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવો

તે બાબતે ગાંધીજીએ અગાઉ 1932 માં હરિજન સેવક સંઘ જેના મંત્રી ઠક્કરબાપા અને ઘનશ્યામ બિરલા હતા સાથે

1933માં ગાંધીજીએ હરિજન નામે સાપ્તાહિક શરૂ કર્યું

→ યાત્રા દરમિયાન ગાંધીજીએ કોંગ્રેસના નેતાઓને આંદોલનમાં જોડાવા માટે પ્રાર્થના કરી તો ઘણા લોકો આંદોલનમાં જોડાયા, પરંતુ ઘણા રૂઢિવાદીઓ જોડાયા નહિ.

→ તેમને મનાવવા ગાંધીજીએ 2 વખત ઉપવાસ આંદોલન કર્યા.

→ બિહારમાં ગાંધીજીની યાત્રા દરમિયાન રૂઢિવાદીઓના નેતા ભોલાનાથ સિંહ દ્વારા ગાંધીજી પર 2 વખત હુમલો કરવામાં આવ્યો

→ આ આંદોલનને કોંગ્રેસ દ્વારા સવિનય કાનૂન ભંગ ચળવળ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું. પરિણામે સરકારે કોંગ્રેસના નેતાઓની ધરપકડ કરી જેથી આંદોલન હિંસક બન્યું.

હિંસા થવાના પગલે ગાંધીજીએ આંદોલન પરત ખેંચ્યું

→ આંદોલન પાછું ખેંચવા બદલ કોંગ્રેસથી ગાંધીજીની આકરી ટીકા કરવામાં આવી

→ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ અને સુભાષચંદ્ર બોઝ દ્વારા ગાંધીજીનો પરાજય થયો તેવું કહ્યું કહેવાયું

→ 1934 - પરિણામે ગાંધીજીએ કોંગ્રેસનો ત્યાગ કર્યો.

DHYEYLIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

★ ભારત સરકાર અધિનિયમ - 1935

↳ 1919 - માન્ટેગ્યુ ચેમ્સફર્ડના ધારા મુજબ દર 10 વર્ષે બંધારણીય સુધારા માટે એક કમિટીની નિમણૂક કરવામાં આવશે

↳ 1928 :- નહેરુ અહેવાલમાં અર્ધ - સ્વરાજની માંગ

↳ 1929 :- ઇરવીને અર્ધ સ્વરાજની માંગ સ્વીકારી હતી

↳ 1929 :- જવાહરલાલ નહેરૂ એ પૂર્ણ - સ્વરાજ ની માંગ કરી [લાહોર અધિવેશન]

↳ જેથી 1935 ભારત સરકાર અધિનિયમ લાવવો પડ્યો

↳ અધિનિયમ મુજબ બ્રિટીશ અધિકૃત પ્રાંતોમાં સ્વાયત્તતા આપવામાં આવશે જેમાં ચૂંટણીઓ કરવામાં આવશે

↳ ચૂંટણીઓમાં માત્ર ભારતીયો ભાગ લેશે જેમાં ચૂંટાયેલા સદસ્ય ધારાસભાનુ સંચાલન કરશે પરંતુ અંતિમ નિર્ણય વાઇસરોયનો માન્ય રહેશે.

↳ કોંગ્રેસ તરફથી બોઝ અને નહેરૂ દ્વારા પૂર્ણ સ્વરાજની માંગ કરી જેમાં અધિનિયમનો અસ્વીકાર કર્યો

↳ હિન્દુ મહાસભા, સ્વરાજ પાર્ટી, નેશનલ લિબરલ ફાઉન્ડેશન દ્વારા અધિનિયમનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો

↳ કોંગ્રેસના નેતા ભુલાભાઈ દેસાઈ દ્વારા બોઝ અને નહેરુને મનાવવામાં આવ્યા જેમાં 1936 માં લખનઉ અને 1937 માં ફૈઝપુર અધિવેશનમાં કોંગ્રેસ ચૂંટણી લડવાની શરૂઆત કરી

↳ ચૂંટણીમાં કોંગ્રેસ, મુસ્લીમ લીગ, પંજાબ યુનીયન પાર્ટી અને કૃષક પ્રજા પાર્ટીએ ભાગ લીધો PYQ

↳ 11 પ્રાંત અને 1161 બેઠકો પર ચૂંટણી જેમાં કોંગ્રેસને 7 પ્રાંત અને 716 બેઠકો પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો / થયો

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING

- મુસ્લીમ લીગ - સિંધ અને પૂર્વ બંગાળ
- પંજાબ યુનીયન પાર્ટી - પંજાબ
- કૃષક પ્રજા પાર્ટી - પશ્ચિમ બંગાળ

} કોંગ્રેસ આ પ્રાંતમાં હારી હતી.

DHYEY LIVE
CHANGE THE WAY OF LEARNING